

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SÜRYANİLERİN DÜNÜ BUGÜNÜ

I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler

Bülent ÖZDEMİR

TÜRK TARİH KURUMU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI

VII. Dizi - Sayı 234²

SÜRYANİLERİN DÜNÜ BUGÜNÜ

I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler

3. Baskı

Prof. Dr. Bülent ÖZDEMİR

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA, 2014

Raportör

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

Yayına Hazırlık - Grafik - Tasarım - Kapak

Gazi Yayıncılık A.Ş.

Bulgurlu Mahallesi Bulgurlu Caddesi

Etiler Sokak No.: 10/1 Küçükçamlıca

Üsküdar / İSTANBUL

Telefon: 0216 650 83 15 - 16

Baskı

OSTİM Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü

100. Yıl Bulvarı

Yenimahalle, Ankara

Telefon: 0 312 354 77 77

Cilt

Tor Ofset San. ve Tic. Ltd. Şti.

Akçaburgaz Mahallesi 116. Sokak No.: 2

Esenyurt / İSTANBUL

Telefon: 0 212 886 34 74

ISBN

978 - 975 - 16 - 2669 - 1

Birinci Baskı: 2008

Genişletilmiş İkinci Baskı: 2009

Özdemir, Bülent, 1970-

Süryanilerin dünü bugünü : I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler / Bülent Özdemir. — 3. bsk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2014.

xix, 314 s. : res., tıpkıbasım, hrt., tablo ; 21 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII.Dizi-Sa. 2342).

Bibliyografya ve indeks var.

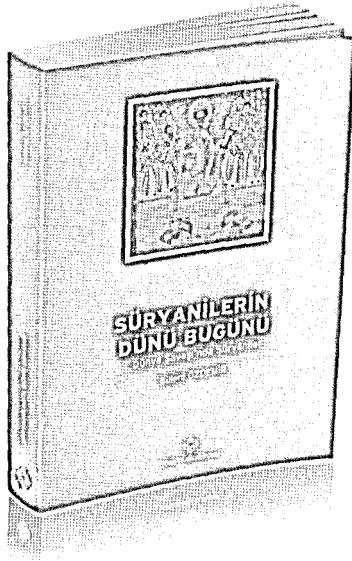
ISBN 978 - 975 - 16 - 2669 – 1

1. Süryaniler _ Tarih. 2. Süryaniler _ Dünya Savaşları I. I. E.a. II. E.a. : I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler. III. Dizi.

305. 89210561

956. 101543

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 30.05.2013 tarih ve 674/10-50 ve sayılı kararı gereğince 2500 adet basılmıştır.

Prof. Dr. Bülent ÖZDEMİR

1970 yılında Gönen’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Balıkesir’de tamamladı. 1991’de Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisansını 1997 yılında California State University, Long Beach, ABD’de, Doktorasını 2000 yılında The University of Birmingham, İngiltere’de tamamladı. 2004 yılında Doçent, unvanını aldı. Osmanlı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel tarihi üzerine çeşitli makaleler yayınladı. *Ottoman Reforms and Social Life: Reflections from Salonica, 1830-1850* başlıklı kitabı 2003 yılında The Isis Press tarafından basıldı. *İngiliz İstihbarat Raporları’nda Fişlenen Türkiye* başlıklı kitabı 2008 yılında Yeditepe Yayınlarından çıktı. 2009 yılında profesör ünvanını aldı. *Süryanilerin Dünyası Bugünü: I. Dünya Savaşı’nda Süryaniler* başlıklı kitabı 2008 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlandı. 2012 yılında yayınlanan *Assyrian Identity and the Great War* başlıklı çalışması İngiltere’de Whittles Publishing tarafından basıldı. Halen Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta ve Necatibey Eğitim Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IX
KISALTMALAR	XIII
TABLolar.....	XV
LİTERATÜR VE KAYNAKLAR	XVII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE SÜRYANİLER

I. Süryaniler Kimlerdir?.....	13
II. Dinsel Farklılaşma ve Misyonerlik Faaliyetleri	18
A. 19. Yüzyıl, Misyonlar Çağı.....	21
B. Misyonerlerin Gözüyle Süryaniler.....	36
III. Osmanlı İmparatorluğu'nda Süryaniler	44
IV. Kürt-Süryani İlişkileri.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE SÜRYANİLER

I. Yaşadıkları Bölgeler, Nüfus Hareketleri ve Kültür	61
A. Hakkâri Yüksek Dağlarında Yaşayanlar	61
B. Dicle Vadisi'nde Yaşayanlar (Keldaniler).....	66
C. İran Azerbaycan'ında Yaşayanlar (Nesturiler).....	67
D. Yukarı Mezopotamya'da Yaşayanlar (Yakubiler)	67
E. Nüfus.....	70
F. Kayıplar.....	85
II. Süryani-Ermeni İlişkileri.....	89
III. Rusya ile İlişkiler	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞINDA İTİLÂF DEVLETLERİ SAFLARINDA SÜRYANİLER

I. Süryanilerin Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Etmeleri	98
II. İngiliz Dış Politikasında Süryaniler	102
III. Bağımsızlık Sözü Verildi mi?	111
IV. Urumiye Olayları	114
V. ABD Yakın Doğu Yardım Kuruluşu (Near East Relief) ve Süryaniler	124
VI. Bakuba Kampı	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI VE SOYKIRIM İDDİALARI

I. İnşa Edilmeye Çalışılan Bir Soykırım Miti: "Seyfo"	150
II. Midyat İsyanı	157

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI SÜRYANİLER

I. Süryani Lider Agha Petros	174
II. Paris Barış Konferansı ve Süryaniler	178
III. Lozan Görüşmeleri	193
IV. İngiltere ve Unutulan Vaatler	200
V. Irak Krallığı, Musul Sorunu ve Süryaniler	205

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE SÜRYANİLER

I. Süryani Diasporası ve Kimlik Oluşumu	219
II. Örgütler	223
III. Dil Problemi	224
IV. İsveç'te Yaşayan Süryani Toplumu	226
SONUÇ	231
EKLER	239
BİBLİYOGRAFYA	287
DİZİN	301

ÖN SÖZ

19. yüzyılın başlarına kadar, Doğu Hristiyanlığı'nın iki kolundan (Yakubilik ve Nesturilik) birine mensup olan Süryaniler, Osmanlı İmparatorluğu ve İran topraklarında az bilinen küçük topluluklar olarak yaşamaktaydılar.¹ Süryanilerin ilk Hristiyanlar oldukları ve Hz. İsa ile aynı dili (Aramice) konuştukları bilinmekteydi. Önce Batılı seyyahlar daha sonra da Hristiyan misyonerler tarafından “keşfedilen” bu toplum, Eski Ahit'ten yapılan bir referansla “kayıp kabile” olarak nitelendirildiler. Özellikle Süryani toplumunda yaşanan bazı gelenekler eski Yahudi adetlerine benzetilmekte ve bir kurgu yapılmaktaydı. Bu kurgu ve bakış açısı Süryanilerin Batı dünyasında daha fazla tanınmalarına neden

¹ Doğu Hristiyanlığı terimi, Hristiyan terminolojisinde, genel olarak Slav ve Yunan milletleri arasında yaygın olan “Ortodoks Hristiyanlık” ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak kitapta, Süryani, Nesturi, Keldani, Maruni vb. Ortadoğu bölgesindeki Hristiyan gruplar kastedilmektedir.

olurken beraberinde bazı sorunları da getirdi. Zaman içinde bir taraftan Süryanilerin kendi iç toplumsal yapılarında, diğer taraftan ise dış ilişkilerinde ani ve ciddi değişimler meydana gelmeye başladı. Batı Hıristiyanlığı ve özellikle de Protestan misyonerler, okul ve hastane gibi toplumsal ihtiyaçların karşılanması noktasındaki faaliyetleri kullanarak, Süryaniler üzerinde etkili olmaya başladı ve Süryanileri Osmanlı yönetimine karşı yabancılaştırdı. Daha da önemlisi yüzlerce yıldır aynı topraklar üzerinde birlikte yaşadıkları komşuları Müslümanlar ile olan ilişkilerinde “öteki” algısının oluşmasına neden oldular. I. Dünya Savaşı başladığında kendilerini kaçınılmaz bir şekilde Osmanlı ile İtilaf Devletleri arasındaki mücadelenin ortasında buldular. Yakubiler Osmanlı yönetimine sadık kalarak savaş sırasında genelde sessizliklerini korurlarken; Nesturiler, Rusya’nın da teşvikleriyle taraf oldular ve İtilaf Devletleri’nin “en küçük müttefiki” olarak savaşta yerlerini aldılar.

Bu çalışmamızda, I. Dünya Savaşı’nda Süryanilerin durumlarını arşiv belgelerine dayanarak incelemeye çalıştık. Özellikle savaşta taraf olan ülkelerin arşivlerinde bulunan kayıtlara ulaşmaya çalışarak tarih biliminin ortaya koyduğu kurallar çerçevesinde yaşananları inceledik. I. Dünya Savaşı ve Süryaniler başlıklı bir araştırma konusu hiç şüphesiz savaşın büyüklüğü düşünüldüğünde pek çok kişi için oldukça uçta bir konudur. Bu satırların yazarı da araştırmalarına başlamadan önce aynı önyargıya sahipti. Ancak, araştırmalarımızın sonunda gördük ki Süryaniler, şaşırtıcı bir şekilde I. Dünya Savaşı’nın en can alıcı zaman dilimlerinde sahnedeki yerlerini almışlar fakat geriye hüznü bir hikâye bırakmışlardır. Nitekim, 1915 olaylarında Süryanilere yönelik bir toplu katliam veya “soykırım” yapıldığı iddiaları nedeniyle konu marjinal olmaktan çıkmış ve uluslararası bir tarihi-politik sorun olmaya başlamıştır.

Bu çalışmamızın, Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası olarak yüzlerce yıl aynı topraklarda Türk halkı ile kader birliği yapmış ve halen belli bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında barış içinde yaşamakta olan Süryaniler başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Süryanilerin tarihlerine küçük bir katkı olmasını temenni ediyoruz.

Kitabımızın II. Baskısında değerli akademisyenler ve okuyucuların tenkit, görüş ve önerileri de dikkate alınarak başta yazım hataları olmak üzere gerekli gördüğümüz yerlerde düzeltmeler yaptık ve bazı bölümleri de genişletmek imkânı bulduk. Yardımlarını esirgemeyen dostlara teşekkür ederim.

Bülent Özdemir

KISALTMALAR

ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
MCA	Milletler Cemiyeti Arşivi
DH.	Dahiliye Nezareti
Ed.	Editör/Edited by
FO	Foreign Office
NARA	National Archives and Research Administration of the United States of America
RG	Record Group
Şb.	Şube
Şfr.	Şifre Kalemi
Y.PRK.	Yıldız Perakende
TTK	Türk Tarih Kurumu
Nr.	Numara

TABLolar

Tablo 1. 1914 Öncesinde Amerikan Belgelerinde Süryani Nüfus	74
Tablo 2. Justin McCarthy'nin Ulaştığı Rakamlar.....	75
Tablo 3. Vital Cuinet'ye Göre 1890'larda Süryani Nüfusu	75
Tablo 4. Misyoner W. A. Shedd'e Göre İran'da Yaşayan Süryani Nüfus	76
Tablo 5. Misyoner W. A. Shedd'e Göre Osmanlı-İran Sınırında Yaşayan Süryani Nüfus	77
Tablo 6. Misyoner W. A. Shedd'e Göre Osmanlı Sınırları içinde Yaşayan Süryani Nüfus	77
Tablo 7. Profesör D. Magie'nin Rakamları	78
Tablo 8. Profesör A. Yohannan'ın Rakamları.....	79
Tablo 9. Profesör D. Magie'nin Başka Bir İstatistiği	80
Tablo 10. İngiltere Erzurum Konsolosu'nun 1914 Yılındaki Raporuna Göre Süryani Nüfus	81
Tablo 11. Süryani Ortodoks Kilisesi Kayıtlarına Göre 1870'lerde Süryani Nüfus	82
Tablo 12. Değişik Kaynaklara Göre Süryani Nüfus	83
Tablo 13. Farklı Kaynaklar Göre Ortodoks Süryani Nüfus	84
Tablo 14. 1922'de Agha Petros'un Lozan Görüşmelerine Sunduğu İstatistik.....	85

Tablo 15. Barsaum'un 1919 Yılında İngiltere'ye Gönderdiği Süryani Kayıpları Gösteren İstatistik	86
Tablo 16. Paris Barış Konferansı'na Sunulan Rapora Göre 1914 Yılında Dünya Süryani Nüfusu.....	88
Tablo 17. Paris Barış Konferansı'na Sunulan Rapora Göre I. Dünya Savaşı'nda Verilen Kayıplar.....	88

LİTERATÜR VE KAYNAKLAR

Yaptığımız literatür çalışmaları özellikle Türkiye’de konuyla ilgili derli toplu bir kitabın olmadığını göstermektedir. Son yıllarda ilgi duyulan konulardan biri olan Süryaniler ve Süryanilik ile ilgili kitaplar son çıkan birkaç çalışma² hariç tutulursa küçük hacimli ve el kitabı tarzındadır. Üniversitelerimizde bu konuyla ilgili tez çalışmaları da maalesef birkaç adedi geçmemektedir.

Türkiye’de şimdiye kadar yapılan mevcut çalışmalarda daha çok Süryanilerin kim oldukları vurgusu üzerinde durulmuş ve sosyal, kültürel ve tarihi açılardan konuya yaklaşılarak bilgilendirici mahiyette bir metot takip edilmiştir. Özellikle, I. Dünya Savaşı öncesinde, sırasında ve sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayan Yakubiler, Nesturiler, Keldaniler, Maruniler, Katolik ve Protestan Süryanilerin durumlarını farklı kaynaklardan inceleyen bir çalışma henüz yapılmamıştır. Salahi Sonyel’in, daha çok İngiliz belgelerine dayalı çalışması önemli bir boşluğu doldurmuştur.³

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Süryanilerin pozisyonları hakkında bilgi edindiğimiz kaynakları şu şekilde kategorize edebiliriz:

1) Arşiv kaynakları:

Bu konuda Süryanilerin yaşadıkları bölgede savaşın baş aktörleri olmaları nedeniyle İngiltere, Fransa, Rusya, Ame-

² A.Taşgın, E. Tanrıverdi. C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I, II, III, IV* (Ankara: Orient Yayınları, 2005)

³ Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey: Victims of Major Power Policy*, (Ankara: TTK Yayınları, 2001).

rika Birleşik Devletleri ve İran arşivleri önemli belgelere sahiptir. Özellikle diplomatik yazışmalar ve bölge hakkında yapılan istihbarat çalışmalarına dayalı olarak yazılan raporlar Süryani tarihi ve toplumu ile ilgili bilgilerle doludur. 1917'ye kadar savaşa dâhil olmamış ve Osmanlı topraklarındaki diplomatik temsilcilikleri başta olmak üzere misyoner merkezleri açık olan ABD'li diplomat ve misyonerlere ait raporların içerdiği bilgiler önemlidir.

2) Savaş sırasında ve sonrasında yazılan kitaplar:

Bölgede görev yapmış yabancı misyoner ve diplomatlara ait hatıra ve tecrübelerin kaleme alındığı kitaplar olduğu gibi Süryani toplumundan bazı aydınların yazdıkları, daha çok kendi ideolojilerini kamuoyuna duyurmaya yönelik politik ve propaganda amaçlı kitaplar mevcuttur.

3) 1960'lardan sonra yazılan kitaplar:

Bu çalışmalar daha çok Süryani din adamları ve papazlar tarafından yazılan ve Süryanilik ve Süryani tarihi, kültürü ve dili konularını içeren bilgi verici kitaplardır. Bu tür kitapların yazımında hiç şüphesiz ekonomik nedenlerle Avrupa ülkelerine yapılan göç sonrası duyulan sosyal ve dini ihtiyaçların etkili olduğu söylenebilir.

4) Yurtdışındaki Süryaniler tarafından yazılan kitaplar:

1960'lardan sonra Ortadoğu ülkelerinden Batı ülkelere yaşanan yoğun göç sonrasında oluşan diaspora ve bu diaspora içerisinden çıkan Süryani araştırmacı ve entelektüellerin çalışmalarıdır. Batı toplumu içinde yoğun bir şekilde yaşamaya başlayan ve başta kimlik problemi olmak üzere pek çok toplumsal sorunlarla karşılaşan diaspora Süryanilerinin geçmişe dönük yaptığı araştırmalardır. Hedef ikinci üçüncü nesil Süryanilerin tarihsel ve kültürel olarak aydınlatılmasıdır. Ancak, bu yapılırken I. Dünya Savaşı'nda yaşananlar bir

mit olarak ele alınmış ve Süryani toplumuna soykırım yapıldığı iddiası önemli bir tarihsel gerçeklik olarak kimlik oluşumunda kullanılmıştır. Bütün bu çalışmalar genel itibariyle sözlü anlatımlara dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı yıllarında yaşayan insanlara ve onların anlatımlarına ulaşmak, pek azı istisna doğal olarak zaman açısından mümkün değildir. Bu durumda sözel anlatımlar daha çok duyma ve duyduklarını aktarma şeklinde -misli geçmiş zaman kullanılarak yapılmaktadır. Dolayısıyla bu kaynaklar tarih bilimi içinde yeni gelişen bir trend olan ‘Sözel Tarih’ (Oral History) tarafından tamamen reddedilmemekle birlikte sorunludur. Çünkü tarih biliminin uzak durmaya çalıştığı ve elimine edildiği oranda bilimsel gerçekliğe ulaşıldığına inanılan politik ve duygusal taraflılık sözel anlatımlarda fazlasıyla söz konusudur. Sözel tarih çalışmasının malzemesi olan kişilerin tespitinden başlayarak, hangi ortamda, kim tarafından ve hangi soruların sorulacağına kadar elde edilecek olan bilgilerde pek çok sorunlar söz konusudur.

5) Batı akademiyası tarafından yazılan kitaplar:

Bu çalışmalar, Süryanilerin 1960’lardan itibaren Batılı ülkelerin entegral birer parçası haline gelmeleri sürecinden sonra yapılmaya başlanmış ve daha çok yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları sorunların tespiti ve çözümleri noktasında bir amaç taşımaktadır.

1

GİRİŞ

28 Haziran 1914'te Saraybosna'da yaşanan suikast olayı resmen savaşın başlamasına neden olmuşsa da büyük bir değişim ve dönüşüm yüzyılı olan 19. yüzyılda yaşananlar Avrupalı devletleri kaçınılması güç olan bu savaşa doğru sürüklemiştir. Hiç şüphe yok ki I. Dünya Savaşı Avrupalı devletlerin savaşıydı. Ancak, yetişmiş insan gücü, yoğun bir sanayi üretimi, yaratıcılığa açık bir kültür ve üstün bir modern askeri güç Avrupalılara emperyalizmi armağan etmiş ve dünyanın dört bir tarafına aynı amaca hizmet eden farklı görevler üstlenmek suretiyle (misyonerler, tüccarlar, askerler, öğretmenler vb.) yayılmalarına neden olmuştur. Ekonomik olarak dünyanın diğer bölgeleri de, emperyalist yöntemler kullanılarak, Avrupa ekonomisine eklemlenmiş ve bir dünya ekonomisi oluşmaya başlamıştı. 1914 yılı itibarıyla dünya finansal yatırımının %83'ü Avrupalı devletlere

aitti. Bu durum Avrupa'da çıkacak olan bir savaşı doğal olarak bir dünya savaşına dönüştürecekti.

Politik olarak bağımsız ulus-devlet yapılanması öngörülse de, 1914 itibarıyla Avrupa devletlerinin çoğu anayasal monarşi ile yönetilmekteydi. Büyük Devletlerden sadece Fransa, cumhuriyet rejimine sahipti. Anayasal hakların yanı sıra sosyal adalet ve ekonomik haklar yeni, fakat ısrarlı bir şekilde I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa toplumunda tartışılmaktaydı. İşçi birlikleri, sendikalar ve sosyalist partiler sanayileşmenin doğal sonuçları olarak sosyal hayattaki konumlarını pekiştirmekte ve oy hakkı için mücadele etmekteydiler.

Bağımsızlık ve milliyetçilik, batı Avrupa ülkelerinde vatan ve vatandaşlık kavramları üzerinde şekillenirken doğu Avrupa'da farklı bir rol oynadı ve aynı devlet içinde yaşayan farklı etnik gruplar kendi dil ve kültürlerini yeniden keşfetme ve yüceltme sürecine girdiler. Ulus-devlet düşüncesi etnik milliyetçiliği hızlandırırken, kapitalist devletler arasındaki emperyalist rekabet ve kapitalist toplum içindeki yükselen sınıf kavgaları Avrupalı pek çok liderin, savaşı bir seçenek olarak görmesine neden oldu. Savaşın kısa bir süre önce yaşanan 1905 ve 1911 Fas krizleri ve denizlerdeki Alman-İngiliz rekabetinin yanı sıra Batı toplumunda sosyalizm ve grev hareketleri gibi sosyal yapıyı huzursuz eden gelişmeler, devletler için savaşı adeta bir çıkış yolu ve gereklilik haline getirmekteydi. Uluslararası arenada kazanılan başarıların, iç politikada yönetici sınıfın durumunu kolaylaştıracağına inanılmaktaydı.

Savaş sanayinin hızla gelişmesi 1914'te devlet adamlarına farklı bir seçenek tanımamaktaydı. Avrupa'da silahlanma ve savunmaya ayrılan paralar 1890 ile 1914 yılları arasında iki kat artmıştı. Orduların büyüklüğü ve savaş

sanayinin ortaya koyduğu yeni silahlar, diplomasiyi etkisiz hale getirmişti.

Savaşınayaksesleri duyulmaya başladığında Avrupa'daki hâkim kanaat, savaşın, tıpkı 19. yüzyıl savaşlarında olduğu gibi kısa süreceği yönündeydi. Ayrıca Avrupalı büyük devletler, savaşın bölgesel kalması yönünde bir çaba sarf etmek düşüncesindeydiler. Her ne kadar ittifaklar oluşturulmuş olsa da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yönetimi, suikast olayından sonra Sırbistan'a savaş ilân ederken bunun bir dünya savaşına dönüşeceğini düşünmemişti.

Avrupa'nın genelinde halkların savaşa olan ilgisi oldukça fazlaydı. Herhangi bir korku ve endişeden çok, milliyetçi duygular beklentilerin üstünde artmıştı. Köy ve kasabalarda toplantılar yapılmakta ve kiliselerde papazlar vatanseverlik üzerine vaazlar vermeye başlamışlardı. Avrupa'nın emekçi sınıflarını temsil eden sendikalar ve işçi örgütlerinde bile savaş taraftarı bir hava hâkimdi ve askere alma ofislerinin önleri gönüllülerle doluydu⁴. Savaş öncesi Avrupalı devletlerde milliyetçi ve etnik hareketler hızlanmış ve problemler yaşanmış olmasına rağmen, savaşın başlamasıyla birlikte etnik azınlıklar kendilerini vatanseverlik duygularına kattırmış gibi görünüyordular. İrlandalılar İngiliz ordusuna asker olarak yazılırken Polonyalılar, Estonyalılar, Litvanyalılar ve Letonyalılar Rusya'nın yanında olduklarını ilân etmişlerdi. Siyasi olarak bölünmüş olan Fransa bile birleşmişti⁵.

Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilân etmesinin hemen ardından Rusya seferberlik ilân etti. Rusya, 1908'deki Bosna utancını tekrar yaşamak istemiyordu. 19. yüzyıl boyunca Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlıklarını

⁴ Geoffrey Blainey, *20. Yüzyılın Kısa Tarihi*, (İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2007) s. 70.

⁵ Geoffrey Blainey, *20. Yüzyılın Kısa Tarihi*, s. 71.

kazanan yeni fakat zayıf devletlerin ortaya çıkması, Avusturya ile Rusya'yı her zaman karşı karşıya getirmişti.

Balkanlar'daki sınırların geleneksel veya doğal sınırlarla birbirinden ayrılmamış olması her iki devleti de bölgeyle ilgilenmeye yöneltiyordu. Rusya'nın çok çabuk mobilize olması Almanya'yı şaşırtmıştı. Fransa bir Avrupa savaşının 1871'de Almanya'ya bırakmak zorunda kaldığı Alsace Lorraine bölgesini geri almak için fırsat olabileceğini düşünmekteydi ve Rusya ile müttefikti, İngiltere, Almanya'yı Afrika'daki bazı kolonilerini ele geçirdiğinden ve 1898'den beri yürüttüğü büyük bir donanma kurma projesi nedenleriyle rahatlıkla düşmanı olarak görebilirdi. Eğer savaşı Almanya-Avusturya ittifakı kazanırsa Almanya'yı denizlerde durdurması çok güç olacaktı; yok eğer savaşı Fransa-Rusya ittifakı İngiltere'nin desteği olmadan kazanırsa İngiltere yalnız kalacaktı. Bu durumda Avrupalı devletler kararlarını iki seçeneğe göre vermek zorundaydılar; ya savaş riskini kabullenecekler ya da ulusal bir utanç, izolasyon ve çöküş yaşayacaklardı.

Savaşın ilk aylarından itibaren Almanya-Fransa sınırındaki çatışmalar bir siper savaşına dönüştü ve daha sonraki 4 yıl boyunca da bu durumunu korudu. Bu arada Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi tarafında savaşa girmesi için ciddi bir uğraş vermektedir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın askerî ve ticarî etkisi altına girmişti. Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar askerî ve malî açılardan güçlü bir durumda olmasa da, savaşa Almanya'nın yanında girmesi savaşı çok daha geniş bir coğrafyaya yayacak ve Almanya'yı Avrupa'da rahatlatıyordu.

Mayıs 1915'te İtalya, Fransa ve İngiltere'nin yanında savaşa dâhil oldu ve Avusturya'nın güneyinde yeni bir cephe açıldı. Çanakkale zaferi sonrasında Bulgaristan Almanya'nın

yanında savaşa girdi. Almanya'nın, Amerika'nın İngiltere'ye yaptığı yardımları kesmek için başlattığı Atlas Okyanusu'ndaki denizaltı savaşları sonucu Amerika Birleşik Devletleri önce Almanya ile diplomatik ilişkileri kesti. Fakat Amerika'yı 1917'de İtilâf Devletleri safında savaşa girmeye iten en önemli neden hiç şüphesiz Almanya Dışişleri Bakanı Zimmerman'ın Meksika'ya gönderdiği ve kısa bir süre önce Amerika tarafından ele geçirilen Meksika'nın Arizona ve Teksas eyaletlerini geri almak için Amerika'ya karşı Meksika'ya destek ve yardım vaadeden mektubu olmuştur.

Savaş başladığında tarafsızlığını ilân eden Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşın dışında kalamayacağını görmesi sonucu bu süreci iyi değerlendirip İngiltere ve Fransa'ya ittifak teklifinde bulunduğunu biliyoruz. Bu girişimden sonuç alınmayınca, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile imzalanmış olan fakat gizli tutulan ittifak ve işbirliği anlaşması gereğince Osmanlı İmparatorluğu 2 Kasım 1914'te savaşa dahil oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasında kimin sorumlu olduğu konusu yakın zamana kadar tarihçiler arasında tartışılmıştır. Her ne kadar ortak kanaat, savaşın bütün devletlerin sorumlu olduğu yönündeysen de tartışma henüz bitmiş değildir. Versay Antlaşması'nın içeriğine bakıldığında ilk plânda suçlanan ülke Almanya olmuştur. İki savaş arası dönemde ise tarihçiler Avrupa'nın adeta savaşa sürüklendiği şeklinde Lloyd George'un ifadesinde kendini bulan bir sonuca ulaşmışlardır. 1945'te II. Dünya Savaşı sona erdiğinde I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve kimin sorumlu olduğu konularındaki düşünceler tekrar değişikliğe uğramıştır. Alman olmayanlar, I. Dünya Savaşı'ndaki Almanya'nın sorumluluğu düşüncesinde haklı oldukları iddiasını yinelerken, Alman tarihçiler Nazi dönemini Alman tarihinden izole etmeye çalışmışlardır. I. Dünya Savaşı ve Almanya'nın savaşın baş-

lamasındaki sorumluluğu 1960'ta Profesör Fritz Fischer'in çalışmaları ve bu konudaki ilk kitabının (I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Amaçları) yayınlanmasıyla tartışma yeniden başlamıştır⁶. Genel olarak, Alman tarihçilerin geleneksel bakış açısı olan "diğer Avrupa ülkeleri gibi Almanya da I. Dünya Savaşı'na sürüklenmiştir" düşüncesini reddeden Fischer, Almanya'nın her iki savaşta da yayılmacı amaçlarla savaşa girdiğini ve sorumlu olduğunu iddia etmiştir.

I. Dünya Savaşı ile ilgili çalışmalar yapan Avrupalı tarihçiler arasında savaşın başlamasında sorumluluğu farklı ülkelere yükleyenler de vardır. Örneğin, Sidney B. Fay savaşın başlamasında Almanya'dan çok Sırbistan ve Rusya'nın politika ve kararlarının etkili olduğunu iddia etmektedir⁷. Alman tarihçi Egmont Zechlin'e göre Almanya, İngiltere'nin provakasyonlarına karşı tipik bir emperyalist güç gibi hareket etti ve herhangi bir politik amaç gütmemekteydi⁸. Gerhard Ritter'e göre ise Almanya kendi isteğinin dışında savaşa çekildi ve savunmaya dayalı bir savaş yaptı⁹. John F. V. Keiser, Fransa'nın savaşın başlamasındaki rolünü ortaya koymaya çalışırken, Fransa'nın Avrupa'da güçler dengesini gözeterek ve bir daha Almanya'nın gölgesinde yaşamak istemesinden dolayı savaşı istediği görüşündedir. J. Remak ise savaş için devletlerin önceden hazırlanmış bir planlarının olmadığını ve hepsinin sorumlu olduğunu, yayılmacılıktan bahsedecek olursak Rusya'nın Avusturya'dan daha fazla Balkanlar'da yayılmacı politikalar yürüttüğünü ve yine İngiltere'nin Fransa'dan daha fazla sorumlu olduğunu iddia etmektedir.

⁶ Fritz Fischer, *Germany's Aims in the First World War*, (Norton & Co Inc., 1968).

⁷ Sidney B. Fay, *Origins of the World War*, (Free Press, 1967).

⁸ Egmont Zechlin, *Deutsche Geschichte. Ereignisse und Probleme*, (Ullstein GmbH, 1967).

⁹ Gerhard Ritter, *The Sword and the Scepter: The Tragedy of Statesmanship: Bethmann Hollweg As War Chancellor, 1914-1917*, (Scholar's Bookshelf, 1988).

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girişindeki etkenler ve kimin sorumlu olduğu noktasında da farklı görüşler vardır. Türk tarihçiliğindeki genel kanaat Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinde İttihat ve Terakki Partisi'nin sorumlu olduğu yönündedir. Bu sorumluluk özellikle Almanya'nın yanında savaşa girmek noktasında başta Enver Paşa olmak üzere çoğu zaman İttihat ve Terakki liderlerinin politikalarına verilir¹⁰. I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya ilişkilerini kapsamlı bir şekilde inceleyen Ulrich Trumpener'a göre ise Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa çekmemiş, aksine Osmanlı yöneticileri Almanya'yı olduğundan daha güçlü görmüşler ve savaşın gidişini yanlış hesaplamışlardır¹¹. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğunun savaşa dâhil olmasındaki rolü ve özellikle de aceleciliği ve yine İngiltere ve Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında uzun zamandır var olan dostluk ve işbirliğinin savaş öncesinde terk edilmesinin nedenleri *Belleten de Kemal Karpat* tarafından yazılan bir makalede güzel bir şekilde ele alınmıştır¹². Karpat, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmesinin iç ve dış olmak üzere pek çok sosyo-politik nedenleri olduğunu vurguladıktan sonra İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı'nın ittifak teklifini kabul etmeyerek adeta Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya'nın yanında savaşa girmeye zorlayan izolasyon politikası takip ettiklerini ileri sürmektedir. Gerek Lord Kitchener'ın İstanbul ve Mısır'da Savunma Bakanlığı direktifleriyle yürüttüğü faaliyetler, gerekse Osmanlı'nın savaşa girmesinden hemen

¹⁰ A. Haluk Ulman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, (Ankara, 1972); Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, (İstanbul, 1982); Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, V.9, (Ankara: TTK Yayınları, 1996).

¹¹ Bkz. Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, (New York, 1989).

¹² Kemal Karpat, "The Entry of the Ottoman Empire into World War I", *Belleten*, Aralık 2004, No:253, s. 687-735.

önce yaşanan İngiltere’de Osmanlı donanması için inşa edilen savaş gemileri I. Osman ve Reşadiye’ye el konulması olayları¹³, İngiltere’nin savaştan çok daha önce Osmanlı’nın parçalanması ve bunun için gerekirse savaşı göze aldığı plânlarını yaptığını ortaya koymaktadır¹⁴.

Nihayet 11 Kasım 1918’de Almanya ile imzalanan ateşkes antlaşmasıyla I. Dünya Savaşı sona ermişti. Şimdi barış zamanıydı ancak her devlet kendi çıkarları ve şartları doğrultusunda barış istiyordu. Savaşın sona ermesine büyük etkisi olan ABD başkanı Wilson, 8 Ocak 1918’de meşhur “on dört şart”ını dile getirdi. Barışı sağlayacak kalıcı bir devletler birliği, mağlup olan devletlere sunulacak şartların adaletli olması gerektiği gibi tavsiyelerin yanı sıra Başkan Wilson, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları içinde yaşayan azınlıklara da özgürlük talebinde bulunuyordu. Bu talebin o devletler için adaletsiz ve kabul edilemez olduğu çelişkisi göz ardı edilmekteydi. Barış antlaşmalarının adaletli olması beklenemezdi. Savaş çok uzun sürmüş ve sonuçlarıyla pek çok şeyi değiştirmişti. İnsan kayıplarının yanı sıra malî kayıplar çok fazlaydı ve galip devletler bütün bu kayıpları tazmin etmek istemekteydiler.

Savaş, Avrupa’da 8 milyondan fazla insanın ölmesine ve 6 milyon kadarının da sakat kalmasına neden oldu. Fransa 1,4 milyon ölü veya kayıp ve 3 milyon yaralıyla nüfusuna oranla savaştan en çok etkilenen ülke oldu. Almanya 1,8 milyon, İngiltere 780.000 kişi kaybetti. ABD’nin savaşa girmesi ise bu ülkeye yaklaşık 114.000 cana mâl oldu. Avusturya-Macaristan’ın bu savaşta verdiği insan kaybı 1 milyon, Rusya’nınki 1,7 milyon olarak hesaplandı. Osmanlı İmpara-

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Bülent Özdemir, “İngiltere, I. Dünya Savaşı Arifesinde, Osmanlı Savaş Gemileri “Sultan Osman I” ve “Reşadiye’yi Neden Teslim Etmedi?” *CIEPO-18*, Zagreb, Hırvatistan, 25-30 Ağustos, 2008.

¹⁴ Kemal Karpat, “The Entry of the Ottoman Empire...”, s. 714.

torluğu'nun 352.000 şehit, 400.000 yaralı, 250.000 esir ve kaybolanlar olmak üzere toplam kaybı 975.000 kişi olmuştur¹⁵.

I. Dünya Savaşı'nda yaşanan 1915 olaylarının, Ermeni iddialarında olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yüzlerce yıl barış içinde yaşamış bir diğer azınlık olan Süryaniler için de etnik bir yok edilme süreci olduğu iddialarının çok yönlü ve farklı kaynaklardan araştırılması sonucu hazırladığımız bu kitapta, daha çok yabancı arşiv belgelerine ağırlık verdik. Bunun nedenleri arasında: 1915 olayları ile ilgili olarak ileri sürülen iddiaların bir kısmının bu yabancı arşiv belgelerine dayandırılması ve bunun ne kadar doğru ve hangi oranda yer aldığının tespit edilmesi, öte yandan Osmanlı arşiv belgelerinin ayıklandığı ya da tabiatı gereği taraflı olduğu yönünde itirazların olması; yine iddiaların bir kısmının temelini oluşturduğu yabancı kaynakların¹⁶ Osmanlı arşiv belgeleri ile birlikte karşılaştırmalı olarak kullanılması gösterilebilir.

Bu amaçla İngiltere başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İran ve Birleşmiş Milletler arşivlerinde çalışmalar yaptık. İngiltere Milli Arşivi'nde özellikle Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) belgeleriyle Savaş Bakanlığı (War Office) belgelerinin yanı sıra İngiliz Gizli Servisi'ne (British Intelligence Service) ait belgeler konuyla ilgili olarak taranmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ve özel olarak da Süryanilerin yaşadıkları bölgelerin önemli aktörlerinden biri olarak bilhassa İngiltere'nin Milli Arşivi, konuyla ilgili oldukça detaylı belgelere sahiptir.

¹⁵ Bkz. Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1990).

¹⁶ Yabancı arşiv belgeleri içinde tarafsız raporlar kadar, özellikle savaş zamanlarında hazırlanmış kara propaganda ürünü ve bazı siyasi amaçlara yönelik yanıltıcı belgelerin olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivi'ndeki çalışmamız daha çok State Department belgeleri üzerinde yoğunlaştı. ABD'nin I. Dünya Savaşı'na 1917 yılında girdiği göz önüne alınacak olursa savaşın başından 1917'ye kadar konsoloslukların ve misyoner okullarının sağladıkları savaşla ilgili resmi ve gayri resmi belgeler önemlidir. Bir başka nokta da Amerikan misyonerlik kuruluşlarının Süryanilerle olan ve tarihi 1850'li yıllara dayanan ilişkileridir. Savaş sırasında Amerika'da insanî yardım amacıyla oluşturulan ve kısaca Near East Relief olarak bilinen kuruluşun faaliyetlerini içeren belgeler de konumuzla ilgili olarak yaptığımız araştırma içindedir.

Yabancı kaynaklar üzerinde yaptığımız arşiv çalışmalarındaki temel hedefimiz, I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan 1915 olayları sırasında Osmanlı yönetimi tarafından Süryanilere yönelik bilinçli, plânlı ve programlı bir “soykırım” yapılıp yapılmadığı ya da zorunlu göçe tabi tutulup tutulmadığını bu belgeler üzerinde tespit etmektir. Belgeler, Ermeni iddialarında olduğu gibi Süryaniler ile ilgili iddiaların da tarihsel gerçeklikten uzak ve inşa edilmeye çalışılan bir mit görünümünü verdiğini ortaya koymaktadır. Paris Barış Konferansı'na Süryaniler tarafından kendi tezlerinin de görüşülmesi isteğiyle sunulan dilekçelerde açık bir şekilde, savaşın başında Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettikleri ve sonrasında önce Rusya ile sonra da İngiltere ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaştıkları ve binlerce kayıp verdikleri ifade edilmektedir. Yani Süryaniler, kendi ifadelerine göre savaşta taraf olmuşlar ve savaş kuralları içinde bir mücadele gerçekleştirmiştir. Bu noktada W. A. Wigram'ın kitabına koyduğu başlık durumu açıkça ifade etmektedir: “Our Smallest Ally” (en küçük müttefikimiz).

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE SÜRYANİLER

I. Süryaniler Kimlerdir?

Günümüz Süryani toplumunun kimlik tespitine ilişkin şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda etnik kimlik ve dinsel kimlik olmak üzere iki önemli sorun ile karşılaşmaktadır. Etnik olarak Süryaniler Antik çağlarda Urfa, Nusaybin ve Musul'un kültürel merkezler olarak ön plâna çıktığı Kuzey Mezopotamya'da yaşayan ve Süryanice olarak tanımlanan Sami dil ailesinden Aramice konuşan bir toplumdur. Dinsel açıdan ise, M.S. 1. yüzyılda çok hızlı bir şekilde Kuzey Mezopotamya'da yayılan Hristiyanlığı ilk kabul eden ve Antakya'da ilk kilise merkezlerini kurduktan sonra da Doğu Hristiyanlığı ya da Doğu Kilisesi olarak nitelendirilen Hristiyan toplumdur¹⁷. Mevcut kaynaklarda Süryanilerin kökeni ile ilgili tartışmaları ve ileri sürülen tezleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Genel olarak ansiklopedilerde Süryaniler, Kuzey Mezopotamya'da yaşayan ve Aramice konuşan Hristiyan halk olarak tanımlanır¹⁸. Bu tanım, özellikle Süryaniliğin dinsel bir kimlik olduğu görüşünde olan araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir¹⁹. Süryani kelimesinin kökeniyle bağlantılı olarak değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar daha çok Süryani nitelemesinin ya Mezopotamya'da

¹⁷ E. Ferguson, (Ed.), *Encyclopedia of Early Christianity*, (New York & London, 1998) s. 1100-1102; F. L. Cross, (Ed.), *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, (London, 1958) s. 98, 1315, 1316; G.W. Bowesock, P. Brown & O. Grabar, *Late Antiquity, A Guide to the Postclassical World*, (Cambridge & London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999) s. 710-713.

¹⁸ Ana Britanica, cilt 20, (İstanbul, 1989), s. 195; Meydan Larousse, cilt 11, (İstanbul, 1981) s. 670-671; E. Ferguson, (Ed.), *Encyclopedia of Early Christianity*, (New York & London, 1998) s. 1100-1102; F. L. Cross, (Ed.), *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, (London, 1958) s. 98, 1315, 1316.

¹⁹ Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, (Diyarbakır, 1970); Aziz Koruman, *Orta Doğu'da Süryanilik*, (Ankara: Asam Yayınları, 2002); Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nesturiler*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997).

bulunan bir şehirden²⁰ ya da bu bölgede hüküm sürmüş bir kralın isminden geldiği şeklindedir²¹.

Etnik ve dinsel kimliğin birbiri içine bu derecede geçişli bir yapı göstermesi tarihsel süreç içinde kendiliğinden oluşmuş bir durumdur. Eskiçağlardan itibaren toplumlar daha çok dinsel özellikleri ile ayrı bir kimlik oluşturmuşlardır. Devlet yapılanmaları içinde de bu farklılaşmalar din ekseninde bir tanımlama şeklinde olmuştur (Roma ve Osmanlı İmparatorlukları). 19. yüzyılda gelişmeye başlayan etnik kimlik arayışları sonucunda özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi çok kültürlü yapılar içinde dinî tanımlamaların yerini yavaş yavaş etnik kimlik arayışları almıştır. Bu yeni kimlik arayışları ilk olarak, ortak bir geçmiş oluşturmak ya da kurgulamak (reconstruction) kaygılarını ön plâna çıkarmıştır. Bu noktada belki de en çok zorlanan toplumlar, yıllarca gerek idarî mekanizma içinde, gerekse kendi aralarında pekiştirdikleri kültürel bağlar açısından hep bir dinî kimlik olarak temsil edilenler olmuşlardır.

Yüzyıllardır millet sistemi içinde dinî açıdan ayrı bir grup olarak tanımlanmaları kimlik oluşumunda önemli rol oynamıştır. Etnik kimlik dinî kimlikle birlikte değişmektedir adeta. Örneğin bir Nesturi, Fransız Katolik misyonerlerin etkisiyle Katolik olduğunda Keldani olarak isimlendirilmekle kalmaz etnik açıdan da başkalaşmış sayılır. Ya da Amerikan Presbiteryanlarının çalışmaları neticesinde Presbiteryan olan bir Nesturi kendi milletlerinden çok “Amerikalı” olarak nitelendirilir. Diğer taraftan Hindistan Malabar

²⁰ Assad Assad, ‘Süryani İsmi Üzerine’, *Bahro Suryoyo*, (Sodertälja, 1988) s. 46.

²¹ Mor İgnatıyos Yakup III, *The Syrian Orthodox Church of Antioch*, (Holland, 1985) s.

Nesturi Kilisesi'ne bağı olan Hintli Hıristiyanlar ise Nesturi kabul edilmektedir²².

20. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Süryani toplumunun etnik kimlik kaygılarının olmadığını söyleyebiliriz. II. Meşrutiyetin ilânı sonrasındaki özgürlükçü ortamın da yardımıyla 'ulus' kavramına vurgu yapan bazı Süryani entelektüellerin ortaya çıktığını görüyoruz²³. Fakat dikkat edilecek olursa, Süryani kelimesi ve Süryani halkının etnik menşei ile ilgili tartışmaların daha çok, I. Dünya Savaşı sonrasında yaşananlar neticesinde ve 20. yüzyılda ortaya çıktığı görülür. Bu durumu etkileyen en önemli faktör hiç şüphesiz savaş sonrasında galip devletler tarafından Orta Doğu'ya verilen yeni şekil içinde Süryanilerin göz ardı edilmesi ve kendi ulus devletlerini kuramaları sonrasında bulundukları bölgelerden Avrupa ve Amerika'ya ciddi bir göç yaşanması neticesinde bir Süryani diasporasının oluşmasıdır. Günümüzde ikinci üçüncü nesil olarak yaşadıkları ülkelerde diğer azınlık gruplar gibi ciddi bir kimlik problemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Genelde bugün yaşadıkları ülkelerin (her ne kadar mezhep farkı olsa da) Hıristiyan olması, asimile olmamak noktasında Süryanileri etnik kimlik arayışlarına yöneltmiştir. Kendilerini Aramice konuşan eski bir Hıristiyan halk olarak görmekten çok, tarihsel olarak Kuzey Mezopotamya'da yaşamış ve medeniyetler kurmuş bir toplum olarak tanımlamaya yönelik çalışmalar yapmaya başlamışlardır²⁴.

Bu durum farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bir noktada Kilise ile ulusalcı entelektüelleri karşı

²² H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, (London: The Faith Press, 1920) s. 6.

²³ Bu konuya bir örnek olarak bkz. Murat Fuat Çıkkı, *Naum Faik ve Süryani Rönesansı*, (İstanbul: Belge Yayınları, 2004).

²⁴ Bu konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Lektör Bertil Nelhans, *Asuri, Arami, Kildani, Süryani Adlandırılmalarının Dünü Bugünü Üzerine*, (İsveç: Nsibin Yayınları, 1990).

karşıya getirmiştir. ‘Ulus’ kavramına vurgu yapılması ve Hristiyanlık öncesi Antik çağlarda kimlik ve kültür arayışları, Kilise’ye, yüzyıllardır din eksenli bir kimliğe ve birliğe sahip olmuş olan Süryani toplumunda zaman içinde dinî duyguların ve Kilise’ye bağlılığın zayıflamasına neden olabileceğini düşündürmüştür. Dolayısıyla, Hristiyanlık öncesine dayanan tarihsel köken tezlerinde, Süryani Kilise’si’nin çok temkinli davrandığı görülüyor. Bunu etkileyen bir diğer önemli faktör de Süryani toplumunun farklı mezheplere mensup olmalarıdır. Çünkü, Kilise’ye göre Hristiyanlığı kabul eden Aramiler, bu dini kabul etmeyen putperestlerden kendilerini ayırt etmek için bu ismi almışlardır²⁵. Kilise’nin görüşü Süryaniliğin dinsel bir tanımlama olduğudur. Buna en güzel örnek Hindistanda bulunan Süryani Kilise’si mensuplarının da dinsel olarak Süryani üst kimliği ile tanımlanması ve kabul görmesidir²⁶. İlk zamanlarda toplumu birleştiren Hristiyanlık, daha sonraları aynı şekilde bölünmesine neden olmuştur. Fakat son yıllarda, Süryani din adamları etnik ve kültürel milliyet tanımlamalarıyla uzlaşma içinde hareket etmeye başlamışlar ve bunun, özellikle diaspora Süryanileri arasında kendi pozisyonlarını güçlendireceğini görmüşlerdir. Diğer önemli bir nokta da gerek Kilise gerekse kültürel örgütlenmelerin ekonomik olarak diaspora Süryanilerinin yardımlarına bağlı olmasıdır.

Sonuç olarak, I. yüzyıldan itibaren bölgede yaşayan farklı kültürlerin, Asurlu, Keldani ya da Arami olarak ayırt edilmeden, Hristiyanlığı özümsemeleri sonucu ortaya çıkan yeni bir “sentez-halk” tanımlanması, bugün için kendi aralarında yaşadıkları kültürel ve siyasi bazı ayrışmalar nedeniyle geçerli görünmemektedir²⁷.

²⁵ Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, (Diyarbakır, 1970), s. 30.

²⁶ Meydan Larousse, cilt 11, (İstanbul, 1981) s. 670-671.

²⁷ Yakup Bilge, *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*, (İstanbul, 1991)

Bu tanımlamaya göre Süryaniler “medeniyet ateşinin çıktığı en eski kalp”tir ve bugünkü yaşantılarında kullandıkları dil, kültür, gelenek ve isimler bu tarihi gerçeğe en güzel delillerdir. Süryanilerin kökeni M.Ö. 5000 yıllarında Kuzey Mezopotamya’da Nuh’un en büyük oğlu Shem’in ikinci oğlu Ashur tarafından kurulan devlete dayanır ve ‘Assyria’ Yunanca olarak ‘Ashur’un ülkesi’ anlamında kullanılmıştır. Tamamen semitik bir halk olan Asurluların, aynı bölgede Sümerler, Akadlar, Babililer olarak da hüküm sürdükleri iddiası söz konusudur. Dolayısıyla, üç büyük dinin (İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik) peygamberlerinin soy itiba-riyle dayandığı Hz. İbrahim de bir Süryanidir. Bu tespitler ve iddialar için başvuru kaynaklar hiç şüphesiz Tevrat ve İncil’dir.²⁸

Diğer taraftan, Hristiyan oluncaya kadar ‘medeniyetin kurucuları’ olarak nitelendirilen Süryanilerin, Mezopotamya’da yazıyı keşfetmek, merkezi bir devlet kurmak, ilk kanunları yapmak, tıpta ve tarımda öncülük etmek açılarından, bütün insanların borçlu olduğu ‘gerçek medeniyet kurucuları’ olarak algılanması gerektiği vurgulanmaktadır²⁹. Süryanileri tarihe bağlayan en önemli ikinci nitelikse; ‘Allah’ın kitabının koruyucuları’ oldukları iddiasıdır. Süryaniler, Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluktur. Bunun nedenleri arasında: Hz. İsa ile aynı dili konuşuyor olmaları, Filistin’de Asurluların kolonilerinin olması (ki bu Hz. İsa ile hızlı iletişim kurulmasını sağlamıştır), Asurlular arasında yıllardan beri bir kurtarıcı bekleniyor olması sayılmaktadır³⁰.

s. 10.

²⁸ Sargon O. Dadesho, *The Assyrian National Question at the United Nations*, (California: Modesto, 1987) s. 11, 12.

²⁹ Sargon O. Dadesho, *The Assyrian National Question*, s. 11.

³⁰ Sargon O. Dadesho, *The Assyrian National Question*, s. 12.

Özetle söylemek gerekirse, bugün Süryani gruplar, ihtiyaçları noktasında Hristiyanlık öncesi ve sonrası tarihsel dayanakları, bir sentez-kimlik tanımlaması için pragmatik bir şekilde kullanmaktadır. Antik çağlarda büyük medeniyetler olarak gelişmiş Asur ya da Babil devletlerinin bugünkü varisleri oldukları bilimsel olarak ispatı mümkün olmayan bir iddiadır³¹. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, kimlik tanımlamasının neden Kilise ya da Hristiyanlık merkezli değil de etnik kökene dayalı yapılmak istenmesidir. Özellikle Süryani diasporasının ısrar ettiği gibi etnik bir Süryani ya da Asuri toplumun varlığı doğal olarak coğrafi bir “vatan” ya da “toprak” algısını beraber getirmektedir. Hâlbuki Hristiyanlar olarak, yüzyıllardır olduğu gibi herhangi bir devletin yönetiminde problemsiz yaşanabilmirdi. En önemlisi ise etnik bir toplum olmaları, belli bir coğrafyada var olduklarının ispatı olmasının yanında, I. Dünya Savaşı’nda yaşandığını iddia ettikleri (genocide) soykırımın ispatı ve bunun etrafında bir birlik ve kimlik oluşumu anlamına gelmektedir.

II. Dinsel Farklılaşma ve Misyonerlik Faaliyetleri

Hız. İsa’nın öğretilerini yaymaya başladığı dönem ve coğrafyayı incelediğimiz zaman, bu bölgede yoğun olarak putperest Roma idaresi ve Yahudilere sahip Filistin karşımıza çıkar. Romalılar, Hristiyanlığı ilk zamanlar sadece Yahudilik içerisinde bir akım olarak düşündükleri için, yeni Hristiyanlık dinine en fazla, uzun zamandır kurumsallaşmış Yahudilik tepki göstermiştir. Hız. İsa’ya gösterilen sert tepkinin sonucu olarak, havariler çareyi buradan uzaklaşarak daha müsait toplum ve ortamlarda öğretilerini yaymakta buldular. Böylece, Mezopotamya, Hristiyanlığın

³¹ Bkz. Lektör Bertil Nelhans, *Asuri, Arami, Kildani, Süryani Adlandırmalarının Dünü Bugünü Üzerine*, (İsveç: Nsibin Yayınları, 1990).

ilk yayıldığı bölgelerden biri oldu. Bölgede yaşayan Aramiler, havarilerden Thomas'ın girişimleriyle Hristiyanlığı kabul ettiler. Diğer taraftan havari Petrus ise Hristiyanlığı Antakya'da yaymaya çalışıyordu ki, Hz. İsa'nın izleyicileri anlamına gelen Hristiyan ismi de ilk kez bu kentte ortaya çıkmıştır. Diğer putperest Aramilerden ayrılmak için kendilerine 'Süryani' Suriyeli anlamına gelen bir isim veren Süryaniler, kabul edilen geleneğe göre Petrus'un 38 yılında, Antakya Kilisesi'ni kurmasından sonra Hristiyanlığı yaymak için misyonerlik hareketlerine başladılar³². Helenistik kültürün en önemli taşıyıcılarından olan Antakya, kültürel olarak kozmopolit bir kent olduğu için, sadece Yunan değil, bir o kadar da Yahudi, Arami gibi kozmopolit bir nüfus yapısına sahipti. Dolayısıyla Hristiyanlık, Urfa ve Nusaybin gibi önemli merkezlere, Antakya üzerinden doğuya giden ticaret yolu kanalıyla ulaşmıştı.

Bu süreç İmparator Konstantinus'un (306-37) 313 yılında Milano Fermanı'nı yayınlayıp Hristiyanlığı Roma'nın meşru dinlerinden biri olarak tanımaya kadar devam etti. Aslında bu durum, teolojik tartışmalar içerisinde olan Hristiyanlığın siyasallaşmasına neden olurken, teolojik tartışmalara siyaset eliyle bir son verme çözümünü de doğurdu. 431'de toplanan 3. Genel Konsil olarak da bilinen Efes Konsili'nde, Hz. İsa'nın tanrı ve insan olmak üzere iki doğasının olduğunu savunan Nestorius'un ilahiyat anlayışı reddedilerek kendisi sürgüne gönderildi. Bu olay Hristiyanlık içinde olduğu kadar Süryani Hristiyanlar arasında da ilk ayrılığı beraberinde getirdi. Nestorius'un takipçileri Sasani Devleti'nde sığınma ve uygun ortam buldular ve Doğu Hristiyanlığını oluşturan Süryaniler ile karışarak Urfa daha sonra da Nusaybin'de kurdukları kiliseyle birlikte özellikle 6. yüzyıldan sonra Nesturiler (ya da Nasturiler)

³² Meydan Larousse, cilt 11, (İstanbul, 1981) s. 670-671.

olarak isimlendirilmeye başladılar³³. Süryanilerin, Nesturiler olarak isimlendirilmesi, ilahiyat benzerliğinden kaynaklanmıyordu. Nestorius Süryaniler arasında fikirlerini yaymaya çalışmadığı gibi, kendine katılanlara Nesturiler de dememişti³⁴. 451'de toplanan 4. Genel Kadıköy Konsili'nde, Nestorius'un çifte tabiat ilahiyatının tersi olan, Hz. İsa'nın sadece ilahi tabiatına vurgu yapan monofizit (monos + physis=tek tabiat) İskenderiye doktrini reddedilmesine rağmen, Nestorius'un sürgün durumu kaldırılmadı. Yine bu konsilde, İstanbul doğu kiliselerinin merkezi haline geldi. Doğu Roma İmparatorluğu içerisinde uzun süre devam eden Kadıköy itikadı ve İskenderiye monofizit itikadı arasındaki mücadelede, Süryaniler daha çok monofizitlerin yanında yer aldılar. Nihayet Justinianus'un (527-565) iktidarı döneminde Urfa Monofizit Piskoposu Jacob Baradaeus'a (500-578) ayrı kilise örgütü kurma izni verilince, özellikle 8. yüzyıldan sonra, Anadolu, Suriye ve Filistin'de onun izleyicilerine Jacobitler, yani Yakubiler de denilmeye başlanmıştır³⁵. Diğer yandan Süryaniler arasında Kadıköy Konsili'nde alınan kararları kabul eden Hristiyanlar da Melkailer ya da Melkitler olarak anılmaya başlandı³⁶. Yine tarihsel süreçte Süryani Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan bir başka grup da Maruniler olmuştur. 8. yüzyılda yaşamış olan Aziz John Maron'a atfen Maruniler olarak isimlendirildiler. Haçlı seferleri sonrasında 1181

³³ E. Ferguson, (Ed.), *Encyclopedia of Early Christianity*, (New York & London, 1998) s. 1100-1102.

³⁴ William W. Rockwell, *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, (New York: American Committee for Armenian and Syrian Relief, 1916) s. 8. Daha fazla bilgi için Bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB, 1964) s. 207-212.

³⁵ Aziz S. Atiya, (Çev.) Nurettin Hiçyılmaz, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, (İstanbul: Doz Yayınları, 2005) s. 202. Günümüzde Süryani Ortodoks Kilisesi Yakub'a gereken itibarı göstermesine rağmen kendilerini Yakubiler olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar.

³⁶ Levent Öztürk, "İslamiyet'in Yayıldığı Coğrafyada Yaşayan Hristiyanlar", A.Taşkın, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005) s. 23. *Ana Britanica*, cilt 20, (İstanbul, 1989), s. 195.

tarihinde Katolik Kilisesi'ne katılma kararı aldılar³⁷. Katolik misyonerlik faaliyetleri sonucu önce 1667'de Andrew Akhijan Papa tarafından Süryani Katolik Patriği olarak tayin edilir; daha sonra ise 1782'de Halep Metropoliti Michael Carve Süryani Katolik Kilisesi Patriği seçilir ve Süryani Ortodoks Kilisesi tekrar bir bölünme yaşar. Ayrıca, zaman içinde Müslüman olan Süryaniler için Süryanice *Mhalmoye* tabiri kullanılmaktadır³⁸. Nüfuz alanını genişletmek için Doğu Kiliseleri içindeki patriklik mücadelelerini iyi bir fırsat olarak değerlendiren Papalık, Süryani Kilisesi'ndeki ilk ayrılığa neden olan Nesturileri de etkilemiş ve 16. yüzyıldan itibaren başlayan misyonerlik faaliyetleri sonucu, 1680'de Musul merkez olmak üzere Katolik mezhebinin seçen Nesturilerden oluşan Keldani ya da Katolik Nesturi Kilisesi ortaya çıkmış ve Nesturi Kilisesi de böylece bir bölünme yaşamıştır³⁹.

A. 19. Yüzyıl, Misyonlar Çağı

19. yüzyılda daha çok Protestan misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerinde etkili olmaya başladığını görüyoruz. Özellikle Amerikan ve İngiliz misyonları Anadolu'da yaşayan Hristiyan halk arasında hiçbir ayırım yapmadan okul ve hastane gibi halkın ihtiyaç duyduğu alanlarda misyon faaliyetlerini yaygınlaştırarak çok sayıda Osmanlı tebaası Süryani ve Ermeni'nin Protestan mezhebine geçmesine neden olmuşlardır⁴⁰.

Emperyalizm çağı olarak da adlandırılan 19. yüzyıl, misyonerlik faaliyetlerinin de altın çağı olmuştur. Kültürel

³⁷ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 426.

³⁸ Nihat Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", A. Taşkın, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005) s. 197.

³⁹ William W. Rockwell, *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians*, s. 26.

⁴⁰ Daha fazla bilgi için Bkz. William W. Rockwell, *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, (New York: American Committee for Armenian and Syrian Relief, 1916) s. 8; Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, (Ankara: İmge Yayınları, 2000).

emperyalizmin önemli bir ögesi, hatta taşıyıcısı ve öncüsü olan Kilise, devlet aygıtı ve zengin burjuvazinin yayılma taleplerine uygun bir yapılanma içinde dünyanın değişik bölgelerinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 19. yüzyıldaki Avrupa zenginliği ve kapital birikimi toplumun diğer kesimleriyle birlikte Kiliseyi de zenginleştirmiş ve bununla doğru orantılı bir şekilde emperyalist anlayışın içine dâhil etmiştir. Batılı kapitalistler ve burjuvazi, misyonerleri koruyor himaye ediyor ve kendi ticari faaliyetlerinin önemli bir ögesi olarak kabul ediyorlardı. Misyonerler gittikleri yerlerdeki halkı sadece Hristiyanlığa davet etmiyorlar aynı zamanda yaşam biçimlerini ve alışkanlıklarını da değiştirmelerine neden olarak ön yargılarını kırıyor ve Batı medeniyetinin sunduğu imkân ve mallara talep yaratıyorlardı⁴¹. Artık Batı ülkelerinin kamuoyunda Kilise'nin, dünyanın değişik bölgelerindeki faaliyetleri ve başarıları, konuşulan ve takip edilen konular olmuştu. Batı medeniyetinin ve dinî inancının dünyanın diğer ilkel toplumlarına da götürülmesi, Avrupalı beyaz ırkın bir görevi olarak algılanmaktaydı⁴².

Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu, Batılı misyonerler için uygun bir ortam oluşturmaktaydı. Belki de ilk plânda yapılmak istenen, Müslümanlar arasında faaliyet göstermek ve onları Hristiyanlığa davet etmektir. Ancak bunun çok zor olduğunu ve özellikle hem devlet tarafından alınan tedbirlerin, hem de islâm dininin, sıkı bir şekilde bunu engellediğini gördüklerinden, faaliyetlerini önce Yahudiler ve daha sonra da diğer Hristiyan gruplar üzerine yoğunlaştırdılar⁴³. Yoğun faaliyetler sonrasında Yahudiler arasından bazılarını ikna etmeyi başarmış olsalar da, bu konuda Yahudi din

⁴¹ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, s. 18.

⁴² Bkz. Edward Said, *Şarkiyatçılık*, Metis Yayınları, 2000.

⁴³ Daha fazla bilgi için bkz. Bülent Özdemir, "Political Use of Conversion in the Nineteenth Century Ottoman Context: Some Cases From Salonica", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, No. 7, Spring 2004 s. 155-169.

adamlarının aldıkları cemaatten çıkarma ve hapsetmeye kadar varan sıkı tedbirler ve Osmanlı yönetimiyle yaptıkları işbirliği sonucu, Yahudiler arasında başarılı olamamışlardır⁴⁴. Dolayısıyla Batılı misyonerler, faaliyetlerini doğrudan Doğu Kilisesi içinde yer alan farklı Hristiyan gruplar üzerine kaydırmışlardır. Osmanlı yönetiminden aldıkları izinler ve ıslahat çalışmaları doğrultusunda Ermeniler ve Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde insanî amaçlı okul açmak ve hastane kurmak gibi faaliyetler yapmaya başlamışlardır. 19. yüzyıl misyonerlerinin bir diğer özelliği ise sadece din adamları olarak değil aynı zamanda ve özellikle eğitim ve sağlık gibi sosyal alanlarda uzmanlar olmalarıydı. Disiplin, hırs ve azimlerinin yanı sıra gittikleri ülkelerdeki faaliyetlerinin önünü açmak için mensup oldukları devletlerin diplomatik kanallarını çok iyi kullanmışlardır⁴⁵.

İnsanî yardımlar belki de ilk plânda bölgede yaşayan Hristiyanların hoşuna gitmekle birlikte daha sonraları Doğu Hristiyanlığını parçalamış ve Süryaniler arasında ciddi problemler yaşanmasına neden olmuştur. Gerek Amerikalı ve gerekse İngiliz misyoner kuruluşları 19. yüzyılın başlarında Doğu Hristiyanlığını keşfettiklerinde çok heyecanlanmışlar ve ilk Hristiyan olan toplumlardan biri kabul edilen Süryanileri, “medenî Hristiyanlıkla” tanıştırmak için Protestanlığı vaaz etmişlerdir⁴⁶.

Bu durum zaman zaman Papa başta olmak üzere Fransa ve Rusya tarafından protesto edilmiştir. Osmanlı yönetimi açıktan yapılan misyonerlik faaliyetlerini denetlemesine

⁴⁴ Hayyim J. Cohen, *The Jews of the Middle East, 1860-1972*, (Jerusalem: Keter Press, 1973) s. 167. Ayrıca Bkz. Albert E. Kalderon, “Turkish Jews of Istanbul and Missionary Activities During the Reign of Mahmud II”, *Turcica*, v. 14. (1991), s. 91-109.

⁴⁵ Hans Lukas Kieser, *Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005) s. 70.

⁴⁶ Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey: Victims of Major Power Policy*, (Ankara: TTK Yayınları, 2001) s. 25.

rağmen, okul açmak ve hastane kurmak şeklindeki insanî faaliyetlere de izin vermiştir⁴⁷. Ancak zaman içinde zararlarını da görmeye başlamış ve İmparatorlukta Hristiyanlar arasında daha önce olmayan bir tatminsizlik ve baskıcı olduğunu düşünmeye başladıkları kanunlara karşı bir güvensizlik ortaya çıkmaya başlamıştır. Hristiyan grupların kendi aralarındaki veya bir grup içindeki dinsel mücadeleler de artmıştır⁴⁸. Maalesef Osmanlı yönetimi bu faaliyetler hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen, okul ve hastane gibi sosyal amaçlar doğrultusunda örgütlenen ve kendi devletlerinin politik desteğini arkasına almış bulunan misyonerlere yönelik gerekli tedbirleri tam olarak alamamıştır⁴⁹. Buna karşılık mümkün olduğunca, diplomasi ve bürokrasi yoluyla yeni okulların açılmasını ya da buralara daha fazla öğretmen tayin edilmesini engellemeye çalışmıştır. Bazen de imkânlar ölçüsünde Süryanilerin yaşadıkları bölgelerde yeni devlet okulları açmış ve varolanları da maddi olarak desteklemiştir⁵⁰.

İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin Süryanilerle ilk temasları aynı zamanlarda, yani 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Daha önce bölgeyi çok sayıda İngiliz, seyyah ve bilim adamları ziyaret etmiş ve bölgeyle ilgili ve özellikle de bölgede yaşayan Hristiyan halklarla ilgili ilginç bilgiler vermişlerdir. Bunlardan ilki İngiltere'nin East India Company (Doğu Hindistan Kumpanyası)'nda çalışan ve Bağdat'ta oturan arkeolojiye çok meraklı Claude James Rich'in 1820 yılında antik Ninova kentini gezmiş ve kitabında⁵¹ anlatmış

⁴⁷ BOA, Y.PRK.UM., Nr. 48/69

⁴⁸ BOA, Y.PRK.UM., Nr. 30/10. Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey*, s. 26.

⁴⁹ BOA, A.MKT.MHM. Nr. 613/14.

⁵⁰ BOA, A.MKT.MHM. Nr. 489/25., BOA, A.MKT.MHM. Nr. 497/46.

⁵¹ *Narrative of a Residence in Koordistan and on the Site of Ancient Nineveh*, 2 vols., (Londra, 1836).

olmasıdır. Kitapta anlatılanlar Batılı misyonerler için çok heyecan vericiydi. Burada Aramice konuşan Hristiyan bir halktan bahsedilmekteydi⁵². Bölgede Katolik Roma Kilisesi'nden farklı olarak ilk faaliyetlere başlayan İngiltere'nin 'Church Mission Society' (1789) ve 'British and Foreign Bible Society' (1804) oldu. Daha geç tarihlerde kurulmuş olmasına rağmen Amerikan misyonerlik cemiyeti 'American Board of Commissioners for Foreign Mission' (1810), aynı tarihlerde bölgede faaliyetlerine başladı⁵³. Önce İzmir, daha sonra 1823'te sırasıyla Beyrut ve 1831'de İstanbul'da misyon temsilcilikleri açan cemiyet bölgede 36 yıl kalacak olan misyoner Justin Perkins'in çabalarıyla Urumiye merkez olmak üzere ilk misyon merkezini 1831'de açmış oldu. Rahip Horatio Southgate ise 1837 yılında Mardin'de Yakubiler ile ilgili çalışma yapmak üzere görevlendirildi. Aziz Atiya'ya göre onlara verilen talimat açıktı: "Mezhepçilik belâsından sakınıp, Doğu kiliselerinin birliğini korumak ve Protestanlığın ilkelerini zedelemekten bu kiliselerin apostolik karakterini tanımak."⁵⁴ Diğer taraftan İngiliz misyonerlik cemiyetlerinin bölgede etkili olmaya başlaması ise Ainswort adındaki bir seyyahın 1838'de bölgeyi dolaşarak ayrıntılı bir rapor hazırlaması sonrasına rastlamaktadır. 1842 yılı itibarıyla İngiltere Canterbury Başpiskoposluğu'ndan bazı misyonerler, Nesturi Patriği'nin de başvurusu üzerine bölgede faaliyetlerine başlamıştır⁵⁵.

İngiliz misyonerlerin bölgeyle olan ilgileri Amerikalılardan biraz daha farklı nedenlere dayanmaktaydı. Belki de Amerikan misyonerleri için bölge, Amerika'da gelişen misyonerlik bilinci ve çalışmalarıyla doğru orantılı olarak,

⁵² Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 309.

⁵³ Burchard Brentjes, *The Armenians, Assyrians and Kurds: Three Nations, One Vale*, (Campbell: Rishi Publications, 1997) s. 55.

⁵⁴ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 243

⁵⁵ Burchard Brentjes, *The Armenians, Assyrians and Kurds*, s. 55-56.

daha çok dinî açıdan önemliyken, İngiltere için politik ve stratejik bir öneme sahipti. 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle bölgede eski gücünü yitirmiş iki devletten biri Osmanlı İmparatorluğu diğeri de İran'dı. Bölgede yaşayan Süryaniler İngiltere için artık sadece Papalığın onları Katolik yapması noktasında önemli değildi. Bilakis, Hindistan ile birlikte Afrika'nın büyük bir bölümüne hükmeden ve Süveyş Kanalı'nı elinde tutan ve Rusya'nın hareketlerini sürekli kontrol altında tutmak isteyen İngiltere için Süryaniler stratejik önemi haiz bir topluluktur.

Anglikan Kilisesi'nin Süryaniler arasındaki misyonerlik faaliyetleri, 1842 yılında Dr. Badger'ın Canterbury Başpiskoposluğu ve Londra Piskoposluğu adına Nesturi Patriğine, halkını eğitmede yardımcı olması ve Keldani Kilisesi ile de yakın ilişkiler kurması için gönderilmesiyle başladı⁵⁶. Dr. Badger'ın Musul'da kaldığı sürede, Kürtlerin saldırıları sonucu Koçanis köyünü (Nesturi Patriği'nin geleneksel olarak ikamet ettiği köy) terk etmek zorunda kalan Nesturi Patriğine ev sahipliği yapması, Patrik ile Anglikan Kilisesi arasındaki ilişkileri geliştirdi. Süryaniler tarafından yapılan pek çok istek ve hatta resmî başvuru dilekçeleri sonucu 1881 yılında bölgede misyonerlik faaliyetleri tekrar başlatıldı ve Canon Maclean ile W. H. Browne bölgeye gönderildi. 1887'de Koçanis köyüne yerleşen Browne, 1910'da vefatına kadar burada yaşadı. Nesturi Patriği'nin en yakın dostu olmasının yanı sıra Osmanlı yönetimi için de şüpheli faaliyetler içinde bulunan bir İngiliz'di, İngiltere Canterbury Başpiskoposluğu'na bağlı misyon merkezi çalışmalarını daha çok eğitim alanında yoğunlaştırdı. Bu bağlamda ilk misyonerlik okulu 1886'da Urumiye'de açıldı. Erkekler için açılan bu okulun yanı sıra yine aynı yıl 1886'da papaz yetiştiren bir kolej kuruldu. 1890'dan itibaren özellikle kadın ve çocuk-

⁵⁶ Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey*, s. 28.

lar arasında Bethany Kız Kardeşler adındaki bir kuruluş tarafından misyonerlik faaliyetleri başlatıldı. 1897-98 yıllarında Rus misyonerlerin bölgeye gelmeleriyle birlikte, İngiliz misyonerler çalışmalarının büyük bir bölümünü bıraktı ve köy okullarını da Ruslara devrettiler. Bunun en önemli nedeni hiç şüphesiz bölgenin diğer bölümlerinde faaliyetlerine devam etmekte. Örneğin ilk olarak Hakkâri'deki Nesturi bölgeleri olan Tiyari ve Tkhuma'ya misyonerler gönderildi. Canterbury Başpiskoposluğu tarafından 1903 yılında alınan bir kararla İngiliz misyonunun karargâh merkezi Van'a taşındı. Van'daki Osmanlı yöneticileri bu durumu memnuniyetle karşıladılar. Özellikle vali bu durumun Süryanilerle olan ilişkilerini daha da kolaylaştıracağını düşünmekteydi. Van'da 1907'de açılan erkek okuluna Patrik Benjamin Mar Şimun'un kardeşleri de dâhil olmak üzere bölgede yaşayan Süryanilerin çocukları devam etmekteydi. Van'ın güneyindeki Süryani köylerinde de zamanla okullar açıldı. Bu okullarda Nesturi papazlar tarafından öğretim yapılmaktaydı. Bu sırada Van'da faaliyet gösteren ihtilalci Ermeni çetelerle ilişkilere çok dikkat edildi, İngiltere'nin Van Konsolosu Dickson'un Ermeni çetelerin faaliyetlerinden avantaj elde edilmemesi yönünde misyonerlere yaptığı uyarılara uyulmaya çalışıldı. Ancak 1908 yılında misyon merkezinde çalışan bir Ermeni hizmetçinin binada bazı silahlar saklamış olması ve bunun Osmanlı yönetimi tarafından ortaya çıkarılması sonucu ilişkiler bozuldu ve bundan sonra İngiliz misyonu diplomatik görüşmeler yoluyla şehirdeki prestijini korumaya çalıştı⁵⁷.

1910'da alınan bir kararla misyon merkezi, Van'daki erkek okulu, din adamı yetiştiren kolej ve matbaa İmadiye'ye (Amadia) taşındı. İmadiye'nin dağların bittiği noktada

⁵⁷ J. F. Coakley, *The Church of the East and the Church of England*, (Oxford: Clarendon Press, 1992) s. 301.

ve Hakkâri dağlarında yaşayan Nesturiler tarafından Van'a nispeten daha kolay ulaşılabilir bir konumda olmasının yanı sıra, güneydeki Dicle vadisinde yaşayan Keldanilerle de ilişki kurulmak istenmesi bu değişikliğin önemli nedenlerindendir. Ayrıca Kürtlerin de yaşadığı bu coğrafyada İngiltere'nin faaliyetlerinin hemen I. Dünya Savaşı öncesinde yoğunlaşmış olması da dikkat çekicidir. Savaş başladığında bu bölgedeki İngiliz misyonu terk edildi. Sadece Urumiye'de bulunan İngiliz misyonuna ait mallar ve gayrimenkuller Amerikan misyonuna devredildi ve saldırılardan zarar görmemesi için kapılarına da Amerikan bayrakları asıldı, İngiliz misyonerler bölgede bulunan diğer misyonerlere oranla Nesturi Patriği ile en iyi ve sıcak ilişkilere sahip olanlardı⁵⁸.

Batı Süryani Kilisesi ya da Yakubilerle İngiliz misyonerlerin yakınlaşması ise İngiltere'de kurulmuş olan Süryani Patriklik Eğitim Derneği'nin 1892 yılında O. H. Parry'yi Yakubi Kilisesi'nin durumunu incelemek ve ne şekilde yardım edilebileceğini tespit etmek amacıyla Mardin'e göndermesiyle başladı. Bölgeyi baştan aşağı gezen ve Dârü'l-Zafeyran Manastırı'nda 6 ay kadar kalan Parry, Yakubilere özellikle eğitim konusunda yardım edilmesi gerektiğini raporunda belirtmiştir⁵⁹. Parry'nin Kadim Süryaniler hakkındaki bir diğer tespiti de daha önceki, özellikle Katolik misyonerlerle olan kötü tecrübelerinden dolayı Batılılara karşı güvensizlik ve mesafeli tutumlarıdır.

Fransız Katolik misyonerleri bölgede 1842 yılından itibaren varlıklarını sürdürmekteydiler. Misyon merkezi Urumiye olmak üzere bölgede değişik yerlerde şubeleri olan bu misyon Lazaristler tarafından kurulmuştu. St. Vincent de Paul'ün Kız Kardeşleri adını taşıyan diğer bir misyoner

⁵⁸ NARA (A.B.D. Milli Arşivi), Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

⁵⁹ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 244.

kuruluşundan aldıkları yardımlarla erkek ve kızlar için okullar açmışlardır. Ayrıca bir yetimhane ve bir hastaneye de sahiptiler⁶⁰. Kadim Süryanilerin yaşadıkları Mardin ve çevresinde daha erken zamanlarda başlayan Katolik misyonerlik faaliyetleri, Kadim Süryaniler arasında bölünmeye neden olmuş ve 1782 yılında Süryani Katolik Patrikliği oluşmuştur. 19. yüzyıl boyunca bölgede Katolik misyonerlik faaliyetleri Kapusen rahipleri tarafından devam ettirilmiştir⁶¹.

Alman Luteran Kilisesi'ne bağlı misyonerler, Amerikalı Luteranlarla birlikte bölgede daha çok yerel vaizler yetiştirmek şeklinde faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Urumiye'de de bir yetimhane kurmuşlardı. Ayrıca Nesturi Kilisesi'nin gelişimi için Alman Evanjelik Birliği (German Evangelical Association) 1906 yılında kurulmuş ve bölgede faaliyetlerine başlamıştır. Yine Alman Oryent Misyonu (Orient Mission) tarafından Urumiye'nin dışında bir yetimhane kurulmuştur⁶². Kadim Süryanilerin yaşadıkları Diyarbakır ve çevresinde de faaliyet gösteren Alman Doğu Misyonu daha çok Ermeniler üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu misyonun en önemli özelliği Almanya'nın Osmanlı politikasına muhalefet etmesiydi.

Rusya, misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerdeki politik etkisini İngiltere ve Fransa örneklerinde gördükten sonra bu tür faaliyetleri, doğrudan devlet ile bağlantılı bir şekilde oluşturmuştur. Kurulan misyonerlik cemiyetleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Rusya'nın politik çıkarları doğrultusunda yönlendirilmişler ve çalışmışlardır. Rusya'nın Süryanilerin yaşadıkları bölgelerle olan ilişkisi hiç şüphesiz doğal sebeplerden dolayı, diğer Batı ülkelerinkinden daha önce başlamıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren Kafkasya'da varlığını hissettirmeye baş-

⁶⁰ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

⁶¹ Hans Lukas Kieser, *Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik*, s. 94.

⁶² NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

layan Rusya, gerek İran'da gerekse Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Süryanilerle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bölgede yaşayan diğer bir unsur olan Kürtlerle kıyaslandığında Hristiyan olan ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin de ilgi alanına giren Süryanilerle olan yakınlaşma daha dikkat çekicidir. Özellikle 1804-1813 Rus-İran ve 1807-1812 Osmanlı-Rus savaşları, Süryanilerin Rusya'ya yakınlaşmalarına ve Süryani din adamlarının Rus Ortodoks Kilisesi ile ilişkiye geçmesine zemin hazırlamıştır⁶³. Rus Ortodoks Kilisesi'ne mensup misyonerler ilk merkezlerini Urumiye'de 1897'de açmışlardır. Bu tarihten itibaren ciddi sayılarda yerli Hristiyan halkın Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlandığını görmekteyiz. Bu durum Rusya'nın güçlü bir devlet olarak önce Kafkasya'da, sonra da İran Azerbaycan'ında kendini hissettirmesiyle ve 1910 yılından itibaren bölgeyi işgal etmesiyle daha da hız kazanmıştır. Nesturiler için Rusya, diğer Batılı devletlere oranla Osmanlı ve İran yönetimlerine karşı çok daha güçlü ve gerçekçi bir himayeci güç durumundaydı. Dolayısıyla Nesturiler bu yönde ilk adımlarını Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmakla atmış oluyorlardı. Nesturilerin yaşadıkları bölgede Rus misyonerlerin etkisi, özellikle İran topraklarında yaşayan Nesturilerin Rus Ortodoks mezhebine geçme faaliyetleri sonucu hissedilmeye başlamıştır, İngiliz misyonunun bölgeden çekilmesiyle birlikte Rus misyonerler İngiliz misyonerlerin açtığı çok sayıdaki köy okulunu devralmışlar ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir⁶⁴.

19. yüzyılın sonu itibariyle, Rus misyonerlerin doğrudan Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Nesturiler arasında bir faaliyeti söz konusu değildir. Bunun pek çok

⁶³ Celile Celil, (Çev.) Mehmet Demir, *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, (Ankara: Özge Yayınları, 1992) s. 144-145.

⁶⁴ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

nedeni olmakla birlikte, Osmanlı yönetiminin sınır komşusu olan Rus misyonerlere diğer Batılı devletlerin misyonerlerine gösterdiği müsamahayı göstermemiş olmasının yanı sıra, bölgede bulunan Batılı misyon kuruluşlarının da Rus misyonerleri rakip olarak görmeleri etkili olmuştur⁶⁵. Diğer taraftan Rus misyonerlerin Kadim Süryanilerin yaşadıkları bölgelerde (Mardin-Midyat) faaliyetlerine rastlanmaktadır. Zaman zaman Rusya'nın Van konsolosluk görevlilerinin Kadim Süryanilerin yaşadıkları Mardin, Midyat, Silvan, Lice gibi kazalarda değişik bahanelerle geziler yaptıkları bilinmekte ise de, Rusya bu bölgelerde misyonerlik faaliyetleri yürütememiştir⁶⁶.

1830'larda Musul ve Urumiye merkez olmak üzere Nesturiler arasında başlatılan Amerikan misyonerlik faaliyetleri, 1870'ten sonra Amerikan Presbiteryan Kilisesi'ne devredilmiş ve onlar tarafından geliştirilmiştir. Her ne kadar İran'ın Urumiye şehrinde merkezlerini kurmuş olsalar da Amerikan Presbiteryan Misyonerlerinin, özellikle Hakkâri merkez olmak üzere Van ve Musul arasında kalan bölgede yaşayan Süryaniler üzerine faaliyetleri bulunmaktaydı. Bu bölgedeki faaliyetlerin temel amacı bölgede Protestan kiliseleri kurmaktan çok Nesturi Kilisesi'nin canlanmasını sağlamaktı⁶⁷. Amerikan Misyonu, başta Nesturi Patriği olmak üzere bölgede bulunan İngiliz, Fransız ve Rus misyonlarıyla çok yakın ilişkiler içinde çalışmaktaydı. Bu coğrafyada toplam 12 misyon merkezi (Merbişo 1, Gavar 3, Jelu 2, Baz 2, Tkhuma 1, Tiyari 2, Bohtan 1) ve 37 misyon okulu (Merbişo 1, Gavar 7, Jelu 7, Baz 5, Koi 1, Tali 2, Tkhuma 5, Tiyari 5, Berver 2, Supra 2) vardır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu Nesturidir.

⁶⁵ Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996) s. 72-73.

⁶⁶ BOA, DH.MKT. Nr. 2207/40.

⁶⁷ BOA, DH.MKT. Nr. 2261/79

Ancak bu okullardan sadece 5 tanesinin izin ruhsatı vardır ve bu da Osmanlı tebaası olan bir Nesturiye verilmiştir.

Okullar resmen Osmanlı okullarıdır. Fakat gerçekte Amerikalı misyonerler tarafından birer misyon okulu olarak kabul edilmekte ve her açıdan desteklenmektedirler. Bu dağlık bölgedeki köylerde yapılan okul hizmeti daha çok, halkın binayı ve yakacağını temin etmesine karşılık, misyonerlerin de öğretmen temin etmesi şeklindeydi. Bölgede görev yapan ve okulların açılmasına vesile olan Amerikalı misyonerler Osmanlı devleti ile olan ilişkilerine şu şekilde değinmektedirler: “Elbette devlete karşı hiçbirşey yapmıyoruz. Çalışmalarımız yöneticilere açıktır, bilinmektedir ve eğer isterlerse bilinebilir de. Fakat aynı zamanda çalışmalarımızla ilgili geçit töreni de yapmıyoruz ve mümkün olduğunca sessiz gidiyoruz.”⁶⁸ Ayrıca yine Urumiye’de Amerikan misyonuna bağlı olarak faaliyetlerini yürüten bir hastane ve bir de matbaa bulunmaktaydı. Buradaki Amerikan misyonunun genel politikası bölge halkını Protestan yapmaktan çok, bu yönde eğitmek şeklindeydi; buna rağmen yine de Protestan kiliseleri kurmaktan geri kalmamışlardı⁶⁹.

Amerikan misyonerlerin Kadim Süryanilerin yaşadıkları coğrafyadaki faaliyetleri 1858’de Mardin misyonunun kurulmasıyla başlamıştır⁷⁰. Kurulan ilahiyat okulunun yanı sıra 1880’de Mardin’de bir de hastane açıldı. 1889’da bölgedeki misyon istasyonlarının sayısı 21 olmuştur⁷¹. 1885’te bir erkek ve bir de kız lisesi açılmıştır. Bölgedeki Amerikan misyonerlik faaliyetleri 1917’ye kadar devam etmiştir.

⁶⁸ NARA, T568, Roll 2, Vol 2, Bergholz’dan Hill’e, Erzurum, 21 Nisan 1902.

⁶⁹ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

⁷⁰ Kocabaşoğlu, *Anadoludaki Amerika*, s. 93.

⁷¹ S. Aydın , K. Emiroğlu, O. Özel ve diğerleri, *Mardin: Cemaat, Aşiret, Devlet*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001), s. 283-284.

Misyoner okullarının bölgede hizmete başlamaları için bölgesel yöneticiden genelde oradaki misyonda çalışan kişi adına (Amerikalı ya da İngiliz) izin alınması gerekmekteydi. Bu işlemin kolay olmadığı Amerikan misyoner raporlarına yansımış durumdadır. Dolayısıyla, misyon okulu açmanın bir diğer ve daha kolay yolu olarak, okulun açılacağı şehirde ya da bölgede yaşayan Protestan cemaatinden ancak Osmanlı tebaası kişilerden yararlanılmaktaydı. Bu durumda okul, her ne kadar misyon adına kayıt altına alınmıyor ve resmen Osmanlı Devleti'nin bir okulu sayılıyorsa da, okulun mali kaynağı, çalışma tarzı ve öğretmenleri, bölgedeki misyon tarafından sağlanmakta ve belirlenmekteydi⁷². 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle Osmanlı yönetimi eğitim ve kültür işlerini düzenlenmiş ve devlet okullarının haricindeki kişi ve cemaatlere ait olan okulların kurulması ve yönetilmesini o cemaate bırakmış, sadece denetleme yetkisini elinde bulundurmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi uyarınca hem tebaası olan dinî cemaatlere, hem de yabancılara ruhsat alma şartıyla okul açma izni verilmiştir. Bu okulların her türlü masrafları o cemaate ait olacaktı⁷³.

Bu tür okul açma ruhsatlarının bölgesel olarak Maarif Müdürlükleri'nden alınıyor olması ve bölgede daha sonra açılacak yeni okullar için de kullanılıyor olması, Osmanlı yönetiminin konuya sıcak baktığını ve bu okullardan tedirgin olmadığını göstermektedir. Hatta okul açma ruhsatının alınmadığı durumlarda bile yerel yöneticilerin bu duruma göz yumduklarını görüyoruz. Örneğin 1902 yılında Trabzon vilâyetinde toplam 16 misyon merkezi ve 18 okul vardır. Ancak 1866 yılı itibariyle bunlardan sadece Trabzon mer-

⁷² NARA, T568, Roll 2, Vol 2, Bergholz'dan Hill'e, Erzurum, 21 Nisan 1902.

⁷³ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, (Ankara: MEB Yayınları, 1997) s. 117-125.

kezdeki iki okul ruhsatludur ve geri kalan 16 okulsu ruhsatsız bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir⁷⁴. Okullarda görev yapan öğretmenler Amerikalı ve etnik olarak okulun bulunduğu bölgeye göre Ermeni, Süryani ya da Rum'durlar. Okul binaları ise genellikle mülk olarak misyon merkezine veya şehirdeki Protestan cemaatine aitti.

Osmanlı İmparatorluğu'na misyonerlik çalışması için gelen Batılı Hristiyan din adamlarının asıl amaçları her zaman Müslümanlar üzerine misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak olmuştur. Bunu başarmak için de Müslüman çocukların da öğrenci olarak kabul edildiği okullar açmayı hedeflemişlerdir. 1904'te Urumiye'de ilk olarak Müslüman çocuklar için okul açan Amerikalı Misyoner Dr. W. Shedd duygularını şu şekilde ifade etmiştir: "...Çocuklar, 6 yaşından 18 yaşına kadar; toplumun bütün tabakalarından geliyorlar. Önemli bir sayı şehrin önde gelen ailelerinden gelirken, büyük oranda orta direk ailelerin çocukları ve birkaç da fakir aile çocukları var. Eşrafın, esnafın, dervişlerin, amelelerin ve din adamlarının çocukları yan yana oturuyorlar..."⁷⁵. Okulun açılışının 10. yılı münâsebetiyle düzenlenen törende gördüğü manzarayı ise şu şekilde anlatıyor: "...Şehrin yöneticileri ve bütün önde gelen soylu ve zengin aileleri, Yahudi, Ermeni, Müslüman, Rus ve Süryani aileler geldiler. Fakat hepsinden önemlisi okulun eski öğrencilerinin katılmasıydı. Okuldan mezun olduktan sonra öğretmen, postacı, güm-rükçü, tüccar vb. mesleklere sahip olan ve bazısı da isviçre, Paris ve Amerika'da öğrenim gören eski mezunlar hiç şüphe yokki okulun en önemli reklamcılarıydı..."⁷⁶

Bir süre sonra bazı aileler, okulun misyoner okulu olduğu ve Hristiyanlık propagandası yapıldığı gerekçesiyle çocuk-

⁷⁴ NARA, T568, Roll 2. Vol 2, Bergholz'dan Hill'e, Erzurum, 21 Nisan 1902.

⁷⁵ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, (Gorgias Press, 2006), s. 95.

⁷⁶ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 101.

larını okuldan almışlardır. Bunun üzerine Dr. Shedd'in yaptığı açıklama oldukça ilginçtir. Dr. Shedd: *"...Bizim düşüncemize göre dinî yaptırımlar olmadan ahlâk öğretilemez ve Hristiyanlık tarihinin ve ahlâkının hakikatleri modern eğitimin temel taşları hükmündedir..."* demiştir⁷⁷. Dr. Shedd tipik bir misyoner olarak Hristiyanlık dininin, bugünün dünyasının ve insanlığının sorunlarına çözüm üretebilen tek gerçeklik olduğunu düşünmektedir. Ona göre İslâm dini insanları geri götürmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu noktada açtığı okulda, gerçek misyonerleri ve özellikle de Müslümanlara yönelik çalışmalar yapabilecek donanımlı misyonerleri yetiştirmeye çalışmış ve bu nedenle de okul müfredatına uygulamalı ve teorik İslâm dersleri koymuştur. Müslüman öğrencilere yönelik amacını ise, "onları hayata hazırlamak ve onlara bugünün dünyasının ihtiyaç duyduğu gerçek dinin Hristiyanlık olduğunu en iyi şekilde göstermek" şeklinde ifade etmektedir⁷⁸.

Süryanilerin yaşadıkları bölgelerde bulunan farklı misyoner merkezleri şunlardı:

1. Birleşik Luteran Kilisesi (The United Lutheran Church)
2. Nesturi Evanjelik Misyonu (The Evangelical Mission of Nestorians)
3. Alman Doğu Misyonu (The East Mission of the Germans)
4. İngiltere'den Plymouth Kardeşler (The Plymouth Brothers from England)
5. Dankardlar (The Dunkards)
6. Metodistler (The Methodists)
7. Güney Babtistleri (ABD) (The Baptists of the South USA)
8. Kuzey Babtistleri (The Babtists from the North)

⁷⁷ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 101-102.

⁷⁸ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 104.

9. İngiltere Kilisesi Süryani Misyonu (The Church of England Assyrian Mission)
10. Roma Katolikleri (The Roman Catholics)
11. Rus Ortodoks Kilisesi (The Russian Orthodox)
12. Fransız Lazarist ve Karmelitleri (Lazarists, Carmelites from France)
13. Presbiteryanlar (The Presbyterians)
14. Keldaniler (The Chaldeans (semi-independent))

B. Misyonerlerin Gözüyle Süryaniler

Bölgeye gelen misyonerlerin Süryaniler hakkında, o eski ihtişamlı Doğu Kilisesi mensupları ya da ilk Hristiyanlar şeklindeki olumlu bakış açıları kısa bir süre sonra değişmekteydi. Aziz Atiya'nın deyimiyle; Batılı Protestan Misyonerler "genel olarak eski doğu kiliselerini canlanma umudu olmayan fosiller olarak görmekteydiler."⁷⁹ Özellikle Süryani papazların bazılarının okuma yazma bile bilmemeleri ve Hristiyanlığın temel konuları ve amentüleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları onları şaşırtmış ve üzmüştür. 1892'de Mardin dolaylarını gezen İngiliz Misyoner Parry, Tur Abdin (Midyat) civarındaki köylerde ortalama 4 kitap bulunduğunu belirtir⁸⁰. Misyonerlere göre bir Nesturi papazın tüfekler ve silahlarla ilgili bilgisi bir dinî doktrinden daha fazladır. Vaazlar nerdeyse tamamen terkedilmiş ve gizemli kutsal olaylar eski inanışlara göre canlı bir şekilde kutlanarak hem papazlar hem de halk için bir anlam ifade etmeye başlamıştır⁸¹.

Misyonerlerin bu geri kalmış Doğu Hristiyanlığı'na yaklaşimleri onları eğitmek ve medenileştirmektir belki, ancak yaşadıkları zaman dilimi ve dünya hakkında çok az bilgiye

⁷⁹ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 244.

⁸⁰ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 244.

⁸¹ F. N. Heazell and Mrs. Margoliouth (Ed.), *Kurds and Christians*, (London, 1913) s. 13.

sahip olan ve yıllarca bu bilgiyi elde etmek için lâzım olan gazete ve kitap gibi araçlara sahip olmayan bu halkın, sonsuz derecede güvendikleri misyonerler ne anlatır ve söylerlerse doğru kabul edecekleri de şüphesizdi. Nitekim, Amerikalı misyonerlerin Amerika hakkında halka anlattıkları; Amerika'nın büyük bir ada olduğu ve beş binden fazla misyonerin burada bütün zamanını vaaz etmek, ayin yapmak ve oruç tutmakla geçirdiği ve ülkenin Hristiyanlar tarafından yönetildiği, dolayısıyla kötülüklerden ve yolsuzluklardan uzak olduğu, hatta dünyanın büyük bir bölümünde Hristiyan halkların yaşadığı şeklindeydi⁸². Yani Amerika'da kimse golf oynamıyor, viski ve sigara içmiyor, banka soygunları yaşanmıyor veya insanlar kaçırılmıyor ve öldürülmüyordu. Kürtlerle ve kendi aralarında daha çok otlak ve koyun yüzünden problem yaşayan Süryaniler için bu anlatılanlar hiç şüphesiz çok farklı ve ilginçti. Misyonerlere göre bu bölgede yaşayan Süryaniler, Batı Hristiyanlığı'ndan yaklaşık olarak 2000 yıl gerideydiler. Gayet basit bir hayat düzenine sahiptiler. Yemekleri basit ve pratik, içecekleri çoğu zaman kaynak suyuydu. Yılın sadece iki ayında çalışıp diğer aylarda tembellik eden markete, doktora ve dışçıye ihtiyaçları olmayan insanlardı.

1913 yılında, Rusya'nın bölgedeki etkisinin iyice hissedildiği bir süreçte Urumiye'deki İngiliz misyonundan genel durumu özetleyen ve ilginç tespitlerde bulunulan bir mektup yazıldı. Bölgedeki İngiliz misyonerlerin duygu ve düşüncelerini yansıtmaları açısından bu mektuptan bazı bölümleri buraya aktarmak istiyorum:

Rusların Mar Şimun tarafından davet edilmesi ve destek görmesi kısa bir süre içinde bizim misyonumuzun sona

⁸² W. C. Emhardt and G. M. Lamsa, *The Oldest Christian People*, (New York: The Macmillan Company, 1926) s. 83.

erdirilmesi anlamına gelmektedir. Karşılaştığımız belli başlı sorunlar şunlardır:

- a. Misyonumuzun buradaki gerçek amacı Süryanilerin dinsel ve ruhsal açıdan geliştirilmesi olmasına karşın bizden beklentileri farklıdır. Her ne kadar Hıristiyanlık hakkında çok az ve geleneksel bilgilere sahip iseler de bizden bir şey öğrenecek olduklarına inanmamaktadırlar. Bizden istedikleri kendilerine politik ve malî açıdan yardım etmemizdir. Bu konulardaki imkânlarımızın sınırlı olduğunu görmeleri, her geçen yıl büyük bir tatminsizlik oluşturmaktadır.
- b. Misyonumuzun malî durumu 1897'den bu yana her yıl kötüleşmektedir. 1897'de 3793 sterlin olan gelirimiz 1912'de 1977 sterline gerilemiştir ve her yıl azalmaktadır.
- c. İngiltere hükümeti eskiye oranla politik destek konusunda yetersiz kalmaktadır. Yakın zamanda Mar Şimun, Kürtlerle ilgili sorunları artık bölgede bulunan İngiltere Konsoloslarına götürmemeye başlamıştır; çünkü yapılan şikâyetler sonucu konsolosların olaylara müdahil olmaları, Osmanlı yönetimini rahatsız etmekten öteye geçmemektedir ve daha büyük problemler oluşturmaktadır.
- d. Süryaniler arasında varolan bize burada misyon kurmamız için izin vermiş ve yardım etmiş olmaları karşılığında, bizden maaş talep etmelerinin doğal olduğu şeklindeki anlayış, sürekli ve Kilise sevgisi ile çalışan bir din adamları grubu oluşturmamızı engellemektedir. Bu anlayışın gelişip yaygınlaşmasında diğer ülkelere mensup misyoner kuruluşlarının olumsuz etkisi büyüktür.
- e. Nesturi halkının maneviyatının artırılmasında ne Patrik ne de papazlar bize yardımcı olmaktadırlar. Bizim papaz, eğitimi şeklimize inanmamakta ve bir papazın kutsal metinleri okumasının yeterli olduğuna inanmaktadırlar.

Kilise sorunlarında bizim tavsiyemize başvurulmamaktadır.

- f. Bizim okullarımızda eğitim gören çocukların büyük bir çoğunluğu kutsal emirlere riayet etmemektedirler.
- g. İstisnalar hariç bizim eğitimimizden geçmiş olanlar dâhil Nesturi öğretmenlerin büyük çoğunluğu sürekli bir şekilde bizim danışmanlığımız altında olmadıklarında işe yaramaz ve yetersizdirler⁸³.

Yukarıda alıntıladığımız mektubu imzalayan İngiliz misyonerlerden MacGillivray 1912 yılında karşılaştığı bir olaydan hareketle Nesturi din adamlarının İngiliz misyonuna bakışlarını şu şekilde genellemektedir:

Misyon olarak bölgede görev yapan Nesturi papazlara maaşlarından hariç hediye niteliğinde her yıl bir miktar para veriyorduk. Parasını alan bir papaz teşekkür etmek yerine kendi kilisesinin onarımı için bir miktar daha para istedi. Bu konuda kendisine yardımcı olamayacağımı söylediğimde şikâyet etmeye başladı. Biz İngilizlerin papazların ve öğretmenlerin maaşlarını vereceğimiz, kiliseleri tamir edeceğimiz, Kürtlere karşı onları koruyacağımız ve Türk yetkililerin kendilerine karşı görevlerini yapmalarını sağlayacağımız konuları gibi pek çok konuda sözler verdiğimizizi iddia etti. Ben de cevap olarak bu konularda söz vermediğimizi ancak Patrik Mar Şimun'un Canterbury Başpiskoposluğu'ndan kendilerini eğitmek için bir misyon talep ettiğini söyledim. Bu cevabım üzerine, adını bile yazamayan eski Süryanice'yi bilmeyen ve okuduğundan bir şey anlamayan papaz: 'öğrenmek mi?!! Neyi öğrenmeğe ihtiyacımız var ki?.. Siz gelmeden önce de bizim milletimiz içinde her şeyi bilen bir sürü insan vardı. Bizim öğrenmeye değil

⁸³ J. F. Coakley, *The Church of the East*, s. 320-321.

paraya ve Kürtlerden korunmaya ihtiyacımız var’ dedi.

MacGillivray’a göre Patrik dâhil bu düşüncede olanların sayısı hiç de az değildi⁸⁴.

Hristiyan olsun Müslüman olsun bu bölgede yaşayan bütün halk aynı hayat standardına sahipti ve birbirleriyle iç içe yaşamaya alışmışlardı. Bölgenin kendine özgü olayları içinde sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşmaktaydılar. Örneğin kıtlık, sel gibi doğal afetler ortak problemlerdi. Çoğu zaman bayramlar ve festivaller birlikte kutlanır ya da tebrik edilirdi. Aralarında bir düşmanlık veya çatışma olduğunda ya da barış yaptıklarında kendilerine özgü yollarla bunu yaparlardı. Belki de hiçbir devletin çözüme ulaştıramayacağı problemleri kendilerine özgü ve gelenekselleşmiş metotlarla halledebilmekteydiler. Din, gelenek ve birlikte yaşama sanatı yüzyıllar içinde kendine özgü çözümler yaratmış, herkesin kabul ettiği davranışlar ortaya koymuştu. İronik bir örnek: bir Kürt rahatlıkla gelip bir Süryani’den faizsiz ve belgesiz bir şekilde borç para alabilmekte ve bir süre sonra yolda soyduğu kişilerden gasp ettiği parayı getirip borcunu ödemekteydi⁸⁵. Bu basit ve sade yaşam, Batılı fikirlerin ve misyonerlerin bölgeye gelmesiyle değişmeye başladı. Misyoner okullarının bölgede açılmaya başlaması ve Batı kültür ve politikasının öğretilmesi, o zamana kadar etnik kimliklerini ve kültürlerini sorgulama ihtiyacı duymamış olan bölge halkı için çok kötü bir medenileşme olmuştur. Batı öğretileri sonucu önce Süryaniler kendi aralarında, daha sonra da bölgedeki Müslümanlar’la yabancılaşma yaşamaya, birbirlerini “biz” ve “ötekiler” şeklinde görmeye başlamışlardır. Misyonerlerin öğretileri ve verdikleri eğitim sonucu, Süryanilerin kendi “büyük tarihlerini” yeniden keşfetmelerinin yanında,

⁸⁴ J. F. Coakley, *The Church of the East*, s. 322.

⁸⁵ W. C. Emhardt and G. M. Lamsa, *The Oldest Christian People*, s. 86.

Müslüman halka olan bakışları değişmiş ve onları kendilerinden farklı ve aşağı görmeye başlamışlardır⁸⁶.

Dünyanın neresinde olursa olsun misyonerlik çalışmaları, insanî amaçlar taşıması ve genellikle her dinin özünde varolan tebliğ inancından kaynaklanmasının yanında, hiç şüphesiz politikaya alet olmuş ya da edilmiş ve yapılan çalışmaların doğası gereği devlet organlarıyla birlikte çalışılmıştır. Bu durum, olayların yaşandığı zaman dilimi içinde belki çok fark edilmese de, daha sonra ortaya çıkan sonuçları itibariyle değerlendirilecek olursa açıkça görülmektedir. Süryanilerin yaşadıkları bölge, 19. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede çok farklı ülkelerden farklı misyonerlik kuruluşlarının adeta akınına uğramıştı. Bütün dünyadaki sömürgecilik yarışının, Avrupalı devletleri çılgın bir şekilde büyük bir savaşa doğru sürüklediği 19. yüzyıl boyunca, misyonerlik faaliyetlerinin de doğru orantılı bir şekilde artmış olduğu gerçeği, bu faaliyetlerin savaşın başlaması da dâhil olmak üzere bütün gelişmelerden sorumlu olabileceği anlamına gelmektedir.

Bütün dinlerin temel felsefesinin insanlar arasında savaş ve kargaşayı önleyip barışı ve huzuru getirmek, düşmanlığı ve nefreti kaldırıp, sevgiyi ve hoşgörüyü tesis etmek olduğu ortadadır. Ancak, 19. yüzyılda ve I. Dünya Savaşı'nda yaşanan olayların sadece emperyalist bir toprak kapma kavgası olmamasına rağmen, dinin bu kutsal ve toplumsal ödevinin tam tersine bir düşünceyle düşmanlıkları körükleyici bir araç ve malzeme yapıldığını görmekteyiz. Bu duruma en güzel örnek, I. Dünya Savaşı öncesinde Süryanilerin yaşadıkları bölgelerde faaliyet yapan misyoner kuruluşlarıdır. Özellikle bölgedeki İngiliz misyonerlik faaliyetlerinin poli-

⁸⁶ W. C. Emhardt and G. M. Lamsa, *The Oldest Christian People*, s. 87.

tik bir anlayış ve yapılanma içinde olduğu söylenebilir⁸⁷, İngiltere'nin bölgede etkin bir konuma gelmesinde büyük rol oynayan misyonerlik çalışmalarının temelinde, bölgede kendilerine mensup “dönme” cemaatler oluşturmak değil, dinî ve siyasî liderlerle iyi ilişkiler kurmak yatmaktaydı. Örneğin, Nesturi Patriği ile en fazla doğrudan ve yakın ilişki kuran İngiliz misyonuydu. Çalışmalarının özünü eğitim faaliyetleri oluştursa da, sözlerini geçiremedikleri durumlarda veya istedikleri gerçekleşmediğinde gıda yardımını kesmek, ilaç vermemek ya da bazı Kürt aşiretlerini Nesturilerin üzerine kışkırtmak gibi tedbirlere başvurabiliyorlardı⁸⁸.

Bu anlamda kendini Osmanlı topraklarındaki Ortodoks Hristiyanların hamisi kabul eden Rusya'nın Süryani-Nesturilerle olan ilişkisi de farklı bir örnek oluşturmaktadır. Nesturilerin tamamen politik nedenlerle Rus Ortodoks Kilisesi'ne yakınlaşma çabaları sonucu, 1886'dan itibaren sahnede görünmeye başlayan Rus misyonerler, Nesturilere Ortodoks mezhebini kabul etmeleri karşılığında politik destek vaat ettiler. Öncelikle İran topraklarında yaşayan Nesturiler kitleler halinde Ortodoks mezhebini kabul ettiler ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun artmasını sağladılar. Ardından da bölge 1910 yılında Rusya'nın işgaline uğradı.

I. Dünya Savaşı'na giden süreçte İngiltere ile müttefik olan ve Nesturilerin yaşadıkları bölgenin kendi çıkarları açısından stratejik öneme sahip olduğunu düşünen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Nesturiler arasında da misyonerler vasıtasıyla faaliyetlerini artırdı⁸⁹. Aslında ne Nesturiler kendi Hristiyanlıklarından bir memnuniyetsizlik göstermekte, ne de Rus misyonerler Nesturilerin çok iyi Ortodokslar olacakları konusunda bir yargıya

⁸⁷ Gabriel Yonan, *Asur Soykırımı*, (İstanbul: Pencere Yayınları: 1999). s. 35.

⁸⁸ Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, s. 68.

⁸⁹ Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, s. 76-77.

sahiptiler. Nesturilerin bütün istedikleri bölgede Rusya'nın himayesinde olmaktı ve bu durumun kendileri için en uygun yaşam standartlarını beraberinde getireceğine inanıyorlardı. Rusya ise Kafkasya'daki yayılmasını devam ettirmek ve bu Hristiyan halk sayesinde bölgede varlığını kuvvetlendirmek istiyordu. Sonuç itibariyle bu politik alışverişte yine din kullanılarak her iki taraf da istediğini almıştı; fakat Hristiyanlık tarihinde önemli bir görüş ayrılığı sonucu ortaya çıkan ve varlığını yüzyıllardır Patrik Nesloryus'a atfen Nesturiler olarak sürdüren bu halk şimdi onu ve bütün öğretilerini reddediyor ve yüzyıllardır sürdürdükleri inançlarına ters bir şekilde davranıyorlardı⁹⁰. Kısaca bu ciddi bir yozlaşmaya işaret etmekte ve yine dinin, emperyalist düşüncelere hizmet etmek için çok uygun bir araç olduğunu göstermektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, 19. yüzyılda hızlanan Protestan misyonerlik faaliyetlerinin Süryaniler açısından en önemli sonucu eğitim alanındaki gelişmeler olmuştur. Bölgede misyoner okullarının ve hastanelerin açılıyor olması hiç şüphesiz Süryanilerde büyük bir minnettarlık duygusu geliştirmekle birlikte, Protestanlığa geçişler de rahatsızlık oluşturmaktaydı. Bölgeye gelen Batılı misyonerlerden binlerce yıl önce Hristiyanlığı kabul etmiş olan Süryaniler için, kendi inançlarını adeta eski moda Hristiyanlık olarak gören Protestanlığın Hristiyanlık algısını kabul etmek ve anlamaya çalışmak oldukça zordu⁹¹. Protestan misyonerleri ve modern öğretileri Süryaniler tarafından ilgiyle izlenmesinin yanında, daha çok, yıllardır Süryaniler arasında devam eden Katolik misyonerlik faaliyetlerine karşı bir sığınak olarak görülüyordu. Zira Protestan misyonerlerin söylemleri Katoliklere göre daha yumuşaktı.

⁹⁰ J. F. Coakley, *The Church of the East*, s. 231-232.

⁹¹ David, B. Perley, *Wither Christian Missions?*, 2nd Ed., (New Jersey, 1946) s. 25.

III. Osmanlı İmparatorluğu'nda Süryaniler

7. yüzyıldaki ilk İslâm fetihleriyle birlikte, Süryanilerin yaşadıkları bölgeler İslâm Devleti'nin egemenliği altına girdi. Hz. Ömer devrinde, önce Şam'ın 635'te ve sonra Kudüs'ün 638 yılında fethi sonrasında bölgede yaşayan Hristiyanlar fetihten önceki dinî-ruhanî yapılarında devam etmeleri noktasında serbest bırakıldılar. 637'de İran'ın fethiyle de Nesturi Kilisesi ayrı bir dinsel cemaat olarak tanındı ve yasal koruma altına alındı⁹². Böylece, Süryaniler Doğu Roma yönetiminin dinî baskısından kurtulmuş ve kendi inançları açısından daha özgür hareket edebilecekleri yeni bir idarî yapının egemenliğinde yaşamaya başlamışlardır⁹³. İslâm devletinin zımmi hukuk içinde değerlendirdiği ve ehl-i kitap kabul ettiği Süryanilerin, yaşadıkları bölgelerin İslâm orduları tarafından fethine sempatiyle yaklaştıkları ve hatta Müslümanlara yardımcı olduklarına dair kayıtlar mevcuttur⁹⁴.

Bazı Süryani kaynaklarında Süryanilerin daha Hz. Peygamber döneminde kendisinden amannâme (himaye belgesi) aldıkları iddia edilmektedir. Mar Yaw Alaha adındaki bir papaza Hz. Peygamber tarafından verilen amannâmede mallarının, canlarının ve dinî özgürlüklerinin güvence altında olduğu ifade edildikten sonra Hz. Peygamber haricinde otuz sahabe tarafından imzalanarak şahitlik edildiği görülmektedir⁹⁵. İddiaya göre daha sonra gelen Halifeler de

⁹² Ana Britanica, cilt 20, (İstanbul, 1989), s. 195, daha fazla bilgi için H. A.R. Gibb ve H. Bowen, *Islamic Society and the West*, vol. I, (Oxford: Oxford Uni. Press, 1957); B. Braude ve B. Levis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, II vols., (London, 1982); Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, (İstanbul: Risale Yayınları, 1996).

⁹³ Mehmet Azimli, "Müslüman-Süryani İlişkilerine Giriş", A. Taşkın. E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005) s. 37-48.

⁹⁴ Mehmet Azimli, "Müslüman-Süryani..." s. 43.

⁹⁵ Belgenin İngilizce tercümesi için bkz. Sargon O. Dadesho, *The Assyrian National Question at the United Nations*, (California: Modesto, 1987) s. 19.

bu amannâmeye sadık kalmışlar ve yenilemişlerdir. Mar Zia Kilisesinde saklandığı söylenen bu amannâme uzun yıllar, farklı Müslüman yönetimlere karşı Süryaniler için hukuki bir güvence olmuş ve Osmanlı döneminde de Yavuz Sultan Selim'in 1517'de bölgeye gelmesi sırasında kendisine gösterilmiş⁹⁶. Diğer bir rivayet ise Nesturi vakanüvis Mari'den gelmektedir. Buna göre Nesturi Patriği II. Yeşuyab Hz. Muhammed'i ziyaret etmiş ve Nesturi halkına ayrıcalıklar sağlayan bir belge almıştır, iddiaya göre Azize Catherine Manastırında muhafaza edilen bu belgenin beş sureti vardır⁹⁷. Bu konuyla ilgili olarak bu tür belgelerin tarihi gerçeklere uymadığı ve korunma amacıyla ya da imtiyaz elde etmek için bazı Hristiyan toplumlar tarafından uydurulmuş olduğuyla ilgili iddialar da vardır⁹⁸. Yukarıda bahsi geçen türde belgelerin bugüne kadar orijinal haliyle basılarak kamuoyuna sunulmamış olması uydurulmuş oldukları tezini güçlendirmektedir.

Ancak, İslâm hukukunda gayrimüslimlerin vatandaşlık sözleşmeleri aman müessesesine dayanır ve Kur'an da ehl-i kitap olarak nitelendirdiği Yahudi ve Hristiyanları cizye ile yükümlü tutmakla vatandaşlık hakkına sahip olduklarını beyan etmektedir⁹⁹. Daha sonraki uygulamalar da bu hukukî kural doğrultusunda olmuştur. Aman vasıtasıyla verilen bu vatandaşlık hakkı, sadece gayrimüslim vatandaşların ya düşman bir ülkeye sığınmaları ya da isyan etmeleriyle hükümsüz kalır. Bu nedenle insana verilen değer ve hukukun üstünlüğünün bir sonucu olarak İslâm toplumlarında tebaaya karşı toplu katliam türü hadiseler söz konusu olma-

⁹⁶ Sargon O. Dadesho, *The Assyrian National Question*, s. 13

⁹⁷ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 296.

⁹⁸ Mehmet Azimli, "Müslüman-Süryani..." s. 41, 42. Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 296.

⁹⁹ Kur'an, Tevbe Suresi, 9/29.

mıştır. İslâm tarihinde en radikal çözümler bile yer değiş-tirme ve iskân politikasıyla sınırlı kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin vatan-daşlık hakları ve yönetimleri daha önceki dönemde oluş-turulmuş İslâmî hukuk ve uygulamalardan farklı değildi. Osmanlı Devleti içinde Süryaniler farklı kiliselere mensup cemaatler halinde yaşamaktaydılar. Bunlar: Süryani Kadim (Yakubi ya da Batı Süryani Ortodoks Kilisesi), Nesturi (Doğu Süryani) Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi, Keldani Kilisesi, Melkit ve Maruni Kiliseleri ve Süryani Protestan Kilisele-ri'dir. Osmanlı yönetimi merkezî bir yapılanma içinde İmpa-ratorluktaki Hristiyanları, İstanbul'da bulunan ve devlet hiyerarşisine eklemlenmiş Rum Milleti Patrikliği ve Ermeni Milleti Patrikliği olmak üzere iki patrikliği muhatap alarak yönetmiştir. Süryaniler gibi farklı mezheplere mensup Hiris-tiyan gruplar da kendi âyin ve usullerine göre değişen tercih-leri noktasında ve fetih öncesindeki pozisyonları korunarak idarî anlamda bu iki patriklikten birine bağlanmışlardır¹⁰⁰.

Böylece, Süryani Kadim Patrikliği, fetih öncesi yapılan-ması göze alınarak idarî anlamda 1892 yılına kadar Ermeni Milleti Patrikliği ne bağlı kalmış ve bu tarihten sonra ayrı bir patriklik olarak muhatap alınmıştır¹⁰¹. Nihayet 1912 yılında Kadim Süryaniler için 1863 Ermeni Nizamnamesi'ne benzer bir nizamname hazırlanmıştır¹⁰².

¹⁰⁰ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti Salnamelerinde Süryaniler", A.Taşgün, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayın-ları, 2005) s. 60. Ayrıca bkz. B. Braude ve B. Levis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, II vols., (London, 1982); Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, (İstanbul: Risale Yayınları. 1996).

¹⁰¹ BOA, Y.EE. Nr. 38/69. Ayrıca Bkz. Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti Salna-melerinde Süryaniler", s. 74. Oswald H. Parry, *Six Months in a Syrian Monastery*, (London, 1895) s. 314.

¹⁰² İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Yayınlanmamış Dok-tora Tezi, (Erciyes Üniversitesi, 2006.) s. 43

Nesturiler olarak isimlendirilen ve merkezi Hakkâri yakınlarındaki Koçanis köyü olan Doğu Süryani Kilisesi Patrikliği de, Mardin merkezli Süryani Kadim Patrikliği'ne bağlı olarak Ermeni Milleti Patriği tarafından İstanbul'da temsil edilmekteydi¹⁰³. Nesturilerin, dağlık bir bölgede kapalı bir toplum olarak aşiret yapılanması içinde yaşıyor olmaları gibi nedenlerle Osmanlı yönetimi tarafından çok dikkate alınmadığını ve Nesturi Patriği Mar Şimun'un daha çok vergiden sorumlu lider gibi görüldüğünü söylemek yanlış olmaz¹⁰⁴. Ayrıca 19. yüzyılda yayınlanan devlet salnamelerinde Nesturilere ait bilgi verilmemiş olması da ilginçtir. Ancak bu durum özellikle bölgede misyonerlik faaliyetlerinin arttığı 19. yüzyılın sonlarına doğru değişmiştir. Osmanlı yönetimi, özellikle Patrik Mar Şimun'un devlete olan bağlılığını devam ettirmek ve misyonerlerin etkisini kırmak için bir kısım önlemler almıştır. Patriğin ve diğer dinî liderlerin, bulundukları bölgelerde vilâyet ve sancak idare meclislerine katılmaları sağlanmış ve Mar Şimun'a yıllık bir maaş bağlanmıştır¹⁰⁵. Diğer taraftan Nesturi Patriği Mar Şimun'un devlet tarafından taltif edildiğini ve kendisine ikinci dereceden Mecidi Nişanı verildiğini de görmekteyiz¹⁰⁶. Özellikle Bedirhan Bey isyanı (1847) sonrasında Nesturi Patriğine Hakkâri ve çevresinde pek çok idarî yetkiler verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1830 yılında Katoliklerin ayrı bir millet olarak kabul edilmelerine kadar, aynı Katolik Ermenilerde olduğu gibi Katolik Süryanilerin, Melkitlerin,

¹⁰³ BOA, Y.EE. Nr. 38/69

¹⁰⁴ *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB, 1964) s. 207-212; Yonca Anzerlioğlu, *Nesturiler*, (Ankara: Tamga Yayınları, 2000) s. 37; W. A. Wigram, *The Assyrians and Their Neighbours*, (London, 1929) s. 170

¹⁰⁵ F. N. Heazell and Mrs. Margoliouth (Ed.), *Kürds and Christians*, s. 13. Bazı kaynaklarda Patriğin 1830'lardan itibaren İngilizlerden de bir maaş aldığı iddia edilmektedir. Bkz. Jonas Linderholm, *Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı Sırasında Asuriler ve Süryaniler*, (İsveç, 1999), s. 3.

¹⁰⁶ BOA, İ.TAL. Nr. 321/ L-143.

Marunîlerin ve Keldanilerin de Süryani Kadim Patrikliği aracılığı ile Ermeni Milleti Patrikliği'ne bağlı olduklarını görüyoruz¹⁰⁷. 19. yüzyılın başlarından itibaren gelişen Protestan misyonerlik faaliyetleri sonucu, bir Protestan Süryani cemaati oluşmuştur. Amerika ve İngiltere'nin baskıları neticesinde Osmanlı Devleti, Protestan Ermenileri de bir cemaat olarak kabul etmiş fakat patriklik kurmalarına izin vermemiştir. Protestan Süryaniler de vekilin Ermeni olduğu Protestanlık vekâletiyle temsil edilmişlerdir¹⁰⁸.

IV. Kürt-Süryani İlişkileri

Yüzyıllarca aynı coğrafi bölgede ve aynı çevre faktörlerin kural ve kanunlarına göre bir hayat geliştirmiş olan Süryaniler ve Kürtler genel olarak Mardin-Van-Musul-Urumiye arasında kalan bölgede Türkler, Araplar ve diğer Osmanlı tebaası ile birlikte yaşamaktaydılar. Zaman içinde idarî yapılanma farklılık göstermiş olsa da bölgenin genel idare şekli aşiret yapılanmasıydı. Bölgede yaşayan diğer halklar gibi Süryaniler de genel olarak aşiret yapılanması içinde bir hayat sürmekteydiler. Bölgede hâkimiyet kurmuş olan devletler, geleneksel olarak burada yaşayan halkları kendi aşiret yapılanmaları içinde serbest bırakmıştır. Her ne kadar belli başlı kasaba ve şehirlere yöneticiler atandıysa da bunların bölgedeki olaylara müdahaleleri, kendi yaşadıkları şehir ya da kasabanın dışına çıkmamıştır. Genellikle takip edilen siyaset, yerel yöneticilerin bölge insanları arasından atanması şeklindeydi. Bu tür bir idarî yapılanmanın hiç şüphesiz bir diğer nedeni de bölgenin dağlık ve ulaşımına izin veremeyen yapısıdır. Köyler ve kasabalar arasındaki ulaşım ve

¹⁰⁷ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti Salnamelerinde Süryaniler", s. 84, 97, 121.

¹⁰⁸ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti Salnamelerinde Süryaniler", s. 124; Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1997) s. 204.

iletişim çoğu zaman dağlar arasındaki dar geçitler ve patika yollardan saęlanmaktaydı¹⁰⁹.

Bu bölge genelde Van ve Musul valilerinin yönetim alanına girmektedir. Yıllarca bu iki valiliğe atanan valilerin genel politikası, bölgede bulunan aşiret ve aşiret reislerini kendi aralarındaki her türlü problemde olduğunca özgür bırakmak ve kendi sorunlarını bildikleri yollardan halletmelerine imkân sağlamak şeklindeydi¹¹⁰. Bu durum, her zaman aşiretler arası mücadeleyi beraberinde getirmektedir. Kendi aralarında hiç bitmeyen bir çekişme ve kan davası olan aşiret mücadelelerine, devlete zarar vermediği ölçüde müsaade edilmekte, devletin otoritesi idarî konular, asayiş ve vergi toplama faaliyetleri şeklinde ortaya çıkmaktaydı¹¹¹. Ancak genel karışıklıklar ve şikâyetler noktasında Osmanlı yönetimi bölgedeki otoritesini daha etkin şekilde ortaya koymuştur. Özellikle 19. yüzyılda değişik faktörlerin etkisiyle (yabancı misyonerler, otlak sorunu vb.) bölgede ortaya çıkan karışıklıklar Osmanlı yönetimini oldukça uğraştırmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Osmanlı arşivinde çok sayıda belge vardır. Bazı zamanlar bölgede görev yapan yerel yöneticilerin değiştirilmeleri gibi mülkî idarenin ıslahı ve bazen de örfî idare ilânı yoluna gidilmesi şeklinde tedbirler alınmaya çalışılmıştır¹¹².

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yüzyıllardır Ermeniler ve Süryaniler gibi Hristiyan toplumlar başta olmak üzere çok farklı din ve etnik unsurlardan oluşan halklarla birlikte dağınık halde yaşıyan Kürtlerin büyük çoğunluğu İslâm dinini kabul etmiş Müslümanlardı. Bu bölgenin

¹⁰⁹ FO (İngiltere Milli Arşivi, Foreign Office) 195 / 2485 İngiltere Van Konsololuğu, 13 Mart 1914.

¹¹⁰ BOA, DH.MKT. Nr. 1567 / 73.

¹¹¹ FO 195 / 2485, İngiltere Van Konsolosluğu 13 Mart 1914.

¹¹² BOA, DH.MKT. Nr. 1572 / 74.

hiç şüphesiz en önemli geçim kaynağı günümüzde de değişmeyen şekliyle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. İster Müslüman ister Hristiyan olsun aşiretler halinde yaşayan halk için en önemli zenginlik ölçüsü de hayvancılık şeklinde ortaya çıkmaktaydı. Bölgede yaşanan asayiş olaylarında temel neden, çoğu zaman farklı dinsel ya da etnik kimliğe sahip olmak değil ekonomikti. Bu durumun, bölgede görev yapan yabancı konsolosluk raporlarına genellikle bir Hristiyan-Müslüman ya da Türk-Kürt-Süryani-Ermeni mücadelesi şeklinde yansımış olması, yabancı misyon görevlilerinin olaylara kendi bakış açılarından yaklaşmalarından kaynaklanmaktaydı. Aşiretler arası mücadelelerde dinsel ve etnik farklılıklar gözetilmeksizin çıkarlar doğrultusunda ittifaklar ve yardımlaşmalar yapılmaktaydı. Bazı Kürt aşiretleriyle Nesturilerin ittifak ederek diğer Kürt ya da Nesturi aşiretlere karşı mücadele ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

1900 yılına ait İngiltere'nin Van Konsolosu'nun raporunda; Kürt Oramar aşiretine mensup bazı kişilerin, Nesturi Tkhuma aşiretinin Arbush köyünden bazı koyunları götürmeleri sonucu Tkhuma aşireti, Hartoşi Kürt aşiretinden yardım istemiş ve birlikte koyunları geri almayı başarmışlardır. Bunun üzerine Oramar aşireti, Tkhuma Nesturilerine hem barış hem de Hartoşi aşiretine karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmişlerdir. Fakat bu teklif reddedilmiş ve Oramar ve Hartoşi aşiretleri bölgede sözü geçen bir ağayı aralarını bulmaları ve barış yapmaları için göndermişler ve barış gerçekleşmiştir¹¹³. Diğer bir olayda ise panik içinde birkaç Nesturi'yi ateş açarak öldüren silahlı Kürtler bir başka Nesturi aşireti reisine sığınmışlardır. Öldürülen Nesturilerin aşiret reisi bu Kürtleri cezalandırmak için teslim edilmesini istediğinde, sığındıkları aşiret reisi, Kürtlerin onun misafirleri

¹¹³ FO 195 / 2082 Maunsell'den O'conor'a, Van, 23 Mayıs 1900.

olduğunu ve teslim edemeyeceğini belirtmiş ve bunların güvenli bir yere gitmelerine yardımcı olmuştur¹¹⁴.

Bu dağlık bölgede yaşanan olayların karmaşıklığı yukarıdaki örneklerden de anlaşılmaktadır. Olayların nasıl başladığı ve nasıl sonuçlandığına bakacak olursak bunun bir hayat tarzı olduğunu düşünebiliriz. Devlet organının bütün bu hadiselerdeki rolü gerek başlangıç gerekse sonuç itibarıyla minimuma indirgenmiş durumdadır. Bölgede kendi aralarında sorun yaşayan ve sonra da bu sorunları yine kendi aralarında barış yaparak sonuca bağlayan bir siyasi mekanizma kurulmuştur. Nesturi Patriği'nin ya da önde gelen bir Kürt dinî liderin ortaya çıkan problemlerde arabulucu olarak kabullenilmesi her iki toplum için de tabii bir durumdu¹¹⁵. Bu hiç şüphesiz yüzyıllardır aynı coğrafyada sürüp giden bir geleneğin neticesidir. Zaman içinde bölgeye hâkim olan değişik siyasi otoriteler, bölgenin gerçeklerini bu şekilde kabullenmişler ve burada yaşayan halkları kendi savaşları, mücadeleleri, barışları ve adaletleri içinde serbest bırakmışlardır. Osmanlı yönetiminin bölgede uzun yıllar süren hâkimiyeti de bu doğrultuda şekillenmiştir¹¹⁶.

Osmanlı yönetimi tarafından bölgede meydana gelen büyük çaplı asayiş olayları sonrasında soruşturma komisyonları görevlendirilmekte ve yerel yöneticilerden kaynaklanan bir ihmal söz konusu olduğunda da gereken yapılmaktaydı. Bu gibi durumlarda sadece kaymakamlar değiştirilmemekte, beraberinde daha alt kademedeki memurların da görev yerleri değiştirilmekteydi¹¹⁷. Yine bölgede asayişin temini için

¹¹⁴ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 362.

¹¹⁵ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 362.

¹¹⁶ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 362.

¹¹⁷ FO 195/2082 Maunsell'den O'conor'a, Van, 4 Haziran 1900. 19. yüzyılda Osmanlı yerel yönetiminde bu konuya çok dikkat edildiğini görmekteyiz. Gerek görüldüğünde özellikle şehirlere yeni atanan valilerin ikametgâhlarında görev yapan hizmetlilerin bile değiştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bkz. Bülent Özde-

bazı kritik bölgelerde kışla ve karakollar inşa edilmesine de önem verilmiştir¹¹⁸. Vergi toplama konusunda yapılan hatalar, genelde fazla vergi alınması şikâyetleri şeklindeydi. Yerel yöneticilerle ilgili olarak yapılan bu tür şikâyetlerin de değerlendirildiğini ve adaletin sağlanmaya çalışıldığını görmekteyiz¹¹⁹. Bölgenin dağlık oluşunun, göçebe bir hayat tarzının benimsenmiş oluşunun ve aşiret yapılanmasının görülmesinin yanı sıra, İran ile güvensiz ve belirsiz bir sınırın olmasının da gerek sosyal gerekse siyasî olaylara doğrudan etkisi söz konusudur. I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre öncesine kadar İran ile Osmanlı Devleti arasındaki sınır problemi çözülebilmemiş değildi. Zaten savaş başlayınca da bu sınır, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında fiilî olarak savaş alanı olmuştur. 1914 yılında Osmanlı, Rus, İngiliz ve İranlı delegelerden oluşan bir Osmanlı-İran sınırını belirleme komisyonu oluşturulmuş ve ön çalışmalar bitirilmiş olmasına rağmen savaş nedeniyle bir sonuç alınamamıştır¹²⁰. Böl-

mir, *Ottoman Reforms and Social Life: Reflections From Salonica, 1830-1850*, (İstanbul: Isis Press, 2003) s. 169.

¹¹⁸ BOA, DH.MKT. Nr. 584/40.

¹¹⁹ Jelu ve Baz'da yaşayan Süryanilerin, Hakkari mutasarrıfınca kendilerinin aynı yıl içinde iki defa vergi toplandığı yönündeki şikâyetleri üzerine Van Valisi bu Süryanileri vergiden muaf tutmuştur. Bkz. FO 195/2082 Maunsell'den O'conor'a, Van, 4 Haziran 1900.

¹²⁰ 1639 tarihli Kasr-ı Şirin anlaşması ile Türkiye-İran sınırı büyük ölçüde belirlenmiş ve günümüze kadar fazla değişmeden gelmiştir. Ancak bu sınır genel hatlarıyla oluşturulmuş ve bugün anladığımız anlamda bir devlet sınırı değildir. "1914 yılında Osmanlı, Rus, İngiliz ve İranlı delegelerden oluşan bir Osmanlı-İran sınırını belirleme komisyonu oluşturulmuş. Dört ülke temsilcileri 17 Kasım 1913'de İstanbul Protokolü'nü imzalamışlardır. Nihai sınırın belirlenmesi için uyulacak usul ve esasları belirleyen bu Protokol, tüm sınırı çizmek için dört ülkeden oluşan yeni bir Sınır Komisyonu'nun kurulmasını öngörmüştür. İngiliz ve Rus delegelerine arabuluculuktan da öte hakemlik yetkisi verilmiştir. Ocak 1914'de çalışmalarına başlayan bu yeni komisyon Ekim başlarında çalışmalarını tamamlamıştır. Ancak çizilen bu yeni sınır tam bu sırada Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle hiç bir zaman resmî bir anlaşmaya dönüştürülememiştir. 23 Ocak 1932'de imzalanan sınır anlaşmasına göre Ağrı Dağı'nın tamamının Türkiye topraklarına katılması karşılığında İran'a Van sınırında bir toprak parçası (Kotur arazisi) verilmiştir." Daha fazla bilgi için Bkz. Gökhan Çetinsaya "Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve Şii Jeopolitiği" *Avrasya Dosyası*, 2007, Cilt 13, Sayı 3, s. 161-189.

gede yaşayan bazı Kürt ve Süryani aşiretlerin göçebe yaylak-kışlak şeklindeki hareketleri, devletin bölgedeki görev ve sorumluluklarını olumsuz yönde etkilemekteydi¹²¹. Bazı aşiretlerin yaylak veya kışlakları İran topraklarında bulunmaktaydı ve her yıl bu hareket rutin bir şekilde tekrarlanmaktaydı. Özellikle ağnam vergisi olarak bilinen küçükbaş hayvan üzerinden alınan verginin toplanmasında ciddi zorluklar yaşanmaktaydı. Ancak bazen de rutin dışı sınır geçmeler söz konusuydu ki bu daha çok kaçma ya da kaçkın şeklinde olmaktaydı. Örneğin başka bir köye veya aşirete ait koyunların ele geçirilmesi neticesinde sınır ötesine geçip kurtulmak sıradan bir durumdu. Bu gibi durumlarda yerel yöneticiler bölgenin özel şartlarını iyi bilip belli yerlerdeki geçit noktalarında bekleyerek suçluları yakalamaya çalışmaktaydı. Özellikle bazı aşiret reisleri sınırın her iki tarafında da ikametgâhları olması noktasında çok dikkatli davranmaktaydılar¹²².

Bazı zamanlar, kesin biçimde belirlenmemiş Osmanlı-İran sınır bölgesinde yaşayan Kürt ve Nesturi aşiretlerin birlikte hareket ederek, İran askerleriyle silahlı mücadelelere girdiklerini görmekteyiz. Nesturiler, 1906 yılında İran sınırında yaşayan Kürt Begzadi aşireti reisi liderliğinde, İran askerleriyle mücadele etmişlerdir. Böyle bir durum Osmanlı yönetimine karşı söz konusu olmamıştır zira, özellikle Kürt aşiretlerin genelde Sünni-İslâm anlayışına sahip olmaları onları, Şii İran'a değil Osmanlı yönetimine yakınlaştırmıştır¹²³.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde merkezi otoriteyi tekrar kurmak isteyen Osmanlı yönetimi, Kürt toplumunun aşiret yapılanması

¹²¹ BOA, DH.MKT. Nr. 132/3.

¹²² FO 195/2082 Maunsell'den O'conor'a, Van, 4 Haziran 1900.

¹²³ NARA Inquiry Documents, Roll 20, No 362.

içinde bir toplumsal düzeneğe sahip olduğunu doğru bir şekilde tespit etmiştir. Aşiret yapısının, devlet otoritesi, kanun ve nizam tanımadığı ortadaydı ve aşiret liderleri her açıdan bütün gücü elinde tutan kişilerdi. Osmanlı yönetimi, bölgede bulunan aşiretler üzerinde takip ettiği politikalar neticesinde Süleymaniye'den Baban aşiretini Bağdat'a yerleştirdi. Bedirhan Aşireti ile Neri lideri Abdülkadir itaat altına alındı ve İstanbul'da ikamet ettirilmeye başlandı. Daha sonra da Milli Aşireti lideri İbrahim, Halep'in doğusundaki bölgede kabul edildi ve desteklendi.

Martin van Bruinessen'e göre Kadim Süryanilerin yaşadıkları Mardin-Midyat ve çevresinde 19. yüzyılda Kürt aşiretlerin yönetsel açıdan resmi olmayan bir federasyonu söz konusuydu ve bölgenin asayişinden devlete karşı sorumluydular. Bu federasyon, Botan Emirliği'nden arta kalan 24 Kürt aşiretinin bazı üyelerinden oluşuyordu. Kürt aşiretlerin Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeye gelmeleri ve etkilerini artırmaları genelde korunma amaçlı olarak davet edilmeleri sonrasına rastlamaktadır¹²⁴. Bruinessen, Kürt aşiretlerin bölgeye sonradan geldiklerini ve zaman içinde Süryanilerin bu Kürt aşiretlerin korumasına girdiklerini iddia etmektedir ki bu durum bölgede asayişin sağlanması adına Osmanlı yönetiminin de işini kolaylaştırmıştır. Kadim Süryanilerin de yaşadıkları bu bölgede etnik ve dinî olarak çeşitlilik söz konusudur. Bölgede yaşayan Kürtler, aşiretler halinde göçebe veya yerleşik olarak köylerde ve şehirlerde Süryaniler ve diğer Osmanlı tebaası unsurlar ile birlikte yaşamaktaydılar. Süryanilerden zaman içinde İslamiyeti kabul ederek Müslüman olmuş olanlar (Mhalmoye ya da Muhallemlî olarak nitelendirilmektedirler) Mardin ve Midyat şehir merkezlerinde belli mahallelerde ve bazı köy-

¹²⁴ Martin van Bruinessen, çev. Banu Yalkut, (Ed.) Ömer Laçiner, *Ağa, Şeyh, Devlet*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003) s. 163-165.

lerde yerleşmişlerdi¹²⁵. Bölgede yaşayan diğer bir dinî grup ise Yezidilerdi.

19. yüzyılın son çeyreği itibariyle Kürt aşiretlerinden Hamidiye alaylarının oluşturulması, Kürt-Süryani ilişkilerini de etkilemiştir¹²⁶. Bilindiği gibi Hamidiye alayları bu bölgede merkezi otoriteyi tesis etmek, aşiretlerden askeri güç olarak faydalanmak ve ihtilalci Ermeni çetelerinin isyan faaliyetlerine karşı bir asayiş önlemi olarak düşünülmüştür. Kürt aşiretlerinin devlet adına bölgede asayiş temini görevini üstlenmeleri, bölgedeki geleneksel Kürt-Süryani ilişkilerini ve dengeleri bozmuştur¹²⁷. Bu durumu etkileyen bir diğer önemli tarihsel gelişme de hiç şüphesiz 19. yüzyılın başlarından itibaren bölgede başlayan misyonerlik faaliyetleridir. Belki de yüzyıllardır karşılıklı ilişkilerde varolan doğal dengelerin ve anlayışların bozulmasını etkileyen ilk gelişme misyonerlik faaliyetleri olmuştur¹²⁸.

Amerikan arşiv belgelerinde de vurgulandığı gibi, özellikle dağlık bölgelerde yaşayan Nesturilerle Kürtler arasındaki mücadelelerde karşılıklı çıkar ilişkileri büyük rol oynamaktaydı ve bu noktada suçlu aramak yersizdir. Aynı şekilde ilişkilerde aşiret yapılanması ve aşiret çıkarları ön planda tutulduğundan dolayı bölgede demografik olarak daha fazla olmak bir üstünlük anlamına gelmemekteydi. Bu bölgede iki toplum arasında yaşanan olayların sadece dinî düşmanlık ya da toleranssızlık olarak görülmesi doğru değildir. Kürtlerin genelde Müslüman, Süryanilerin ise Hristi-

¹²⁵ David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, (New Jersey: Gorgias Press, 2006), s. 184.

¹²⁶ Nesturilerin yaşadıkları Hakkâri bölgesindeki Kürt aşiretlerinden Hamidiye birlikleri oluşturulmamıştır. Bkz. Lale Yalcin-Heckmann, *Tribe and Kinship among the Kurds*, (Frankfurt, Main, 1991), s. 266.

¹²⁷ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 362.

¹²⁸ Daha geniş bilgi için I. bölüme bakınız.

yan olmaları belki de sorunun en küçük nedenini oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler kadar olmasa da etnik milliyetçilik fikrinin yaygınlaşması ve uluslararası politik entrikalar bölgedeki sorunun ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır.

Kürtlerle Süryaniler arasındaki sorunun dinsel olmadığına en önemli delillerden biri, Diyarbakır ve Mardin dolaylarında yaşayan Kadim Süryanilerin (Yakubiler) İmparatorluğun içinden geçtiği en kritik dönemlerde bile Hristiyan olmalarından dolayı isyan etmemiş olmaları söylenebilir. Örneğin, gerek dağlık gerekse düz alanlarda ve şehirlerde yaşayan Süryaniler, 1895-96'daki Ermeni olaylarına karışmamışlardır. 20. yüzyılın başlarında bölgeyi gezen Sir Mark Sykes'in da belirttiği gibi Yakubiler, Ermeniler veya Neşturiler'den farklı olarak Osmanlı yönetimiyle problem yaşamamışlar ve gerek diğer Müslüman komşularıyla gerekse Kürtlerle iyi ilişkiler kurarak barış içinde bir arada yaşamaya özen göstermişlerdir. Yine Sykes'a göre ilk bakışta Süryanilerle Kürtlerin görünüşleri ve hayat tarzları açısından bir fark görmek zordur¹²⁹. Özellikle Yakubiler dinlerine ve kiliseye olan bağlılıklarının yanı sıra yüzyıllardır Osmanlı yönetiminin ortaya koyduğu birlikte yaşama tecrübesi doğrultusunda hareket etmişler ve toplumsal katılıma asla karşı çıkmayarak toplumsal barışa katkıda bulunmuşlardır¹³⁰.

Uzun yıllar Nesturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş olan Dr. Shedd, Süryanilerle Kürtler arasındaki problemlerin temel nedeni olarak Nesturilerin daha zengin ve kendilerini ifade eden bir pozisyonda olmalarını göstermekte ve bu durumun da Kürtlerde kıskançlığa neden olduğunu ileri sürmektedir. Bir misyoner olarak Dr. Shedd'e

¹²⁹ Sir Mark Sykes, *The Caliphs' Last Heritage*, (Londra, 1915) s. 354.

¹³⁰ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 238.

göre Hristiyanlık ekonomik olarak daha üstün bir toplum oluşmasına neden olmaktaydı. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Nesturilerin Batı ile kurdukları ilişkiler, Amerika'ya yapılan göçler ve sonrasında bölgeye akan sıcak para bu durumun daha keskin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaygınlaşan misyonerlik faaliyetleri moral ve eğitim açısından Nesturiler arasında daha iyi sosyal şartlar oluştururken, komşuları olan toplumlarla ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur¹³¹.

¹³¹ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 194.

İKİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE SÜRYANİLER

I. Yaşadıkları Bölgeler, Nüfus Hareketleri ve Kültür

Hakkâri dışında kalan bölgelerde, Süryaniler genellikle küçük köy grupları halinde yaşamaktaydılar. Urfa ve Mardin taraflarında yaşayan Süryanilerin bir kısmı Osmanlı Devleti'ndeki kozmopolit şehirli nüfusun önemli bir unsurunu oluşturmaktaydı. Ticaret, esnafılık ve el sanatlarıyla uğraşan bu şehirli Süryaniler, Osmanlı toplumsal hayatına her açıdan adapte olmuşlar ve onun ayrılmaz parçaları haline gelmişlerdir.

I. Dünya Savaşı öncesinde genel olarak Süryaniler başlıca dört farklı fakat birbirine yakın bölgede yaşamaktaydılar:

A. Hakkâri Yüksek Dağlarında Yaşayanlar

Savaş öncesinde sayıları yuvarlak olarak 90-100 bin civarında olduğu değişik kaynaklarda not edilen Nesturilerin, İran'da Urumiye merkezli yaşayan Nesturiler ile birlikte düşünüldüğünde sayılarının bu rakama ancak ulaştığı görülmektedir. 1868 yılında Mar Şimun, Rus Büyük Dukası Michael'e yazdığı mektupta dağlık Kürdistan bölgesinde yaşayan Nesturilerin sayısını 16.000 olarak vermektedir¹³². Yarı bağımsız aşiretler halinde yaşayan Nesturiler dağlı Hristiyanlar olarak nitelendirilmektedir. Hem dinî hem de yönetsel açıdan Mar Şimun olarak bilinen Nesturi Patriğine bağlı oldukları gibi kendi aşiret reislerine de bağlılıkları söz konusuydu. Hakkâri Sancağı içinde bulunan bu bölgede yaşayan Nesturiler kendi aralarında da aşiret bölgelerine (Tiyari, Tkhuma, Jelu, Diz, Baz, Tal) ayrılmışlardı. Koçanis köyü, Nesturi Patriği Mar Şimun'un yaşadığı köy olmakla

¹³² FO 881/3003, Aralık 1876, s. 33.

birlikte aynı zamanda Patriklik merkeziydi. Patrik yıllık olarak Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken vergiyi toplamakla görevliydi ve bu nedenle kendisine bir maaş bağlanmıştı. Ayrıca halk tarafından üretilen üründen de kendisine bir miktar vergi verilirdi. *Rişita* adı verilen bu vergi genelde üç yılda bir toplanırdı. Mar Şimun sadece patrik değil barış zamanında sivil yönetici ve savaş zamanında ise Nesturilerin doğal komutanıydı¹³³.

Yönetimsel açıdan kendi içlerinde bir sisteme ve hiyerarşiye sahiptiler. Genel olarak bir yıl içinde iki defa Maliklerin ve Reislerin değişmesi söz konusuydu. Malikler ve köy reislerini Mar Şimun seçerdi. Genelde iki aday çıkar ve etraflarındaki kalabalıklarla birlikte Patriğin yaşadığı Koçanis köyüne gidilir ve Patrik bu adaylardan birini Malik olarak seçerdi. Bu seçime itiraz edilmez ve aynı şekilde barış içinde tekrar köylerine dönerlerdi. Köy reisleri de malik seçilen kişiye göre değişirdi. Malikler gerekli gördükleri zamanlarda yaşadıkları bölgenin önde gelen ailelerinin reislerinin katılımıyla meclis toplarlar ve sorunlar görüşülürdü. Bütün toplumu ilgilendiren konularda Patrik, Koçanis'de Maliklerin katılımıyla meclis toplar ve kararlar alınırdı. Sosyal hiyerarşide iki farklı aile yapısı söz konusuydu. "Aujaghi" adı verilen tam aileler ve "Karaujaghi" denen yarım aileler. Bu durum sadece malik ya da reis olma durumlarında önemliydi; çünkü sadece tam ailelere mensup olanlar malik veya reis olabilirlerdi. Sosyal hayat içinde diğer bütün konularda bu ayrım etkili değildi¹³⁴.

1450 tarihinden itibaren Patriklik bir ailenin doğal hakkı olarak görüldü ve miras yoluyla genellikle amcadan yeğene

¹³³ FO 371 / 5127 (Bakuba Kampındaki Ulusal Süryani Komitesi Sekreteri Quasha Yokhannan Eshu tarafından yazılan makale.)

¹³⁴ FO 371 / 5127 (Bakuba Kampındaki Ulusal Süryani Komitesi Sekreteri Quasha Yokhannan Eshu tarafından yazılan makale.)

geçmeye başladı. Yakubilerde Mar Ignatius gibi Nesturilerde de Mar Şimun kişi adı değil bir unvan olarak kullanılmıştır. Mar Şimun olacak erkek çocuk daha bebeklikten seçilir ve bu görev için eğitilir ve yetiştirilirdi. Vejetaryen olan ve evlenmeyen Patriğin yanında kendi ailesinden bir bayan bulunur ve bütün hayatını ve hizmetini ona adardı. Bu bayan hizmetçi de vejetaryendi ve hiç evlenmezdi¹³⁵. Teoride en yaşlı üye mevcut patrik tarafından müstakbel patrik olarak seçilmekte ve herkes buna saygı duymak zorundaydı. Bir süre için Metropolit (matran) olarak görev yapan aday zamanı geldiğinde Nesturi Patriği olurdu. Patriklik ailesinin soyu tükendiği durumlarda patriklik için seçim yapılabilirdi. Üst düzeydeki ruhban sınıfı bekâr kalma âdetini devam ettirmiş olmasına rağmen alt sınıftaki din adamları evlenebilmekteydi¹³⁶.

Patrik Nestoryus'un öğretisinden hareketle Hz. İsa'nın iki doğası olduğu ve Hz. Meryem'in theotokos (Tanrı Anası) olamayacağı şeklindeki kendi görüşlerine sıkıca bağlı kalmışlardır. Haç'a ve Hz. Meryem'e saygı duymalarına rağmen ikona ve tasvirlerden uzak durmuşlar ve ne kiliselerinde, ne de evlerinde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ilgili tasvirleri bulundurmamışlardır¹³⁷. Kiliseleri oldukça sade ve çıplaktır. Sadece kilise girişlerinde ve apsisin üzerinde basit bir haç bulundururlar, kiliseye gelenler ayakkabılarını çıkarır, ancak başlarını açmazlardı. Nesturiler çan yerine semantron çalınarak ibadete çağrılırdı. Semantron çekiçle vurulan bir tahtadır¹³⁸.

Bizans Kralı Constantine'in 4. yüzyılda hazırlattığı ve Süryanice yazılı olan "Synhadus" adı verilen bir kanun

¹³⁵ FO 371 / 15315 / E 2416. Beirut, 20 Nisan 1931.

¹³⁶ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 320.

¹³⁷ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 325.

¹³⁸ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 328.

kitabı, çıkan anlaşmazlıkların çözümünde kullanılmaktaydı. Küçük anlaşmazlıklar bölgesel olarak üç yerde kurulan mahkemelerde çözüme kavuşturulmaktaydı: Koçanis, Gawaita ve Ashitha. İki aşiret arasında veya Kürt aşiretleriyle çıkan sorunlarda direk olarak Koçanis'te oturan Patriğe başvurulurdu. Çıkan anlaşmazlıkların çoğu aşiretlerin yaşadıkları bölgelerin ve otlakların sınırlarıyla ilgiliydi. Patrik tarafından çözülen anlaşmazlıklar Kürt aşiretlerce de saygı görürdü. Bölgede eşek katır ve atlar kendi alanlarından ne kadar uzaklaşırlarsa uzaklaşınsınlar kesinlikle çalınmaz veya sahiplenilmezdi. Buna karşılık diğer sürü hayvanları hırsızlanabilirdi. Eğer sürü intikam için kaçırılmışsa geri verilmez ve gençler arasında paylaştırılırdı. Hırsızlık çok büyük bir suç olarak görülmekte ve ağır cezalar uygulanmaktaydı. Hırsızlık yapan biri öncelikle kendi akrabaları tarafından ya öldürülür ya da feci şekilde cezalandırılırdı. Ayrıca aşiretten atılır ve Hıristiyanlıktan aforoz edilirdi. İki kişi kavga ettiğinde kendi aileleri tarafından desteklenirdi. Eğer biri diğeri tarafından öldürülürse kan davası çıkması çok olağan bir durumdu¹³⁹.

Düğünler en kısa iki gün en uzun bir hafta sürmekteydi. Davul-zurna eşliğinde danslar yapılır ve şarkılar söylenirdi. Düğünlerde silahlarla havaya ateş etmek önemli bir gelenektir. Düğünler hem gelin hem de damat evinde yapılan eğlencelerle kutlanırdı. Başlık parası olarak nitelendirebileceğimiz gelinin babasına veya gelinin kendisine doğrudan verilen ve “niqda” adı verilen belli miktarda bir paranın ödenmesi bir grup ruhban tarafından organize edilirdi. Yeni evli kadınların ağızlarını sürekli bir şekilde bir örtüyle kapatmaları ve erkeğin bulunduğu ortamlarda genelde sessiz kalmaları ve yine yemeklerini bir köşede kendi başlarına

¹³⁹ FO 371 / 5127 (Bakuba Kampındaki Ulusal Süryani Komitesi Sekreteri Quasha Yokhannan Eshu tarafından yazılan makale).

yemeleri, kadın-erkek ilişkilerinde önemli bir husustur¹⁴⁰. Anadolu'nun bazı bölgelerine benzer biçimde gelinin çıkarılması sırasında baca ya da fırın yıkmak âdetleri vardır. Bunu engellemek isteyen gelin evi, gençlere şarap ve et verirdi¹⁴¹.

Alarm "Hawer" verildiğinde bütün erkekler hızlı bir şekilde tüfekleriyle birlikte hazır olarak toplanırlardı. Genç erkekler için bu durum sevinçle karşılanır ve iyi savaşanlar onurlandırılırlardı. Bunlara meze ile birlikte şarap ikram edilir ve kadınlar kahramanlık şarkıları söylerlerdi¹⁴².

Demografik olarak ancak yuvarlak rakamların verilebileceği bu bölgede yaşayan Nesturilerin komşuları genellikle Kürt aşiretleriydi. Hırslı, dağlı bir halk olarak, her zaman inançları için canlarını verebilirlerdi. Farklı nedenlerin de etkisi ile barışsever ve kanunlara saygılı oldukları söylene- mezdi. Nitekim yabancı konsolosların hazırladıkları rapor- larda da yer aldığı üzere Kürtlerle olan mücadelelerinde Nesturilerin savaşçı yapılarına vurgu yapılmaktadır¹⁴³.

Bu noktada 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nesturiler arasında ortaya çıkmış olan ilginç bir gelenekten bahsetmek yerinde olacaktır. Elli ile yüz kişilik gruplar halinde Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya kilise, okul ve yetimhaneler için yardım toplamak amacıyla yapılan geziler neredeyse bir gelenek haline gelmiştir. Daha sonra küçük gruplara ayrılan bu topluluk, çoğu zaman Patrik Mar Şimun'dan tavsiye mektupları alarak yola çıkmaktaydı. Bu mektuplar gidilen ülke ve şehirlerdeki yetkililere sunulmak suretiyle yardım toplamak resmi hale getirilmekteydi. Agha Petros'un

¹⁴⁰ Marry Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 211.

¹⁴¹ FO 371 / 5127 (Bakuba Kampındaki Ulusal Süryani Komitesi Sekreteri Quasha Yokhannan Eshu tarafından yazılan makale).

¹⁴² FO 371 / 5127 (Bakuba Kampındaki Ulusal Süryani Komitesi Sekreteri Quasha Yokhannan Eshu tarafından yazılan makale)

¹⁴³ FO 371 / 15315 / E 2416. Beirut, 20 Nisan 1931.

anlattığına göre; işsizlik veya macera amacıyla yapılan bu geziler zamanla bir gelenek haline gelmiştir. Bazen uzun yıllar süren bu seyahatlerde toplanan paralar çoğu zaman o kişilerin yol ve yiyecek masraflarını ancak karşılamaktaydı. Bazılarına göre bu dilencilikten başka bir şey değildi ve bazılarına göre ise utanılacak bir şey yoktu; çünkü yardım topluyorlardı. Ancak Agha Petros bunu kendi adına bir hata olarak gördüğü gibi gidilen yerlerde bu tür yardım toplama gruplarına yapılan muamelenin de hiç hoş olmadığını ifade etmektedir. Yine toplanan paranın harcanma şekli ile insanların bunu bir tür hayatını kazanma yolu olarak benimsemiş olmalarını da tasvip etmediğini söylemektedir. Bu noktada kendisine yapılan eleştiriye cevap olarak 25 Mayıs 1919'da yazdığı mektupta Agha Petros, bu geleneğin ne kadar yaygın olduğunu vurgulamak için, hâlihazırda Bakuba Kampı'nda yaşayan pek çok Nesturi'nin bu tür gezilere katıldığını, hatta o sıralar Amerika'da bulunan Paulus Şimun'un, Patrik Mar Şimun'un resmi temsilcisi sıfatıyla, Nesturi toplumu için beş yıldır yardım topladığını ve şimdiye kadar toplanan paraların Nesturilere ulaşmadığını ifade etmektedir¹⁴⁴.

B. Dicle Vadisi'nde Yaşayanlar (Keldaniler)

40.000 civarında bir nüfusa sahip olan bu grup, daha çok ya Protestanlığa ya da Musul dolaylarında yaşayanlar gibi Katolikliğe geçmişlerdir. Genellikle Dicle nehrinin sol yakasında dağlara kadar olan bölgedeki köylerde yaşamaktaydılar. Dicle nehrini takiben Sert, Mardin ve Musul şehirleri başlıca yaşadıkları sancaklardı. Keldani Kilisesi'nin patriklik merkezi Musul'daydı. Pek çok Doğu kiliselerinde olduğu gibi Roma Katolik Kilisesi ile yakınlık içindeydi. Keldani

¹⁴⁴ Engert Papers, Kutu 1, Dosya 24, Georgetown University Library, Special Collections Division, Washington DC. (Georgetown Üniversitesi Kütüphanesi, Özel Koleksiyon Bölümü).

Patriği Papa tarafından atanmakta ya da en azından Papa'nın Patrik olarak atanacak kişiye olur vermesi gerekmektedir¹⁴⁵.

C. İran Azerbaycan'ında Yaşayanlar (Nesturiler)

Türk-İran sınırı ile Urumiye gölünün batısında kalan bölgede yaşayan Nesturilerin sayısı yaklaşık olarak 35 bin civarındaydı. Bulundukları coğrafya, kuzey-güney ticaret ve geçiş yolu olması hasebiyle stratejik açıdan çok büyük bir öneme sahipti. Bölge 1910-1915 yılları arasında Rusya tarafından işgal edilmiş ve bu durum bir taraftan bölgede yaşayan Hristiyanlara koruma sağlamışken, diğer taraftan da yerli Müslüman ve Kürtlerin Nesturilere karşı düşmanlık beslemelerine neden olmuştur. Bölgede Urumiye ve Salmas olmak üzere iki önemli şehir vardır. Her iki şehirde de Müslüman nüfus çoğunluktadır. Urumiye'nin çevresinde yaklaşık 300 köy vardı ve bunların bir kısmı tamamen Hristiyanlardan oluşmasına karşın, büyük bir bölümünde ise Hristiyan ve Müslümanlar birlikte yaşamaktaydılar. Mergavar ve Ter-gavar vadilerini içine alan bu ova, dağlardan bölgeye akan küçük derelerle beslenmekte ve tarım için elverişli şartlar oluşturmaktaydı¹⁴⁶. Burada yaşayan Nesturi-Süryaniler de Hakkâri'de ikamet eden Patrik Mar Şimun'a bağlıdırlar. Toplum olarak tarım ve ticaretle uğraşmanın da etkisiyle savaşı sevmeyen barışçı yapılarıyla dağlı dindaşlarından ayrılırlar. Daha iyi eğitim almışlardır¹⁴⁷.

D. Yukarı Mezopotamya'da Yaşayanlar (Yakubiler)

Yaklaşık olarak sayıları 200 bin civarındadır. Yakubiler ya da Kadim Süryaniler olarak bilinen bu toplum M.S. 451 Kadıköy Konsili'nden sonra Monofizit anlayışa bağlı kalarak

¹⁴⁵ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

¹⁴⁶ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

¹⁴⁷ H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 5.

Süryani Kilisesi olarak örgütlenmiştir. Antakya Kilisesi olarak bilinen bu kilisenin savaş öncesindeki Patriklik merkezi Mardin'dir. Günümüzde ise Patriklik merkezi Şam'da bulunmaktadır. Kilisenin dua dili eski Süryanice'dir. Günümüzde Yakubiler, Nesturiler gibi modern Süryanice kullanmakta iseler de Arapların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Arapça ve bir kısmı da Kürtçe konuşmaktadırlar¹⁴⁸. Ünvanı Mar Ignatius olan Yakubi Patriği, tüm piskoposlardan oluşan bir sinod tarafından halk önderlerine de danışılarak seçilirdi. Dinden çıktığı takdirde ulusun oybirliğiyle görevden alınabilirdi. Papazlar sadece bir defa evlenebilirlerdi. Kilise-deki dua ve ayinler sırasında halk hazırlanan sıraların üzerine oturur ya da ayakta dururdu. Kadınlar için ayrılmış özel bir bölüm bulunurdu. Ruhban sınıf içinde ve kilise hiyerarşisinde kadınların yeri oldukça sınırlıydı. Manastırlarda rahibeler bulunmasına rağmen, daha çok temizlik ve yemek yapmak gibi işlerden sorumluydular. Rahiplerin sahip olduğu pek çok yetkiye sahip değillerdi¹⁴⁹. Kiliseye oturma sıraları konması daha sonra ortaya çıkan bir uygulamadır. İkonaların kullanımında çok özenlidirler¹⁵⁰.

Kadim Süryaniler, Nesturilerle kıyaslandığında daha şehirli ve ekonomik açıdan ticaret, el zanaatları ve esnaflıkla uğraşan bir toplumdur. Hayvancılıktan ziyade bağ ve bahçe tarımı ön plândadır. Şehirlerde Osmanlı sistemine adapte olmuş bir toplum vardır.

Süryanilerin yoğun olarak Müslümanlarla beraber yaşadıkları coğrafyada İslâm adet gelenek ve göreneklerinden etkilendiklerini görüyoruz. Erken yaşta evlilik (kızlar için 12 erkekler için 14), haremlik-selâmlık uygulaması, beşik kert-

¹⁴⁸ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

¹⁴⁹ Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, (İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2003) s.199.

¹⁵⁰ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 246.

mesi, evliliklerde mehir uygulaması gibi konularda Müslüman toplumla benzerlikler söz konusudur. Farklı dinden olan kişilerle evlenilmesi yasaktı¹⁵¹.

Kadim Süryaniler ya da Yakubiler de 19. yüzyıldaki misyonerlik faaliyetlerinden nasiplerini almışlardır. Ortodoks Süryaniler arasında gerek Katolikliğe gerekse Protestanlığa geçişler olmuştur. Örneğin Midyat'ta genelde en zengin aileler Protestan olmuşlar, yeni ve büyük kiliseler inşa ettirmişlerdir. Ancak Nesturiler ve Keldaniler'den farklı olarak Batılı devletlerin himaye ya da kışkırtmalarına itibar etmemişler ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı yönetimine bağlılıklarını devam ettirdikleri gibi savaş sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne de millî mücadele yıllarından itibaren destek vermişlerdir¹⁵². Bu durumu etkileyen en önemli faktör hiç şüphesiz iyi örgütlenmiş olmaları ve tarihsel süreç içinde şehirli bir nüfusa sahip olmalarıdır.

Nesturiler'de olduğu gibi 19. yüzyılda Kadim Süryanilerin yaşadıkları bölgeye gelen misyonerlerin dikkat çektiği en önemli konulardan biri de Süryani toplumunun eğitim işini de yürüten din adamlarının cahillikleridir¹⁵³. Misyoner O. H. Parry, çok az sayıdaki yüksek rütbeli din adamlarının klasik Süryanice'yi bildiklerini diğerlerinin ise ezberden okuduklarını belirtiyor¹⁵⁴. Bölgede 19. yüzyılın sonlarında devlet tarafından sıbyan, ibtidaî, idadî ve rüştiye mektepleri açıldıysa da modern eğitim kurumlarının öncülüğünü maalesef misyoner okulları yapmıştır. Amerika ve Avrupa'dan gelip Mardin ve çevresindeki halkın durumlarından istifade ederek maddî-manevî tasallutta bulunan ruhanîlerin etkisinin

¹⁵¹ İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, s. 197.

¹⁵² MCA (Milletler Cemiyeti Arşivi), S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Telgraf, Midyat'tan İstanbul'a, 2 Nisan 1919. Ayrıca bkz. BOA, DH.EUM.AYŞ, Nr. 33/74

¹⁵³ Oswald H. Parry. *Six Months in a Syrian Manastery*, (London, 1895) s. 68.

¹⁵⁴ *Ibid.*, s. 117.

azaltılması için Mardin Sancağı'nda ve özellikle Midyat ve Nusaybin'de gerektiği kadar mektep açılması kararının alındığı, 1891 tarihli bir tahriratta geçmektedir¹⁵⁵. Daha önce-leri ise eğitim işi tamamen kiliselerin içinde medrese olarak adlandırılan okullarda yapılmaktaydı¹⁵⁶. Cuinet'ye göre 1890 yılında Mardin Sancağı'nda bulunan gayrimüslimlere ait okulların sayıları şöyleydi: Ermeni Katolik 12, Ermeni Protestan 2, Keldani 22, Süryani Katolik 4, Süryani Kadim (Yakubi) 18, Latin 1¹⁵⁷.

E. Nüfus

Son yıllarda daha çok gündeme getirilmeye başlanan 1915 olaylarında Süryanilerin de Ermeniler gibi soykırıma uğratıldığı iddialarının en önemli dayanak noktası olarak, Osmanlı sınırları içinde yaşadıkları bölgelerdeki savaş öncesi ve savaş sonrası nüfus istatistiklerini görmekteyiz. Yapılan çalışmalarda birbirinden çok farklı ve tutarsız nüfus istatistiklerine rastlanmaktadır. Verilen bu rakamların pek çoğu tahminlere dayanmakta ve doğru olduğu baştan kabul edilmiş bulunan bir kısım iddiaların ispatlanmasına yönelik olarak ortaya atılmaktadır. Hâlbuki 'en kötü sayım en iyi tahminden iyidir' kuralı demografi alanında yapılan bilimsel çalışmalarda en temel kuraldır. Osmanlı nüfus sayımları göz ardı edilerek, savaş öncesi Süryani nüfus tahminlere dayalı bir şekilde mümkün olduğunca yüksek gösterilmiştir. Aynı şekilde savaş sırasında bir "soykırım" olduğu tezini desteklemek için de, yaşanan olaylarda ölen insan sayısı yine tahminlere ve görgü tanıkları oldukları iddia edilen bir kısım insanların anlatımlarına dayandırılmaktadır¹⁵⁸. Hiç

¹⁵⁵ BOA, A.MKT.MHM., Nr. 501/64.

¹⁵⁶ Suavi Aydın, K. Emiroğlu, O. Özel ve diğerleri, *Mardin: Cemaat, Aşiret*, s. 228.

¹⁵⁷ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 497.

¹⁵⁸ Bkz. David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, (New Jersey: Gorgias Press,

şüphesiz savaş ve onun getirdiği kötülükler ve sonucunda yaşanan olaylarda masum insanların ölmesi, sayısı az ya da çok olsun kabul edilemez bir durumdur. Yani sayının kabarıklık olması yaşanan acıların daha gerçekçi olduğunu göstermez. Ancak, maalesef son yıllarda yapılan çalışmalar hiçbir bilimsel veriye dayanmayan bazı klişeler şeklinde özellikle basın yoluyla yayılmaya çalışılmaktadır.

Bunun en güzel örneğini biz 1915 olaylarındaki Ermeni iddialarında görmekteyiz. I. Dünya Savaşı sırasında etnik temizliğe uğratıldığı iddia edilen Ermeni nüfusu toparlanmış bir rakamla 1.500.000 olarak verilmekte ve bu sorgulanmamakta ya da sorgulanmaması için sürekli bir şekilde dünya kamuoyuna bilimsel bir tespitmiş gibi empoze edilerek tedbir alınmaktadır¹⁵⁹. Aynı şekilde Süryani diasporasının da bu yönde çabaları söz konusudur. Hiçbir bilimsel araştırmaya dayandırılmadan farklı Süryani gruplarından yaklaşık 700.000 civarında Süryani'nin 1915 olaylarında öldüğü iddia edilmektedir. Çok küçük bir araştırma bile gösterecektir ki Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan bütün farklı Süryani gruplarının savaş öncesi toplam nüfusları bu rakamın çok altında kalmaktadır. Savaş sırasında Süryani toplumunun verdiği kayıpların bu kadar yüksek gösterilmeye çalışılması ve bu kayıpların nedeni olarak 1915 olaylarının gösterilmesi iki ayrı konu olarak ele alınmalıdır. Rakamın bu kadar yüksek gösterilmesi hiç şüphesiz etnik aşırılık ve kimlik sorununun önemli bir göstergesidir. Yani Süryani diasporası, Süryaniler için acı ve sıkıntı getirmiş bir dönemdeki kayıpları etnik milliyetçilik için bir araç olarak görmektedir. Çok masum gibi görünen bu tür insan kayıplarına yönelik

2006). Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide: Eastern Christians, the Last Arameans*, (New Jersey: Gorgias Press, 2004).

¹⁵⁹ I. Dünya Savaşında Ermeniler ve nüfus ilişkisiyle ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. H. Özdemir, K. Çiçek, O. Turan, R. Çalık, Y. Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, (Ankara: TTK yayınları, 2005).

rakamların abartılması ve gerçek olmayan verilere dayandırılması faşistçe bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Soykırım yapıldığı iddiası ise bu kayıpların çokluğu iddiasının önemli bir dayanağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu içinde Süryanilerin genel nüfuslarının rakamsal olarak tam tespiti hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Justin McCarthy'ye göre Süryanilerin İmparatorluk içindeki sayıları kesin bir şekilde hiçbir zaman bilinmeyecektir¹⁶⁰. Tarihsel süreçte sürekli olarak mezhepsel farklılaşmalar içinde olmaları, Osmanlı millet sistemi içinde Ermeni Patrikhanesi tarafından temsil ediliyor olmaları, coğrafi olarak yaşadıkları bölgelerin birbirinden farklı olması ve yaşadıkları bölgelerde çoğunluk oluşturmamaları bu durumu etkilemiştir. 19. yüzyılın başından itibaren bazı bölgeler için Batılı seyyahların tahminlerine dayalı bir kısım rakamlar tespit edilmekteyse de kendi içinde tutarsızlıklar söz konusudur. Daha kesin nüfus istatistikleri için 19. yüzyılın ikinci yarısına göz atmak gerekir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmî nüfus sayımı olan 1831 tarihli sayımdan başlayarak nüfus sayımları yapılmıştır; ancak Süryaniler açısından çok fazla bir bilgi yoktur. Yapılan bu sayımlarda genellikle millet esasına dayalı ve mezhepsel istatistiklerin veriliyor olması İmparatorluktaki toplam Süryani nüfusuna ulaşmayı engellemektedir¹⁶¹. 1890'lı yıllarda yapılan genel nüfus sayımları ve tutulan istatistik yıllıklarında Süryani nüfusu farklılıklar göstermektedir. Buradaki temel sorun ise Süryanilerin bir millet olarak sayılması ya da kaydedilmesinden çok mezhepsel kayıtlara dâhil edilmeleridir. Özellikle Osmanlı idaresine karşı Ermeni Patrikliği tarafından temsil

¹⁶⁰ Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998) s. 107.

¹⁶¹ Bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikler*, (1830-1914), (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003).

edilen Süryaniler, nüfus kayıtlarına Ortodoks Ermeniler olarak kaydedilmişlerdir¹⁶².

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı sınırları içinde yaşayan Süryanilere ait yabancı nüfus istatistikleri de politik kaygılarla farklılıklar göstermektedir. Bu istatistikler genel itibariyle Osmanlı resmî nüfus sayımı ya da istatistik rakamlarına dayanmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye gelen yabancı seyyahlar ve misyonerler, bölge nüfusu ile ilgilenmişler ve bazı rakamlar vermişlerdir. Yine bölgede görev yapmış yabancı konsolosların yaptığı bazı istatistikler sözkonusudur. Savaş sonrası Paris Barış Konferansı'na Süryaniler tarafından sunulan abartılı ve neye dayandığı belli olmayan nüfus rakamları hariç tutulacak olursa, Süryani kiliselerinin kendi tuttukları kayıtlara ait nüfus istatistikleri bulmak oldukça zordur. Savaş öncesi Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan toplam Süryani (Yakubi, Keldani, Nesturi vs.) nüfusunu doğru bir şekilde tespit etmek için, Osmanlı nüfus sayımlarını temel alarak bölge ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz kaynaklar karşılaştırılmalı bir şekilde incelenmelidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde şehir ve kasabalar ile kırsal alanların hiçbirinde çoğunluğu oluşturmadıkları görülmektedir. Van ve Bitlis Vilayeti'nde yaşayan Kürt, Ermeni ve Nesturilerin 1911 yılındaki durumlarını gösteren harita Ekler bölümünde yer almaktadır¹⁶³.

Haritayı dikkatlice incelediğimizde Nesturi nüfusun Hakkâri ve Hakkâri'nin İran sınırına yakın çok küçük bir bölgesinde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bazı yabancı arşiv belgelerinde iddia edildiği gibi Van ve Van'ın güne-

¹⁶² İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, s. 117.

¹⁶³ BOA, DH.MB.HPS.M. Nr. 53/29.

yinde (bazı Nesturi köyleri olsa bile) ciddi bir nüfus söz konusu değildir.

Savaştan hemen önce 1913 yılına ait Diyarbakır Vilayeti ile Siverek, Maden ve Mardin sancaklarına bağlı kazalarda yaşayan farklı dinlere ve cemaatlere mensub nüfusu gösteren tablo Ekler bölümünde yer almaktadır¹⁶⁴.

Çeşitli nüfus istatistiklerine göre Süryani nüfusuna göz atacak olursak, Amerikan belgelerinde 1914 öncesi Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan Süryanilerin nüfus rakamları şu şekilde karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁵

Nesturiler:	130.800
Keldaniler:	49.170
Protestan Süryaniler:	780
Dicle Vadisindeki Süryaniler:	6.300
Musul'daki Yakubiler:	11.400
Kadim Süryaniler (Yakubiler):	150.000-200.000
TOPLAM:	348.450-398.450

Tablo 1. 1914 öncesinde Amerikan belgelerinde Süryani nüfus.

Amerikan arşiv belgelerine göre hazırlanmış yukarıdaki tabloda yer alan rakamlar izaha muhtaçtır. Özellikle Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan Nesturilerin nüfusunun 130.000 olarak verilmesi, Hakkâri'de yaşayan Patrik Mar Şimun'a dini açıdan bağlı olan Kuzeybatı İran'daki Nesturilerin de bu sayıya dâhil edildiğini göstermektedir. Bu durumda bile verilen rakamlar abartılı olduğu gibi yapılan bir nüfus sayımına veya resmi bir Osmanlı istatistiğine değil, bölgede bulunan Amerikalı misyonerlerin tahminlerine dayanmaktadır.

¹⁶⁴ BOA.DH.EUM.MTK No: 74/51

¹⁶⁵ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

Justin McCarthy'nin 1914 yılındaki Osmanlı nüfus sayımına dayanarak verdiği rakamlara göre Süryani, Keldani ve Nesturiler olarak toplam nüfus 1911-12 yılları için 144.490'dır¹⁶⁶.

Bunların vilâyetlere göre dağılımı şu şekildedir:

Van Vilayeti:	62.400
Diyarbakır Vilayeti:	58.551
Bitlis Vilayeti:	11.532
Halep vilayeti:	12.000
TOPLAM:	144.483

Tablo 2. Justin McCarthy'nin ulaştığı rakamlar.

Fransız seyyah Vital Cuinet ise Osmanlı toprakları içinde Süryaniler, Keldaniler, Yakubiler ve Nesturiler olarak toplam 230.744 kişinin yaşadığını belirtmektedir¹⁶⁷:

Yaşadıkları yer	Yakubiler	Keldaniler	Katolik Süryaniler	Nesturiler	Katolik Nesturiler
Bitlis	6.190	2.600	—	—	—
Diyarbakır	22.554	16.420	4.990	—	—
Halep	26.812	17.865	20.013	—	15.300
Mamurati-laziz	—	—	—	—	—
Van	—	6.000	—	92.000	—
TOPLAM	55.556	42.885	25.003	92.000	15.300

Tablo 3. Vital Cuinet'ye göre 1890'larda Süryani nüfusu.

Uzun yıllar Urumiye'de yaşayan ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikalı misyoner William A. Shedd'in

¹⁶⁶ Justin McCarthy, *Muslims and Minorities the Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, (New York, 1983) s. 105, 110.

¹⁶⁷ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, 4 vols.*, (Paris, 1890-94).

1903 yılı itibariyle verdiği nüfus rakamlarına göre İran'da ve Osmanlı topraklarında yaşayan Nesturilerin sayıları aşağıda verilmiştir¹⁶⁸ Nüfus hesaplanırken İran'da Urumiye merkez olmak üzere yaşayan Nesturilerde her ailenin 5 kişiden oluştuğu varsayılırken, Osmanlı topraklarında yaşayan Nesturiler için her ailede 7 kişi olduğu düşünülerek hesaplama yapılmıştır. Buna göre Osmanlı sınırları dâhilinde gerek reaya gerekse yarı bağımsız aşiretler halinde yaşayan Nesturilerin toplam nüfusu 48.895'tir.

İran'da Yaşayan Nesturiler:

Yer	Köy sayısı	Aile sayısı	Nüfus
Urumiye	90	4.900	24.500
Suldus	8	100	500
Salmas	4	400	2.000
Tergawar	18	800	4.000
Mergavar	6	100	500
Baradost	2	50	250
TOPLAM	128	6.350	31.750

Tablo 4. Misyoner W. A. Shedd'e göre İran'da yaşayan Süryani nüfus. (Aile sayısı beş kişi olarak hesaplanmıştır.)

¹⁶⁸ W. A. Shedd, "The Syrians of Persia and Eastern Turkey", *Bulletin of the American Geographical Society*, v. 35, n. 1, 1903, s. 7.

Osmanlı-İran sınırında yaşayan yarı bağımsız Nesturi aşiretler:

Yer	Köy sayısı	Aile sayısı	Nüfus
Jilu	14	555	3.885
Baz	7	375	2.625
Diz	11	170	1.190
Tkhuma	5	750	5.250
Tal	6	230	1.610
Tiari	40	1.720	12.040
TOPLAM	83	3.800	26.600

Tablo 5. Misyoner W. A. Shedd'e göre Osmanlı-İran sınırında yaşayan Süryani nüfus. (Aile sayısı yedi kişi olarak hesaplanmıştır.)

Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan reaya Nesturiler

Yer	Köy sayısı	Aile sayısı	Nüfus
Gawar	21	680	4.760
Van-Başkale	22	520	3.640
Çölemerik	10	200	1.400
Nochea	15	270	1.890
Rakan, Chal	14	310	2.170
İmadiye	45	1.205	8.435
TOPLAM	127	3.185	22.295

Tablo 6. Misyoner W. A. Shedd'e göre Osmanlı sınırları içinde yaşayan Süryani nüfus. (Aile sayısı yedi kişi olarak hesaplanmıştır.)

Osmanlı İmparatorluğu genelinde yaşayan Süryanilerle ilgili en detaylı nüfus tahminleri, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Coğrafya Bölümü'nde çalışan W. J. Childs tarafından hazırlanmıştır. Amerikan Başkanı Wilson'un danışmanların-

dan Profesör David Magie'nin bu istatistikler üzerinde çalışarak ortaya koyduğu 1914 yılına ait rakamlar da şöyledir¹⁶⁹:

Bitlis Vilayeti:	13.000
Diyarbakır Vilayeti:	68.000
Van Vilayeti ve Hakkâri:	103.000
Urfa Vilayeti:	7.000
Maraş Vilayeti:	1.000
Halep Vilayeti:	20.000
Musul:	57.000
Kerkük:	5.000
Süleymaniye:	1.000
TOPLAM:	275.000

Tablo 7. Profesör D. Magie'nin Rakamları.

İngiltere'nin Tebriz Konsolosu C. E. Steawart'ın Nesturilerin yoğun olarak yaşadıkları Kuzeybatı İran ve Urumiye'ye yaptığı gezi sonrasında 1890 yılı itibariyle İran'da yaşayan Nesturilerin nüfuslarıyla ilgili olarak verdiği rakam 44.000'dir. Aynı şekilde İran'da yaşayan Ermeni nüfusunu ise 28.890 olarak vermektedir. Bu hesaplamayı yaparken Konsolos Steawart her hanede 5 kişi değil 8 kişi olduğunu varsaymıştır. Gerekçe olarak ise bu bölgede yaşayan Nesturilerin geleneksel geniş aile yapısını sürdürdüklerini ve örnek olarak aldıkları Urumiye yakınındaki Ada köyünde yapılan hesaplamalar sonucu 200 haneden oluşan köyün 1700 nüfusa sahip olduğunu ileri sürmektedir¹⁷⁰.

31 Ocak 1918'de Leon Dominion tarafından hazırlanmış olan raporda, Amerikan Coğrafya Kurumu'nun 1905 yılına ait bülteninde yayımlanan istatistiklere dayanılarak,

¹⁶⁹ NARA, Inquiry Documents, Roll 46, No 1005.

¹⁷⁰ FO 881 / 6016 Konsolos Steawart. Tebriz, 10 Ağustos 1890.

Osmanlı topraklarında yaşayan Nesturilerin, Dicle vadi-
sinde yaşayanlar da dâhil olmak üzere, toplam nüfuslarının
110.645 olduğu belirtilmektedir¹⁷¹.

Columbia Üniversitesi'nde Doğu Dilleri Bölümü'nde
görev yapan Profesör Abraham Yohannan'ın 20 Şubat
1918 tarihinde Süryanilerle ilgili olarak hazırlamış olduğu
raporda verilen nüfus cetveli şöyledir¹⁷²:

Musul ve Çevresi:	52.200
Sapna Bölgesi:	5.250
Zibar Bölgesi:	8.742
Bohtan Bölgesi:	2.760
Berwar Bölgesi:	2.700
Van ve Hakkâri Dağlık Bölgesi:	91.800
İran:	35.000
Mardin, Midyat, Diyarbakır, Halep:	200.000
TOPLAM:	398.452

Tablo 8. Profesör A. Yohannan'ın rakamları.

Amerikan Başkanı Wilson'un danışmanlarından Profesör
David Magie tarafından hazırlanan "Türk İmparatorluğu'n-
daki Hıristiyan Gruplar" (The Christian Sects of the Turkish
Empire) başlıklı oldukça detaylı ve dönemin farklı kaynak-
larının kullanıldığı raporda şu istatistikî sonuçlara ulaşılm-
maktadır¹⁷³:

¹⁷¹ NARA, Inquiry Documents, Roll 10, No 141.

¹⁷² NARA, Inquiry Documents, Roll 33, No 626.

¹⁷³ NARA, Inquiry Documents, Roll 47, No 1010.

Nesturiler:	115.000
Kadim Süryaniler, Yakubiler:	150.000-200.000
Keldaniler:	70.000-80.000
Katolik Süryaniler:	40.000
TOPLAM:	375.000-435.000

Tablo 9. Profesör D. Magie'nin başka bir istatistiği.

Paris Barış Konferansı'na sunulan Süryani iddialarını içeren raporlarda anlaşılır bir şekilde Süryani nüfus rakamları oldukça yüksek tutulmuştur.

Hazırlanan bu raporlardaki rakamlar genelde hiçbir kaynağa dayandırılmamıştır. 2 Ağustos 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na sunulan raporda toplam Süryani nüfusun Mısır ve Hindistan'dakiler hariç 600.000'den daha az olmadığı şeklindedir. Bu rakama Osmanlı sınırları haricinde yaşayan Süryaniler de dâhil edilmişlerdir. Buna göre; İran'da yaşayan Süryaniler 150.000 Rusya'da yaşayanlarsa 100.000 civarında gösterilmiştir¹⁷⁴.

Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan bir komisyonunun, 1925 yılında hazırladığı raporda Osmanlı topraklarındaki 1914 öncesi Süryani nüfus için, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bağdat'ta görev yapan konsolosunun 1901 yılında topladığı istatistiklere dayanarak verdiği rakam 80.000 ile 90.000 arasındadır. Yine İngiltere'nin 1923 yılında Lozan Konferansı'na sunduğu raporda Nesturilerin savaş öncesi toplam nüfusları 100.000 olarak verilmiştir, İngiltere Erzurum Konsolosu'nun İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi'ne gönderdiği 29 Temmuz 1914 tarihli raporuna eklediği ve Erzurum Ermeni Metropoliti tarafından kendisine sunulan ve altı vilayeti kapsayan 1912 yılına ait nüfus istatistiği

¹⁷⁴ FO 371 / 4177/ 265777.

de bu bölgedeki Süryani nüfusu göstermesi açısından farklı bir kaynak olarak önemlidir. Konsolos, raporunda burada verilen rakamların abartılı olduğunu özellikle vurgulamaktadır.¹⁷⁵

	Erzurum	Van	Bitlis	Harpüt	Diyarbakır	Sivas	Toplam	%
Nesturiler, Yakubiler Keldaniler	-	18.000	15.000	5.000	60.000	25.000	123.000	4,7

Tablo 10. İngiltere Erzurum Konsolosu'nun 1914 yılındaki raporu-na göre Süryani nüfus.

Osmanlı sınırları içinde yaşayan Süryani Ortodoks Kilisesi'ne mensup halkın yaşadıkları bölgeler ve nüfus sayıları ile ilgili olarak Süryanice kaynaklar bulmak oldukça zordur. Bu noktada Mingana Koleksiyonu içinde bulunan 1870'lerde hazırlanmış iki Süryanice el yazmasında piskoposluk bölgelerine göre Ortodoks Süryani halkın nüfusu verilmiştir:¹⁷⁶

¹⁷⁵ FO 195 / 2456, 29 Temmuz 1914.

¹⁷⁶ Sebastian P. Brock ve Witold Witakowski, *At the Turn of the Third Millennium; The Syrian Orthodox Witness*, (Italy: Trans VWorld Film, 2001) s. 66.

Diyarbakır ve Köyleri	13.500
Mardin ve Köyleri	30.000
Siverek, Viranşehir ve Köyleri	10.000
Dair al Muallak, Lice ve Köyleri	10.150
Beşeriye, Radvan, Garzan ve Köyleri	30.800
Tur Abdin (Midyat) ve Köyleri	52.080
Nusaybin, Aznavor ve Köyleri	16.500
Cizre, Azak, Esfes, Basibrin, Midun	10.200
Jebel Kuros, Sawur, Kellet ve Köyleri	8.000
Harput, Adıyaman ve Köyleri	8.400
Bitlis, Siirt, Şirvan ve Köyleri	13.000
Humus, Hama ve Köyleri	18.000
Kudüs	150
İstanbul	600
Musul, Balad, Bartelli, Karagoş	10.000
Urfa, Halep ve Köyleri	5.000
TOPLAM	236.380

Tablo 11. Süryani Ortodoks Kilisesi kayıtlarına göre 1870'lerde Süryani nüfus.

Nesturilerden farklı olarak I. Dünya Savaşı'nda taraf olmamış ve cephe gerisi olarak nitelendirebileceğimiz Mardin ve Midyat dolaylarında yaşayan Kadim Süryanilerin savaş öncesi ve sonrası nüfus istatistikleri, son yıllardaki iddialar (özellikle Seyfo-1915) sonrasında önem kazanmıştır. Bu durumda yönetsel olarak Diyarbakır Vilâyeti dâhilinde Mardin, Midyat ve Nusaybin bölgesinde yaşayan Kadim Süryanilerin savaş öncesi nüfusları değişik kaynaklarda şu şekilde verilmiştir:

Kaynak	Diyarbakır	Mardin	Midyat	Turabdin	Toplam
1882-83 Osmanlı sayımı ¹⁷⁷	4.046	3.559	3.657	7.106	8.368
Papaz Tfinkdji ¹⁷⁸ (1914)	-	-	6.550	-	
Papaz Galland ¹⁷⁹ (1889)	-	-	5.000	20.000	5.000
S.Henno ¹⁸⁰ (1915)	-	-	8.000	40.000	8.000
V. Cuinet ¹⁸¹ (1891)	1.350	900		17.754	20.000
Papaz Simon ¹⁸² (1914-15)	-	7.000	-	-	

Tablo 12. Değişik Kaynaklara göre Süryani Nüfus.

Çeşitli kaynaklarda Osmanlı sınırları içinde yaşayan toplam Ortodoks Süryani (Yakubi) nüfus ise genelde tahminlere dayanmaktadır. Nüfus rakamları hane ya da köy sayılarının ortalama 6-7 kişiden oluştuğu varsayımının bu rakamla çarpılması neticesinde elde edilmeye çalışılmıştır. Buna göre rakamlar şu şekildedir:

¹⁷⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikler*, (1830-1914), (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003).

¹⁷⁸ Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide*, s. 82-83.

¹⁷⁹ Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide*, 82-83.

¹⁸⁰ Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide*, s. 82-83.

¹⁸¹ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie...*

¹⁸² Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide*, s. 82-83.

Kaynak	Erzurum'da- ki Fransız Konsolosu ¹⁸³ (1844)	Papaz Rhétoré ¹⁸⁴ (1915)	G. Badger ¹⁸⁵ (1840)	O. Parry ¹⁸⁶ (1892)
1914 Öncesi Toplam Nüfus	47.000	51.725	100.000	150-200.000

Tablo 13. Farklı kaynaklar göre Ortodoks Süryani nüfus

Özetleyecek olursak, I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Süryanilerin toplam nüfusu üzerine yapılan çalışmalarda sayı, abartılmış rakamlarla ve İran'da yaşayanlar da dâhil edilerek, en yüksek rakamın 500.000'den daha az olmadığı¹⁸⁷ ve en düşük rakamın ise 250.000 olduğu şeklinde tespit edilmiştir¹⁸⁸. Bu durumda yukarıda çok farklı kaynaklardan yararlanarak verdiğimiz istatistiklere göre: Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan Nesturilerin sayısı (aşiret ve reaya olmak üzere) 100.000'i geçmemektedir. Kadim Süryaniler (Yakubiler) yine en abartılmış rakamları alacak olursak 150-200.000 arasında bir nüfusa sahiptirler. Keldanilerin 70-80.000, Katolik Süryanilerin 40-50.000 civarında bir nüfusları vardır. Bunlara, az sayıdaki Protestan Süryaniler de eklendiğinde, 1914 öncesi Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan ve 1915 olaylarında çok sayıda kayıplar verdiği iddia edilen Süryanilerin toplam nüfusunun 360.000 ile 430.000 arasında değiştiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

¹⁸³ Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide*, s. 77.

¹⁸⁴ Sébastien de Courtois, (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide*, s. 82-83.

¹⁸⁵ G. P. Badger, *The Nestorians and Their Rituals*, New Edition (London: Darf Pub., 1987) s. 48-76.

¹⁸⁶ Oswald H. Parry, *Six Months in a Syrian Monastery*, (London, 1895)

¹⁸⁷ FO 371 / 4177 / 111181.

¹⁸⁸ FO 371 / 4177 / 62363, A. J. Balfour'dan Foreign Office'e, 22 Nisan 1919.

F. Kayıplar

25 Kasım 1922'de Agha Petros tarafından Lozan'da bulunan İngiltere delegasyonuna Süryanilerin talepleri ve bölgedeki nüfus durumları ile ilgili bilgileri içeren raporlar gönderilmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olan hiç şüphesiz Ortodoks Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Diyarbakır Vilâyeti'ndeki nüfuslarıdır. Verilen nüfus istatistiğinin hangi kaynaklara dayalı olarak yapıldığı açık değildir ve köy köy 1914 yılı itibariyle Diyarbakır Vilâyeti'nde ve Urfa kazasında bulunan Süryani nüfus şu şekilde verilmiştir:¹⁸⁹

Şehir	Süryani Nüfus
Diyarbakır ve köyleri	14.450
Silvan ve köyleri	4.000
Lice ve köyleri	4.100
Derek	500
Ergani ve Maden	100
Palu	50
Siverek ve köyleri	7.750
Viranşehir ve köyleri	3.700
Mardin ve köyleri	14.100
Savur ve köyleri	3.700
Nusaybin ve köyleri	16.700
Habab ve köyleri	2.600
Cezire İbn Ömer ve köyleri	17.800
Midyat ve köyleri	20.550
Beşeriye ve köyleri	4.890
Bafavi ve köyleri	2.000
Urfa ve köyleri	16.000
TOPLAM	132.990

Tablo 14. 1922'de Agha Petros'un Lozan görüşmelerine sunduğu istatistik.

¹⁸⁹ FO 839 / 23 / 217637.

Nasıl tespit edildiği açık olmamakla birlikte 1919 yılında Mor Severios Barsaum tarafından I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'ye sunulan rapora göre Ortodoks Süryani halkın savaşta verdiği kayıplara ilişkin istatistik de şu şekildedir:¹⁹⁰

Şehir	Köy sayısı	Aile sayısı	Kayıp İnsan sayısı	Kilise sayısı	Papaz sayısı
Diyarbakır	30	764	5.379	5	7
Beşeriye	30	718	4.481	10	10
Bitlis	12	130	850	1	-
Cizre	26	994	7.510	13	8
Derik	-	50	350	1	1
Garzan	22	744	5.140	12	9
Harput	24	508	3.500	5	2
Lice	10	658	4.706	5	4
Mardin	8	880	5.815	12	5
Midyat	47	3.935	25.830	60	60
Nusaybin	50	1.000	7.000	12	25
Pirvet	15	282	1.880	1	1
Şirvan	9	283	1.870	4	4
Savur	7	880	6.165	2	3
Siirt	-	100	650	1	2
Silvan	-	174	1.195	5	1
Siverek	30	897	5.725	12	12
Urfa	-	50	340	-	-
Viranşehir	16	303	1.928	1	-
TOPLAM	336	13.350	90.314	162	154

Tablo 15. Barsaum'un 1919 yılında İngiltere'ye gönderdiği Süryani kayıpları gösteren istatistik.

Yukarıda vermiş olduğumuz Mor Severios Barsaum tarafından hazırlanan Süryanilerin I. Dünya Savaşı'nda vermiş

¹⁹⁰ Sebastian P. Brock ve Witold Witakowski, *At the Turn of the Third...*, s. 68.

olduğu insan kayıplarını gösteren tabloda dikkat çekici bir husus ise genelde her bir ailenin 7 kişiden meydana geldiği varsayımı sonucu aile sayılarının 7 rakamı ile çarpılmış olmasıdır. Hâlbuki bu rakam akademisyenler tarafından Osmanlı çalışmalarında genelde 5 olarak alınmaktadır.

Agha Petros'un 1914 yılında Diyarbakır Vilâyeti ve Urfa Sancağı için vermiş olduğu istatistik bilgisini içeren tablo ile Mor Severios Barsaum'un 1919 yılı itibariyle Süryani halkın savaşta verdiği kayıpları gösteren tabloyu karşılaştırdığımızda, Barsaum'un verdiği rakamların hiçbir sayım ya da tespite dayanmadığını ve tahmini rakamlar olduğunu söylememiz mümkündür. 1914 yılında Ortodoks Süryaniler için Agha Petros tarafından verilen nüfus değerleri diğer kaynaklarda da ifade edilen rakamlarla uyumaktadır. Yoğun olarak Diyarbakır Vilâyeti'nde yaşayan Ortodoks Süryanilerin savaş öncesi nüfusları yukarıda da gösterdiğimiz gibi pek çok kaynaktan yaklaşık olarak 100.000 ile 150.000 arasında verilmektedir. Agha Petros'un sunduğu rapor olan ilk tabloda görüldüğü gibi 1914 yılında Midyat'ta yaşayan Süryanilerin nüfusu 20.550 olarak verilmişken, Barsaum, 1919 yılı itibariyle Midyat'ta yaşayan Süryanilerin 25.830 kayıp verdiklerini ileri sürmektedir. Yani Midyat'ta yaşayan toplam Süryani nüfusun oranından daha çok bir kayıp olduğu iddia edilmektedir. Yine Beşeriye kasabası için de aynı durum söz konusudur. Beşeriye'de 1914 yılında 4.890 Süryani nüfus varken, 1919 yılında 4.481 kişinin kayıp olduğu iddia edilmektedir. Savur ve köylerinin 1914 yılı nüfusu 3.700 olarak verilirken, 1919 yılında 6.165 kişinin kayıp olduğu ileri sürülmektedir. Bu bölgenin I. Dünya Savaşı'nda cephe gerisi olması ve savaşın bu topraklarda yapılmadığı düşünüldüğünde, Süryani kayıplarına dair Barsaum tarafından verilen istatistikî bilginin yanlış olduğu ortadadır.

26 Temmuz 1919'da Paris Barış Konferansı'na sunulan Süryani nüfusu hakkındaki bir başka istatistik çalışmasında ise aşağıdaki rakamlar verilmiştir. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan toplam Süryani nüfus haddinden fazla abartılarak 811.000 olarak verilmiştir.

1914 yılında Dünya genelindeki toplam Süryani nüfus:¹⁹¹

Türkiye	811.008
İran	100.000
Hindistan	750.000
Mısır ve Sudan	5.000
Kafkasya	54.000
Amerika	30.000
Avrupa	20.000
TOPLAM	1.770.000

Tablo 16. Paris Barış Konferansı'na sunulan rapora göre 1914 yılında Dünya Süryani nüfusu

Aynı belgeye göre savaş sırasında verilen kayıplar abartılarak ve kaynak gösterilmeden şu şekilde verilmiştir¹⁹²:

İran	40.000
Van Vilâyeti	80.000
Diyarbakır Vilâyeti	63.000
Mamurat-ül Aziz	15.000
Bitlis	38.000
Urfa	9.000
Adana ve diğer	5.000
TOPLAM	250.000

Tablo 17. Paris Barış Konferansı'na sunulan rapora göre I. Dünya Savaşı'nda verilen kayıplar.

¹⁹¹ FO 371 / 4177

¹⁹² FO 374 / 4177

Bu durumda, iddialara göre Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan Süryanilerin (Nesturiler, Keldaniler, Yakubiler ve diğerleri) I. Dünya Savaşı sırasındaki kayıpları 200.000 kadardır. Verilen rakamların doğruluğunu test etmemiz neredeyse imkânsızdır.

I. Dünya Savaşı'nda Süryani nüfusun verdiği kayıp olarak iddia edilen rakamlar, savaş sırasında (Nesturiler hariç) yaşanan olaylar ve savaş öncesi verilen nüfus istatistiklerine uymamaktadır. Savaşta Kafkas cephesi dâhilinde kalan Nesturilerin ikamet ettikleri topraklarda yaşanan en önemli olay aşiret Nesturilerinin Patrikleri Mar Şimun liderliğinde önce Rusya'nın yanında savaşa katılmaları ve sonrasında da Hakkâri'den Urumiye'ye doğru kendi istekleriyle yaptıkları büyük göç olmuştur. Mardin-Midyat dolaylarında yaşayan Kadim Süryaniler ise savaşa müdahil olmadıkları gibi zorunlu göçe de tabi tutulmamışlardır. Savaşın getirdiği zorluklar, salgın hastalıklar, eşkıyalık ve kargaşa ortamının yanı sıra, Ermeni tehciri sırasında meydana gelen Midyat İsyanı gibi bir kısım bölgesel olaylar nüfus kaybına yol açmıştır. Ancak, plânlı-programlı ve devlet destekli "soykırım"ı çağrıştıracak bir hareketler zinciri hiçbir zaman söz konusu olmamıştır.

II. Süryani-Ermeni İlişkileri

Süryani-Ermeni ilişkileri Hristiyanlık öncesi döneme kadar uzanmaktaysa da karşılıklı etkileşim daha çok Hristiyanlık sonrası döneme rastlar. Süryaniler, Ermenilerin Hristiyanlığı kabul etmelerinde önemli rol oynamışlardır. Hristiyanlığın Ermenistan'da yayılması ve ilk Ermenice İncil'in Süryanice'den tercüme edilmesi, bilinen tarihi gerçeklerdir.

Yine Ermeni kiliselerinde ilk dönemler yapılan dualar ve ritüeller ya Süryanice ya da Yunanca yapılmaktaydı¹⁹³.

Bu dinsel yakınlık, yüzyıllar içinde bölgede değişen siyasal şartlar doğrultusunda geliştirildi. Osmanlı İmparatorluğu içinde Ermenilerle Süryaniler coğrafî olarak birbirlerine yakın bölgelerde yoğun olarak yaşamalarının yanı sıra, Osmanlı çoğulculuğu içinde şehirlerde de komşu olarak yaşamışlardır. Osmanlı idarî yapılanması içinde İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet tarafından Ermeni Patrikliği'nin oluşturulması sürecinde, İmparatorluk içindeki diğer Hristiyan gruplar gibi Süryaniler de Ermeni Patrikliği tarafından temsil edilmeye başlanmıştır.

Süryani-Ermeni ilişkileri 19. yüzyıla gelinceye kadar mezhepsel farklılıklar ve özellikle Katolikleşmeyle zaman zaman bozulmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Ermeni olaylarının başlaması ilişkileri karmaşıktır. Özellikle Müslüman halk tarafından ihtilalci Ermeni komiteleri ve çetelerin faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık Süryanileri de etkilemiş ve bu da Süryanilerin Ermeni çetelerden uzak durmalarına neden olmuştur. İhtilalci Ermeni komiteleri, Süryanilerin de baskı altında kalmış Hristiyan azınlık olarak, kendilerinin devlete karşı olan isyanlarına katılmalarını istemekteydiler. Ancak, Kadim Süryaniler açısından bakıldığında böyle bir durum ortaya çıkmamıştır. Bu konuda özellikle Süryani din adamlarının tavrı çok etkili olmuş ve Süryani toplumu bu olaylardan dolayı zarar görmüş olsa da Ermeni isyanları içinde yer almamışlardır¹⁹⁴.

Örneğin 16 Ocak 1896 tarihinde Süryani Kadim Patrik Vekili Serpiskopos Bols tarafından Adliye ve Mezarlık Neza-

¹⁹³ <http://www.atour.am/tezis.htm>

¹⁹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, s. 171-177.

reti'ne yazılan yazıda Mamuretûlaziz'de başlarına sarık saran Ermeni fesatçıların Süryani Kadim Kilisesi'ne saldırarak bazı Süryanileri öldürdükleri ve mal ve eşyaları gasp ve Kürtleri tahrik ettikleri bildirilmektedir. Aynı şekilde Anadolu'nun değişik yerlerinde faaliyet yürüten Ermeni eşkıyasından şikâyetle Bitlis, Diyarbakır ve Urfa'da yaşayan ve cemaat-ı sadıka olan Süryanilerin Ermenilerden ayırt edilmesi ve devlet tarafından şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da korunup kollanması niyaz ve istirham edilmiştir¹⁹⁵.

I. Dünya Savaşı sırasındaki Ermenilerin zorunlu göçü sonrasında, Diyarbakır ve Mardin'de Ermenilerden boşalan yerlere Süryaniler yerleştirildiği, günümüzde oturdukları evlerin çoğunun ve özellikle Mardin ve Midyat bölgesinde bulunan ve bugün Süryani kilise ve manastırları olarak tanıtılan yapıların bir kısmının Ermenilere ait yapılar olduğu iddia edilmektedir¹⁹⁶. İddiaları destekleyen bir delil olarak da Mardin ve Urfa'da Süryanilere ait eski mezarlıkların bulunmaması gösterilmektedir¹⁹⁷.

Süryani-Ermeni ilişkilerinin en yoğun olduğu dönem I. Dünya Savaşı yılları olmuştur. Özellikle, Van'ın güneyi ve Hakkâri dolaylarında yaşayan Nesturilerin, savaşın başlamasıyla birlikte Rusya'nın da teşvik ve cesaretlendirmesi sonucu Ermenilerle birlikte Rusya'nın yanında Osmanlı Devleti'nin karşısında savaşa dâhil olduklarını görmekteyiz. Rus orduları içinde bölgeyi ve bölgenin şartlarını iyi bilen insanlardan oluşan Ermeni ve Nesturi birlikleri görev yapmışlardır.

¹⁹⁵ Başbakanlık Dev. Arşivleri Gen. Müd., *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, (Ankara, 2007) s. 54-57.

¹⁹⁶ Bu iddialar için bkz. Tomas Çerme, "Süryaniler", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 2003, no. 235, s. 28-37.

¹⁹⁷ Tomas Çerme, "Süryaniler", s. 34.

III. Rusya ile İlişkiler

Rusya, İngiltere'nin aksine, savaşta Nesturilerin kendi yanında yer almaları için ne çok fazla politik bir uğraş, ne de bağımsız bir Nesturi devleti sözü vermiştir. Nesturiler için Rusya, bölgede en fazla güvenilebilecekleri devletti ve Rus himayesi ise, kendileri için en iyi yaşam standartlarını oluşturabilecekleri bir yapıydı. Nitekim yine İngiltere'nin aksine Rusya'nın 1917'de ihtilal sonucu savaştan çekilmesi sonrasında, Urumiye'de bulunan birliklerinden ayrılan bir grup subay ve askerler, Nesturilerle birlikte mücadeleye devam etmişlerdir. Bölgeden ayrılan Rus birlikleri Nesturiler için büyük miktarda savaş malzemesi ve cephane bırakmışlardır¹⁹⁸.

1897 yılından itibaren Urumiye'de bulunan Rus Ortodoks Misyonu, her fırsatta Ortodoks olanlara politik destek sağlayacaklarını iddia ederek etkisini genişletmeye çalışmaktaydı. 1910 yılında bölgenin Rusya tarafından fiilen işgal edilmesine kadar geçen zaman sürecinde, bölgede yaşayan Nesturilerin İran yönetimiyle bir problemleri olmamıştır. 1907 tarihinde Kürt Beyzade aşiretinin de yardımıyla Urumiye'ye kadar ilerleyen Türk birlikleri, sınırın çizilmesi için bir komisyon oluşturulması üzerine bölgeden çekilmişlerdir¹⁹⁹. 1908'den I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen zamanda bölgedeki gücünü iyice artıran Rusya, Urumiye bölgesinin yönetimini nispeten güçsüz bir konso los ile fanatik ve oldukça güçlü bir Ortodoks Metropolit bırakmıştı. Özellikle bu metropolitin halk üzerindeki etkisi, Hristiyanların Müslümanlara karşı geleneksel hoşgörü ve anlayış tavrından farklıydı ve düşmanca tavırların ortaya çıkmasına neden olmaktaydı²⁰⁰.

¹⁹⁸ George M. Lamsa, *The Oldest Christian People*, (NewYork, 1926) s. 111-112.

¹⁹⁹ FO 248 / 1223, Yüzbaşı G. S. Reed'in notu, 1 Temmuz 1919.

²⁰⁰ FO 248 / 1223, Yüzbaşı G. S. Reed'in notu, 1 Temmuz 1919.

1913 Sonbaharında Nesturi aşiretlerini ziyaret eden bir Rus heyeti pek çok hediyeler ve modern silahlar dağıtmışlardır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşın başlamasından kısa bir süre önce, bazı Kürt aşiretleri ile Osmanlı askerleri tarafından Urumiye’de işgalci durumunda bulunan Rus askerlerine bir saldırı düzenlenmiştir, İngiliz Subayların iddialarına göre bazı Nesturi köylerinin bundan zarar görmesi Urumiye’de yaşayan Nesturilerin savaşın başlamasıyla birlikte resmen olmasa da Rusya’nın yanında yer almalarına neden olmuştur²⁰¹. Hâlbuki bölgeyi işgal altında tutan Rusların Urumiyeli Nesturilere Rus birliklerine asker yazılmaları noktasında baskı yapmaları çok daha önemli bir etken olarak arşiv belgelerinde tespit edilmiştir²⁰².

Savaş sırasında Nesturilerin, Rusya’nın yanında savaşa katılmış olmaları hiç şüphesiz bölgede bulunan Rus birlikleri için önemli bir avantaj oluşturmaktaydı. Özellikle Hakkâri bölgesinden Patrik Mar Şimun liderliğinde Uramiye’ye gelmiş olan Dağlı Nesturiler, Kürtlere karşı savaşmak arzusundaydılar. İtilâf Devletleri’nin Tiflis’te oluşturdukları merkezden gönderilen savaş malzemeleri ve silahlar, Ruslar tarafından Nesturilere dağıtılarak sadece Nesturilerden oluşan düzensiz birlikler kuruldu. 1917 sonu itibariyle Mar Şimun 5.000 kişiden meydana gelen bir birliğin komutanı durumundaydı²⁰³. Rus birliklerin komutanları her fırsatta Nesturilerin savaşçılıklarını ve başarılarını övmekten geri durmamaktaydılar.

Doğu Anadolu’daki Rus ilerleyişinde Rus ordusu içinde Ermeni birliklerin önemi büyüktü. Aynı şekilde bölgeyi iyi bilen, çevre şartlara daha iyi uyum sağlamış olan ve aynı zamanda yerel halktan destek alabilen, doğal olarak müca-

²⁰¹ FO 248 / 1223, Yüzbaşı G. S. Reed’in notu, 1 Temmuz 1919.

²⁰² NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929

²⁰³ FO 371 / 16894 / E 6229. Ayrıca bkz., Salahi Sonyel, *The Assyrians of Turkey...*, s.96.

deleci ve savaşçı bir yapıya sahip olan silahlı Nesturi birlikleri, bulundukları bölgelerde Rus birliklerinin rehber ve öncü kuvvetleri olarak görev yapmaktaydılar.

1917’de ihtilal sonucu Rus birliklerin bölgeden çekilmesiyle her şey değişti ve Nesturilerle Ruslar arasındaki ilişki yeni bir döneme girdi. Bölgeden çekilen Rus birliklerinden silah ve cephane alan Nesturiler kendilerini savunmak için hazırlık yapmaya başladılar. Oluşturulan düzensiz birlikler bazı Rus ve Fransız subaylar tarafından eğitildi. Bu durum Rusya’nın bölgeden çekilmesi sonrasında eski otoritesini kurmak isteyen İran yönetiminin hiç hoşuna gitmemişti. Nesturiler, İran yönetimine yönelik bir hareketleri olmadığını, kendilerini Türk ve Kürtlere karşı savunmak için bu birliklerin oluşturulduğunu ileri sürdüler. Mart 1918’de Patrik Mar şimun’un, Kürt lider Simko tarafından öldürölmesi üzerine Nesturi birliklerinin komutanlığına Agha Petros geçti²⁰⁴.

Rusların bölgeden çekilmesi hiç şüphesiz İngiltere başta olmak üzere İtilâf Devletleri’ni çok zor durumda bırakmıştı ama her şeyden çok, büyük umutlarla Rusya ile kaderlerini birleştirmiş olan Nesturileri rahatsız etmiş ve büyük bir panik havası yaşanmaya başlamıştır. Bu noktada İngiltere ile Urumiye’de bulunan Nesturilerin çıkarları çakişmaktaydı, İngiltere’nin desteği ve koruması elde edilemezse Nesturiler için bölgeden çekilmekte olan Rus birlikleriyle birlikte Kafkasya’ya gitmekten başka bir yol görünmemekteydi²⁰⁵.

²⁰⁴ H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 11.

²⁰⁵ FO 371 / 15316 / E 4236.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞINDA İTİLÂF DEVLETLERİ SAFLARINDA SÜRYANİLER

I. Dünya Savaşı ile ilgili olarak yazılan yabancı kitaplarda, ciddi şekilde tarafgirlik ve hadiseleri tek taraflı yorumlama zaafı gözlemlenmektedir. Hiç şüphesiz kitapların yazılış tarihlerine göre kullanılan söylemler farklılık gösterse de, savaş temaları (açlık, salgın hastalıklar, göç, katliam ve soykırım iddiaları gibi) hep iyi adamlar ve mazlumlar bir tarafta, kötü adamlar ve zalimler diğer tarafta olarak ele alınmaktadır. Özellikle savaşın cephe dışına çıktığı ve sivil halkın yaşadığı alanlara kaydığı ya da sivil halkın da bir şekilde savaşın içine çekildiği durumlarda, Osmanlı Devleti her zaman zalim ve kötü adam rolünde gösterilmiştir. Sanki Osmanlı Devleti denilen yapı, sadece askerlerden ve devlet adamlarından oluşuyormuş gibi bir söylem içinde, Osmanlı Devleti'ni sınırları içinde var eden savaş gerisindeki sivil halk ve halklar yok gibi bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Ciddi bir mazlum halklar ve toplumlar perspektifi oluşturularak olaylar bu çerçevede ele alınmakta ve araştırmalarla karşı tezler ortaya koyulmamaktadır. Bu duruma alternatif bakış açıları ileri sürüldüğünde, her ne kadar ampirik verilere dayansa bile bu, ayıklanmış belgelerle ortaya koyulmuş bir savunma ve yapılanları örtbas etme girişimi olduğu iddiasıyla reddedilmektedir. Çoğu zaman ortaya konulan alternatif bakış açılarına ve çalışmalara yönelik bu reddedişte, baştan taraflı bir yaklaşım önkabulu ile doğruyu aramak yerine doğru zaten ortada ve sizin göreviniz bunu kabul etmektir anlayış ve tutumu hâkim olmaktadır.

I. Süryanilerin Osmanlı Devleti'ne Savaş İlân Etmeleri

I. Dünya Savaşı'nın çok fazla bilinmeyen yönlerinden biri de hiç şüphesiz Süryani-Nesturilerin yüzyıllardır Osmanlı tebaası olarak yaşadıkları bölgede İtilâf Devletleri saflarında savaşa katılmalarıdır. Ağustos 1914'te savaş başlar başlamaz Osmanlı yönetimi, Nesturi Patriği Mar Şimun'a Van Valisi Tahsin Paşa vasıtasıyla haber göndererek, Osmanlı'nın savaşa girmesi durumunda Nesturilerin en azından tarafsız kalmasını istemiştir. Bunun karşılığında bölgede Nesturilerin şikâyetleri dinlenerek her alanda reform yapılması sözü verilmiştir. Nesturilere silah verilecek, yeni okullar açılacak ve dinî ve aşiret liderlerine maaş bağlanacaktı. Stratejik açıdan Nesturilerin yaşadıkları Hakkâri dağlık bölgesi Osmanlı yönetimi için önemliydi. Çünkü tarafsızlığını ilân etmesine rağmen, İran toprakları kuzeyden Rusya, güneyden de İngiltere tarafından Osmanlı kuvvetlerine karşı kullanılabilirdi. Bu durumda, zaten fiili olarak isyan durumunda olan Ermenilerden farklı olarak Süryanilerin, Osmanlı tarafına kazanılması önem taşıyordu²⁰⁶.

Nesturi-Süryaniler yapılan bu en azından tarafsız kalma teklifi ile bölgeyle yıllardır dinî ve politik ilişki içinde olan Rusya ve İngiltere'nin, kendi taraflarında savaşa katılmalarına karşılık yaptıkları bağımsızlık teklifi arasında kalmışlardı. Eğer savaşı İtilâf Devletleri kazanırsa, yüzyıllardır tebaası olarak yaşadıkları Osmanlı yönetimine karşı neden ayaklanmadıkları noktasında bir ceza görmeyeceklerdi. Fakat eğer isyan edip, savaşta Rusya ve İngiltere ile birlikte hareket ederler ve savaşı da İttifak Devletleri kazanırsa Osmanlı yönetimi ile olan geleneksel ilişkileri bozulacaktı²⁰⁷.

²⁰⁶ R. S. Stafford, *The Tragedy of the Assyrians*, (London: George Allen & Unwin Ltd., 1935) s. 26.

²⁰⁷ R. S. Stafford, *The Tragedy of the Assyrians*, s. 27.

2 Kasım 1914'te Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etmesi ve Rus birliklerinin Osmanlı-İran sınırında görünmeleri sonrasında Nesturiler taraf olarak Rusya'nın yanında savaşa dâhil olmuşlardır. 2 Mayıs 1915'te resmen Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân eden Nesturiler, 1917'ye kadar Doğu Anadolu'da oluşturdukları askeri birliklerle Rus ordusunun yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Daha 1915 yılında bölgedeki Kürt, Ermeni ve Nesturilerle yakın ilişkiye geçen İngiltere, Nesturileri, özellikle de Kafkasya-Mezopotamya arasındaki bölgenin güvenliği açısından ittifak edilecek vazgeçilmez bir faktör olarak görmekteydi. Bunu sağlamak için de elinden geleni yapan İngiltere, 1917'den sonra Rusya'nın ortada bıraktığı Nesturileri kazanmak için çok fazla zorlanmamıştır.

Nesturilerin I. Dünya Savaşı'nda İtilâf Devletleri saflarında savaşa katılmalarının pek çok nedeni olduğu (bölgedeki Müslüman Kürt aşiretleriyle olan mücadeleler, Rusya'nın bölgedeki faaliyetleri, misyonerlerin etkisi gibi) ortadadır. Nesturilerin, Rusya başta olmak üzere İtilâf Devletleri tarafından verilen sözlerle kandırılmış mı, yoksa uzun yıllardır Batılı misyonerlerin etkisiyle kendilerine ait bir milliyetçilik ve bağımsızlık fikri geliştirmeleri sonucu olarak mı savaşa katıldıkları soruları birbirini tamamlayan süreçler gibi görünmektedir.

I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Rusya başta olmak üzere İngiltere ve Fransa, Süryanilerin yaşadıkları bölgelerde faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu ülkelere mensup değişik sıfatlar taşıyan (seyyah, konsolos, arkeolog, misyoner) kişiler bölgede kendi ülkeleri adına değişik isimler altında propaganda yapmaktaydılar. Hiç şüphesiz bu, ne Süryanilerin kaçınabilecekleri ya da önemsemeyecekleri, ne de Osmanlı yönetiminin engelleyebileceği bir durumdu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan yabancıların bu böl-

geye olan ilgileri, hiç şüphesiz Osmanlı yönetimini rahatsız etmekle birlikte özellikle Süryani-Nesturilerin yaşadıkları Hakkâri bölgesinde yaşayan halkın aşiret yapılanması içinde yönetiliyor olması, hükümetin daha fazla önlem almasını engellemekteydi. Bu durum, Kürt aşiretlerle içi içe yaşayan Süryanilerle 19. yüzyıl boyunca zaman zaman kanlı çatışmalara varan mücadelelere neden olmuştur. I. Dünya Savaşı öncesinde bölgede, gücü zayıflamış bir Osmanlı yönetimi ve giderek artan bir Kürt-Süryani mücadelesi vardır. Rusya'nın Kafkasya'da gücünü artırması ve Kaçar hanedanının zayıflaması sonucu, İran içlerine kadar etki alanını genişletmesi, Süryaniler tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Buna bir de Rus ajanların ve misyonerlerin yıllardır bölgede yaptıkları propaganda eklenince, Osmanlı yönetiminin bölgeyi kontrol etmekte aciz kaldığı düşüncesine sahip olan Nesturilerin savaş başladığında nasıl hareket edecekleri konusu iyice karmaşık hale gelmekteydi. İngiltere ve Rusya'nın müttefik olmaları ve bölgede ortak çıkarlarının bulunması, İngiliz misyonerlerin ve konsolos görevlilerinin yıllardır gerçekleştirdikleri propagandalar, savaş başladığında Nesturilerin İtilâf Devletleri tarafında yer almalarını etkileyen diğer önemli faktörlerdi. Öte yandan, Osmanlı ya da İran gibi Müslüman bir devletin himayesinde yaşamaktansa Rusya gibi Ortodoksların himayesini üstlenmiş bir Hıristiyan devletin himayesinde olmak düşüncesi yıllardır dillendirilmekteydi.

28 Mart 1913'te İngiltere'nin Musul Konsolosu'nun İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi'ne yazdığı raporda, Süryani-Nesturilerin Ruslarla olan ilişkilerinin çok sıkı olduğu ve Patrik Mar Şimun'un nüfuzunun Ruslar tarafından bölgede Rusya'nın etkisini artırmak için kullanıldığı ifade edilmekteydi. Bu nedenle bölgede bulunan İngiltere Canterbury Başpiskoposluğu'na bağlı misyonun ve misyon okulunun neredeyse

atıl kaldığı ve yakında kapanabileceği haber verilmekteydi. Konsolos, Nesturilerin eğitim değil korunma ve para istediklerini ve bu noktada Mar Şimun'un ikili bir oyun oynadığını ve İngilizlerden para, Ruslar'dan da korunma elde etmeyi amaçladığını iddia etmektedir²⁰⁸.

18 Nisan 1915'te Nesturi Patriği Mar Benyamin Şimun (24 yaşında) başkanlığında bir toplantı yapan aşiret reisleri (malikler) oybirliği ile İtilâf Devletleri saflarında savaşa katılmak yönünde bir karar aldılar. Aralarında Patriğin amcasının da bulunduğu çok sayıda kişi Osmanlı taraftarı olmaları nedeniyle öldürüldüler. Aynı zamanda Mar Şimun, Salmas'ta bulunan Rusya'nın Doğu Orduları komutanı Çernobuzov ile ilişkiye geçerek söz verilen desteğin kendilerine sağlanmasını istedi. Salmas'ta General Çernobuzov ile görüşen Mar Şimun'a 300 tüfek ve 150.000 mermi yardım olarak teslim edildi ve 20.000 tüfek verileceğine dair söz verildi²⁰⁹. Kendisine gösterilen ilgi ve alâkadan çok memnun olan Mar Şimun, bir süre sonra hiç beklemediği bir cevapla karşılaştı. Çernobuzov, Batı cephesindeki baskı sebebiyle Rus ordularının İran'dan çekilmekte olduğunu ve özür dileyerek yardım edemeyeceklerini bildiriyordu. Bu baskı, Osmanlı ordularının Enver Paşa ve Alman komutan Bronsart von Schellendorf komutasında Sarıkamış harekâtına başlamış oldukları anlamına geliyordu²¹⁰. Bu kötü haber bir anda, Süryani-Nesturileri kendi başlarına önce Kürt aşiret kuvvetleriyle, daha sonra da Osmanlı birlikleriyle karşı karşıya bıraktı. Bulundukları bölgede daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Nesturiler, Hakkâri'den Salmas ve Urumiye'ye doğru Patrik Mar Şimun liderliğinde topluca göç etmek zorunda kaldı-

²⁰⁸ FO 195 / 2452, 28 Mart 1913.

²⁰⁹ FO 371 / 2433/ 118272.

²¹⁰ John Joseph, *The Modern Assyrians of the Middle East, Encounters with Western Christian Missions, Archaeologist and Colonial Powers*, (Leiden: Brill, 2000) s. 140.

lar. Çoluk çocuk yaklaşık 35.000 kişiyle topluca yapılan bu zorlu yolculuk sırasında kayıplar veren Nesturiler, bir süre bölgeyi ele geçiren Osmanlı yönetimi altında, fakat sığındıkları Fransız Katolik misyonu ile Amerikan misyonu himayesinde yaşamaya başladılar. Yaklaşık 3.000 kişi Fransız Katolik misyonuna ve 17.000 civarında Nesturi de Amerikan misyonuna sığındı. Amerika'nın savaşta tarafsız kalmış olması, bölgedeki insanî yardım kuruluşları da dâhil olmak üzere misyonerlere büyük bir özgürlük sağlamaktaydı. Süryanilerin zor şartlar altında yaklaşık beş ay süren bu sığınmacı durumları Rusların bölgede tekrar kontrolü sağlamalarıyla son bulmadı. Sonuçta göç ederken hava şartları ve coğrafi faktörlerden dolayı büyük zorluklar çeken Nesturiler, Rus işgalinden sonra da Urumiye'de oluşturulan sığınmacı kamplarında hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu zaman süreci içinde Amerikan hükümeti tarafından da desteklenen Amerikalı misyonerler, ellerinden gelen bütün çabayı göstermelerine rağmen kalabalık ve sağlıklı yaşam şartları, bütün savaş boyunca her yerde kendini gösteren bir fenomen olan salgın hastalıkları da beraberinde getirdi²¹¹.

II. İngiliz Dış Politikasında Süryaniler

1876'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na sunulan raporda, Urumiye'nin batısında İran-Osmanlı sınırındaki dağlık bölgede yaşayan Doğu Hristiyanları olarak tanımlanan Nesturiler, Albay Chesney komutasında 1835 yılında yapılan Fırat Keşif Seferi sırasında İngiltere'nin ilgi alanına girmiştir²¹². İran-Osmanlı sınırında ve Türk, Kürt, Arap ve Şii İranlılar olmak üzere Müslümanların arasında kalmış küçük bir bölgede yaşayan bu Hristiyan topluma olan İngiltere'nin ilgisi daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Nestu-

²¹¹ Salgın hastalıklarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hikmet Özdemir, *I. Dünya Savaşında Salgın Hastalıklardan Ölüm*, (Ankara: TTK Yayınları, 2004).

²¹² FO 881 / 3003, Aralık 1876, s. 1.

rilerle ilgili ilk detaylı rapor İngiltere'nin Musul Konsolos yardımcısı C. A. Rassam ile seyyah Ainsworth'un Hristiyan Bilgi Derneği'nin (Christian Knowledge Society) isteği üzerine hazırladıkları 1838 tarihli rapordur²¹³. Kısa bir süre sonra 1842'de Nesturi Patriği Mar Şimun'un İngiltere Kilisesi'nden, kendilerine eğitim ve halkın kalkınması noktalarında yardım talebinde bulunması üzerine, Papaz G. P. Badger bölgeye gönderilmiş ancak misyon kısa bir süre sonra kapatılmıştır. 1843 yılında meydana gelen Bedirhan Bey olayı²¹⁴, çok kısa sürede İngiltere'nin Nesturilerle ilgili olarak tasarrufta bulunduğu bir hadise haline dönüşmüştür. Bunda hiç şüphesiz o sırada İstanbul'da İngiltere Büyükelçisi olarak görev yapan Stratford Canning'in etkisi büyüktür. Canning hiç vakit kaybetmeden Nesturiler lehine olaya müdahil olmuş ve Osmanlı yönetiminin, özellikle de Erzurum ve Musul paşaları olmak üzere Osmanlı yerel yöneticilerinin, Kürtlerin Nesturilere karşı bu hareketlerine göz yumduklarını iddia etmiştir. Osmanlı yöneticileri, ilk saldırgan hareketlerin Nesturilerden geldiğini ve bölgedeki Kürt aşiretlerinin çok sayıda silahlı adama sahip olduklarını ve söz dinletmenin zor olduğunu ileri sürdükten sonra ellerinden gelen yardımı yapacaklarına dair Canning'e güvence vermişlerdir²¹⁵. Bedirhan Bey olayı, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikasında 'Osmanlı tebaasındaki Hristiyan azınlıkların korunması ve haklarının kollanması' şeklinde tanımlayabileceğimiz yeni durum açısından önemli bir örnek oluşturmaktaydı. Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen, Büyükelçi Canning'e yazdığı notta; Osmanlı yönetiminin, İngiltere'nin Osmanlı Devleti sınırları içindeki bütün Hristiyan grupların durumlarıyla yakından ilgilendi-

²¹³ FO 881 / 3003, Aralık 1876, s. 2.

²¹⁴ Daha geniş bilgi için Bkz. Yonca Anzerlioğlu, *Nesturiler*, (Ankara: Tamga Yayınları, 2000); Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, (Vadi Yayınları, 1997).

²¹⁵ FO 881 / 3003, Aralık 1876, s. 7.

ğini anlaması için bu gibi durumların iyi değerlendirilmesi gerektiğini belirtmekteydi²¹⁶. Aslında burada önemli olan Nesturilerin bir haksızlığa uğramış olmaları ve bu haksızlıklarının giderilmesi değil, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilgili dış politikasında yaptığı manevra ve vurguladığı yeni durumdu. Nesturilerin bunu anlamaları için I. Dünya Savaşı'nın sonunu beklemeleri gerekiyordu. 1846 yılında Bedirhan Bey'in, yeniden Nesturilere saldırması üzerine II. Bedirhan Bey Olayı yaşandı, İngiltere yine devredeydi ve İngiliz Büyükelçi Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmakta hiçbir sakınca görmeyerek, yönetime Nesturilerin de Osmanlı tebaası olduklarını hatırlatıyordu. Diğer Avrupalı devlet temsilciliklerinden de bu yönde tepkiler geldi. Osmanlı yönetiminin kontrolü dışında gelişen bu hadise Bedirhan Bey'in sürgüne gönderilmesiyle son buldu.

1860'lı yıllarda İngiltere'nin Nesturilerle olan ilişkisi gelişerek devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'yle değil İran'da yaşayan Nesturilerle İran yönetimi arasında problemler yaşanmış ve İngiltere, Nesturilerin lehine bu sorunları çözmeye çalışmıştır²¹⁷, İngiltere'nin Erzurum Konsolosu Taylor'ın 1867 yılındaki raporuna göre, Protestanlığa geçen Nesturilere Patrik Mar Şimun tarafından baskı yapılmaktadır. Bunun üzerine Mar Şimun ciddi şekilde uyarılmış ve Kürtlere ve Müslümanlara karşı mücadelelerinde İngiltere'nin desteğinin devam edebilmesi için, Nesturilerin kendi aralarında problem yaşamamaları gerektiği vurgulanmıştır²¹⁸. Kısaca söylenmek istenen, eğer İngiltere'nin desteğinin devam etmesi isteniyorsa, Nesturiler arasında devam eden İngiliz misyonerlik faaliyetlerinin ve dolayısıyla mey-

²¹⁶ FO 881 / 3003, Aralık 1876, s. 8.

²¹⁷ FO 881 / 3003, Aralık 1876, s. 28-32.

²¹⁸ FO 881 / 3003, Aralık 1876, s. 32.

dana gelen Protestanlığa geçişlerin hiçbir şekilde engellenmemesi gerektiğidir.

İngiltere'nin Doğu Anadolu bölgesinde inisiyatif elde etmesi 1878 Berlin Anlaşması sonrasına rastlar. Berlin Anlaşması'yla, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde acil reformlar yapılması kararlaştırılmış ve Osmanlı yönetimi bu konuda olumlu görüş bildirmişti. Bu tarihten itibaren bölgede yapılacak olan reformlara refakat etmek amacıyla değişik şehirlerde, genellikle asker kökenli kişilerin atandığı konsolosluklar kurmaya başlayan İngiltere, bu sayede bölgeyle ilgili olarak kısa yoldan ve güvenilir bilgiler elde etmeye başlamıştır. Diplomatik ilişkilerin yanı sıra bu konsolosluklar, bir taraftan misyonerlerin bölgedeki çalışmalarını rahatlatırken, diğer taraftan da yerel halk için çoğu zaman bir şikâyet ve sığınma merkezleri durumuna gelmekteydi, İngiltere ile yapılan müzakerelerde de çoğu zaman bölgede yaşayan Ermeniler gibi Süryanilerin de Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarının artırılmasının önemi vurgulanmaktaydı.

1800'lerin başından itibaren bölgeyle ilgilenmeye başlayan ve misyoner heyetleri gönderen İngiltere, son olarak Nesturi Patriği'nin talebi üzerine 1880'lerde yeni bir misyoner heyeti göndermiştir. Bu heyetin doğrudan Nesturi Patriği ile ilişki kurması ve sıcak karşılanması, Osmanlı Devleti'ni olduğu kadar Rusya'yı da endişelendirmiştir. Bu durumu yakından takibe alan Rusya, hemen bölgedeki konsoloslarından konuyla ilgili raporlar istemiştir. Rusya'nın bu rahatsızlığı, İngiltere'nin misyon merkezi olarak Urumiye'yi seçmiş olmasına rağmen devam etmiş ve Rus gazetelerinde İngilizlerin, Osmanlı-Rus sınırında yaşayan Nesturiler arasında politik çalışma yaptığı şeklinde değerlendirmelere neden olmuştur²¹⁹.

²¹⁹ Gabriel Yonan, *Asur Soykırımı*, s. 56-57.

1917'deki Bolşevik İhtilâli hiç şüphesiz pek çok açıdan I. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirmiştir. Osmanlı ordularının iki önemli cephede Rus birlikleriyle mücadelesi son bulmuş ve en azından bir nefes alınmıştır. Fakat İtilâf Devletleri için durum aynı değildir. Hepsinden daha da önemlisi büyük ümitlerle Rusya'nın yanında ve ona güvenerek savaşa katılmış olan Ermeniler ve Nesturiler için bu gelişme büyük bir moral bozukluğu meydana getirmiştir. İhtilâl sonrası yapılan Brest Litovsk Antlaşması'na göre işgal ettikleri bazı bölgelerden geri çekilmeye başlayan Rus birliklerinin terk ettikleri bir bölge de Kuzey Batı İran topraklarıydı. Geride çok sayıda silah ve mühimmat bırakmalarının yanında düzenli birliklerden yoksun Nesturileri de bırakmaktaydılar. İngiltere için savaş devam ediyordu ve Kafkasya'daki pozisyonunu kaybetmek istemiyordu. Güneyden Bağdat'a doğru ilerleyen İngiliz birlikleriyle, Kafkasya'da bulunan az sayıdaki birliklerin birbirlerini desteklemeleri için Kafkasya ile Mezopotamya arasında çok önemli bir geçiş yolu oluşturan ve Nesturilerin yoğun olarak yaşadıkları Tergavar ve Mergavar vadilerinin, bir süre daha Osmanlı birliklerine karşı savunulması gerekmektedir.

1917'de İngiltere, Rusların çekilmeleri sonrasında bölgenin Osmanlı kuvvetlerine karşı savunulması için Ermeniler, Nesturiler ve Kürtlerden oluşan bölgesel bir gücün oluşturulması için girişimlere başlamıştı²²⁰.

Bu noktada İngiltere Savaş Kabinesi'nin Doğu Komitesi tarafından alınan karar doğrultusunda bölgenin savunulmasında Nesturilerin kullanılması kararlaştırıldı²²¹. Rusya'nın adeta yüzüstü bıraktığı Nesturilere bunun karşılığında ulusal bağımsızlık sözü verilmekteydi. Aslında içinde

²²⁰ FO 371 / 15316 / E 4236.

²²¹ D.V. Duff, *Harding and Screaming Mantle*, (London, 1939) s. 28.

bulundukları durum göz önüne alındığında, İngiltere'nin bu yeni plânı için Nesturileri ikna etmeğe çok uğraşmadığı söylenebilir. Rusların çekilmesiyle hamisiz kalmışlardı ve henüz savaş bitmemişti. Aynı bölgede yüzyıllardır birlikte yaşadıkları halklardan ve tebaası oldukları halde isyan ederek savaşta düşman oldukları Osmanlı yönetiminden korkuyorlardı²²². Nesturiler, 1917 yılında önce Kafkasya'daki İngiliz birlikleri komutanı General L.C. Dunsterville'in elçileri, daha sonra da Trans-Kafkasya'daki İngiliz Askerî Misyonu'nda çalışan İngiliz Gizli Servisi ajanlarından Yüzbaşı George F. Gracey tarafından ziyaret edilmişlerdir²²³. 19 Aralık 1917'de Urumiye Konferansı yapılmış ve Ruslarla ortak bir plan hazırlanmıştır. Yine bu toplantıda Nesturilere, yapacakları hizmet karşılığında İngiltere Devleti adına savaş sonrası bağımsızlık sözü bizzat Yüzbaşı Gracey tarafından verildiği iddia edilmektedir²²⁴. Rusya'nın ihtilâl sonucu savaştan çekilmesi sonrasında, 20 Ağustos 1918'de uçağıyla Urumiye'ye inen İngiliz Hava Kuvvetleri'nden K. M. Pannington da Nesturilerden, İngiliz birliklerinin ve cephanenin kendilerine ulaşınca kadar mevcut pozisyonlarını muhafaza etmelerini istemiş ve Wigram'a göre, daha önce Gracey'nin İngiltere Devleti adına verdiği bağımsızlık sözünü tekrarlamıştır²²⁵. Nesturilerin iddialarına göre Şubat ile Ağustos 1918 arasında Osmanlı birliklerine ve Kürt aşiret kuvvetlerine karşı toplam 14 farklı savunma mücadelesi verilmiş ve başarılı olunmuştur. Agha Petros'un verdiği bilgiye göre bu altı ay içinde 1.600 atlı ve 1957 yaya olmak üzere yaklaşık

²²² J.E. Warda, *The Flickering Light of Asia*, (U.S.A, 1924) s. 167.

²²³ L.C. Dunsterville, *Adventures of Dunsterville Forces*, (NewYork, 1920) s. 175.

²²⁴ Savaş sonrasında ve günümüzde de çok tartışılan bir konu olan Yüzbaşı Gracey tarafından Nesturilere bağımsızlık sözü verilip verilmediği meselesinin ayrıntıları için "Bağımsızlık sözü verildi mi?" başlıklı bölüme bakınız.

²²⁵ W. A. Wigram, *The Cradle of Mankind*, (London, 1922) s. 384; Joseph Naayem, *Shall This Nation Die?*, (NewYork, 1921) s. 280-289.

4.000 kişiden oluşan Nesturi birlikleri, Miralay Sıtkı Bey komutasındaki 4. Orduya bağlı 5. Bölük, Miralay Ali Refet Bey komutasındaki 12. Bölük, Kaymakam Hayri Bey komutasındaki 6. Orduya bağlı 6. Bölük ve Kafkas Ordusu'ndan Hacı İbrahim Bey komutasındaki 11. Bölük ile Başkale-Soğuşbulak arasındaki bölgede savaşmıştır²²⁶. Ayrıca Süryani birliklerinin İsmail Ağa (Simko) ve Şeyh Said Taha'nın liderliğindeki Kürt milisleriyle de mücadele ettiğini vurgulayan Agha Petros, farklı rütbelerde 400 kadar esir alındığını 3 top ve 21 makineli tüfekle birlikte çok sayıda askerî malzemenin ele geçirildiğini iddia etmektedir²²⁷.

Aslında savaşın aldığı pozisyon itibariyle İngiltere, Hazar Denizi ile Bağdat arasında bir savunma hattı oluşturmak istemekte ve özellikle de Bağdat'tan Hazar'a kadar olan Bakuba, Kirmanşah, Hamadan, Kazvin ve Enzeli'nin içinden geçen 600 mil uzunluğundaki yol ve haberleşme hattını elinde tutmak istemekteydi. Bu noktada Urumiye'de bulunan Nesturilerden yararlanılması düşünülmüş ve kurulan ilişki sonucu küçük bir İngiliz birliğinin cephan ve silahlarla Şahinkale'de Nesturi birlikleriyle buluşması plânlanmıştı²²⁸. İngiltere'nin Kafkasya'daki birliklerinin komutanı General Dunsterville'den Süryani Birlikleri Komutanı Agha Petros'a 5 Temmuz 1918'de yazılan yazıda; Türklere karşı girişilmiş olan "kahramanca mücadelede" İngiltere Devleti'nin, Süryanilerin yanında olduğu belirtildikten sonra 12 Lewis marka otomatik silah ve 70.000 şarjör ve Fransız Lebel tüfekleri için de 40.000 şarjör ve yine Rus tüfekleri için de 30.000 şarjör ve cephanenin gönderildiği belirtilmektedir²²⁹. Fakat

²²⁶ Engert Papers, Kutu 1, Dosya 24, Georgetown University Library, Special Collections Division, Washington DC.

²²⁷ Engert Papers, Kutu 1, Dosya 24, Georgetown University Library, Special Collections Division, Washington DC.

²²⁸ H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 15.

²²⁹ NARA, RG 84, Vol. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

geç kalınmıştır ve Ali İhsan Paşa komutasındaki 4. Orduya bağlı Osmanlı birlikleri Urumiye'ye doğru ilerlemeye başlamışlardır. Büyük bir panik havası içinde şehirden kaçmaya başlayan Nesturilerin 50.000 kadarı İngiliz işgali altındaki Hamadan'a ulaşmış ve oradan da büyük oranda Irak'ta oluşturulan Bakuba Kampı'na yerleştirilmişlerdir. Urumiye ile Hamadan arasındaki mesafe 500 km.'dir. Bu uzun yolculuk özellikle yiyecek açısından çok zorlu geçmiştir. Savaş sırasında gerek Rus gerekse Türk birlikleri tarafından kullanılan ve kaynakları büyük oranda tüketilen bu güzergâhta, takatsizlik, açlık ve salgın hastalıklardan ölümler olmuştur. Yol güzergâhındaki Müslüman köyleri kontrolsüz bir şekilde yağmalanmış ve katliamlar yaşanmıştır²³⁰. Hakkâri bölgesinden gelen Dağlı Nesturiler ile Van Ermenilerinin yol üzerindeki Müslüman halkı öldürdükleri ve mallarını yağmaladıkları görülmüştür²³¹. Bu kadar büyük sayıda insanın Hamadan'a gelmiş olmasının yerel kaynakları (özellikle de yiyecek ve su açısından) kısa sürede tüketeceği görülmüş ve Bakuba Kampı hazırlanarak göçmenler buraya yerleştirilmişlerdir.

İngiliz arşiv belgelerine göre tahmini olarak yaklaşık 75.000 kişi Urumiye'yi terk etmiştir. Bunlardan 35.000 kadarı Bağdat yakınlarında oluşturulan Bakuba Kampı'na yerleştirilirken, 5.000 kadarı yol güzergâhındaki çalışma kamplarında ve 6.000 kadarı ise Hamadan ve Kazvin gibi diğer şehirlerde düzensiz birlikler olarak istihdam edilmişlerdir²³². Eğer Urumiye'den ayrılanlar için kabul edilen 75.000 rakamı doğru ise geri kalan 29.000 kişinin bu kaçış sırasında değişik nedenlerden dolayı (yol şartları ve salgın hastalıklar gibi) ölmüş, kaybolmuş ya da esir düşmüş olabi-

²³⁰ H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 14.

²³¹ FO 248 / 1223, Yüzbaşı G. S. Reed'in notu, 1 Temmuz 1919.

²³² H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 16.

leceği tahmin edilmektedir²³³. 1 Temmuz 1919'da Yüzbaşı G. S. Reed tarafından hazırlanan raporda; 30.000 Süryani-Nes-turi ve 10.000 kadar da Van Vilâyeti'nden gelen Ermenilerin oluşturduğu toplam 40.000 kişinin Ağustos 1918 tarihinde Urumiye bölgesinden Bağdat yakınlarındaki Bakuba Kam-pı'na yerleştirildiği belirtilmektedir²³⁴.

İngiliz Gizli Servisi'nin isteği üzerine W. A. Wigram tara-fından 1 Mart 1919'da kaleme alınan gizli damgalı memo-randum, 1919 yılında Süryanilerin genel durumlarını göstermesi ve İngiltere'nin bundan sonraki politikalarını belirlemede etkili olacak önemli bilgiler içermesi açı-sın-dan önemlidir²³⁵. Memorandumda öncelikle Süryani-Nes-turi aşiretlerin genel durumları ve sayıları hakkında bilgi verilmekte ve savaşıacak insan sayısı itibarıyla azalma olsa da, tüfek ve savaş malzemesi itibarıyla artış olduğu vur-gulanmaktadır. Memorandumun belki de en dikkat çekici yönü, savaştan sonra Süryanilerle ilgili birçok kitap yazan Wigram'ın Süryani aşiretlerin, onları bağımsızlığa taşıyacak bir birlik içinde olmadıkları tespitidir. Wigram'a göre eğer aşiret liderleri İngiliz politik subaylarının gözetimi altında kendi aşiretlerini kendi istekleri doğrultusunda yönetme-leri noktasında özgür bırakılırlarsa, çok küçük bir şans da olsa bağımsızlık hareketinin ortaya çıkma ihtimali vardır²³⁶. Wigram, 1919 yılı itibarıyla Süryani toplumunun İngiltere başta olmak üzere diğer müttefiklerine bakışlarını değerklen-dirirken özellikle güç ve kuvvete saygı duyduklarını ifade etmektedir. Wigram'a göre, İngiltere'ye duydukları bu saygı onlardan istenileni yapmaları için yeterli bir dayanaktır ve daha fazlasını beklemek yersizdir²³⁷.

²³³ FO 371 / 4177 / 26952, FO 371 / 7793 / E. 12115, FO 371 / 16894 / E 6229.

²³⁴ FO 248 / 1223, Yüzbaşı G. S. Reed'in notu, 1 Temmuz 1919.

²³⁵ FO 248 / 1223, Memorandum, 1 Mart 1919.

²³⁶ FO 248 / 1223, Memorandum, 1 Mart 1919.

²³⁷ FO 248 / 1223, Memorandum, 1 Mart 1919.

III. Bağımsızlık Sözü Verildi mi?

Savaş sırasında ve sonrasında Nesturilerin durumları ve yaşadıklarıyla ilgili olarak İngiltere'nin sorumluluğu çok tartışılan bir konudur. Süryani liderler ve yazarlar ile Süryaniler hakkında araştırma yapan yazarların çoğu, Süryanilerin savaş sonrasında yaşadıklarından başta Rusya'yı sonra da İngiltere'yi sorumlu tutmaktadırlar²³⁸. Genel kanaat Süryanilerin savaş başladığında İtilâf Devletleri ve daha sonra da İngiltere tarafından savaş sonrası bağımsızlık sözü verilerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaları noktasında teşvik edildikleri şeklindedir. Ancak, savaşın hemen sonrasında ve daha sonraki yıllarda İngiltere bu iddialara karşı çıkmış ve özellikle de Süryanilere bağımsızlık sözü verilmesinin söz konusu olmadığını ileri sürmüştür. İngiltere hükümetinde bu iddianın, 1917 sonrasında Süryanilerle İngiltere'nin çıkarlarının çakışması sonrasında, Süryani liderlerin İngiltere'den böyle bir beklenti içine girmelerinin neticesi olarak ortaya çıktığı görüşü hâkimdir. 1933 yılında hazırlanan bir raporda, farklı zamanlarda gerek Dışişleri ve gerekse Savaş Bakanlığı arşivlerinde yapılan araştırmalarda Süryanilere savaş sonrası bağımsızlık sözü verildiğine dair bir belgeye rastlanmadığı ifade edilmektedir²³⁹.

Bu rapora göre, Süryanilerin savaşa girmelerinde İngiltere'nin bir rolü olmamıştır ve bu sorumluluk tamamen Rusya'ya aittir. 1917'de Rusya'nın bölgeden çekilmesi sonrasında Kafkasya ile ilgili plânlarında değişiklik yapmak zorunda kalan İngiltere'nin, bölgede yaşayan ve hâlihazırda

²³⁸ Bkz. FO 371 / 4177, Süryanilerin İddiaları, 2 Ağustos 1919; [Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996); Wigram, *The Assyrians and Their Neighbours*, (London, 1929); W. A. Wigram, *The Cradle of Mankind*, (London, 1922); William W. Rockwell, *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, (New York: American Committee for Armenian and Syrian Relief, 1916)]

²³⁹ FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

Rus orduları ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Süryani-Nesturileri ve bölgede yaşayan Kürtleri ve Ermenileri organize etmek ve desteklemek dışında bir girişimi olmadığı iddia edilmektedir. Aralık 1917'de Yüzbaşı Gracey'nin Urumiye'ye görevli olarak gönderilmesine de açıklık getirilen raporda, Yüzbaşı Gracey'nin bölgeye gönderilmesindeki öncelikli görevin Simko yönetimindeki Kürt aşiretlerin İtilâf Devletleri saflarına kazandırılması olduğu vurgulanmakta ve Yüzbaşı Gracey'nin Urumiye'de Nesturi Patriği Mar Şimun ile Agha Petros arasındaki liderlik mücadelesinin sona erdirilmesine yardımcı olmak üzere Urumiye'ye gittiği ifade edilmektedir²⁴⁰.

Bütün Süryani kaynakları, ilk olarak 1918 yılında Tahran'da Süryani Mülteciler Komitesi tarafından hazırlanan raporda bahsedilen ve daha sonra Paris Barış Konferansı ve Lozan görüşmeleri de dâhil olmak üzere Süryani iddialarının temelini oluşturan, Yüzbaşı Gracey'nin Süryani topluma İngiltere adına bağımsızlık sözü verdiği iddiasını nakletmektedir. Buna göre Yüzbaşı Gracey, Süryani liderlerin katıldığı ve Fransız ve Rus temsilcilerin de hazır bulunduğu bir toplantıda, İngiltere'nin askerî desteğinin yanı sıra eğer savaşta zaferle çıkılırsa "küçük ve baskı altındaki toplumlara verilecek olan bütün ayrıcalıklarla birlikte daimî ve temel bir koruma" sözü vermiştir²⁴¹.

Ancak yıllar sonra konu tekrar gündeme geldiğinde, İngiltere Dışişleri Bakanlığı hâlâ hayatta olan Yüzbaşı Gracey'den konuyla ilgili bir açıklama istemiştir. 1932 yılında Yüzbaşı Gracey'nin yazdığı gizli kayıtlı mektupta kendisine atfedilen bağımsızlık sözünü vermediğini ve küçük rütbeli bir subay olarak bunu yapmasının mümkün olmadığını ifade etmek-

²⁴⁰ FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

²⁴¹ FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

tedir. Hikâyenin Gracey'ye ait versiyonuna göre Yüzbaşı, Süryanilerin geleceğinin İtilâf Devletleri'nin savaşı kazanmasına bağlı olduğunu görmüş ve bu uğurda bütün kişisel etkisini kullanarak Süryanileri bu yönde yönlendirmiştir. O sırada kendisinin İngiltere adına Süryanilerin bağımsızlığını garanti edecek bir pozisyonda olmadığını ancak, İtilâf Devletleri'nin bu yönde yapılacak bir başvuruya sempatiyle yaklaşacakları yönünde bir hissinin söz konusu olduğunu vurgulamaktadır²⁴².

Aslında olayı bir de Süryani toplumu açısından düşünecek olursak, Yüzbaşı Gracey'nin görevli olarak bölgeye gelmesi ve sözlerinin bağımsızlık yönünde değerlendirilmesi çok normal karşılanmalıdır. Şartlar itibarıyla 1917 yılının sonlarında Rus birliklerin bölgeyi terk ettikleri bir zamanda Urumiye'ye gelen bir İngiliz Yüzbaşısı, Ermeni ve Süryanilerden bölgenin Osmanlı kuvvetlerine karşı bir süre daha savunulmasını istemekte ve her türlü desteğin kendilerine sağlanacağından bahsetmektedir. Yaptığı toplantıya şehirde bulunan bütün yabancı misyoner ve diplomatik kuruluşların başkanları da katılmış ve bir plân hazırlanmıştır. Kafa-ların karışık olduğu bir savaş ortamında, özellikle Süryani liderlerin halkını yeni bir savunma için ikna etmeleri noktasında Yüzbaşı Gracey'nin sözlerinin savaş sonrası Süryanilere bağımsızlık verileceği şeklinde yorumlanması doğal bir sonuçtur.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli nokta da savaş sonrasında İngiltere'nin Süryanilere karşı kendini sorumlu hissetmesi ve özellikle insanî yardımlar konusunda ciddi malî külfetlerin içine girmesidir. 1918'de Bağdat yakınlarında Süryani mülteciler için hazırlanan Bakuba Kampı'nın bütün ihtiyaçları üç yıl boyunca İngiltere tarafın-

²⁴² FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

dan karşılanmıştır. Kampın 1922’de kapatılması sonrasında ise Süryanilere yapılan yardımlar ve yerleştirme masrafları Sir H. Rumbold’un 1923 Lozan Konferansı’nda ifade ettiğine göre 4.000.000 sterlini geçmiştir²⁴³.

IV. Urumiye Olayları

Urumiye Gölü’nün yanında henüz belirlenmemiş Osmanlı-İran sınırındaki geniş düzlükte kurulmuş olan şehir, eski çağlardan beri Zerdüştlüğün doğduğu yer olarak bilinmektedir. Şehirde yaşayan Müslümanlar etnik olarak Türk ve Türkçe konuşmalarına rağmen Şii olmaları hasebiyle İran yönetimine sempati içindeydiler. Şehirde ve bölgede az sayıda Yahudi de yaşamaktaydı. Bölgede yaşayan Kürt aşiretler ise Sünni Müslümanlardı. Van’dan Urumiye’ye doğru bir hat halinde Ermeni köyleri de mevcuttu²⁴⁴.

Urumiye şehri, Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasındaki mücadelede Sasani himayesine sığınmış Nesturi Hristiyanlarla Müslümanların uzun yıllardır barış içinde bir arada yaşadıkları ender şehirlerden biriydi. Hakkâri ve Van dolaylarında yaşayan Osmanlı tebaası Nesturilerle kıyaslandığında, Urumiye’de yaşayan Nesturiler çok daha şehirli bir hayat tarzına sahiptiler ve esnaflıktan ticarete kadar şehir hayatının ortaya çıkardığı mesleklerle de uğraşmaktaydılar. Genellikle Tergavar ve Mergavar vadilerinin verimli topraklarında üzüm yetiştiriciliği ve şarap üretimi de uğraş alanlarından biriydi.

Hristiyan halk ile Müslüman halk arasındaki ilişkiler yüzyıllardır pratiği yapılan birlikte yaşama sanatı sonucu birkaç küçük asayiş olayları haricinde problemsizdi. En çok karşılaşılan olaylar din değiştirme ya da genç kızların evlilik

²⁴³ FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

²⁴⁴ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 30.

yoluyla din değiştirmesi şeklindeydi. Bu olaylarda işin ekonomik yönü çok daha önem kazanmaktaydı zira bir Müslüman ile evlenen Nesturi bir kızın Müslüman olmasına değil, miras yoluyla bir kısım malın el değiştirecek olmasına itiraz edilmekteydi²⁴⁵. şehirde yaşayan bütün farklı din ve mezhebe mensup toplumlar, İran yönetiminin kanun ve kurallarına bağlı kalarak hak ve hukuklarını korumaktaydılar.

Bu durumun değişmesini etkileyen en önemli gelişme hiç şüphesiz, 19. yüzyılın başlarından itibaren bölgeye Batılı misyoner grupların gelmesi olmuştur. Özellikle Amerikalı misyonerlerin şehirde açtıkları okullarda yetişen Nesturi ğrenciler bir süre sonra İngiltere'ye Rusya'ya ve Fransa'ya giderek genellikle din adamı, ğretmen ve doktor olarak geri gelmişlerdir. Diğer taraftan 19. yüzyıl boyunca Urumiye'ye gelen farklı misyoner grupların sayısı artmıştır. Bütün bu gelişmeler Nesturi toplumunu, haklarını savunmalarında ve mücadelelerinde daha etkin hale getirmişe de, 19. yüzyılın sonlarında bölgeye gelen Rus misyonerler kadar etkili olamamıştır. Rus misyonerlerin bölgedeki faaliyetleri neticesinde yaklaşık 15-20 bin kadar Nesturi, Rus Ortodoks mezhebine geçmiş ve Rusya'yı hamileri olarak görmeye başlamışlardır. Nitekim bölgedeki etkisini günden güne yitiren İran yönetimi, Rusya'nın bölgeyi 1910 yılında işgal etmesine de ses ıkartamamıřtır²⁴⁶.

1914 yılında savaş başladığında, henüz Osmanlı Devleti savaşa girmemiş olmasına rağmen bölgede yaşayan Kürtlerden ve Türklerden oluşan milis kuvvetleri, Rusları Urumiye'den çıkartmak için uğraşmışlar ancak başarılı olamamış-

²⁴⁵ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929. Ayrıca din değiştirme ile ilgili olarak bkz, Bülent zdemir, "Political Use of Conversion in the Nineteenth Century Ottoman Context: Some Cases From Salonica", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, No. 7, Spring 2004, s. 155-169.

²⁴⁶ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

lardır. Bu sırada İran yönetiminden korunmaları için talepte bulunan Nesturiler, bu konuda İran olarak bir şey yapabilecek güçte olmadıkları cevabını almışlardır. Şehirde küçük bir birlik bulunduran Rusya, Nesturilerin İtilâf Devletleri'ni destekleyeceklerini de düşünerek Rus birliklerine asker olarak yazılmalarını teklif etmiştir. Ancak, bu konuya hemen sıcak bakmayan Nesturiler, tekrar İran yönetimine başvurmuşlar fakat sonuç olumsuz olmuştur. Ruslar eğer silahlanarak şehrin savunmasında kendilerine yardım etmeyecek olurlarsa, Nesturileri düşman olarak görecekləri ve iki günlük mesafede bulunan Gowar bölgesine sürecekleri tehdidinde bulunmuşlardır²⁴⁷. Amerikalı misyoner H. P. Packard'a göre şehirdeki Nesturilerin silahlanıp Ruslara yardım etmeleri dışında bir alternatifleri kalmamıştı ve nitekim şehrin İranlı yöneticisi de Nesturilere aynı şeyi tavsiye etmişti²⁴⁸. Böylece, Tergavar ve Mergavar'da yaşayan Nesturilerden bir birlik oluşturularak eğitimlerine başlanmıştır. Bu birlik üç ya da dört çatışmaya katılmış ve Ruslar tarafından başarılı bulunmuştur²⁴⁹.

Şehirde yaşayan Müslüman halk, savaşta Osmanlı Devleti ve İttifak Devletleri'nin galip geleceği düşüncesindeydiler. Hristiyanlar ise savaşı ve Rusya'nın bölgedeki etkin pozisyonunu iyi değerlendirmeyi amaçlamaktaydılar. Bu da haliyle Hristiyan ve Müslüman halk arasında eski sorunları gün yüzüne çıkarıyor ve gittikçe artan bir şekilde düşmanlıklar körükleniyor ve karşılıklı olarak öldürmeler yaşanıyordu. 1915 ve 1916 yıllarında Urumiye şehrinin Rusya ve Osmanlı birlikleri arasında iki defa el değiştirmesi sorunu daha da büyötmüştür. Şehrin Rusların veya Osmanlı birliklerinin eline geçmesi her zaman diğer taraf için şartların

²⁴⁷ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

²⁴⁸ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

²⁴⁹ FO 371 / 4177, 265777.

daha da kötüleşmesi ve karşılıklı düşmanlıkların körüklenmesine neden olmuştur²⁵⁰.

Bu el değiştirmeler sırasında şehirde asayiş ve düzen kalmadığı ve ticari hayat tamamen durduğu gibi, salgın hastalıklar ve yiyecek kıtlığı sorunlarıyla da karşılaşmıştır. Yer değiştirmeler ve göç etmeler söz konusu olmuştur. Ruslar şehri terk ederken beraberinde çok sayıda Hıristiyan halk ve Nesturi Kafkasya'ya kaçmışlardır. Aynı şekilde Osmanlı birliklerinin çekilmesi sırasında da şehirde yaşayan Türkler ve Kürtler göç etmişlerdir. En trajik olan göç olayı ise Hak-kâri bölgesinde yaşayan Nesturilerin Patrikleri Mar Şimun liderliğinde önce Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmeleri ve sonra da Rus birliklerin bölgeden geri çekilmesiyle kendilerini güvende hissetmeyerek 1916'da Urumiye'ye doğru topluca zor şartlarda göç etmeleridir. Yaklaşık 35.000 kişiden oluşan bu göçmen topluluğu şehirdeki problemleri ciddi şekilde artırmıştır. Öncelikle güvenlik ve asayiş problemleri artmıştır çünkü Dağlı Nesturiler olarak da isimlendirilen bu topluluğun şehir hayatıyla ilgili bir tecrübeleri olmadığı gibi, savaş halinden dolayı silahlı olmaları da ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Her ne kadar Urumiye'deki dindaşları yeni gelenlere kucak açmışlarsa da kadın, yaşlı, çocuk göç eden bu topluluğa yiyecek temininde sorunlar yaşanmış ve hırsızlık başta olmak üzere asayiş olayları artmıştır. Kısa bir süre içinde gelenlerin bir kısmı çevredeki köylere yerleştirilmişlerdir ki bu köylerin bir kısmında tamamen Müslümanlar yaşamaktaydı²⁵¹.

Urumiye şehrinin Osmanlı ve Rus kuvvetleri arasında bir mücadele alanı olmasının yanı sıra, çevreden çok sayıda Ermeni ve Nesturilerin sığınmaları sorunları daha da artır-

²⁵⁰ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

²⁵¹ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

miş ve bu durum şehirde bulunan Batılı misyonerlerin pozisyonlarında da değişikliğe neden olmuştur. Özellikle 1915-16 itibarıyla savaşta taraf olmamış olan Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen misyonerler, bazı haklara sahip olduklarını da ileri sürerek pek çok konuda söz sahibi olmuşlardır. Örneğin, şehri zapteden Osmanlı birliklerinin komutanı, Amerikan misyonerlik merkezinde dalgalanan Amerikan bayrağının indirilmesi gerektiğini çünkü misyonerlerin buna yetkilerinin olmadığını ve otorite ve güven kaybına neden olduğunu iddia etmesine rağmen diplomatik direnişle karşılaşmış ve bayrağı indirtmekte başarılı olamamıştır. Misyonerlere göre Amerikan bayrağının orada dalgalanması sembolik bir anlam ifade etmekteydi ve şehirdeki Hristiyanlara moral vermektedir²⁵². Bu arada İngiliz ve Rus misyonerler Urumiye'yi terk ederken Fransız misyonerler Amerikalılarla birlikte şehirde kalmayı tercih etmişlerdir.

Rus kuvvetlerinin Urumiye'yi terk etmelerinden iki gün sonra şehre giren Osmanlı birliklerinin sayıları zaman zaman 15.000 kişiyi bulmuştur. Şehirde yaşayan Müslümanlar bu yeni duruma çok sevinmişler ve Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmuşlardır. İranlı yöneticiler de Osmanlı kuvvetlerinin Rus işgalinden sonra Urumiye'de olmalarından memnun olmuşlardır. Şehirde, Osmanlı kuvvetleri tarafından asayişin sağlanmasına kadar geçen sürede eski kin ve intikam duygularına bağlı olarak özellikle yağma ve soygun olayları yaşanmıştı. Uzun yıllar bölgede görev yapan Amerikalı misyoner Dr. Shedd'in verdiği yuvarlak rakamlara göre: şehirde bulunan Hristiyanların toplam sayısı 33.000 kadardı. Rusların çekilmeleri sırasında Rus birlikleriyle birlikte yaklaşık 8.000 Hristiyan şehri terk etmişti. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli istatistik ise bu beş aylık süreç içinde şehirde öldürülen Hristiyanların sayısı yakla-

²⁵² Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 156.

şık 1.000 olarak verilirken salgın hastalıklardan ölenlerin rakamı 4.000'dir²⁵³.

1917 yılında Rus birliklerinin bölgeden çekilmesi sırasında şehirde bir düzensizlik hâkim olmuş ve özellikle Rus askerler tarafından yağma olayları yaşanmış ve Rus subaylar buna engel olamamışlardır. Rus askerlerin Müslümanlara yönelik düşmanca hareketleri, öldürmeler ve yağmalar daha sonra Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir²⁵⁴. Stockholm'de bulunan Cevat Bey'in Rus gazetesi *Vetcherni'*de yayınlanan haberlere dayanarak İstanbul'a ilettiği bilgiler bütün olayları doğrulamaktadır:

Aynı gazete İran Hükümeti'nin resmi açıklamasına göre Urumiye'deki Rus birliklerinin İran'ı terk ederken pek çok yağmalama olayı gerçekleştirdiğini ve sınırdan geçerken bu bölgedeki köyleri ve sürü hayvanlarını yok ettiğini ve insanları öldürdüğünü yazdı. Gazeteye göre Khoi, Salmas, Maraga ve Urumiye altı gün boyunca yağmalandı. Düzensiz çeteler şeklinde faaliyet gösteren askerler yiyeceği olmayan halktan yiyecek istedi. İsteklerinin yerine getirilmesi Rus birliklerini çılgına çevirdi ve yağmalama olayları başladı. Pek çok insan öldü ya da yaralandı. Büyük bir maddi hasardan etkilenen İran ekonomisi çökme tehlikesi ile karşı karşıya kaldı²⁵⁵.

Urumiye'de, Rus ordusuna ait depolarda çok sayıda savaş malzemesi ve silah kalmıştı. Geride kalan Rus subaylar bunları bir an önce satma çabası içinde olduklarından bölgede bulunan bütün gruplar (İranlılar, Kürtler, Süryaniler

²⁵³ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 152.

²⁵⁴ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 218.

²⁵⁵ BOA HR.SYS. Nr.2340/81.

ler ve Ermeniler) bu durumdan faydalanmayı başardılar ve çok ucuz fiyatlara silah ve cephaneye sahip oldular²⁵⁶.

Rusların bölgeden çekilecekleri haberleri Müslümanları sevindirirken Hristiyan halkı düşündürmeye başlamıştı. Nesturiler ve Ermeniler için en uygun olan çözüm Ruslarla birlikte Kafkasya'ya doğru göç etmektir. İçinde bulundukları durumu anlatmak ve çözüm arayışları için Katolik Misyonu'ndan Rahip Mar Tooma, Ortodoks Misyonu'ndan Rahip Mar Elia ve Protestan Misyonu'ndan Rahip Isaac M. Yonan'dan oluşan üç kişilik bir komisyon Tiflis'e gönderildi²⁵⁷. Görüşmeler sonunda bölgeden ayrılmamaları ve İngiliz birlikler bölgeye ulaşınca kadar bir süre daha bölgeyi savunmaları gerektiği ifade edildi. Bunun için gerekli olan savaş düzeneği Rus General Carpov komutasında Albaylar Kuzmine, Garetsky, Taboure, Senelnikof ve beraberlerindeki 200'e yakın diğer subaylar tarafından Süryaniler arasından oluşturulacaktı²⁵⁸.

Urumiye şehrinin İranlı yöneticisi İclal-ül Mülk, yapılan bu hazırlıklar karşısında Nesturileri uyarmak zorunda kaldı. İclal-ül Mülk İngilizleri desteklemek için silahlanıp Türklerle karşı savaşmanın doğru olmadığını ve İngiliz, Amerikalı ve Fransız misyonerlere inanarak hareket etmenin saflık olacağını iddia ederek Nesturileri uyardı. İtilâf Devletleri'yle birlikte hareket ederlerse İran yönetimi tarafından düşman olarak algılanacakları tehdidinde bulundu²⁵⁹.

Bunun üzerine Nesturilerin silahlanmalarının İran yönetimine yönelik değil Türk ve Kürtlere karşı bir savunma amacı taşıdığı ve eğer İran yönetimi Nesturilerin hayat ve varlıklarının güvenliğini garanti ederse silahlanmaktan

²⁵⁶ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 218-219.

²⁵⁷ FO 371/ 4177, 30 Aralık 1918, Tahran, İran.

²⁵⁸ FO 371/ 4177, 30 Aralık 1918, Tahran, İran.

²⁵⁹ FO 371/ 4177, 30 Aralık 1918, Tahran, İran.

vazgeçileceği ifade edildi. İclal-ül Mülk, bunun mümkün olmadığını ancak Musul'da bulunan Halil Paşa'ya gidilerek kendisinden şehirde güvenliğin sağlanması için yardım istenebileceğini ve bunun için de kendisinin gerekirse bizzat gidebileceğini söyledi²⁶⁰. Bu arada Patrik Mar Şimun, İran veliaht prensine bir mektup yazarak silahlanmalarının İran yönetimine yönelik olmadığını izah etmeye çalıştı. Ancak mektubuna bir cevap alamadı.

23 Mart 1918'de Mar Şimun görüşmeye gittiği Kürt Şikak Aşireti lideri İsmail Aga Simko tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Agha Petros komutasında bir Nesturi birliği ile Simko'nun üzerine gidildi fakat Simko kaçmayı başardı²⁶¹. Mar Şimun'un öldürüldüğü haberi kısa sürede yayıldı ve bu andan itibaren dağlı Nesturileri kontrol etmek neredeyse imkânsız hale geldi. Kendileri açısından doğru ve adil olduğunu düşündükleri Müslüman halktan intikam alma isteği sonucu Dilman kasabası ve Salmas'da Müslümanların yaşadıkları köylere saldırarak katliamlar yaptılar²⁶².

Diğer bir Müslüman halkın katledilmesi olayı ise Van'ın 1918'de Ruslardan geri alınması sonrasına rastlar. Nisan ayında 20.000 kadar Ermeni, Van'dan kaçarak Salmas'a doğru geldi. Yolculuk süresince önlerine çıkan Türk ve Müslüman köylere saldırdılar ve katliamlar yaptılar²⁶³.

Rusların bölgeyi terk etmeleri sonrasında İran yönetimi varlığını ve gücünü tekrar hissettirmek amacıyla, öncelikle savaş sırasında silahlanmış olan halkın elinden silahların toplanması işine girişti. Bölgeden ayrılan Rusların sattıkları ya da bir şekilde geride bıraktıkları çok sayıda silah ve cephane söz konusuydu. İran yönetiminin bölgede bulunan

²⁶⁰ FO 371/ 4177, 30 Aralık 1918, Tahran, İran.

²⁶¹ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 238.

²⁶² Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 239.

²⁶³ Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 241.

silahlı Nesturilere bağımsız bir devlet kurdurtacakları şeklinde duyumlar alan İran yönetimi topladığı 8 bin kişilik bir orduyla Urumiye'ye doğru harekete geçti. Mar Şimun'un İran yönetimi nezdindeki bazı girişimleri sonuç vermedi. Altı ay beklemelerine rağmen İngiltere'nin söz verdiği yardım gelmemiştir.

Aynı zamanda 1918 yılı itibariyle bölgede gücünü artıran Osmanlı birlikleri Urumiye yönünde hareket etmiş durumdaydı. Nesturilerin iddialarına göre Hayri Bey komutasındaki 6. bölük ile Agha Petros komutasındaki Nesturiler arasında meydana gelen çarpışmalarda Osmanlı kuvvetleri geri püskürtülmüş ve Osmanlı birliği yaklaşık 1.000 kişi kayıp verirken 300 asker de esir alınmıştı. Esirler arasında bir binbaşı, bir doktor ve 23 subay vardı²⁶⁴. Bu sırada Ali İhsan Paşa, Salmas üzerine gitmiş ve burayı alarak kuvvetleriyle birlikte Urumiye'ye yönelmişti. Her taraftan kuşatılan Urumiye şehri kısa bir süre direniş gösterdiyse de teslim oldu²⁶⁵.

31 Temmuz 1918'de Osmanlı birliklerinin Urumiye'ye girmelerinden kısa bir süre önce, yaklaşık 70 bin kişi Urumiye'den çıkarak İngilizlerin kontrolü altında bulunan Hama-dan'a ulaşmak için zor şartlar altında yollara döküldü²⁶⁶. Van Ermenileri ve Hakkâri Nesturileri bir iki gün öncesinden şehri terk etmişlerdi.

Urumiye halkı adına, 30 Aralık 1918'de J. M. Yonan ve Pera Mirza tarafından "Süryani Halkı ve Savaş Sırasında İtilâf Devletleri ile Olan İlişkisi" başlıklı bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporun sonuç kısmında da açık bir şekilde savaşta taraf oldukları ve İtilâf Devletleri'nin yanında savaş-

²⁶⁴ FO 371 / 4177, 2657777.

²⁶⁵ FO 371 / 4177, 2657777.

²⁶⁶ NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

tıkları vurgulandıktan sonra savaştaki kayıpları ve fedakârlıkları şu şekilde anlatılmıştır²⁶⁷:

1. Khoi'de 4.000 kişi katledildi.
2. Patrik Mar Şimun, Salmas'da suikast sonucu öldürüldü.
3. Urumiye ve Salmas'da yüzlerce Süryani asker öldü.
4. 150 genç adam Urumiye gölünde kaybedildi.
5. Urumiye bütün mal, mülk ve zenginliğiyle Türklere terk edildi.
6. Yaklaşık 4.000 kişi Urumiye'de Türklerin elinde esir olarak kaldı.
7. Ulusal Komite'nin bir üyesi olan Dr. Israel Khan, Türkler tarafından Urumiye'de idam edildi.
8. Urumiye'den Hamadan'a gelinceye kadar yaklaşık 12.000 kişi öldü, öldürüldü ya da esir edildi.
9. Binlerce kadın esir olarak Müslümanların haremlerine alındı.

Urumiye olayları açık bir şekilde göstermektedir ki; I. Dünya Savaşı'nda Nesturiler her şeye rağmen İtilâf Devletleri'nin yanında yer almışlar ve Osmanlı kuvvetlerine, İranlılara ve Kürt aşiretlerine karşı savaşmışlardır. Rusya başta olmak üzere İngiltere, Fransa ve Amerika, Nesturileri kendi amaçları için kullanmaktan çekinmemişlerdir. Savaşı her ne kadar İtilâf Devletleri kazanmış olsa da Nesturiler ve Ermeniler hiçbir zaman muzaffer olamamışlardır. Belli bir güvence altında Urumiye'ye dönmek ve orda yaşamak istemeleri gibi en masum istek ve talepleri bile savaş sonrasında İtilâf Devletleri tarafından göz ardı edilmiştir²⁶⁸.

²⁶⁷ FO 371 /4177,2657777.

²⁶⁸ FO 371/4177, 2657777.

V. ABD Yakın Doğu Yardım Kuruluşu (Near East Relief) ve Süryaniler

Yakın Doğu İnsanî Yardım Kuruluşu (Near East Relief) ilk olarak 'Ermeni ve Süryaniler için Amerikan İnsanî Yardım Komitesi' (The American Committee for Armenian and Syrian Relief) adıyla Eylül 1915' te American Board başta olmak üzere bir grup Amerikalı misyoner kuruluşlarının önderliğinde ve Rockefeller Vakfı'nın finansal katkılarıyla (300.000 dolar) kuruldu. James L. Barton ve Cleveland H. Dodge liderliğinde kısa sürede Amerika'da yardım fonları oluşturuldu. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın desteğini de arkasına alan yardım komitesi²⁶⁹, basın yayının (*The Christian Herald* ve *The Literary Digest*) yanı sıra, mitingler ve kilise toplantıları düzenleyerek topladığı paraları, İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin önderliğinde, Osmanlı topraklarında bulunan Amerikan konsoloslukları ve misyoner teşkilâtları aracılığı ile ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktaydı²⁷⁰. Amerika'nın 1917'de İtilâf Devletleri'nin yanında savaşa katılması sonrasında yavaşlayan faaliyetler, Osmanlı İmparatorluğu'na resmen savaş ilân edilmemesi nedeniyle kesintiye uğramadı. Amerikan Kongresi'nin 1919 yılında aldığı bir kararla diğer yardım kuruluşlarıyla birleştirilerek Near East Relief adını alan bu yardım kuruluşu, bundan böyle Amerikan yönetiminin de Orta Doğu'da insanî yardımlar konusundaki muhatabı durumuna gelmiş oluyordu.

²⁶⁹ Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, Ermeniler hakkında Amerikan basınında çıkan yazıların da etkisiyle, 21-22 Ekim 1916 tarihlerini savaştan zarar gören Ermeni ve Süryaniler için "özel bağış günü" olarak ilân etmiştir. (NARA, RG84, VOL. 17, Konsolosluk Raporları, Tiflis, Rusya)

²⁷⁰ Harvard ve Yale Üniversiteleri arasında yapılan futbol müsabakası gelirleri de bu yardım kuruluşuna verilmişti. (Bkz. Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and The Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*, (Univ. of Minnesota Press, 1971), s. 77.

Savaş yıllarında Kızılhaç teşkilâtının faaliyet yürütemediği bölgelerde bu yardım kuruluşu görevi üstlenmişti. 1919 yılı itibarıyla en zengin yardım kuruluşu olan Amerikan Kızılhaç'ının, Near East Relief'e parasal yardımları 4.500.000 dolar nakit ve araç-gereç ve malzeme olarak ise 1.444.032,54 doları bulmuştu. Yine başka bir kaynağa göre Near East Relief, 1915-1930 yılları arasında 117.000.000 dolar gibi büyük bir meblağı insanî yardımlar için kullanmıştır²⁷¹.

Kuruluş bildirgesinde "tarafsız" ve "kârsız" bir organizasyon olduğu vurgulanmasına rağmen kurucuları arasında misyoner olmayan sadece bir kişi vardı ve o da bir Yahudi hahamıydı. Tarafsızlık ilkesine belki de en ters gelen faaliyetleri ise Amerikan halkından yardım toplamak için kullandıkları propaganda malzemeleriydi. Yayımlanan küçük yardım broşürlerinde Osmanlı yönetimi ve Talât Paşa başta olmak üzere Osmanlı yöneticileri her türlü barbarlıkla suçlanıyor ve Osmanlı topraklarında bulunan Ermeni ve Süryanilerden genelde Hristiyanlar olarak bahsedilmek suretiyle, Amerikalıların neden yardım etmeleri gerektiği açıklanıyordu²⁷².

Hiç şüphesiz Near East Relief'i kuranların asıl amaçları, misyonerlik faaliyetlerini yaygınlaştırmaktı ve bunun için de insanî yardım toplayarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak, amaçlarına hizmet eden güzel bir araçtı. Ancak bu paraların toplanması sırasında kullandıkları metot ve propaganda dili, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Türkleri abartılı bir şekilde kötülemek ve iftira etmek şeklindeydi²⁷³. Bu tür bir propa-

²⁷¹ Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy*, s. 77.

²⁷² Justin McCarthy, *British Propaganda and the Turks*, 19 Ocak 2001 tarihinde, Londra'da the School of Oriental and African Studies, The University of London'da vermiş olduğu konferans.

²⁷³ Justin McCarthy, *British Propaganda and the Turks*.

gandanın Amerikan halkı üzerinde etkili olabileceğini biliyorlardı ve bunu iyi kullandılar. Bugün bazı tarihçilerin 1915 olaylarıyla ilgili tartışmaların tarihsel temelini maalesef sadece sübjektif değil aynı zamanda kasıtlı ve düşmanca bir şekilde üretilmiş olan bu misyoner raporlarına dayandırmaya çalışmaları şaşırtıcıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yardımlar Amerikan konsoloslukları ya da misyon merkezleri tarafından ihtiyaç sahiplerine dağıtıldı. Savaş ve ekonomik problemlerin olduğu o günlerde yardım alan insanların, yardımın kimden geldiğinden çok, kim tarafından dağıtılıyor olduğuna dikkat ettiklerini göz önüne alırsak, misyonerlerin bir taşla iki kuş vurduklarını söyleyebiliriz. Bu noktada, bölgede bulunan Amerikalı misyoner Hugo Miller, I. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlıklarını göstermek için misyon binasına astıkları Amerikan bayrağının, yerli halk tarafından Amerika'nın olduğu kadar Protestan Misyonerliğin sembolü olarak algılandığından bahsetmektedir²⁷⁴. Yardımların kimlere dağıtıldığı ise ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuda en önemli çalışmalardan biri olan Joseph Grabill'in kitabındaki bilgiye göre Müslüman halk bu yardımların sadece % 2'lik bir kısmını alabilmiştir. Geri kalan kısmı ise Ermeni, Süryani ve Arap Hristiyanlar arasında dağıtılmıştır. Toplanan yardımların % 35'i İstanbul'da, % 30'u Tiflis'te, % 13'ü Beyrut ve % 20'si İran'da dağıtılmıştır. İran'da dağıtılan yardımın büyük bir bölümü Presbiteryan Misyonerler tarafından Kuzeybatı İran'da bulunan Ermeni ve Nesturiler için kullanılmıştır²⁷⁵. Açık bir şekilde görülmektedir ki toplanan yardımların dağıtımı sırasında ayrımcılık yapılmış ve insanların ihtiyaç sahibi olmalarından çok, hangi dinden olduklarına önem verilmiştir.

²⁷⁴ Hugo A. Muller, *Faith in the Flag* (New York, 1918)

²⁷⁵ Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy*, s. 77.

Amerika'nın tarafsız kaldığı savaşın ilk üç yılı itibariyle Osmanlı topraklarında bulunan Amerikan misyoner okulları, kiliseleri ve hastaneleri faaliyetlerine devam etmişlerdir. Pek çok kitapta Amerikalı misyonerlerin savaş süresince gerçekleştirdikleri insanî yardım faaliyetlerine vurgu yapılmakta ve büyük bir kahramanlık olarak değerlendirilmektedir. Hiç şüphesiz, yapılan yardım faaliyetleri insanlık adına önemlidir ve takdir edilmelidir. Ancak, İnsanî yardımlar için toplanmış bu paraların aynı kişiler tarafından amacı dışında kullanılması olaya ayrı bir boyut katmakta ve ayrıca incelemeyi gerektirmektedir.

1917'de Amerika Birleşik Devletleri'nin, İtilâf Devletleri'nin yanında savaşa katılması, savaşın dengesini değiştirmiş olmasına rağmen Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilân edilmemiştir. Bu konuyla ilgili olarak hazırlanmış raporlarda Amerika'nın diplomatik temsilcilikleri ve misyoner okulları başta olmak üzere Osmanlı topraklarında bulunan varlığının zarar görecektir olması önemli bir gerekçe olarak ileri sürülmüştür²⁷⁶. Nitekim Amerikan misyoner örgütleri, uzun yıllardır Urumiye'de bulunmakta ve faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Savaş yıllarında bölgede bulunan Amerikan misyoner örgütleri, özellikle savaşın olumsuz şartlarından etkilenen halka, temel ihtiyaçların karşılanması noktasında insanî yardım faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu amaçla Amerika'da toplanan paralar, Amerikan-İran İnsanî Yardım Komisyonu (American Persian Relief Commission) aracılığı ile bölge halkının ihtiyaçları için kullanılmıştır. Bu komisyonun yerel yöneticileri ise yine Amerikalı misyoner örgütlerinin bölgede bulunan elemanları olmuştur.

1830 yılından beri bölgede faaliyet yürüten Amerikalı misyonerler savaş başladığında bölgede kalmayı tercih

²⁷⁶ NARA, Inquiry Documents, M-1107, Roll 6, No 42.

etmişler ve 1910 yılından itibaren Kuzeybatı İran'ı fiilen işgal etmiş olan Rus sivil ve askerî otoriteleri ile birlikte çalışmaya başlamışlardır. Bölgede tarafsız durumda olan Amerikan misyonu, savaştan önce zor durumda kalan pek çok Alman ve Osmanlı vatandaşları için de bir sığınma yeri durumundaydı. Fakat savaş, biraz da Rusların müdahalesiyle, halk tarafından bir Müslüman-Hristiyan mücadelesi olarak algılanmıştır. Dolayısıyla diğer misyoner gruplarla olan rekabeti bir tarafa bırakan Amerikan Presbiteryan misyonerlerinin savaş algısı da farklı olmamış ve Rus Ordusu ile birlikte onların oluşturdukları Süryani ve Ermeni milis güçlerini İslâm'a karşı mücadele eden kendi orduları olarak görmüşlerdir²⁷⁷.

Kuzeybatı İran'da faaliyet gösteren Amerikan misyonu oldukça büyük ve zengindi. Urumiye bölgesinde toplam 21 Presbiteryan misyoner, ailesi ve çocuklarıyla birlikte yaşamaktaydı. 1895 yılı itibarıyla büyük oranda Süryani ve Ermeni çocuklarından oluşan, 2.410 öğrencinin devam ettiği 117 okul ve bir hastane açmışlardı²⁷⁸. Bölgede bulunan Amerikalı misyonerlerin genel profillerine bakacak olursak, genelde Amerika'nın kuzeydoğusunda yaşayan varlıklı orta-sınıf ailelerden geldiklerini görüyoruz. Üçte ikisi bayan olan bu misyonerlerin ciddi bir eğitim aldıkları ortadadır. Ölünceye ya da emekli oluncaya kadar gönderildikleri bölgede hayatlarını misyonerliğe adanmış bu insanlar, genelde 7 yılda bir Amerika'ya gitmekteydiler²⁷⁹.

Savaş başladığında bölgede bulunan en yaşlı misyoner 1865 yılında misyoner bir ailenin çocuğu olarak Urumiye'de

²⁷⁷ Michael Zirinsky, "American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War", *Journal of Assyrian Academic Studies*, s. 10.

²⁷⁸ Michael Zirinsky, "American Presbyterian Missionaries" s. 11.

²⁷⁹ Bkz. Michael P. Zirinsky, "Harbingers of Change: Presbyterian Women in Iran, 1883-1949," *American Presbyterians: Journal of Presbyterian History* (1992), s. 173-86.

dünyaya gelen ve Amerika'da eğitimini tamamladıktan sonra 1892'de bölgeye dönen William A. Shedd idi. Daha savaş başlamadan önce gayrı resmî olarak Tebriz'de bulunan Amerikan Konsolosu Gordon Paddock için Urumiye'de konsolosluk hizmetlerini yürütmekteydi²⁸⁰. Bölgeyle ilgili olarak politik ve askerî konularda yazdığı raporlar, Konsolos Paddock tarafından İngiliz, Fransız ve Rus meslektaşlarıyla da paylaşılmaktaydı.

Savaş ya da olağanüstü zamanlarda misyonerlerin görev tanımlamaları da değişmekteydi hiç şüphesiz. Genellikle insanî yardım işlerini üstlenirler ve ihtiyaç sahipleri ve savaştan zarar gören sivil halk için yiyecek temini ve dağıtımı, sığınmacı kamplarının oluşturulması, salgın hastalıklarla mücadele ve ölümlerin gömülmesi gibi alanlarda faaliyet gösterirlerdi.

Uzun yıllar Urumiye'de bulunan ve Nesturiler arasında misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Dr. Shedd, savaş sırasında Amerikan insanî yardım kuruluşlarının da temsilcisi olarak görev yapmaktaydı. Amerika'nın savaşa girmesi sonrasında 1917'de Dr. Shedd, Urumiye Fahri Amerikan Konsolosu olarak görevlendirilmiştir. İnsanî yardım amacıyla oluşturulan fonlarda toplanan paraların, 1918'de Dr. Shedd tarafından bölgede Ermeni ve Süryani-Nesturilerden oluşturulan askerî birliklerin finanse edilmesinde kullanıldığı'nın tespit edilmesi, büyük bir spekülasyon olarak değerlendirilmiş ve inceleme başlatılmıştır. Ancak Dr. Shedd'in bu spekülasyondan kısa bir süre önce Ağustos 1918'de ölmüş olması ve gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse bu durumdan en az Osmanlı Devleti kadar rahatsız olan İran'ın cılız protestoları, savaş şartları da düşünüldüğünde, bu yolsuzluğu uluslararası tartışma konusu olmaktan çıkarmış ve sorun

²⁸⁰ Michael Zirinsky, "American Presbyterian Missionaries" s. 11.

bu paraların amacı dışında kullanıldığından çok, geri tahsil edilmesi noktasında çözülmeye çalışılmıştır²⁸¹.

İnsanî yardım için toplanan paraların düzenli Ermeni ve Nesturi birliklerinin oluşturulmasında kullanılması sürecine nasıl gelindiği konusunda olayları incelediğimizde, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Rusya'nın 1917'de, savaş sırasında işgal altında tuttuğu Kuzeybatı İran topraklarında bulunan askerlerini çekmeye başlaması, Urumiye başta olmak üzere bölgede ciddi bir tedirginlik oluşturmıştır. Tiflis'de bir toplantı yapan İngiliz, Fransız ve Ermeni yetkililer ve komutanlar çözüm olarak, bölgede oluşan askeri boşluğu doldurmak amacıyla daha önceden Rusya tarafından oluşturulan Ermeni ve Süryani birliklerinin devamını ve sayılarının çoğaltılarak güçlendirilmesini kararlaştırmışlardır. Bu birlikler Rus ve Fransız subaylar tarafından eğitilecekler ve İngiltere'nin Bağdat'a doğru ilerleyen Mezopotamya ordusu bölgeye ulaşınca kadar Osmanlı ordularına karşı bölgeyi savunacaklardı. Yaklaşık 200 kadar Rus subay Urumiye'de kalarak, oluşturulan birliklerin askerî eğitimini üstlenmişlerdir. Bunun için İngiltere para, cephane ve silah desteği sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu amaçla 1918'de Urumiye'ye gelen İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Gracey, şehirde bir süre kalmış ve yaptığı toplantılarda Ermenileri ve Süryanileri plânlarına yardım etmeleri için ikna etmeye çalışmıştır. Toplantılara katılanlar şunlardır: Dr. W. A. Shedd (Fahri Amerikan Konsolosu ve Amerikan Yardım Komitesi Urumiye Direktörü), Albay Kouzmine (Urumiye Hristiyan Silahlı Birlikleri Başkomutanı), Agha Petros (Süryani Birliklerin Komutanı), Dr. Jesse M. Yonan, Isaac M. Yonan, Dr. Askan-dar Khan, Agha Lazar Elia, Rabbi Pera Mirza ve diğerleri. Yüzbaşı Gracey, İngiltere'nin asker olarak yardımda bulunamayacağını ancak, yeni Ermeni ve Süryani birliklerinin

²⁸¹ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

oluşturulması için gerekli olan paranın İran İmparatorluk Bankası'nın Tebriz'de bulunan şubesine yatırıldığını söylemiştir. Ancak, savaş şartları dolayısıyla bu para Tebriz'den tahsil edilememiştir.

Tiflis'te yapılan toplantıda alınan kararlar doğrultusunda Urumiye'de bulunan Ermeni ve Nesturilerden düzenli birlikler oluşturulmasına başlandı. Bu plân doğrultusunda gereken para İngiltere tarafından karşılanacaktı. Bölgeyi boşaltmaya başlayan Rus birliklerinden satın alınan silah ve cephane, yine bölgede kalan bazı Rus subayların eğittikleri Ermeni ve Nesturi birliklerine verildi. Rus subaylara bazı Fransız subaylar da yardımcı olmaktaydılar. Plân uyarınca Nesturilerden her biri 1.000 kişiden oluşan ve her birinde dörder adet makineli tüfek bulunan 4 piyade taburu ve 2 süvari bölüğü oluşturulurken, Ermenilerden yine dörder adet makineli tüfeğin bulunduğu 3 piyade taburu oluşturuldu²⁸². 200 Rus subayın eğiteceği bu düzenli birliklerin yanı sıra 420 Rus asker ve eli silah tutan Süryani ve Ermeniler de düzensiz birlikler olarak organize edileceklerdi²⁸³.

Bu noktada bazı sıkıntılarla da karşılaşmıştır. Bölgenin Rus hâkimiyeti altında olduğu dönemde Rus ordularının yanında savaşan düzensiz Nesturi birliklerinin doğal komutanı olan Patrik Mar Şimun, yeni kurulan birliklerin komutasının Albay Boutikoffa verilmesi üzerine bu duruma itiraz etmiştir. Dr. Shedd ve Rus Konsolos Nikitine araya girerek Mar Şimun'u ikna etmişlerdir²⁸⁴.

Amerika'nın Fahri Urumiye Konsolosu olarak tayin edildikten sonra, Tebriz'de bulunan Amerikan Konsolosu Gordon Paddock tarafından defalarca Amerika'nın Osmanlı

²⁸² NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁸³ FO 248/ 1215.

²⁸⁴ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

Devleti'yle savaş durumunda olmadığı ve Osmanlı Devleti aleyhinde gerçekleştirilen siyasî ve askerî faaliyetlerin içinde bulunmaması gerektiği konularında uyarılan Dr. Shedd, elinin altında bulunan insanî yardım fonlarına ait parayı, sözü edilen birliklerin oluşturulması için harcamakta hiçbir sakınca görmemiştir. İngiltere'nin bölgeyi Osmanlı kuvvetlerine karşı bir ay savunmalarını istemiş olmasına rağmen, Irak'ta bulunan İngiliz birliklerinin bir türlü Urumiye'ye ulaşamaması, Ermeni ve Süryani birliklerinin harcamalarını artırmış ve yine bütün bu harcamalar insanî yardım amacıyla toplanan paralardan karşılanmıştır²⁸⁵.

Tiflis'te yapılan toplantı sonucu kararlaştırılan plânın gerçekleşmesi için belki de en büyük desteği sağlayan Dr. Shedd, hem bir misyoner hem de Amerikan Fahri Konsolosu olarak bu plâna dâhil olmanın sakıncalarının farkındaydı. Bir misyoner olarak siyasî ve askerî işlerin içinde olmak doğru değildi. Diğer taraftan da Tiflis'te bulunan Amerikan Konsolosu Mr. Smith ve Tebriz'de bulunan diğer konsolos Mr. Paddock tarafından bölgedeki yöneticiler ve halk üzerindeki bütün ağırlığını ve etkisini kullanarak bu plâna destek olması noktasında sıkıştırılmaktaydı. İlginç olan ise Mr. Smith'in bu konuda Amerikan Dışişleri'ni bilgilendirdiğini ve gelecek olan talimatları beklediğini belirtmesine rağmen, Mr. Paddock'un kendi başına bazı organizasyonların içine girmemesi konusunda Dr. Shedd'i uyarıyor olmasıdır²⁸⁶.

Bu durumun tespit edilmesi sonrasında insanî yardım fonlarından yapılan harcamaların, İngiltere'nin isteği neticesinde ve İngiliz askerî otoritelerince yapılan bir plân gereği olduğu Amerikan-İran Yardım Komisyonu tarafından ileri sürülerek harcanan paranın İngiltere'den geri tahsil edil-

²⁸⁵ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁸⁶ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

mesi için girişimlerde bulunulmuştur. Amerika'da insanî yardım amacıyla toplanan paraların, İngiltere'nin askerî çıkarları doğrultusunda kullanılmasının, yardım eden kişilere izah edilemeyeceği özellikle vurgulanmıştır. Bu amaçla İngiltere'nin Tahran'da bulunan Konsolosu E. Bristow'a yazılan mektuplarda, yapılan harcamanın hangi kaynaktan olduğundan daha çok, ne için harcanmış olduğunun önemine vurgu yapılarak paranın tekrar insanî amaçlarla kullanılabilmesi için geri ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir²⁸⁷.

Dr. Shedd, Amerika'nın Tebriz Konsolosu Gordon Paddock'a yazdığı mektupta, insanî yardım kuruluşuna ait olan bu parayı askerî birliklerin oluşturulmasında kullanmasının gerekçesi olarak "eğer bu birlikler olmazsa daha sonra insanî yardımda bulunulacak Hıristiyan halkın kalmayacağı" ve "aslında bunun insanî amaçla yapılmış ve daha sonra yapılacak olan yardımların ilk adımı" olduğu şeklinde izah etmeye çalışmıştır. Aynı belgede Gordon Paddock, Amerika'nın Tebriz Konsolosu olarak, Dr. Shedd'in bu tasarrufuna itiraz etmediğini çünkü hâlihazırda gayri resmî olarak bu türden askerî oluşumları dolaylı yollardan desteklemek şeklinde bir politikalarının olduğunu ifade etmektedir²⁸⁸.

Yine 14 Haziran 1918'de Paddock'a yazdığı mektupta Dr. Shedd yardım paralarını askerî işler için harcamasına etki eden faktörleri şu şekilde açıklamıştır:

1. Amerikalılar da dâhil olmak üzere Urumiye'de yaşayan halkın Türk kuvvetlerinin işgaline karşı kendini koruması gerektiğine inanması.
2. İran yönetiminin zayıflığı ve bölgede otoriteyi sağlamaması neticesinde anarşi karşısında silahlanarak korunmayı tercih etmiş olması.

²⁸⁷ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁸⁸ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

3. Rusya'nın Urumiye Konsolosu Nikitine'in de şehirden ayrılmasından sonra, İtilâf Devletleri'ni temsilen kendisinden başka kimsenin kalmaması ve Ermeni ve Süryanilerden oluşturulacak askerî birlikler için bir plân yapıldığı ve kendisinin de bu plana inanarak özellikle finansal olarak desteklemenin İtilâf Devletleri'nin amaçları için en iyi yardım olduğunu düşünmesi.
4. Bölgede durumun çok kritik olması nedeniyle bazı kararları alırken kendi başına ve acele davranmasının bir mecburiyet olduğu ve bu nedenle verdiği kararlarda ve hareketlerinde üstlerine ve Dışişlerine danışmadığı şeklindedir²⁸⁹.

Paranın askerî amaçlar için kullanılmaması gerektiğinin bilincinde olan Dr. Shedd ve Urumiye'deki komisyon üyeleri duygusal davrandıklarını kabul etmektedirler. Hatta bazı üyeler itiraz etmişler ve bunun ahlakî olmadığını ileri sürerek sorumluluk kabul etmemişlerdir²⁹⁰.Örneğin bölgede bulunan Amerikalı misyonerlerden Mr. Richards yardım komitesinden ayrılmasına rağmen askerî olmayan konularda çalışmalarına devam etmiştir. Mr. Richards'ın yardım komitesinden istifa etmesinin New York'ta bulunan merkez teşkilâtında bazı şüpheler uyandırabileceğini düşünen Dr. Shedd, aslında yaptığının doğru olmadığını farkındaydı. Yazdığı bir mektubunda, Mr. Richards'ın itirazlarında haklı olduğunu ve New York'taki komitenin bunu asla onaylamayacağını bildiğini de ifade etmektedir²⁹¹.

Bu konuda Tebriz Konsolosu Paddock'tan yardım istemiştir. Paraların ne şekilde harcandığı konusunda ise Paddock'a yazdığı mektupta şu açıklamaları yapmaktadır:

²⁸⁹ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁹⁰ Yardım komisyonu üyelerinden Mr. Richards ve Dr. Judson paraların bu şekilde kullanılmasına itiraz etmişler ve istifa etmişlerdir. NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁹¹ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

1. Oluşturulacak birlikler için elbise imal etmek.
2. Gerekli olan parayı ve diğer malzemeleri temin etmek.
3. Rus subayların maaşlarını ödemek²⁹².

Yapılan harcamanın miktarını o sırada Urumiye insanî yardım komisyonu saymanı olan Dr. W. P. Ellis şu şekilde not etmektedir²⁹³:

	Tümen ²⁹⁴	Dolar
Askeri harcamalar	42.994	107.485
Halk güvenliği ve Polis	15.690	39.225
Korumalar	2.078	5.195
İstihbarat	364	910
Toplam	61.126	152.815

Yapılan parasal yardımların yanı sıra oluşturulan düzenli birliklerin, doktor, hemşire ve hastane ihtiyaçlarının karşılanması noktasında da Amerikalı misyonerlerin organize olduklarını görmekteyiz. Yazılan raporlarda Urumiye’de bulunan doktor ve hemşirelerin bu konuda yardımcı olmak için elinden geleni yapacağı ifade edilmektedir²⁹⁵.

Dr. Shedd ve diğer insanî yardım komisyonu üyeleri konu hakkındaki savunmalarını yaparken önemli bir bilgiyi daha ortaya çıkarıyorlardı. 1915-17 yılları arasında bölgenin Rus hâkimiyeti altında olduğu dönemde, Osmanlı topraklarından Urumiye’ye kaçan Nesturilerin Rus ordularının yanında savaşmak üzere organize edilmiş olmasına rağmen, Amerikan insanî yardım kuruluşu tarafından bu birliklere özellikle yiyecek yardımının devam ettiğini görmekteyiz. Bu durumda 1917’ye kadar tarafsız ülke durumunda olan

²⁹² NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁹³ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

²⁹⁴ İran para birimi.

²⁹⁵ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

Amerika’da insanî amaçlarla toplanan paraların, Kuzeybatı İran’da Osmanlı kuvvetleriyle savaşı Nesturi birliklerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanıldığı ortaya çıkmaktadır ki bu durum, Amerika’nın 1917’ye kadar olan tarafsızlığını ortadan kaldırmaktadır.

Bölgede insanî yardım faaliyetlerinde bulunan misyonerlere göre bu yardımların yapılması ve Hristiyanlardan oluşan silahlı birliklerin olması, bölgede bulunan yiyecek kaynaklarının bölge halkına eşit bir şekilde paylaşılması için gerekiyordu ve bu sayede Müslüman, Hristiyan ve Kürt ayırımı yapmadan halka yardım edilebilmişti²⁹⁶.

Dünyanın neresinde olursa olsun misyonerlik çalışmaları, insanî amaçlar taşıması ve doğal olarak her dinin özünde varolan tebliğ inancından kaynaklanmasının yanında, hiç şüphesiz politikaya âlet olmuş ya da edilmiş ve yapılan çalışmaların doğası gereği devlet aygıtıyla birlikte çalışılmıştır. Bu durum olayların yaşandığı zaman dilimi içinde belki çok fark edilmese de, daha sonradan ortaya çıkan sonuçları itibarıyla değerlendirildiğinde açıkça görülmektedir.

Günümüzde, insanî yardım toplanması ve savaşlardan zarar gören ihtiyaç sahibi halka bu yardımların ulaştırılması noktasında I. Dünya Savaşı ile kıyaslandığında çok mesafe alındığı söylenebilir. Ancak, yukarıda biraz anlatmaya çalıştığımız konuları, Ermenilerden sonra Süryanilere ve Pontus Rumlarına da I. Dünya Savaşı yıllarında “soykırım” yapıldığı iddialarını ortaya atanların dikkat-i nazarlarına sunmak gerekir. I. Dünya Savaşı’nda yaşanan olaylar, iddia edildiği gibi sadece Türkleri zalimler, Ermenileri, Süryanileri ve Rumları da mazlumlar durumuna getirmemiştir. Bu noktada şu soruyu sormak yerinde olacaktır; acaba toplanan insanî yardım paralarıyla oluşturulan bu Ermeni ve Süryani askerî

²⁹⁶ NARA, RG 84, VOL. 29C Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

birlikleri ne kadar sayıda masum Osmanlı ve İran vatandaşının katledilmesinden sorumludurlar?

Bu sorunun cevabı için 31 Mart 1918 tarihinde Amerika'nın Tebriz Konsolosu Bristow'un acil kaydıyla çektiği telgrafı okumamız yeterli olacaktır. Urumiye'den gelen üç kişiden öğrendiği kadarıyla Nesturi Patriği Mar Şimun'un Kürt lider Simko tarafından maiyetindekiler ile birlikte öldürüldüğü haberinin Urumiye'ye ulaşması üzerine Süryaniler hep birlikte şehirde buldukları bütün Müslümanlara saldırmaya ve öldürmeye başlamışlardır. Olaydan habersiz olan Müslümanlar bu durum karşısında çok şaşırılmışlar ve 500 kadarı Fransız Askeri Hastanesi'ne sığınırken şehir ileri gelenlerinden 20 kadar İranlı ise Süryani birlikleri komutanı olan Rus generalin evinde rehin alınmışlardır. Şehirdeki katliamdan sonra Süryani birlikleri ellerinde bulunan 10 top ile birlikte Dilman taraflarındaki Müslüman köylere saldırmak üzere hareket etmişlerdir. Bristow'un verdiği bilgiye göre Salmas bölgesinde Dağlı Nesturiler tarafından 4.000 kadar Müslüman'ın katledildiği ifade edilmektedir²⁹⁷.

Amiral Bristol, 12 Mart 1926 tarihli raporunda geçmişte olanları özetlerken şunları yazmıştır:

Rusların Doğu Anadolu bölgesine ilerlediği sırada Süryani ve Ermeniler Rusya saflarına katılmışlardır. Rusların ilk ve ikinci ileri harekâtları sırasında Ermeni ve Süryaniler işgal edilen bölgedeki Müslüman nüfusa karşı intikam fırsatını kullanmışlardır. Ruslar, özellikle Erzurum civarında Ermenilerin taşkınlıklarını ve çok sayıda Müslümanları katlettiklerini ve şehrin Müslüman mahallelerini harabeye çevrdiklerini rapor etmişlerdir. Ne kadar büyük boyutta taşkınlıklar yaşandığı belkide hiç bilinmeyecektir. Fakat Ermeni ve Süryanilerin kuvvetlerini Rusya

²⁹⁷ FO 248 / 1215 Bristow'dan Dunsterville'e 30-31 Mart 1918. 298

ordusu ile birleştirdikleri güneye doğru olan bölgede, Amerikalılardan aldığım raporlara göre, Hristiyanlar Müslüman nüfusu tamamen imha etmişler, o kadar ki, yörede “yaşayan tek bir canlı hatta köpek, kedi, tavuklar bile kalmamıştır”²⁹⁸.

VI. Bakuba Kampı

Savaşın bitişi, önemli bir kader döngüsü meydana getirmiş ve yıllardır İngiltere’nin koruyuculuğunu elde etmeyi amaçlayan bir arzu, istek ve faaliyet içinde olan Nesturi-Süryaniler sonunda amaçlarına ulaşmışlardı. Ancak bu himaye Bakuba sığınmacı kampında gerçekleşmişti. Şimdi topluca İngiltere himayesinde bir kampta yaşamaya başlayan Süryaniler, İngiliz misyonerleri için çok daha elverişli bir ortam hazırlamış oluyorlardı. Ayrıca kamp yönetiminin de bu misyonerlere ihtiyacı olduğu ortadaydı. Nitekim, misyoner Wigram, İngiltere yolundan döndürülerek siyasi subay olarak Irak’a tayin edilmiştir²⁹⁹.

İran topraklarından çıkıp Bağdat’ın birkaç mil güneyinden Dicleye karışan Diala çayının sol yakasına kurulmuş olan Bakuba kasabası, Bağdat’ın 33 mil kuzey-kuzeydoğu istikametindedir³⁰⁰. Diala çayının suyunu taşıyan Nahrevan ve Osmaniye kanallarının yakınında 3000 çadırdan oluşturulan kamp 40.000 ile 50.000 arasında değişen sığınmacıların yanı sıra, hastane gibi sosyal tesisler ve askerleri de barındırmaktaydı.

Yaklaşık olarak 1 mil kare alanı kaplayan kamp alanı A, B, C olmak üzere bölgelere ve bu bölgeler de kendi içinde 11 ya da 13 bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birinde 1.250 kişinin barınabileceği 50 büyük çadır bulunmaktaydı. Sığın-

²⁹⁸ NARA767.90g15

²⁹⁹ J. F. Coakley, *The Church of the East and the Church of England*, s. 341.

³⁰⁰ H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 1.

macılar beraberlerinde sürüler halinde keçi ve koyunların yanı sıra eşek ve katırlarını da getirmişlerdi. Bunlar için de ayrı düzenlemeler yapılması gerekiyordu. Getirilen bu hayvanların bir kısmı zaman içinde öldü ya da salgın hastalık şüphesiyle itlaf edildi. Gelenlerin salgın hastalık taşıyabilecekleri gerekçesiyle dezenfekte istasyonları kuruldu ve buralardan geçirilerek kampa kabul edildiler. Kasım 1918'de kampta pazar kuruldu. Yaklaşık 800 Ermeni ve Süryani kim-sesiz çocuğun barındığı bir yetimhane açıldı³⁰¹.

Kamptaki kadın sığınmacıların sayısı erkeklerin sayısından fazlaydı. Yine aynı oranda 14 yaş altı çocuk nüfus bulunmaktaydı. Kampta bulunan sığınmacılar üç grupta toplanabilir:

- Ermeniler:** Genellikle Van bölgesinden gelmişlerdir ve kamp nüfusunun üçte birini oluşturmaktaydılar.
- Dağlı Nesturiler:** Osmanlı topraklarından gelenler. Genellikle Hakkâri ve büyük Zap bölgesinden geldiler ve yine toplam sayının üçte birini oluşturmaktaydılar.
- Urumiye ve Salmas'tan gelen Nesturi ve Ermeniler:** İran tebaası olup geri kalan üçte biri oluştururlar.

1 Ekim 1919'da Bakuba Kampı'nda yapılan nüfus sayımı verilerine göre³⁰².

Milliyet		Erkek	Kadın	Çocuk	Toplam
Ermeniler	Süryaniler				
14.612	24.579	10.282	15.049	13.860	39.191

Geldikleri yere göre Bakuba Kampındaki Ermenilerin dağılımı³⁰³:

³⁰¹ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

³⁰² FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

³⁰³ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

İstanbul	Kilikya	Van	Bitlis	Azerbay- can	Toplam
519	675	10.341	547	2.530	14.612

Geldikleri yere göre Bakuba Kampındaki Süryanilerin dağılımı³⁰⁴:

Dağlı Nesturiler	Urumiye Nesturileri	Toplam
14.327	10.252	24.579

Eylül 1918-Ekim 1919 arasında Bakuba Kampında bulunanların toplam sayısı:³⁰⁵

1 Ekim 1919'da kamp nüfusu	39.191
Ölenlerin sayısı	5.089
Ayrılanların sayısı	2.161
Jasmiya çiftliğine gidenlerin sayısı	369
Dağlı Nesturi Birliği'nde olanların sayısı	1.237
Urumiye Nesturi Birliği'nde olanların sayısı	880
Toplam	48.927

Sığınmacıların büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen cahil bir topluluk oluşturmaktaydı ve aşiret yapılması içinde bir sosyal düzeneğe sahiplerdi. İlk plânda kendi aralarındaki aşiret ve etnik ayrım gözetilmeden kampa yerleştirildiler. Ancak daha sonra yapılan bir nüfus istatistiği sonucu aşiret ve etnik yakınlıkları itibariyle farklı bölümler oluşturuldu. (A) bölgesine Ermeniler, (B) bölgesine Dağlı Nesturiler ve (C) bölgesine Urumiye Nesturileri ile diğerleri yerleştirildi. Ayrıca Patrik ailesi ve bazı Malikler için ayrı bir bölüm oluşturulurken, varlıklı ve aristokrat ailelere mensup olan Ermeni ve Süryaniler için de bir bölüm ayrıldı³⁰⁶.

³⁰⁴ FO 371 / 5127, H. L. Charge'in Raporu, 1919.

³⁰⁵ FO 371 / 5127, H. L. Charge'in Raporu, 1919.

³⁰⁶ FO 371 / 5127, H. L. Charge'in Raporu, 1919.

Kamp içi yönetimin yürütülebilmesi ve çıkacak olan anlaşmazlıkların çözümü için Ermenilerden bir papaz başkanlığında dokuz üyeden oluşan bir komite oluşturuldu. Aynı şekilde Süryani Ulusal Komitesi adında bir yapılanma da Nesturi Patriği başkanlığında Süryani sığınmacılar için Urumiye Süryanilerinden oluşan bir alt komiteyle birlikte teşkil edildi. Bu komiteler kendi aralarındaki dinsel ve geleneksel dengelerin sağlanmasında İngiliz askerlerden oluşan kamp yönetimine yardımcı olmaktaydı³⁰⁷.

Karşılaşılan en önemli sorunlardan biri hiç şüphesiz bir arada yaşarken dikkat edilmesi gereken temizlik sorunuuydu. İlk bir yılın önemli bir bölümü temizlik ve hastalıklardan uzak durmanın öğretilmesiyle geçmişti. 1918'de aristokratların yaşadığı bölümde İngilizce konuşan sığınmacıların yönetiminde bir okul açıldı. 170 kadar öğrencisi olan okulda İngilizce öğretilmekteydi. Daha sonra Amerikan Yardım Kuruluşu tarafından her bölgede okullar açıldı. 1919 yılı itibariyle (A) bölgesindeki okula 947, (B) bölgesindeki okula 540, (C) bölgesindeki okula 912, yetimhanedeki okula 1.100 ve Amerikan Misyon Okulu'na da 800 öğrenci devam etmekteydi³⁰⁸.

Sığınmacılar arasındaki diğer önemli bir konu da farklı mezheplere mensup olmalarıydı. Ermenilerin çoğunluğu Gregoryen geri kalanlar ise Katolik ve Presbiteryan mezheplerindendi. Dağlı Nesturilerden farklı olarak, Urumiye Nesturileri Rus Ortodoks, Katolik ve Presbiteryan idiler. Bütün farklı gruplar için ayrı bir çadır, ibadethane olarak ayrıldı ve aralarında çıkan sorunlar hiçbir mezhebe iltimas gösterilmeyerek engellenmeye çalışıldı³⁰⁹.

³⁰⁷ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

³⁰⁸ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

³⁰⁹ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

Ekim 1918 itibariyle Bakuba Kampı'na yerleştirilen sığınmacı sayısı 40.000 kadardı. Kampın İngiltere'ye günlük masrafı yaklaşık 6.500 sterlin idi. İlk yıl ve özellikle ilk aylar için kesin masraf rakamlarına ulaşmak mümkün görünmemektedir. Bakuba Kampı'nın ortalama aylık masrafının 150.000 sterlin olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre 31 Ağustos 1918 tarihinden 30 Eylül 1919 tarihine kadar geçen bir yıllık zaman zarfında Bakuba Kampı'nın İngiltere'ye maliyeti 1.812.322 sterlin olarak hesaplanmıştır³¹⁰. İngiltere Hazine Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na yazılan bir mektupta, yapılan bu harcamanın işgal altındaki bölgeden elde edilecek olan gelirlere karşılık borç olarak yazılması ya da gelecekte o bölgede veya sığınmacıların yerleştirilecekleri bölgelerde kurulacak devletlere fatura edilmek üzere ödenmesine itirazın söz konusu olmadığı ifade edilmektedir³¹¹.

Kampta bulunanların savaştan önce yaşadıkları topraklara geri dönmeleri, yakın zaman içinde mümkün görünmediği için ücret karşılığı çalıştırılmaları düşünüldü. Bir kısmı çiftliklerde çalışmak üzere gönderilirken bazı gruplar da tren yolu ve su kanalı yapımında çalıştırıldı. Fakat kısa zamanda özellikle ailelerinden ayrı kalmak istememeleri neticesinde uzak bölgelerde çalıştırılmak üzere gönderilmelerinden vazgeçildi. Kamp içerisinde bazı işlerde ve Bakuba yakınlarındaki demiryolu yapımında çalışmaya devam ettiriler³¹². Disiplin içinde çalışma noktasında çok başarılı oldukları söylenemezdi. Her zaman kendi bildikleri işleri yapmayı tercih etmişlerdir. Kurulan pazardaki dükkânları işletenlerin büyük çoğunluğu Ermenilerden ve Urumiye Nesturilerinden oluşmaktaydı. Dağlı Nesturiler ise yünlü dokuma

³¹⁰ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

³¹¹ FO 371 / 5127 Hazine'den Dışişleri'ne, 12 Temmuz 1919.

³¹² FO 248 / 1223, Captain G. S. Reed'in notu, 1 Temmuz 1919.

ve taş işçiliğinin yanı sıra metal ve gümüş işlemeciliğinde mahir olduklarını göstermişlerdir³¹³.

Kamp yönetiminin sıkıntı çektiği en önemli konuların başında dil problemi gelmekteydi. Çok az sayıda sığınmacı İngilizce konuşabilmekteydi ve sadece bir İngiliz subayı Süryanice bilirken Ermenice bilen yoktu. Savaş sırasında kurulmuş olan Amerikan-İran Yardım Komisyonu'nun bazı üyeleri kamptaki dil sorununun aşılmasında yardımcı olmuşlardı³¹⁴.

Agha Petros'un 22 Mayıs 1919'da General Austin'a yazdığı dilekçede Bakuba Kampı'nda yaşamakta olan Süryanilerin istek ve talepleri şu şekilde dile getirilmektedir³¹⁵:

1. Her ne kadar iyi bakılsalar da Süryani halkı daha fazla bu kampta yaşamak istememektedir. Özellikle sıcak iklim şartları yaz aylarını dağlarda geçirmeye alışmış bu halk için katlanılması güç bir hal almaktadır. Bu itibarla Musul'un kuzeyindeki dağlık bölgede bir toprak parçası Nesturi-Süryani halkına verilmelidir.
2. Paris Konferansı'nın kararı kesinleşinceye kadar, savaşta Türklerin yanında yer almış olan Kürtlere karşı, Süryanilerin kendilerini savunmaları için gerekli silah ve cep-hane temin edilmelidir.
3. Amerika'dan ve İstanbul'dan olduğu gibi buradan da Paris Konferansı için delegelerin gitmesine izin verilmeli ve orada şu gerçekler izah edilmelidir:
 - a. Savaş sırasında Kuzey Batı İran bölgesi tarafsız bir bölge değildir.
 - b. Nesturi-Süryaniler üzerine Türkler saldırmışlardır.

³¹³ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

³¹⁴ H. H. Austin, *Baqubah Refugee Camp*, s. 17.

³¹⁵ Engert Papers, Kutu 1, Dosya 24, Georgetown University Library, Special Collections Division, Washington DC.

- c. Nesturi-Süryanilere yapılan düşmanlık ve katliamlar Türkler, Kürtler ve İranlılar tarafından gerçekleştirilmiştir.
- d. Can ve mal kayıpları yine Türkler, Kürtler ve İranlılar tarafından karşılanmalıdır.
- e. Nesturi-Süryaniler kendilerine vaat edilen haklarını korumakta ısrarcıdırlar.

Bakuba Kampı'nda sığınmacı olarak yaşayan 14.000 civarındaki Ermeni toplumunun büyük çoğunluğunu Van Bölgesi Ermenileri oluşturmaktaydı. Kampla ilgili geniş rapor hazırlayan H. L. Charge'ın Van Ermenileri hakkındaki görüşleri oldukça ilginç noktalar içermektedir:

*Bu insanlar, Osmanlı-İran sınırında yaşamalarından dolayı her fırsatta isyan etmişler ve Osmanlı kuvvetleriyle savaşmışlar ve çok sıkıştıklarında da İran tarafına geçmişlerdir. Bütün Ermeniler içinde en kavgacı ve kontrolsüz olanlardır. Genelde Kürtlerle çevrili olduklarından mücadele ederek hayatta kalmışlardır. Büyük oranda çiftçidirler. Çok azı tüccardır. En meşhur oldukları alan gümüş işlemeciliğidir. Çok azı kendi dillerini okur ve yazar durumdadır. Savaş başladığında Kürtler ve Türklerin ilk fırsatta kendilerini öldürmeye çalışacaklarının farkında oldukları için silahlandılar. Osmanlı Ordusu içinde bulunan Ermeni askerleri ellerindeki silahlarla birlikte ordu-
dan firar ettiler. Nisan 1915'te Ermeni lider Ishgan öldürülünce Van Ermenileri isyan ettiler. Rus orduları ve Ermeni gönüllülerden oluşan çeteler bölgeye geldiklerinde, Bitlis'e kadar ilerlediler ve burayı kolayca işgal ettiler. 1917'de Ruslar çekilirken Ermeniler organize olarak Van'ı savundular. Şehrin Osmanlı kuvvetlerine geçmesi üzerine büyük çoğunluğu İran'ın Urumiye şehrine kaçtı³¹⁶.*

³¹⁶ FO 371 / 5127, H. L. Charge'ın Raporu, 1919.

Süryanilerin, önce Bakuba daha sonra da Mindan ve Akra kamplarında uzun süre sığınmacılar olarak yaşamaları, çektikleri zorluklarla birlikte yaşam tarzlarını da etkilemişti. 1918'den 1921'e kadar geçen zaman zarfında savaştan önce yaşadıkları bölgelere, gerek diplomatik gerekse fiili girişimlerin sonuç vermemesi nedeniyle yerleştirilemeyen Nesturi-Süryaniler için yıllarca aralarında misyoner olarak yaşamış olan Wigram'ın tespitleri şöyledir:

Kamplarda üç yıldır alıştıkları hayat tarzı olan bedavacılık, kendileri için bir şey yapmayan bir muhtaçlar toplumu oluşturdu. Kendileri için yapılan her şeyi mızımızca kabul etme alışkanlığı ve her zaman daha fazlasını isteme durumları, onlar için çalışan bütün İngiliz görevlileri bıktırdı... Aşiret organizasyonları dağıldı ve yerine yeni bir şey gelmedi. En azından eskiden Patrik ve Malikler (aşiret liderleri) Dağlı Nesturiler adına konuşabilmekteydiler. Fakat şimdi, Patriklikteki miskinlik ve kötü İngiliz yönetimi birleşince, lider tanımayan, plân takip etmeyen ve arkadaşları tarafından ileri sürülen projelerden şüphe duyan bir halk meydana geldi... Birliğe en çok ihtiyaç duyulduğu bir zamanda ulus algısı parça parça oldu³¹⁷.

1918'den itibaren Bakuba Kampı'nda yaşayan Süryanilerin durumu, 1920'lerde özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde tartışmalara neden olmaya başlamıştı. ABD'de yaşayan Süryanilere her zaman olduğu gibi destek olan Presbiteryan Kilisesi, Süryanilerin Bakuba Kampı'nda yaşamalarının nedeni olarak, Nesturi Patriği Mar Şimun'un İngiliz yanlısı politikaları olduğunu düşünmekteydi. Hatta Patriğin kendi halkını İngiliz emperyalist çıkarları için sattığına ve bugün Süryanilerin bu nedenden dolayı Bakuba

³¹⁷ J. F. Coakley, *The Church of the East and the Church of England*, s. 345.

Kampi'nda yaşamak zorunda kaldıklarına inanılmaktaydı, İngiltere'nin, Patrik Mar Şimun'u kullanarak bölgedeki Ermeniler dâhil bütün Hıristiyanları kontrol altında tutmak istediğine inanılmaktaydı. Diğer taraftan bütün bu nedenler ileri sürülerek ABD'de ciddi şekilde kampanyalar düzenlenmekte ve Süryaniler için para toplanmaktaydı, İngiliz yöneticiler ise bunun tamamen bahane olarak kullanıldığını ve gerçekte bu paraların ABD'deki Süryaniler tarafından kendi çıkarları için toplanmakta olduğunu düşünmekteydiler³¹⁸.

ABD'deki Süryaniler arasında bu yargıları gidermek için, Nesturi Patriği'nin kızkardeşi Surma Khanum'ın İngiltere'nin bilgisi ve desteği doğrultusunda, ABD'ye giderek İngiltere'nin Süryanilerle ilgili politikaları noktasında gelişen bu olumsuz düşünceleri gidermesi düşünüldü. Surma Khanum iyi eğitilmiş, İngilizceye hâkim ve özellikle Nesturiler arasında etkili biriydi³¹⁹.

Özetlemek gerekirse Osmanlı yönetiminin 1914'te en azından tarafsız kalmaları yönündeki bütün ısrarlarına rağmen İtilaf Devletleri'nin "en küçük müttefik" olarak savaşta yerlerini alan Nesturiler için sonuç hayal ettikleri gibi olmadı. İronik bir şekilde savaş sırasında Osmanlı yönetimi tarafından göç ettirilmeyen veya sürgüne tabi tutulmayan Nesturiler şimdi müttefikleri olan İngiltere'nin kurduğu sığınmacı kamplarında yaşamak zorunda kalmışlardı.

³¹⁸ <http://www.tebayn.com/Tebayn%20English/images/pdf/assyriansatbacubah.pdf>

³¹⁹ <http://www.tebayn.com/Tebayn%20English/images/pdf/assyriansatbacubah.pdf>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI VE SOYKIRIM İDDİALARI

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bölgede yaşayan Kürtlerin büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin yanında yer alırlarken, Nesturi-Süryaniler çok hayatî bir karar vermişler ve Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya ile birlikte hareket etmişlerdir. Savaşın bölgede belki de en kritik zamanları 1917 sonrasında Rusya'nın Kuzey İran ve Kafkasya'dan geride çok miktarda silah ve cephane bırakarak çekilmesi sonrasında yaşanmıştır. Şikak Aşireti lideri Simko (İsmail Ağa) başta olmak üzere diğer Kürt aşiretleri ile Ermeniler ve Süryaniler de, Rusya'nın geride bıraktığı ve özellikle Rus komutanların ve askerlerin sattıkları silah ve cephanelere sahip olmuşlardır. Ermeni ve Süryanilerin savaş süresince Rusya'nın müttefiki oldukları düşünülürse bu silahlara ulaşmalarının daha rahat olduğunu söyleyebiliriz. Bu silahlanma ve bölgedeki savaşların politik bir sonuca ulaşmaması, büyük bir kaos ortamı doğurduğu gibi bölgeyi patlamaya hazır bir bomba haline getirmiştir. Rusya'nın bölgeden çekilmesi sonrasında bölgede plânlar yeniden yapılmak zorunda kalınmıştır. Simko, İran yönetiminin de desteği ile Nesturiler üzerine yürürken, Fransa, Nestürlere silah yardımıyla bulunarak destek olmuştur, İngiltere'nin bölgede takip edeceği politika biraz daha karmaşıktı. Aslında İngiltere için bölgede yaşayan Hristiyanlar ve Kürtlerin düşmanca değil birlikte hareket etmeleri ve Mezopotamya ile Kafkasya arasında kalan bölgeyi Osmanlı kuvvetlerine karşı en azından bir müddet savunmaları gerekmektedir. Bu olmayınca İngiltere ikili bir siyaset izlemek durumunda kalmıştır. Bir taraftan bazı Kürt aşiret liderlerinin uzun zamandır peşinde koştuğu bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulması fikrini destekliyor, diğer

tafaftan da Ermeni ve Süryanileri silahlandırarak düzenli birlikler oluşturmaya çalışıyordu. Özellikle, Süryanilerin desteğini alabilmek için bölgeye gönderdiği siyasi subayları vasıtasıyla, Süryanileri kendi tarafına çekmek için çaba sarfetmekteydi.

1916 yılında Hakkâri’den Urumiye’ye doğru göç eden Dağlı Nesturiler, göç sırasında doğal şartlardan dolayı kayıplar vermişlerdir. 1916 itibariyle Urumiye’de sayıları 35-40 bin civarında olan Dağlı Nesturiler, Amerikan yardım kuruluşu (Near East Relief)’in yardımlarıyla oluşturulan kamplarda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Urumiye merkez olarak Agha Petros komutasında organize edilen Süryani birlikleri, İngiltere’nin Kafkasya-Mezopotamya arasındaki bölgenin Osmanlı birliklerine karşı savunulması gerektiği tezini hayata geçirmişler ve bölgede ciddi bir direniş göstermişlerdir. Savaş sonrası gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı’na sundukları dilekçelerde, Van-Urumiye-Musul arasında kalan üçgende bağımsız bir Süryani devleti kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak, Kürtler gibi Süryanilerin bu başvuruları da büyük devletler tarafından çok dikkate alınmamış ve her zaman olduğu gibi verilen sözler tutulmamış, sömürgecilik ruhu veya refleksi üstün gelerek bölgenin nasıl sömürgeleştirileceği galip devletlerin kafalarını daha çok meşgul etmiştir.

I. İnşa Edilmeye alışılan Bir Soykırım Miti: “Seyfo”

Seyfo kelimesi Süryanice’de, Arapça’da olduğu gibi ‘seyf kelimesinden hareketle ‘kılıç’ anlamına gelmektedir. Son yıllarda özellikle yurtdışında yaşayan Süryaniler arasında, 1915 yılında Mardin-Midyat bölgesinde yaşandığı iddia edilen olayların bu tabir ile nitelendirilerek anlatılması noktasında bir uğraş söz konusudur. Genel itibariyle sözel anlatımlara dayanan ve halk dilinde bir soykırım iddiası

olduğundan ‘seyfo’ tabirini, savaş sırasında ve sonrasındaki arşiv kaynakları başta olmak üzere oluşturulan yazılı literatürde bulmak mümkün değildir. Bu tabire 1990’lardan sonra İsveç başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde yaşayan Süryani araştırmacıların çalışmalarında rastlıyoruz. Özetle bu tabir, I. Dünya Savaşı sırasında, özellikle 1915 yılındaki Ermeni tehciri sürecinde, Mardin-Midyat dolaylarında yaşayan Süryanilerin, Osmanlı kuvvetleri ve düzensiz Kürt aşiret birlikleri tarafından katliama uğratılmış oldukları iddiasını içermektedir. Yukarı bölümlerde tarihî akışını ortaya koyduğumuz olayları bir yana bırakacak olursak, bu iddiayı destekleyecek nitelikte gerek Osmanlı Devleti gerekse diğer taraf ülke arşivlerinde belge bulunmamaktadır.

Askerî arşiv kayıtlarında, Midyat ve Cizre dolaylarında Süryanilerin isyan ettikleri ve bu isyanın bastırılması için İran’a doğru yola çıkmış olan 650 kişilik mevcuduyla Ömer Naci Bey müfrezesinin görevlendirildiği ve isyanın sulh yoluyla sona erdirildiği anlatılmaktadır. Daha çok savaş sırasında bölgede yaşayan aşiretler arasında yaşananlar, katliama maruz kalıp da kurtulanlar veya olaylar sırasında bölgede yaşayan görgü tanıklarının anlatımlarına dayanmaktadır. Babadan oğula aile içinde anlatılanlar ise zaman içinde ve diasporada önemli hale gelmiş ve bir mit oluşturmıştır. Bunlar arasında, bazan Türk askerlerinin ve Kürtlerin saldırıları ve katliamlarıyla ilgili hikâyeler, bazan da savunma ve karşı koymayı yücelten ve kahramanlar üreten anlatımlar vardır. Özellikle Hezek ve Ayn-Varda köylerindeki direniş yüceltilerek aktarılmaktadır. Bir taraftan soykırım olduğu tezi ileri sürülürken, diğer taraftan isyan sırasında ne büyük kahramanlıklar gösterildiğinin vurgulanması da ayrıca ironik bir durum oluşturmaktadır³²⁰. Bu olayların yaşandığı

³²⁰ Bkz. David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, (New Jersey: Gorgias Press,

sırada ve hemen sonrasında görgü tanıklarının anlattıklarının bir araya getirildiği tek çalışma *Al-Qousara Fi Nakabat Annasara* (Hristiyanların Felâketi) kitabıdır ve İshaq Armalto adındaki bir Katolik papaz tarafından 1919 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.

İddiaların aksine, savaştan hemen sonra 1919'da gizli bir görevle bölgeye gelen İngiliz ordusundan Binbaşı E. Noel yazdığı raporlarda, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Hristiyan halkların içinde savaştan en az zarar görenlerin Yakubiler olduğunu vurgulamaktadır. Binbaşı Noel, Yakubilerin, Osmanlı yönetimiyle iyi ilişkiler içinde olduğunu ve Ermeni tehciri kararı alındıktan sonra Yakubilerin resmen bu kararın dışında tutulduklarını ifade etmektedir. Fakat kontrolün kaybolduğu zamanlarda herkes kadar Yakubiler de savaştan zarar görmüşlerdir. Diyarbakır'da yaşayan Yakubilerin Osmanlı yönetimiyle iyi ilişkiler içinde olduğunu ve bölgede Osmanlı yönetiminin devamından yana olduklarını, hatta Mardin'de ve Diyarbakır'daki Yakubilere ait kiliselerde Osmanlı yönetimi ve Padişah için dualar edildiğini de notlarına eklemektedir³²¹.

Bu noktada “Seyfo” tabirinin otantik anlatımlarda yer almadığını da belirtmek gerekir. Yani bu tanımlama bizzat görgü tanıkları değil de, onlardan dinleyen ikinci ve üçüncü şahısların anlatımlarında ve diaspora araştırmacılarının konuyu gündeme getirmelerinde ortaya çıkmaktadır. Çeşitli ülkelerde yaşayan Süryani toplumunun kimlik oluşumunda I. Dünya Savaşı çok önemli bir dönüm noktasıdır. Hâlihazırda büyük çoğunluğu uzun yıllardır yabancı topraklarda

2006). Bu kitap, “Süryani soykırımı olmuştur” tezinden hareketle belli bir misyonu yerine getirmek için kaleme alınmıştır. Her ne kadar mevcut arşiv kaynakları kullanılmaya çalışıldıysa da, Süryanilere soykırım uygulandığı iddialarını ispatlamak için daha çok sözlü anlatımlara başvurulmuştur.

³²¹ FO 141 / 806, 218295.

yaşayan ve toplumsal hatıralarının büyük bir kısmını savaş, katliam ve buna benzer konuların oluşturduğu ve bunların bir sonraki nesile unutulmaması gereken ve onları tanımlayan gerçekler olarak aktarıldığı bir toplum olarak Süryaniler, belki de farkında olmadan bir mit oluşturmuşlardır. Savaş, katliam, ezilme, aşağılanma ve mağdur olma psikolojisi içinde kendini tanımlayan bir toplumdan sağlıklı düşünme ve kendisi için pozitif politikalar üretmek beklenemez. Dolayısıyla o toplumu temsil eden böyle bir psikoloji içindeki kişilerle oturup konuşmak, uzlaşmak ve diyalog kurmak da güçleşir. Zira, bu psikoloji, iddialarının doğruluğunu kontrol etmek istemez ve diyalog ve uzlaşma için bu iddiaların peşinen kabul edilmesini önşart olarak ortaya koyar. Bu iddiaları tartışmaya açmak, vevki akademik ya da tarihsel açıdan olsun, o psikolojiye sahip toplumun kimliğini tartışmak anlamına gelir.

Daha çok Avrupa ülkelerinde kurulmuş bir takım laik dernekler tarafından, yüzyıllardır Süryanileri bir araya getiren ve onlara bir kimlik kazandıran kilise kurumunu reddederek gündeme getirilen ve inşa edilmeye çalışılan bir olgu olan “Seyfo-1915”in amacı ve ne yapılmak istendiği konusunda şunları söyleyebiliriz: Öncelikle Süryanilerin I. Dünya Savaşı sırasında yaşadıklarının, diğer iddialar olan Ermeni ve Rum Pontus iddialarından ayrı düşünülmesi ve ele alınması istenmektedir. Aslında bu düşünce savaş sonrasında Paris Barış Konferansı’na, Süryanilerin sundukları dilekçelerde de özellikle vurgulanmakta³²². Böylece dünyanın değişik ülkelerinde ve Hristiyanlık içindeki farklı mezheplere mensup olarak yaşayan Süryani toplumunu bir araya getirecek bir tarihsellik inşa edilmeye çalışılmaktadır.

³²² FO 608 / 83 / 217637, s. 467-468.

Diğer önemli bir iddia ise, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun seferberlikle birlikte ilân ettiği cihad fetvasının bilgi eksikliğinden kaynaklanan yanlış yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Dünya Savaşı sırasında Padişah tarafından diğer Müslüman ülkelerdeki halklara yönelik siyasi bir manevra olarak ilân edilen cihad fetvası, konunun hukuki temellerini bilmeyen bazı araştırmacılar tarafından, yüzyıllardır Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebaası olarak yaşamış olan Ermeni, Süryani ya da Rumlara yönelik bir savaş ve katliam ilânı şeklinde görülmektedir. Hâlbuki cihad ilânı ancak Müslüman bir ülkenin savaş durumunda olunan diğer bir ülkeye yönelik alabileceği bir karardır ve cihad ilân eden ülkenin vatandaşları olarak zımminde yaşayan Hristiyanlara yönelik olması mümkün değildir. Aksi bir durum kesinlikle İslâm hukukuna aykırıdır ve I. Dünya Savaşı için çıkarılan fetva, savaşılan dış düşmanlara yöneliktir³²³.

Yapılan iddiaların ciddi araştırmalara dayanmadığı ve daha çok sloganlarla desteklendiği ortadadır. Örneğin konuşma metinlerinde ya da kitaplarda kasıtlı olarak “Osmanlı İmparatorluğu” tabiri yerine “Türkiye” tabiri kullanılmaktadır. “Soykırıma” uğradığını iddia edenler ise politik destek sağlamak gayesiyle genel bir adla “Hristiyanlar” olarak isimlendirilmektedir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin Kürtleri, Kafkasya'dan göçüp gelen Müslüman göçmenleri ve Teşkilat-ı Mahsusa'yı kullanarak Hristiyanlara (Ermeniler, Süryaniler ve Rumlar) soykırım yaptığı iddia edilmektedir. Bütün bu iddiaların desteklenmesi adına ciddi arşiv çalışmaları ya da ampirik veriler söz konusu değildir. Bu konuda öne sürülen kaynaklar ise uzun zamandır

³²³ *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V. XIII, pp. 351-354. Bkz. Rudolph Peters, Çeviren: Süleyman E. Gündüz, *İslâm ve Sömürgecilik Modern Zamanlarda Cihad Öğretisi*, (Nehir Yayınları, 2005).

güvenilirlikleri konusunda tartışmalar yapılan J. Lepsius'un *Deutschland und Armenien 1914-1918*; V. N. Dadrian'ın *The History of the Armenian Genocide* ve A. Toynbee'nin savaş propaganda malzemesi olarak hazırladığı meşhur *Blue Book* isimli eserlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında 1915'te meydana geldiği ileri sürülen olaylar sonucu, Süryanilerin rakamsal kayıpları konusundaki iddiaları, durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. 400.000 ila 700.000 arasında değişen kayıplarla ilgili rakamlar, hiçbir şekilde ampirik ve arşivsel verilerle desteklenmemektedir³²⁴. ilginç olan ise I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde yaşayan toplam Süryani nüfusun pek çok kaynakta 400.000'den daha az olarak gösterilmiş olmasıdır³²⁵.

Bütün bu iddiaların sonunda amaçlanan şey, öncelikle bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin soykırım iddialarını red etmekten vazgeçerek özür dilemesidir. Daha sonra büyük oranda bir tazminat söz konusu edilecektir. Avrupa Birliği nezdinde yapılacak görüşmelerle, Lozan Antlaşması'nda kendilerine verilmeyen azınlık statüsünün elde edilmesi söz konusudur. Nihai amaç ise hiç şüphesiz Türkiye topraklarının bir kısmını da içine alan ve tarihsel olarak Süryanilere ait olduğu iddia edilen Kuzey Mezopotamya'da bir devlet kurmaktır.

Görgü tanıkları ya da onları dinlemiş ikinci nesil anlatıcıların anlatımlarında özellikle belli temalar ön plâna çıkmaktadır. Bunların en başında şiddet ve işkence içeren ölüm sahneleri vardır. Kullanılan dil tasavvuru zorlayıcı bir şekilde oldukça şiddet ve vahşet içeriklidir. Özellikle çocukların, yaşlıların ya da hamile kadınların ne feci şekillerde öldürül-

³²⁴ 26 Mart 2007 tarihinde Avrupa Parlamentosunda düzenlenen Süryani konferansında Seyfo Centre'dan Sabri Atman'ın konuşması.

³²⁵ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için II. Bölüm'e bakınız.

dükleri detaylarıyla anlatılmaktadır. Soygun ve yağma bir diğer önemli temadır. Anlatıcı, köye baskın yapan Kürtlerin öldürülmüş olan Süryanilerin üzerindeki kanlı elbiseleri bile aldıklarından bahsetmektedir³²⁶. Bebeğini son bir defa emziremeden intihar eden ve intihar ederken ‘ben İsa’nın kuzusuyum’ diye haykıran anneler³²⁷ veya, ya öldürülürsün ya da Müslüman olursun seçeneği sunulan ve ölmeyi tercih eden kadınlar ve genç kızlar, genel temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada hem inancı uğruna şehid olan kahramanlar sözkonusu edilmekte hem de diğer Hristiyanlara yönelik politik bir mesaj ve duygu sömürüsü yapılmaktadır. Kulakları, burunları ya da diğer vücut azaları kesilmiş olan cesetlerden bahseden abartılı anlatımlar oldukça fazladır. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz, 1919 yılında görgü tanıklarının anlatımlarının toplanmasından oluşturulduğu iddia edilen Ishaq Armalto’nun kitabında yaşlı bir Süryani Katolik papaz, Matta Kharimo, Diyarbakır’da hapsedildiği bir odada üç sepet dolusu insan kulakları, burunları, dişleri, gözleri, parmakları, tırnakları (!) gördüğünden bahsetmektedir³²⁸.

Ermenilere ve Süryanilere soykırım yapıldığı tezini savunan gerek Batılılar ve gerekse Ermeniler tarafından oluşturulan “soykırım literatürü”nün belli sembolleri kullanarak kendine özgü bir retorik oluşturduğunu görüyoruz. İddia edilenlerin daha çok misyoner raporlarına ya da daha sonradan oluşturulan sözlü anlatımlara dayanıyor olması, bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Diğer taraftan, yazarların daha yazmaya başlamadan önce kafalarında bir ajandaya sahip olmaları ve sonucun zaten belli olmuş olması da anlatımlarda belli başlı dikkat çekici ve uç örneklerin kullanılmasını adeta gerekli kılmaktadır. Örneğin; pek

³²⁶ Ramazan Araş, *Migration and Memory*, s. 78.

³²⁷ Ramazan Araş, *Migration and Memory*, s. 80.

³²⁸ David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors*, s. 174-175.

çok anlatımda, savaş sırasında katledildiği iddia edilen Ermeni ya da Süryanilerin sadece kadın ve çocuklardan oluşan topluluklar olması, âdeta katledilmeyi bekleyen kurbanlar olarak sahnede yerlerini almaları ilginçtir. Diğer taraftan, Türklerin sanki I. Dünya Savaşı'nda diğer ülkelerle altı cephede dört yıl boyunca savaşmadıkları, sadece katliam yapmakla meşgul oldukları, Ermenileri ve Süryanileri yok etmenin yollarını aradıkları gibi bir üslup kullanılmaktadır. Oluşturulan sanal mekânda sivil halk olarak Türkler ya da Müslümanlara yer verilmemiştir. Türkler, sadece savaşmaya ve katliam yapmaya programlanmış asker erkek nüfus olarak hafızalara yerleştirilmiştir. Bu anlatımlarda, şehirlerde ve köylerde hiç Türk ve Müslüman aileler, kadınlar ve çocuklar yoktur ve Ermeni çetelerinden ya da Rus ordularından dolayı hiç acı çekmemişlerdir.

II. Midyat İsyanı

Osmanlı Devleti'nin özellikle Rumeli'deki fetihleri sırasında uyguladığı iskân politikasında, etnik ya da dinî ayırım sözkonusu değildi ve toplumsal kaynaşmanın sağlanması amaçlanıyordu³²⁹. 19 ve 20. yüzyılda daha çok bir askerî tedbir veya taktik olarak gelişen bu uygulamanın ilk örneklerini Batılı emperyalist devletlerin sömürgelerindeki uygulamalarda görüyoruz. “Biz” ve “onlar” ayırımını yaparak ve farklılıkları ön plâna çıkararak yola çıkan bir ideoloji olan emperyalizm, çıkarları doğrultusunda bu uygulamayı sömürge toplumlar üzerinde kullanmıştır. Zorunlu göç ve yer değiştirme, savaş durumlarında askerî bir güvenlik önlemi olarak, casusluk ve düşmana yardımın önüne geçmek için uygulanmaya başlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın

³²⁹ Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, (Ankara: TTK Yayınları, 1997); Tayyip Gök-bilgin, *Rumeli'de Yürükler; Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, (İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1957).

hemen başında Almanya, Belçika ve Fransa sınırında yaşayan halkı zorunlu göçe tabi tutmuş ve yerlerini değiştirmiştir³³⁰. Yine Rusya, Almanya ve Avusturya sınırında yaşayan Almanları daha iç bölgelere gönderirken, Kafkasya'da yaşayan Müslüman nüfusun bir kısmını Rusya'nın içlerine, bir kısmını da Hazar Denizi'nde bir adaya zorunlu göçe tabi tutmuş ve yerlerini değiştirmiştir³³¹. Çok fazla bilinmese de II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilân etmesi üzerine, ABD yönetimi, batı kıyılarında Los Angeles ve San Fransisco gibi büyük şehirlerinde yıllardır yaşayan ve ABD vatandaşı olmuş binlerce Uzak Doğu ve Japonya kökenli aileyi zorunlu göçe tabi tutmuş ve savaş süresince Arizona gibi daha iç kesimlerde oluşturulan kamplarda yaşamak zorunda bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesi sonrasında 1915 yılında cephe gerisi olan Anadolu'nun değişik yerlerinde Ermeni çetelerinin organize olarak asayiş bozdukları ve Osmanlı sivil halka ve askerî birliklere saldırdıkları görülmüştür. 26 Şubat 1915'te Bitlis'in Hizan kazasında, 28 Şubat 1915'te Siirt'in Erciş kazasında cepheye sevk edilen Osmanlı askerlerine ve gönüllülere Ermeniler tarafından saldırılmıştır³³². Yine Kayseri bölgesinde yapılan aramalarda Ermenilere ait evlerde çok sayıda bomba ve silahla birlikte Fransızca, Rusça ve Ermenice şifre belgeleri bulunmuştur. 15 Nisan 1915'te Van'ın Çatak, Gevaş, Hoşap ve Erçek ilçelerinde Ermenilerin isyanı başlamıştır. Ardından 20 Nisan 1915'te bu sefer Van'da başlayan Ermeni isyanı sonucu Van'a gelen bütün yollar kesilmiş ve askeri yardım

³³⁰ Bkz. Isabel Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, (Ithaca: Cornell University Press, 2005).

³³¹ Daha fazla bilgi için bkz. Eric Lohr, *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I*, (Cambridge: Harvard University Press, 2003).

³³² Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Kafkas Cephesi, 3.Ordu Harekatı, cilt II*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993) s. 566.

gönderilmesi engellenmişti³³³. 2 Mayıs 1915'te Hakkâri bölgesinde yaşayan Nesturiler de Patrik Mar Şimun liderliğinde organize olarak isyan etmişler ve Rusya'nın yanında savaşa dâhil olduklarını göstermişlerdir. Ancak bölgeye acilen bir kuvvet gönderilememiş ve mahallî jandarma kuvvetlerinin bölgede yaşayan aşiretlerden yardım alarak isyana müdahale etmesi tavsiye edilmiştir³³⁴.

Ermeni isyancıların büyük çoğunluğunun asker kaçağı olduğu ve düzenli hareket edebildikleri gözlenmiştir. Ordu-
dan topluca ve silahlı bir şekilde firarların gerçekleşmeye başlaması üzerine, Ermeni erlerin gerek orduda gerekse jandarma birliklerinde silahlı hizmetlerde, karargâhlarda ve komutanların yanlarında çalıştırılmamaları yönünde bir karar alınmıştır³³⁵.

Bütün bu isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na tam olarak angaje olduğu ve pek çok cephede sıcak çatışmaların yaşandığı bir zamana rastlamaktaydı. En son olarak da 18 Mart 1915'te Çanakkale Cephesi açılmış ve bu cephenin kritik pozisyonu gereği diğer cephelerden asker sevk edilmek zorunda kalınmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın geçici tehcir kanununu "Sefer Zamanında Hükümetin İcraatına Karşı Gelenler İçin Ordu Tarafından Alınacak Önlemler Hakkında Geçici Kanun" adıyla 1 Haziran 1915 tarihinde kabul etmesine kadar alınan "Ermeni isyancıların elebaşlarının tutuklanması" (24 Nisan 1915) ve özellikle "Erzurum, Van ve Bitlis dolaylarında yaşayan Ermenilerin geçici olarak önce Konya, Ankara ve Çankırı'ya daha sonra da Musul, Urfa ve Zor civarına göç ettirilmeleri" (23 Mayıs 1915) kararları, askerî tedbirler olarak yetersiz kalmıştır³³⁶.

³³³ Genelkurmay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s. 591.

³³⁴ Genelkurmay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s. 592.

³³⁵ Genelkurmay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, s. 566.

³³⁶ Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, (Ankara: TTK Yayınları, 2005)

Zorunlu göç uygulaması, Osmanlı sınırları içinde yaşayan bütün Ermenileri kapsamamaktaydı. Bu konuda önemli araştırmalar yapan Kemal Çiçek şu tespitlerde bulunmaktadır: "... hükümet gereksiz yere nüfus naklini mümkün olduğunca engellemeye gayret etmiş, şehir yaşamının ve sosyo-ekonomik dengelerin bozulmaması için önemli ayrıcalıklar getirmiştir. Kısacası kanunun uygulanması esnasında önemli ölçüde muaf kategorileri belirlenmiştir."³³⁷ Katolik ve Protestan Ermeniler ile savaş bölgesi dışında kalan ve komite üyesi olmayanlar hariç göç ettirilmemişlerdir. Asker, subay, sıhhiye subayları, öğretmenler ve aileleri ile Osmanlı Bankası, Reji İdaresi, Duyun-ı Umumiye ve Demiryolları çalışanları ile aileleri zorunlu göç dışında tutulmuşlardır. Yine devlet için üretim yapan veya kendi halinde çalışan bazı meslek erbabı, tüccar ve zanaatkarlar sevk edilmemişlerdir³³⁸.

Zorunlu göç kanunu uyarınca Gregoryen Ermeniler dışında tehdit oluşturmayan ve isyan etmemiş olan diğer Hristiyan tebaa yerlerinde bırakılmıştır. Bu noktada, Rusya ile savaş başlar başlamaz, İran sınırında ve Van-Hakkâri dolaylarında yaşayan Nesturiler, savaşta tarafsız kalmaları noktasındaki Osmanlı telkinlerini pek dikkate almamaktaydılar. Rusya ile genel itibarıyla 19. yüzyıl boyunca özelde ise Rusya'nın Kuzeybatı İran topraklarını fiili olarak işgal ettiği 1910'dan itibaren sıkı ilişkiler geliştirmiş olan Nesturiler, Osmanlı Devleti için o bölgede güvensiz bir ortam oluşturmaktaydılar. Bu nedenle Osmanlı sınırları dâhilinde Hakkâri civarında yaşayan Nesturilerin, savaş süresince Konya veya Ankara gibi cephe gerisinde kalan şehirlere getirilip

s. 37-87. I. Dünya Savaşı'nda Ermenilerin zorunlu göç ettirilmesiyle ilgili olarak son yıllarda yapılmış en kapsamlı ve bilgilendirici çalışmadır. Özellikle yabancı arşiv belgelerinin güzel bir şekilde kullanılmasının yanı sıra akademik olmayan okuyucu kitlesini hedef alan tarzıyla 'tehcir' olarak bilinen Ermenilerin zorunlu göçü meselesini anlaşılır bir şekilde ortaya koymuştur.

³³⁷ Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, s. 76-77.

³³⁸ Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, s. 78-79.

yerleştirilmeleri düşünölmüş ancak hayata geçirilememiştir³³⁹. Nitekim Nesturilerin Patrikleri liderliğinde isyan ederek Rusya'nın yanında savaşı dâhil olduklarını ilân etmeleri, Osmanlı yönetiminin buradan gelebilecek güvenlik tehdidini önceden görebildiğini göstermektedir.

Zorunlu göç kararı ilgili vilâyetlere duyurularak gereğinin yapılması için telgraflar çekilmiştir. Zorunlu göç uygulaması sırasında diğer bölgelerde de olduğu gibi Diyarbakır Vilâyeti dâhilinde bazı isyanlar meydana gelmiştir. Özellikle ordudan firar ederek çeteler oluşturan Ermeniler, bölgede çok az sayıdaki jandarma kuvvetiyle kurulmaya çalışılan asayiş ortamını bozmaktaydılar³⁴⁰. Yerel yönetici ve memurların zorunlu göçü idare ve sevk etmedeki yetenekleri ve yetersizliklerinin yanı sıra, Ermeni çetelerin yaptıklarından dolayı galeyana gelen Müslüman bölge halkı ve bu durumu fırsat bilen bazı Kürt aşiretlerin isyan eden Ermeniler hakkında çıkarılan zorunlu göç kararını bütün Hristiyan tebaa için çıkarılmış gibi algılamaları da sözkonusu olmuştur³⁴¹.

Bu algılama neticesi yaşanan olaylar, Mardin ve Midyat dolaylarında yaşayan Süryanilerin, 1000 kadar Ermeni çetecileri ile birlikte Ekim 1915'te isyan etmelerine neden olmuştur, isyanı haber alan Osmanlı yönetimi, bölgede isyana müdahale edecek askerî kuvvet bulunmadığından oldukça zor durumda kalmıştır. 17. Kolordu Kumandanı Halil Paşa'nın teklifiyle, o sırada özel bir görev için oluşturulan bir müfreze ile İran'a gitmek üzere yola çıkmış ve Cizre yakınlarında bulunan Ömer Naci Bey, isyana müdahale etmek üzere görevlendirilmiştir. Ömer Naci Bey'in İran hakkında daha önceki tecrübeleri de düşünölerek kendisine

³³⁹ BOA, DH. ŞFR. No: 46/78

³⁴⁰ Nejdett Bilgi, *Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları*, (İzmir: Akademi Kitabevi, 1997) s. 24-25.

³⁴¹ Bu iddia için bkz. Ramazan Araş, *Migration and Memory*, s. 75.

İran Azerbeycan'ında yaşayan Türklerle irtibat kurmak ve onları Ruslar aleyhine kışkırtarak teşkilâtlandırmak görevi verilmişti³⁴². Ömer Naci Bey, Musul Valisi Haydar Bey'e çektiği telgrafta: "Diyarbakır, Midyat ve Cizre kazalarındaki Süryanilerin isyan ederek civardaki Müslüman köylerine saldırdıklarını, mübalağalı olmakla birlikte yaklaşık 4.000 silahlı isyancının olduğunu, elindeki toplam 650 mevcut ve iki adi cebel topundan müteşekkil kuvvetle isyanı bastırmak üzere hareket edeceğini" ifade etmiştir³⁴³. Ömer Naci Bey'in isteği üzerine 51. Fırka'dan bir piyade taburu ile 2 cebel topu da kendisine gönderildi. 8 Kasım 1915'te ayrıca Ömer Naci Bey'e yardım amacıyla Ethem Bey (Çerkez Ethem) komutasındaki 500 kişilik bir milis kuvveti bölgeye sevk edildi³⁴⁴.

Enver Paşa bu bölgedeki Süryanilerin isyanından çok rahatsız olmuş ve derhal bastırılması emrini vermişti. Osmanlı yönetimi isyanın usulünce ve isyancıların can güvenliklerinin garanti edilerek bitirilmesinden yanaydı ve bu noktada Musul'da bulunan Metropolit'ten yararlanılması önerilmekteydi.³⁴⁵

İsyanın en önemli direniş noktası Hezek köyü civarıydı. Köyün etrafını duvarlar ve hendeklerle tahkim etmiş olan yaklaşık 10.000 kadar isyancı Ömer Naci Bey'in barış teklifini reddetti. Yaşanan silahlı mücadelede Ömer Naci Bey müfrezesi ikisi subay olmak üzere 38 yaralı ve 3 şehit verdi. İsyancıların kaybı konusunda bir bilgi sözkonusu değildir. Civardaki isyana katılan bazı köyler barış teklifine silahlarının işe yaramayanlarını bırakıp diğerlerini saklamak şeklinde karşılık verdiler. Köyü ablukaya alan Ömer Naci Bey,

³⁴² Sadık Sarısan, "Ömer Naci Bey Müfrezesi", *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Kasım 1995, No: 16, s. 503.

³⁴³ ATASE (Askeri Tarih ve Stratejik Etüd) Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 27.

³⁴⁴ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 31.

³⁴⁵ Sadık Sarısan, "Ömer Naci Bey Müfrezesi", s. 504.

ısrarla isyancılara silahlarını bırakmalarını ve isyanı bitirmelerini aksi halde şiddetle muamele edileceği uyarısında bulundu³⁴⁶.

Ömer Naci Bey ile yapılan haberleşmelerde isyan edenlerin Ermeniler değil Süryaniler olduğu vurgulandıktan sonra, isyanın sulh yoluyla bitirilmesi mümkün ise bu yönde hareket edilmesi noktasında telkinler söz konusudur. Örneğin, III. Ordu Kumandanı Mahmut Kamil Paşa'nın 12 Kasım 1915'te çektiği telgrafta: "Midyat, Cizre cihetinde isyan edenler yalnız Ermeni olmayıp bunların kısm-ı âzâmisi Süryani'dir... İrâde-i sâmilere üze meselenin sulhen teslimi kabil ise haklarında emr-i âlileri vechile muâmele ifâsı Diyarbakır Vilâyetine emir ve îş'ar kılınmıştır" ifadeleri yer almaktadır³⁴⁷.

15 Kasım 1915 itibarıyla Midyat ve Cizre'deki isyan hâlâ devam etmektedir ve Sincar Dağı civarında yaşayan Yezidilerle bölgeye sürgün edilen bir kısım Ermenilerin birleşerek isyan ettikleri ve isyanı devam ettirmeleri noktasında Süryanilerle haberleştikleri haber alınmıştır. Bu noktada üçüncü bir barış teklifi mümkün görülmemekle, Ömer Naci Bey'in yardımına IV. Ordu'dan bir tabur asker ile iki cebel topu gönderilmiştir³⁴⁸.

Nihayet 17 Kasım 1915 itibarıyla Ömer Naci Bey, verilen emir üzerine âsilere tekrar isyanı bırakmalarını teklif etmiş ve olumlu cevap almaya muvaffak olmuştur. Buna göre, bir kısım âsiler silahlarını bırakmışlar ve devlete sadık olduklarını ilân etmişlerdir. Ayrıca hükümete olan borçlarını ödeyeceklerine ve tahrip ettikleri telgraf hattını tamir ederek isyan durumunda olan diğer Süryani köylerine de isyanı bitirmeleri için bir heyet göndereceklerine söz vermişlerdir.

³⁴⁶ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35.

³⁴⁷ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-1.

³⁴⁸ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-3.

Bu durumda Ömer Naci Bey'e göre isyan sulh yoluyla bitirilmıştır ve artık aslî vazifesi olan Kuzeybatı İran'a doğru yola çıkmak istemektedir³⁴⁹. Ancak bir süre sonra anlaşılmıştır ki Ömer Naci Bey sadece Hezek köyündeki isyanı sulh yoluyla bitirmiştir, Midyat ve civarındaki isyan bitmemiş ve günden güne genişlemiştir. Süryanilerin aman dileyerek isyanı bitirmeyecekleri ve bölgede daha ciddi olayların yaşanması söz konusu olduğu anlaşıldığından, Ömer Naci Bey'in isyan bastırılmadan bölgeden ayrılmasına izin verilmemiştir³⁵⁰. 26 Kasım 1915'te Başkumandanlıktan işin ciddiyetini gösteren "Midyat isyanı derhal ve kemâl-i şiddetle bastırılmalıdır..." ifadelerinin yer aldığı bir telgraf gönderilmiştir³⁵¹. 28 Kasım 1915'te bölgedeki isyanla ilgili cevaplanması istenen sorulardan oluşan bir başka telgraf İstanbul'dan III. Ordu Kumandanlığına gönderilmiştir. Telgraftaki sorular, 17 Kasım itibarıyla isyanı sulh yoluyla bitirdiğini yazan Ömer Naci Bey açısından ilginçtir. On gün sonra yazılan bu telgrafta Midyat bölgesindeki âsilerin hangi milletten oldukları, aralarında Ermenilerin olup olmadığı eğer varsa nereden ve ne kadar oldukları, Ömer Naci Bey'in bunlardan hangileriyle hangi şartlarda ve ne şekilde anlaştığı, bu anlaşmanın halen ne dereceye kadar mümkün olup olmadığı sorulmaktaydı³⁵².

Çok acil kaydıyla 28 Kasım 1915'te Erzurum'dan Enver Paşaya çekilen telgrafta sorulan sorulara etraflıca cevap verilmiştir. Buna göre, Midyat isyanını çıkaranların büyük bir kısmı Süryaniler olup civardan bir kısım Ermeni ve Kel-dani de isyana katılmıştır. Ömer Naci Bey'in sulh yoluyla anlaşma sağladıkları Hezek köyündeki âsilerdir. Fakat bunların teslim ettikleri silahlar çok azdır ve eğer yaşadıkları

³⁴⁹ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-8.

³⁵⁰ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 51.

³⁵¹ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-14.

³⁵² ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 51-3.

yerlerin değiştirilmesi ya da ellerindeki silahların toplanması sözkonusu olursa tekrar isyan edeceklerine dair ihtimalin yüksek olduğu Ömer Naci Bey ve Diyarbakır Valisi tarafından bildirilmiştir. Bu durumda, şimdilik olayların yatıştığı bu bölgede asayişin devamı ve isyancıların devlete tamamiyle bağlılıklarının sağlanması açısından bölge halkının derhal başka bölgelere nakledilmeleri tavsiye edilmiştir. Aksi halde, düşmanın yaklaşması durumunda isyanın tekrar başlaması sözkonusudur. Mahmut Kâmil Paşa'ya göre bölgedeki durum hiç iç açıcı değildir ve en uygun zamanda IV. Ordu'dan iki tabur asker ve bir batarya sahra topunun sevkiyle isyancıların kati bir surette cezalandırılmaları ve ellerindeki bütün silahların toplanması, ancak yerlerinin değiştirilmemesi uygun olacaktır³⁵³.

Yukarıda kısaca askerî açıdan anlatılan Midyat İsyanı'nın Diyarbakır Vilâyeti'nde zorunlu göç uygulamasının hayata geçirilmesi sonucu olduğu açıktır. Ermeniler için alınan kararın uygulanması sırasında, bazen kasıtlı bazen de kasıtlı olmadan yerel yöneticiler, askerler ve bölgedeki bazı Kürt aşiretler tarafından Süryaniler de Hıristiyan olmalarından dolayı zarar görmüşlerdir³⁵⁴. Ayrıca bölgeye diğer yerlerden sevk edilmeye başlanan Ermenilerin de kaçarak saklanmaları ve Süryanileri kışkırtmaları etkili olmuştur. İsyan, Midyat ve çevresinde bulunan korunmaya elverişli bazı köyler (Hezek, Ayn-Varda, Basibrin, Hah gibi) ile yüksek duvarlara sahip olan manastırlara (Mar Malke, Zafaran, Mar Gabriel gibi) sığınarak başlatılmıştır. Özellikle yiyecek için bölgedeki Müslüman köylerine baskınlar düzenlenip insanla-

³⁵³ ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 58-1.

³⁵⁴ David Gaunt'ın, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, başlıklı kitabının 188. sayfasında hiçbir kaynak gösterilmeden bölgede 1915 yazında yaşanan olayların faillerinin, şehir merkezleri hariç diğer bölgelerde çoğunlukla Kürt aşiretleri olduğu iddiasına yer verilmektedir.

rın öldürölmeleri ve asayişin tamamen yok olması üzerine Osmanlı yönetimi olaya müdahale etmek zorunda kalmıştır³⁵⁵.

Göröldüğü gibi Osmanlı yönetiminin, yıllarca barış içinde Mardin-Midyat dolaylarında Osmanlı tebaası olarak yaşamış Süryani toplumuna yönelik savaş öncesi ve sonrası aldığı herhangi bir güvenlik kararı sözkonusu değildir. Yine Osmanlı yönetimi altında yüzyıllardır yaşamış olan Süryanilerin, bu süre içinde devlete karşı herhangi bir isyanları da olmamıştır. 1915 yılı gibi I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni cephelerde savaşmak zorunda kaldığı ve çok zorlandığı bir zaman diliminde başlayan Midyat isyanının Osmanlı yönetimi tarafından gözardı edilmesi düşünölemezdi. Cephe gerisi kabul edilen bir bölgedeki bu isyan her şeye rağmen barış yoluyla sona erdirilmiştir. Savaş ortamında ve cephe gerisindeki asayişin önem arzetdiği ve savaş şartlarından dolayı tam olarak sağlanamadığı bir zaman diliminde gerçekleşmiş olan olayları, Süryanilere yönelik bir "soykırım" olarak nitelendirmek, ancak bir ard niyet ve ideolojinin eseri olduğunu ortaya koyar.

Savaşın sona ermesinin hemen ardından özel bir görevle bölgeyi gezen ve rapor hazırlayan İngiltere ordusundan Binbaşı E. Noel, 20 Nisan 1919'da Mardin'e gelmiştir. Şehirde bulunan Hristiyan din adamlarıyla yaptığı toplantı sonrasında yazdığı raporunda, özellikle bu bölgede yaşayan Süryanilerin savaştan en az zarar gören topluluk olduklarını vurgulamaktadır. Bir şekilde Osmanlı düzenine adapte olduklarını ve hâlâ Osmanlı yönetiminin devam etmesi gerektiği düşöncesinde olduklarını rapor etmektedir³⁵⁶.

³⁵⁵ David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors*, s. 276.

³⁵⁶ FO 141 7 806,218295.

Ayrıca Şunu da belirtmek gerekir ki, bölgedeki asayişsizlik sonucu yaşanan köy baskınları, eşkıyalık hareketleri, aşiretler arasındaki eskiye dayanan sorunların sıcak sonuçlar doğurması, öldürmeler, yakıp yıkmalar ve soygunlar sadece Mardin-Midyat dolaylarında ve Süryanilerin Hristiyan bir halk olmalarından dolayı gerçekleşmemiş, bilakis bu tür olaylar savaş süresince Batı Anadolu da dahil bütün İmparatorluk topraklarında görülmüştür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI SÜRYANİLER

Savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki toprakları üzerinde yeni oluşumlar meydana geldi ve genel olarak Süryani toplumu (Nesturi, Yakubi, Keldani) bu durumdan fazlasıyla etkilendi. Büyük çoğunlukla bugünkü Türkiye sınırları içinde yaşamakta olan ve savaşta Osmanlı tebaası olarak sessiz kalan Yakubiler, yeni Türk devletinin kurulmasıyla ve yapılan uluslararası anlaşmalarla Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları olarak kabul edildiler. Nesturi ve Keldaniler yaşadıkları bölgeler ve savaş sırasındaki yer değiştirmeler itibarıyla, savaş sonrasında İngiltere ve Fransa'nın işgalinde olan Suriye ve çoğunlukla da Irak topraklarında yaşamaktaydılar. Özellikle Nesturiler savaşa İtilâf Devletleri saflarında katılmışlar ve gerek Rusya'yı gerekse İngiltere'yi bulundukları pozisyon ve imkânları nispetinde sonuna kadar desteklemişlerdi. Fakat savaş sonrasında kendilerini bir anda yaşadıkları topraklardan koparılmış ve Irak'ta kurulmuş olan sığınmacı kamplarında buldular. En büyük istekleri yaşadıkları topraklar olan Hakkâri bölgesine tekrar yerleşmekti. Bu da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle yapılacak olan barış antlaşmasına bağlıydı. Hâlihazırda Hakkâri, Türkiye sınırları içinde bulunmaktaydı ve henüz Türkiye-Irak sınırı tam olarak tespit edilmemişti³⁵⁷.

Süryani toplumu, Irak'ta sığınmacı olarak yaşadıkları süre içinde, salgın hastalıklar ve açlık gibi materyal zorlukların yanı sıra bir arada yaşama ve liderlik problemleriyle de karşı karşıya kaldı. Savaş sırasında İngilizlerin Süryani birlikleri komutanı olarak görevlendirdikleri Agha Petros

³⁵⁷ Harry Charles Luke, *Mosul and its Minorities*, (London, 1925) s. 102.

kendini Nesturi toplumunun doğal lideri olarak görmekte ve bu sıfatla gerek Paris Konferansı'na gerekse İtilâf Devletleri hükümetlerine yazılar yazmakta ve taleplerini dile getirmekteydi. Bu sırada Patrik Mar Polus Şimun hastalanarak öldü ve gelenek gereği yerine o sırada daha 12 yaşında bir çocuk olan yeğeni Ishai geçti³⁵⁸, İngiltere yönetimi tarafından bölgede siyasi subay olarak görevlendirilen Wigram'ın isteği doğrultusunda Agha Petros Irak'tan çıkarıldı ve sürgüne gönderildi. Wigram'ın düşüncesine göre Nesturilerin doğal lideri Patrikti ve ancak Patriklik etrafında tekrar toplanabilirlerdi³⁵⁹. Bunun için çalışmalar başlatan Wigram, Patrik Ishai'nin yanına teyzesi Surma Khanum'u yerleştirdi ve kendisine bir miktar aylık ödenmeye başlandı. Bu sayede Nesturi halkının Patriklik makamına duydukları saygı ve bağlılık yeniden kazanılmaya çalışıldı.

Savaş sonrasında Süryanilerin durumuyla ilgili olarak hazırlanan bir raporda, tıpkı Amerika'da yaşayanlar arasında olduğu gibi farklı gruplar (Nesturi, Yakubi, Keldani vs.) arasında bir ulusal birliğin oluşturulması noktasındaki engeller şu şekilde belirtilmiştir:

Mezhepsel Farklılıklar:

Nesturiler ve Yakubiler arasında Hz. İsa'nın doğası üzerine oluşan ilk dinsel farklılaşma belki çok büyük bir problem oluşturmamakla beraber, yüzyıllardır süren bu ayrılık, gruplar arasında yanlış anlamalara, güvensizliğe ve birbirleriyle ilgili olarak hurafe şeklindeki yanlış inanışlara neden olmuştur. Bu teolojik farklılıklar düşmanlığa neden olmamakta, fakat halklar arasında hâlâ canlılıklarını korumaktadırlar. Farklı Patriklik iddiaları diğer bir problemi oluşturmaktadır. Özellikle Nesturi Patriğinin tarihsel

³⁵⁸ Harry Charles Luke, *Mosul and Its Minorities*, s. 102-103

³⁵⁹ J. F. Coakley, *The Church of the East and the Church of England*, s. 345.

süreçte kazandığı hem sivil, hem idarî hem de askerî otoritesi ve kendisine monarşi benzeri bir itaatle bağlanılmış olması, Yakubi ve Keldani Patriklerin kabul edemeyecekleri bir durumdur. Ayrıca Keldanilerin ve Süryani Katoliklerin doğrudan Papa ile olan bağları durumu bir başka açıdan da zora sokmaktadır³⁶⁰.

Dil Problemi:

Yakubilerin, yaşadıkları bölgeler itibariyle genelde Arapça konuşuyor olmalarına karşın, Nesturilerin Süryanice'nin modern şeklini millî dilleri olarak kullanmaları, aşılması gereken önemli bir problemdir. Her ne kadar Yakubiler Kilise dili olarak eski Süryanice'yi kullanıyor ve bugün Nesturilerin kullandıkları modern Süryanice'nin de kökenini bu dil oluşturuyorsa da, karşılıklı olarak üzerinde mutabakat kurulması gerekmektedir³⁶¹.

Yaşadıkları Bölgeler:

Tarihsel süreçte çok farklı gruplara ayrıldıkları gibi farklı coğrafyalarda da yaşamaya başlayan Süryanilerin, bir devlet oluşturmalarının önündeki belki de en önemli engel bu devletin nerede kurulacağı idi. Yakubiler genel olarak Yukarı Mezopotamya'da, Keldaniler genelde Dicle vadisinde ve Nesturiler ise Hakkâri yüksek dağlarında ve Kuzeybatı İran'da yaşamaktaydılar. Farklı coğrafi şartlarda yaşamaya alışmış bu insanlara ortak bir vatan bulmak ve alışkanlıklarıyla birlikte yaşadıkları toprakları terk etmelerini söylemek çok zordur. Yarı bağımsız ve yarı medenî olan dağlı Nesturilerin, örneğin Mezopotamya ovalarındaki hayat tarzına alışmalarını beklemek mümkün değildi. Ya da Urumiye'deki

³⁶⁰ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

³⁶¹ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

Nesturilerin bu verimli ve güzel toprakları bırakmalarını kim isteyebilirdi³⁶².

I. Süryani Lider Agha Petros

1918 yılında İngiliz İstihbarat Servisi'nin hazırladığı raporda Süryani Lider Agha Petros şöyle anlatılmaktadır:

Kürdistan'ın Baz şehrinden bir Nesturidir, fakat bir süre Urumiye'de yaşamıştır. Süryaniler arasında en etkili şahsiyetlerden biridir ve 1500 kişilik bir Süryani birliğine komuta etmiştir. Baz'da bir akrabasını öldürmekten suçlanmış ve Urumiye'ye gelerek Ermeni okuluna girmiştir. Daha sonra dilencilik turuna çıkan Agha Petros, Hindistan, Çin, Japonya, Amerika ve Kanada'ya gitmiştir. Kanada'da polis kayıtlarına girmiş ve başına ödül koyulan bir suçlu olarak aranmıştır. Kanada polisi tarafından Dr. Day olarak bilinmektedir. Kanada'dan Londra'ya geçen Agha Petros, Peter Ellow & Co. adıyla kurduğu şirket sayesinde ticarete başlamış ve İran'a yüklü miktarda mal göndermiştir. Bir süre sonra Roma'ya gitmiş ve Papa ile görüşmüştür. Papa kendisine bir onur madalyası vermiştir. 1906'da İran'ın Urumiye şehrine, üzerinde bir Türk konsolos üniforması giymiş olarak gelmiştir. Burada evlenmiş ve yerleşerek ticarete başlamıştır. 1907 yılında Osmanlı-İran sınır komisyonunda görevli olan Tahir Paşa onun evinde birkaç ay kalmıştır. Bir süre sonra Agha Petros, Osmanlı Devleti'nin Urumiye konsolosu olarak tayin edilmiş ve koruma olarak emrine 25 asker verilmiştir. İran ihtilâli sırasında Petros, Urumiye'deki İranlı yerel yöneticinin bölgeden uzaklaştırılmasından sorumlu tutulmuş ve bir süre için Osmanlı yönetimi adına Urumiye'nin yerel yöneticisi olmuştur. Rus birliklerin bölgeye gelmeleriyle

³⁶² NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

birlikte artık Osmanlı tarafından desteklenmeyen Petros, şansını Ruslarla denemiş ve Rus Konsolosluğu'nda kâtip olarak çalışmaya başlamıştır. Bir süre sonra Albay Andreysky komutası altında istihbarat ajanı olarak görevlendirilmiştir. Bölgenin Rus Başpapazı'nın da Mar Şimun'un temsilcisi olarak katıldığı bir heyetle Petrograd'a gönderilmiş ve orada Çar tarafından kabul edilmiştir.

35 yaşlarında iyi görünümlü biri olan Agha Petros, iyi şekilde Türkçe ve yeterli derecede de Rusça ve İngilizce konuşmaktadır. Diğer Ermeni ve Süryani liderlerle karşılaştırıldığında 1918 yılında özellikle Urumiye'nin boşaltılması sırasında bize bağlılıkla hizmet etmiş ve kendisinden ne istendiyse yapmıştır. Özellikle dağlı Süryani ve Ermeni askerlerin yağma yapmamaları ve Müslüman kadın ve çocukları öldürmemeleri için elinden geleni yapmıştır³⁶³. Şahinkale kasabasında bu suçlardan dolayı bir adamını kendi inisiyatifıyla asmıştır, İngiliz askerlerin arkasını korumakla görevli olan Süryanilerin, aileleri ile birlikte kaçıp gitmelerini engellemek için bazı askerleri vurmaktan çekinmemiştir³⁶⁴.

Yukarıda alıntılanan İngiliz istihbarat raporunda da bahsedildiği gibi Agha Petros, 1917'de Rusya'nın savaştan çekilmesi sonrasında bölgeyle ilgili planlarını değiştirmek zorunda kalan İngiltere'nin içinde bulunduğu durumu çok iyi bir şekilde değerlendirmiş ve İngiltere tarafından bölgedeki Nesturilerin yeni lideri olarak tanınmıştır. Urumiye merkez olmak üzere bölgede Osmanlı kuvvetlerine karşı verilen

³⁶³ İngiliz belgelerinde bu şekilde not edilmiş olsa da Agha Petros'un sicilinin o kadar temiz olmadığı ortadadır. Mar Şimun'un 23 Mart 1918'de görüşmeye gittiği Kürt Şikak Aşireti lideri İsmail Aga Simko tarafından öldürülmesi üzerine Agha Petros komutasındaki Nesturilerin Salmas ve Dilman'daki Müslümanların yaşadıkları köylerde katliam yaptıkları bilinmektedir. Bkz. Mary Lewis Shedd, *The Measure of a Man*, s. 239.

³⁶⁴ Engert Papers, British Intelligence Report, 1918.

mücadelenin devam etmesi İngiltere açısından hayati önem arzetmekteydi. Bu nedenle İngiltere, Nesturileri “müttefik” olarak gördüğünü ilan etti. Agha Petros komutasında İngiltere’nin temin ettiği cephane ve silahlarla bir süre daha bölgedeki direniş devam ettirildi ancak işler planlandığı şekilde gitmedi. Nesturiler ellerinden geleni yapmış fakat İngiltere verdiği sözleri tutmamıştı, İngiltere tarafından vaad edilen silah ve cephane Nesturilere ulaşmayınca bölgenin boşaltılması gündeme geldi ve bu tarihten itibaren Agha Petros bir lider olarak kendini gösterdi³⁶⁵. Nesturilerin Bakuba Kampı’nda geçirdikleri zaman diliminde İngiltere tarafından asker olarak kullanılmaları düşünüldü. Bir İngiliz subayın ifadesiyle Nesturiler “karşılığını ödemedен Kral George’un ekmeğini yemekteydiler”. Parasal olarak İngiltere’ye ciddi bir yük getiren Bakuba ve Mindan Kampları kapatılmalı ve burada yaşayan Nesturilerin yerleşebileceği bir toprak bulunmalıydı. 1920 yılında Agha Petros kamplarda yaşayan Nesturilerin yaşadıkları topraklara dönmeleri noktasında bir planı olduğu iddiası ile İngiliz yetkililere başvurdu. İngilizler tarafından planın uygulanması sakıncalı görülmesine rağmen Ekim 1920’de Agha Petros’a yetki verildi ve silahlı Nesturi birlikleri ile İmadiye bölgesine yapılan sefer Kasım ayı içinde başarısızlıkla sonuçlandı. Özellikle dağlı Nesturilere Agha Petros tarafından tutamayacağı sözlerin verilmesi ve bazı liderlik zaafı nedenleriyle yağmalar ve katliamlar yaşanmış ve bölgede yaşayan halka büyük zararlar verilmişti. Sonuç olarak İmadiye’de isyan çıktı ve İngilizler halkın zararlarının karşılanması için çok ciddi paralar ödemek zorunda kaldılar³⁶⁶.

Agha Petros açısından durum daha farklı değerlendirilmekteydi. Başarısızlıkla sonuçlanan bu görevden döndükten

³⁶⁵ FO 371 / 7793 / 265777.

³⁶⁶ FO 371 / 7793 / 265777.

sonra İngiliz yetkililere sunduğu görev raporunda şunları yazmaktaydı: “Mezopotamya’nın kuzeyinde yaşayan Kürtlerin kalbine uzun yıllar unutamayacakları bir korku saldı. Yüzlerce düşman köyü yaktık, yüzlerce silah ele geçirdik ve onlarca kişi öldürdük. Bu bölgede yaşayan Kürtlerin İngiltere’ye tekrar bir tehdit oluşturmaları uzun zaman alacaktır.”³⁶⁷

Bu son olay İngiltere ile Agha Petros ilişkilerinde sonun başlangıcı oldu. Bölgede daha fazla operasyon yapmasına izin verilmeyen Agha Petros Bağdat’a gitti. Nesturilerin yaşadıkları sığınmacı kamplarından gelen raporlarda Agha Petros’un bazı entrikalar peşinde olduğu bildirilmekteydi. 17 Şubat 1921 tarihli Musul’dan Bağdat Yüksek Komiserliği’ne çekilen telgrafta Agha Petros’un kampta yaşayan Nesturilere İngilizleri dinlememeleri ve eski yaşadıkları topraklara yerleştirilmeleri konusunu kendilerinin halletmeleri gerektiği şeklinde propaganda yaptığı haber verilmekteydi. Daha da önemlisi Agha Petros Fransızlar ile anlaştığını ve Nesturilere liderlik ederek Fransa’nın kontrolünde olan topraklara geçmeleri gerektiğini söylemekteydi. Bu durum bölgedeki dengeler açısından Nesturileri kendi kontrolünde tutmak ve gerektiğinde kullanmak isteyen İngiltere için oldukça rahatsız ediciydi³⁶⁸. Agha Petros’un dosyasında suçsuz insanları itham ederken suçluları koruması, bazı Kürt köylerinden zorla ve tehditlerle para toplaması gibi suçlar da bulunmaktaydı. Ancak çıkarları açısından bunlara göz yuman İngilizler için son olayda durum değişmişti. Bağdat’tan Nesturilerin yaşadıkları kamplara mesajlar göndererek huzursuzluk ve itaatsizliğe neden olan Agha Petros’un Bağdat’ta gözetim altında tutulması gerektiği düşünüldü. Bir süre sonra,

³⁶⁷ FO 371 / 7793 / 265777.

³⁶⁸ Nitekim 1926’ya kadar çözümsüz kalan Türkiye-Irak sınırı ve Musul sorununun kendileri lehine çözümlenmesi noktasında İngiltere Nesturileri amacına uygun şekilde kullanmıştır. Bkz. *Irak Krallığı, Musul Sorunu ve Süryaniler* başlıklı bölüm.

özellikle kamplarda yaşayan dağlı Nesturiler arasında etkili olan Agha Petros'un Mezopotamya'dan defedilmesi gerektiği düşüncesi ağırlık kazandı. Her ne kadar Neşturiler arasında etkili biri olsa ve uzun zamandır İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda çalışmış olsa da İngiltere'nin Kürt politikası Agha Petros'un bölgede kalmasını imkânsız kılıyordu. 1921 yılında, kendisinden bölgeyi terk etmesi istendiğinde karısının yaşadığı Marsilya'ya gitmek için İngilizlerin masraflarını karşılamasını istemeyerek bir Fransa pasaportu ve kendi imkânlarıyla Marsilya'ya gitti³⁶⁹. Her ne kadar İngilizler tarafından Marsilya'ya sürgün edilmiş olsa da Agha Petros belli konulardaki düşüncelerini İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yazmaya devam etti. Görüş ve önerilerini kaleme aldığı bu yazılara hiçbir şekilde cevap verilmediği gibi bir daha Irak'a dönmesine de müsaade edilmedi.

II. Paris Barış Konferansı ve Süryaniler

Paris Barış Konferansı'nın toplanması ve sonrasında imzalanan anlaşma için bugün tarihin iyi ya da kötü olarak düşeceği notu kestirmek zordur ancak, hiç şüphesiz dünyanın o güne kadar gördüğü en büyük savaşın ardından yapılan Paris Anlaşması zor bir anlaşmaydı. İlk defa olarak bir savaşa 'Dünya Savaşı' adı veriliyordu, çünkü 70 milyon insan savaşta seferber edilirken bunlardan 30 milyonu yaralanmış ve 10 milyon insan da ölmüştür³⁷⁰. İstatistiklere bakıldığında Paris Konferansında, toplam 80.000 kelime ve 400 makaleyle 1000'den fazla uzman ve bilirkişinin katılımıyla uluslararası plânda hemen hemen bütün problemler tartışılmıştır. Tartışmaya konu olmayan bir cümle bulmak neredeyse imkânsızdır. Belki de en büyük problemler detaylarda yaşanmıştır. Prensiplerde bir araya gelmek çok zor

³⁶⁹ FO 371 / 7793 / 265777.

³⁷⁰ Andre Tardieu, *The Truth about the Treaty*, (Indianapolis, 1921). Ayrıca bkz. <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/comment/WarFacts/wfactsTC.htm>.

olmamakla beraber Paris Anlaşması için bir detaylar bütünüdür denilebilir³⁷¹.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla savaştan mağlup olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun ve dolayısıyla savaşa müdahil olmuş başta Araplar olmak üzere Ermeniler, Süryaniler ve Kürtler gibi etnik unsurların durumu, yapılacak olan Paris Barış Konferansı'nda belirlenecekti. Konferansa 'barış' konferansı adı verilmişti; zira İtilâf Devletleri için şimdi barış zamanıydı. Ancak, İttifak Devletleri ve özellikle de Osmanlı Devleti için bu konferans bir barış konferansı özelliği taşımamaktaydı. Bu konferansta galip devletler mağlup devletlere barış anlaşmalarının şartlarını dikte edeceklerdi.

Savaş sonrası ortamda, özellikle Orta Doğu, galip devletlerin çıkarları doğrultusunda yeniden şekillenecek ve bu gerçekleştirilirken savaş öncesi Osmanlı topraklarında yaşayan etnik ve dinî azınlıkların durumları ve talepleri sadece bu çıkarlar doğrultusunda bir anlam ifade edecekti. Belli noktalarda ve savaşın kritik anlarında verilen sözler ve vaatler âdeta unutulacak ya da gerçekçi yaklaşımlar ve reel-politika bahaneleriyle geçiştirilecekti. Salahi Sonyel'in ifadesiyle bu etnik ve dinî gruplar "galip devletlerin kendi aralarındaki politik mücadelelerinde birer piyon olarak kullanıldılar."³⁷²

Savaşta İtilâf Devletleri'nin yanında, yani galip tarafta yer alarak kendileri açısından doğru bir tercih yapmış olan Nesturi-Süryaniler, en önemli müttefikleri olan Rusya'yı 1917'deki Bolşevik İhtilâli nedeniyle kaybetmişlerdi. Şimdi savaş sonrası Orta Doğu'ya verilecek yeni şekilde, İngiltere'nin politikaları ve kararları çok daha önemli hale gelmişti.

³⁷¹ James T. Shotwell, " 'Shall' or 'May': How We Handled Verbal Dynamite Making the Peace Treaty", *The Independent*, August 2, 1919.

³⁷² Salahi Sonyel, *The Assyrians of Turkey...*, s. 130.

Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağı üzerine yapılan gizli Sykes-Picot Anlaşması'nda Rusya, Süryaniler gibi Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde küçük etnik grupların bağımsızlığını ya da en azından özerkliğini desteklemekteydi. Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın, savaş sonrasında barışın sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla yayınladığı meşhur "ondört nokta" ya da "Wilson Prensipleri", Nesturi-Süryanilerin bağımsızlık ya da özerk bir yönetim isteklerini destekler nitelikteydi.

Savaş bittiğinde Bağdat'ın kuzeyinde İngiltere'nin denetimindeki Bakuba Kampı'nda yaşamakta olan, İtilâf Devletleri'nin 'en küçük müttefiki' Süryani halkının, Paris Barış Konferansı'ndaki hikâyesi hepsinin içinde belki de en çarpıcı olanıydı. Süryani liderler için onları evlerinden ve yaşadıkları topraklardan eden, ölüm, sefalet ve açlıktan başka bir şey getirmeyen dört yıllık savaşın ardından, zaman haklı olarak istediklerini elde etme zamanıydı ve birlikte ölüme gidecek kadar güvendikleri müttefiklerinin verdikleri sözleri yerine getirecekleri hususunda hiçbir tereddütleri yoktu.

Dolayısıyla Mar Şimun liderliğinde Bağdat'ta bulunan İngiliz yetkililere resmî bir başvuru yaparak Paris Konferansı'nda temsil edilmek istediklerini bildirdiler. Bu başvuruda Süryanilerin, Ermeniler ile karıştırılmadan ayrı bir etnik grup olarak görülerek taleplerinin ele alınması vurgulanmaktaydı. Yapılan başvurudaki istekler genel hatlarıyla şu şekildeydi:

1. Ermeniler ile Süryaniler arasında farklı etnik gruplar olarak kesin ve açık bir ayırım yapılması.
2. İngiltere'nin himayesinde eskiden yaşadıkları topraklarda yeniden yapılanma.

3. Patrik Mar Şimun'un Süryani ulusunun lideri olarak resmen kabul edilmesi.
4. Kürtlerin elinde bulunan Süryani esirlerin serbest bırakılması.
5. Kürtler tarafından işgal edilen Kilise arazilerinin geri verilmesi.
6. İngiliz subaylar tarafından Kürt ve Süryani köy ve aşiret sınırlarının yeniden belirlenmesi.
7. Belli başlı Kürt liderlerin (Kotur Aşireti Lideri Simko, Berwar Aşireti lideri Reşid Bey ve Oramar Aşireti Lideri Şutu) ve özellikle de Patrik Mar Şimun'u öldürenlerin cezalandırılmaları³⁷³.

Konferansta Süryani toplumunun isteklerinin görüşülmesi ve Süryanilerin de temsil edilmesi yönünde yapılan faaliyetler ve verilen dilekçeler sadece bundan ibaret değildi. Paris'te temsil edilmek için başvuranlardan biri de Amerika Süryani Ulusal Cemiyetleri'ydi. Amerika'da örgütlenmiş Süryani cemiyetlerini temsilen oluşturulan komitenin 29 Mart 1919'da Paris Konferansı'na sunduğu dilekçede, bağımsız bir Süryani devletinin ya Amerika ya da İngiltere mandası altında kurulması istenmekteydi. Buna göre kurulacak olan Süryani devletinin sınırları şu şekilde belirtilmişti: Doğu sınırı Urumiye Gölü'nün batı kıyısı, Kuzey sınırı Van Gölü'nün güneyinden geçerek Bitlis'e kadar uzanacak, Batı sınırı Malatya'yı dışarıda bırakacak şekilde Fırat nehrini takiben Harput'tan geçecek ve Güney sınırı ise Antep'in batısından başlayarak Halep'i içine alacak şekilde Bağdat'ın kuzeyinden tekrar Urumiye Gölü'ne bağlanacaktı. Böylece yaklaşık 450.000 kilometre karelik bir toprak parçası yeni kurulacak olan Süryani devleti için talep edilmekteydi. Yine aynı dilekçede Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında Ermeniler gibi Süryanileri de zorunlu göçe tabi tuttuğu ve kat-

³⁷³ FO 608/83/217637.

liamlar yaptığı iddiaları, resmi ya da gayrı resmi herhangi bir kaynağa dayandırılmadan insan kayıpları için 300.000-500.000 gibi rakamlar verilerek bu iddialar desteklenmeye çalışılmaktaydı. Son olarak ise savaş sırasında Süryani toplumunun İtilâf Devletleri için hangi fedakârlıklara göğüs gerdiği, savaştığı ve kayıplar verdiği vurgulanmaktaydı³⁷⁴.

Diğer bir başvuru ise Tiflis'te bulunan Trans-Kafkasya Süryani Meclisi Delegasyonu tarafından yapılmıştır. Bütün Kafkasya'da yaşayan Süryanileri temsilen halkın taleplerini ve arzularını ilettiklerini iddia eden bu delegasyon, öncelikle Süryanilerin savaşan taraf olarak kabul edilmeleri gerektiğini vurguladıktan sonra, Süryani temsilcilerin önce Paris Barış Konferansı'na daha sonra da Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmeleri gerektiğini ileri sürmekteydi. Hem Osmanlı hem de İran topraklarında, Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler birleştirilerek bağımsız bir Süryani devleti kurulması istenmekteydi. N. J. Khan Pira, L. A. Yakul, L. Badaloff ve Shiniore Gunja'nın imzasını taşıyan bu dilekçede Osmanlı yönetimine yönelik bir toplu katliam ya da savaş suçu iddiası yer almamaktadır³⁷⁵.

Aynı şekilde Trans-Kafkasya Süryani Meclisi Delegasyonu başkanı sıfatıyla M. Yacouboff tarafından yazılan ve insanî yardım talep edilen bir mektupta kullanılan ifadeler, yaşanan hadiselerin toplu bir katliamdan ne kadar uzak olduğunu ve savaş şartlarının bütün halklar kadar Tiflis ve Erivan'da yaşayan Süryani sığınmacıları ne kadar kötü etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. Mektupta, Kafkasya'da 30.000 kadar sığınmacı Süryani toplumunun bulunduğu ve yaşam mücadelesi verdiği belirtilmektedir. Muhtemelen buradaki Süryaniler, Rusya'nın 1917'de savaştan çekil-

³⁷⁴ FO 608/83/217637.

³⁷⁵ FO 608 / 83 / 217637, s. 482-483.

mesi sonrasında Rus orduları ile birlikte genelde Urumiye ve Van dolaylarından buralara göç edenlerdir. Bu sığınmacı Süryani halkın açlık ve salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kaldığı ve Amerikan yardım komitesinin bunlardan sadece 5000 kişiye günde yarım ekmek vererek yardıma bulunduğu anlatıldıktan sonra, bütün bu çekilen çilenin de Türk ve Kürtlerle eşit olmayan bir savaşın sonucu olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir savaştan bahsedilmekte ve bu acıların ve sefaletin yaşanmasının temel nedeninin İtilâf Devletleri'ne yardım edilmesi olduğunun görülmesi ve bu açlık ve hastalıkları ortadan kaldırmak için İtilâf Devletleri'nin derhal yardım etmesi gerektiği anlatılmaktadır³⁷⁶.

2 Ağustos 1919 tarihli Paris Barış Konferansı'na sunulan "Süryani İddiaları" başlıklı bir başka raporda ise şu isimlerin imzaları vardı: Joel E. Werda (Amerika Süryani Ulusal Cemiyetleri Başkanı), A. K. Yoosuf (Amerika Süryanileri Temsilcisi), Shimon Ganja, Lazar George, Lazar Yacoboff (İran, Kafkasya ve Kürdistan Süryani toplumları delegeleri). Bu bilgilendirme raporu, Süryanilerin kimler oldukları ve nelerde yaşadıklarıyla başlamakta ve ilginç iddialarda bulunmaktadır. Özellikle kendi dillerini kullanmak yerine Türkçe, Arapça ve Ermenice'yi günlük konuşma dili olarak kullanan çok sayıda Süryani'nin zamanla asimile olarak kimliklerini kaybettiklerinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda değişik zamanlarda Ermeniler oldukları zannıyla katledilen çok sayıda Süryani olduğu kaynak verilmeden iddia edilmektedir³⁷⁷. Sincar Dağı merkez olmak üzere Irak'ta yaşayan 300.000 kadar Yezidi toplumunun da çok yakın bir tarihte asimile olan ve Hristiyanlıktan ayrılan Süryaniler oldukları abartılı rakamlarla ve delile ihtiyaç duyulmadan anlatılmaktadır. Hepsinden çok daha ilginç

³⁷⁶ FO 608 / 83 / 217637, s. 560-561.

³⁷⁷ FO 371 / 4177, Süryanilerin İddiaları, 2 Ağustos 1919.

olan iddia ise, çok sayıda Süryani'nin zaman içinde Müslüman olmuş oldukları iddiasıdır. Buna delil olarak da Süryanilerle iç içe yaşayan Şekak aşireti gibi bazı Kürt aşiretlerin Süryani kökenli olmaları götserilmektedir ki hiçbir bilimsel veriye dayanmamaktadır. Kuzey Mezopotamya'da yaşayan bazı Kürt aşiretlerin Nesturi Patriğine saygı göstermeleri ve "amca" olarak hitap etmeleri gibi uygulamalar iddiaları desteklemek için ileri sürülmüştür³⁷⁸. Paris Barış Konferansı'na sunulan rapordaki bu iddiaların acele ve amatörce hazırlanmış olduğu gözden kaçmamaktadır.

Genel olarak rapor altı ana başlık ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Süryani Halkı, Savaş ve Süryaniler, Süryanilerin Toprak Talepleri, Süryanilerin Tazminat Talepleri, İran Süryanilerinin İddiaları, Süryanilerin İstidat ve Kabiliyetleri başlıkları altında pek çok konu gündeme getirilerek kendi davaları anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmındaki iddialar ve talepler şu şekilde anlatılmaktadır:

1. Tarihsel bir millet olarak ve bu tarihin devam ettirilmesi adına Süryaniler için ayrı bir devlet kurulmalıdır.
2. Geçmişte medeniyetin ve insanlığın gelişmesine yaptıkları katkılar ki özellikle eğitim alanındakiler medeniyetin bel kemiğini oluşturmuştur, Süryanilere bu iddiaları yapmak noktasında yetki vermektedir.
3. Yüzyıllarca dininden dolayı baskı görmüş ve bu uğurda çok sayıda şehid vermiş bir millet olarak, bu iddiaları yapmak noktasında kendinde bir hak görmektedir.
4. Musa'dan bu yana acı çekmiş olan bu tarihsel millet hâlâ ayrı bir devlet olacak kadar nüfusa sahiptir.
5. Büyük Savaş'ta İtilâf Devletleri yanında saf tutarak savaşan ve risk alan, fedakârlıklarda bulunan bir millet olarak ayrı bir devlet kurmaya hakkı vardır.

³⁷⁸ FO 371 / 4177, Süryanilerin İddiaları, 2 Ağustos 1919.

6. Türklerin bütün çağrılarına rağmen İtilâf Devletleri safında savaşa katılan Süryaniler, savaş tazminatı konusunda ön plânda tutulmalıdır ve Süryani mültecilere derhal yardım edilmelidir.
7. Savaşa İtilâf Devletleri'nin yanında girmek için İngiltere, Fransa ve Rusya resmî görevlileri ve yetkilileri tarafından bağımsız bir devlet sözü verildiği konusunda pek çok delil vardır. Böylece Süryaniler bütün varlıklarını riske ederek özgürlük yolunda fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Şimdi de İtilâf Devletleri'nin verdikleri bu sözleri yerine getirmelerini talep etmektedirler.
8. İran Süryanilerine yönelik yapılan kötü davranışlar ve zulümler karşılığını görmeli ve materyal kayıplar da sorumlulardan tazmin edilmelidir.
9. Gelecekte ortaya çıkacak barış ve sükunet ortamının devam ettirilmesi için Salmas ve Urumiye bölgeleri İran yönetimiyle görüşülerek uygun topraklarla değiştirilmelidir.
10. Süryaniler, kuracakları devlet için genel hatlarıyla güneyde Tikrit, kuzeyde Diyarbakır Vilâyeti, batıda Fırat nehri ve doğuda Ermeni dağları arasında kalan bölgeyi talep etmektedirler.
11. Süryaniler, en azından 25 yıl kendi kendilerini yönetmeyecekleri düşüncesinde olduklarından bir manda yönetimini talep etmektedirler.

Paris Konferansı'na sunulan bu dört dilekçenin temel amacı galip devletlerin bağımsız bir Süryani Devleti'nin kurulmasına yeşil ışık yakmaları olmasına rağmen, içerik ve iddialarını desteklemek için kullandıkları argümanların birbirinden farklı olması dikkat çekicidir. Bakuba Kampı'nda yaşamakta olan ve savaş süresince olayların içinde bizzat bulunan Süryani toplumunun lideri Patrik Mar Şimun'un dilekçesinde, Osmanlı yönetiminin katliam yaptığına dair

bir iddia bulunmaz ve daha çok Kürtlerden şikâyeti söz konusuysen, Amerika'da bulunan Süryani cemiyetlerinin özellikle Süryani katliamları iddialarıyla uluslararası kamuoyunu etkilemeye çalıştıklarını görüyoruz.

6 Mart 1919 tarihinde Patrik Poulus Mar Şimun'dan İngiltere'nin Bağdat Yüksek Komiseri A. T. Wilson'a yazılan bir mektuptan, Paris Konferansı'nda Süryanilerin temsil edilmesi için yapılan başvuruların kabul edilmediğini anlıyoruz. Patrik, büyük bir hayal kırıklığına uğradığını ifade ettikten sonra yine de alınan bu karara sadık bir şekilde itaat edeceğini belirtmektedir³⁷⁹. Patrik, bazı kişilerin kendisine Paris Konferansı'na gizlice bir temsilci gönderilmesini teklif ettiklerini fakat kendisinin bunu kabul etmediğini ve şimdi de bu kişilerin 'Patrik sadece kendini ve kendi ailesini düşünüyor Süryanileri değil' diyerek bu durumu kendisi aleyhine kullandıklarını ifade ederek, Wilson'dan kendisine bir mektup yazarak Paris Konferansı'na katılma talebinin ve bu talebin politik nedenlerle İngiliz hükümetince uygun görülmediğinin açıklanmasını istemektedir. Böylece Patrik bunu halkına karşı bir delil olarak kullanmayı düşünmektedir.

Mektupta dikkat çeken bir başka nokta da, eğer bir Süryani devleti oluşturulacaksa bunun Patrik Mar Şimun'un liderliğinde olması gerektiğinin vurgulanmasıdır. Süryani toplumunun aşiret yapılanması şeklinde geri kalmış bir toplum olduğu ve yüzyıllardır Patrik merkezli bir devlet teşkilatlanması içinde yaşadıkları belirtilerek, İngiltere mandasında kurulacak olan Süryani devletinin bunlara dikkat etmesi istenmektedir. Savaş sonrası en azından İtilâf Devletleri'nden birinin mandası altında bir Süryani devleti kurulması gerektiğini düşünen Süryaniler, yaptıkları bütün başvurularda ayrı bir toplum olduklarını ve kendilerinin Ermeniler-

³⁷⁹ FO 608 / 83 / 217637, s. 467-468.

den ayırt edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ermenilerin İtilâf Devletleri nazarındaki pozisyonlarıyla karşılaştırıldığında Süryanilerin durumu çok daha marjinaldi. Bundan dolayı bölgede kurulması daha muhtemel olan büyük bir Ermenistan ya da Kürdistan yönetimine dâhil edilmekten her zaman korkmuş olan Süryaniler, yazdıkları dilekçelerde Patrik Mar Şimun'un liderliği, Ermenilerden farklı bir toplum oldukları ve sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği gibi belli noktaları özellikle vurgulamışlardır³⁸⁰.

Süryanilerin Paris Barış Konferansı'na katılmak için yaptıkları başvuru metinlerinde dikkat çekici bir diğer nokta ise, sürekli bir şekilde yüzyıllardır yaşadıkları coğrafyada Müslümanların arasına sıkışmış ve yine yüzyıllarca Müslüman devletler tarafından yönetilmiş zavallı Hristiyanlar olduklarının vurgulanmasıdır. Hemen hemen yazılan bütün dilekçelerde savaş sırasında İtilâf Devletleri'nin yanında ne büyük fedakârlıklarla savaştıklarının anlatılmasının ardından Hristiyan oldukları noktasına vurgu yapılmaktadır. Aşağıdaki satırlar Paris Barış Konferansı'na Süryaniler tarafından sunulan bir memorandumdan alınmıştır:

...bu taleplerimizden başka şunu da eklemek isteriz ki yüzyıllardır vahşi Müslümanların boyunduruğundan kurtulmayı bekledik. Bir Hristiyan barışının geleceği umudunu hep taşıdık. Bu savaş sırasında halkımız İngiliz, Fransız ve Amerikalıların gelerek baskı ve zulümden bizi kurtaracağını sabırsızlıkla bekledi. Şimdi bu umudumuzun ödüllendirildiğini görmekteyiz. Dünyanın geleceği için yaptığımız bu fedakârlıkların boşa gitmeyeceğine ve meyve vereceğine olan inancımız tamdır³⁸¹...

³⁸⁰ FO 608 / 83 / 217637, s. 467-468.

³⁸¹ FO 608 / 83 / 217637, s. 556.

Yine Agha Petros tarafından yazılan bir başka raporda açıkça şunlar ifade edilmektedir: “...Hristiyan nüfus hiçbir şekilde İslâm topraklarından dışarı çıkarılmamalıdır. Çünkü her bir Hristiyan, İngiltere’nin ve İtilâf Devletleri’nin sadık birer ajanı ve destekleyicisidir...”³⁸²

Mektubun ilginç olan yanı Süryani toplumu içinde farklı düşünen grupların ortaya çıktığını göstermesidir. Savaş sırasında Patrik etrafında toplanan ve birlik oluşturan Süryaniler arasında, savaşın kazanılmasıyla birlikte ayrılıklar görülmeye başlamıştır. Bu ayrışmalar, hiç şüphesiz İtilâf Devletleri’ne karşı kendi durumlarını zayıflatırken, özellikle İngiltere’nin bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasına neden olmaktaydı. Paris Konferansı’na yapılan başvurular bazı İngiliz devlet adamları tarafından hiç hoş karşılanmamaktaydı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilisi George Kidston, Süryanilerin başvurusu üzerine şöyle demektedir:

*Çok yakında Asya’daki bütün köyler Paris Barış Konferansı’na delege göndermek isteyecektir. Bence Hindistan Ofisi bu başvuruyu geri çevirmelidir*³⁸³.

Bugün için daha iyi tanınan ve savaş yıllarında İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nda görevli olan tarihçi A. J. Toynbee’nin aynı konuyla ilgili görüşleri İngiliz çıkarıcılığını göstermesi açısından ilginçtir:

Süryanilerin Paris Barış Konferansı’nda temsil edilmek istemeleri çok aptalca fakat hiç şüphesiz durumlarının konferansta ele alınmasını istemeye hakları var ve bunun bizim tarafımızdan yapılması bizim çıkarımızdır... Doğal olarak gelecekteki konusunda endişeliler. Niye reddedelim onları? Kürt Federasyonu içinde özerk bir bölge olarak Kuzey Doğu

³⁸² FO 839 / 23 / 217637.

³⁸³ Salahi Sonyel, *The Assyrians of Turkey...*, s. 130.

Mezopotamya sınırının korunması için çok değerli bir yapı oluşturacaklardır. Albay Wilson ile aynı düşüncedeyim, tutumumuz sempatik olmalı³⁸⁴.

Aynı şekilde Louis Mallet tarafından 2 Mayıs 1919'da Bay Hirtzel'e yazılan mektupta Süryanilerin, yetkililerle yaptıkları konuşmalardan hareketle İngiltere korumasında bağımsız bir Süryani devleti kurulacağı gibi bir fikre kapıldıkları ancak bunun mümkün olmadığı ve Türkiye ile yapılacak anlaşmanın müsveddesinde bile böyle bir şeyden söz edilmediği vurgulanmaktadır. Mallet, Süryanilerle konuşulması ve bu iddiaları İngiltere'nin desteklemediğinin ifade edilmesi gerektiğini ancak, eğer Mezopotamya'da bir devlet kurulacak olursa bu devletin vatandaşları olacak olan Süryanilerin bütün hak ve hukukunun korunacağı konusunda garanti verilebileceğinin kendilerine anlatılmasını istemektedir³⁸⁵.

Sonuç olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Bağdat Yüksek Komiserliği aracılığıyla Süryanilerin yaptıkları başvuruya olumsuz cevap verdi. Yapılan açıklamada, Süryani toplumunun durumunun ve taleplerinin hâlihazırda İngiliz hükümeti tarafından göz önüne alındığı, fakat Paris Konferansı'nda doğrudan temsilin söz konusu olmadığı, çünkü böyle bir şeyin diğer toplumlar için de bir örnek oluşturacağı ifade edildi. Diğer taraftan İngiliz yönetiminin Süryani toplumuyla ilgili bütün bilgilere sahip olmak istediği ve bunun için de en doğru kanalın İngiliz Yüksek Komiserliği olduğu da belirtilmiştir³⁸⁶.

Farklı Süryani grupların Paris Barış Konferansı'na yaptıkları başvurular ve talepleri sonuçsuz kaldı ve istediklerine ulaşamadılar. 1920 yılı itibarıyla Urumiye'den gelen İranlı

³⁸⁴ Salahi Sonyel, *The Assyrians of Turkey...*, s. 130-131.

³⁸⁵ FO 608/83/217637.

³⁸⁶ FO 371 /4177/ 1842.

Nesturiler ile Hakkâri bölgesinden gelen Osmanlı tebaası Nesturiler çoğunluk itibariyle hâlâ Bakuba Kampı'nda yaşamaktaydılar. Başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletleri'nden istedikleri tek şey eski yaşadıkları bölgelere yerleştirilmeleri idi. Bu isteklerini İngiltere nezninde temsil eden iki lider ortaya çıkmıştı. Osmanlı tebaası olan Nesturiler adına Patrik Mar Şimun'un kızkardeşi Surma Khanum ve İran'dan gelen Nesturiler adına ise Dr. Yonan. Ancak her ikisinin de taleplerinde farklılıklar söz konusuydu. Dr. Yonan, İngiltere'nin İran'a baskı yapmasını ve kampta yaşayan Nesturilerin Urumiye'ye geri dönmelerini sağlamasını istemekteydi. Osmanlı tebaası Nesturilerin durumu ve talepleri ise İngiltere'yi daha da zor durumda bırakmaktaydı, çünkü henüz Türkiye ile kesin bir barış anlaşması yapılmamış ve sınırlar belli olmamıştı³⁸⁷. İngiltere'nin, İran ya da Osmanlı tebaası olarak ayırım yapmadan bütün Süryani halkın temsilcisi olarak Patrik Mar Şimun'u tanıdığını açıklaması gruplar arasında huzursuzluk yaratmıştı. Dr. Yonan'a göre Urumiye Nesturileri hiçbir zaman ne politik ne de dinî açıdan Mar Şimun'un otoritesi altına girmemişlerdi ve İngiliz yetkililer yanlış yapmaktaydılar. Üstelik savaş sırasında İtilâf Devletleri'ne sağlanan yardım ve destek Urumiye'li Nesturilerin uğraşları sonucu meydana gelmişti³⁸⁸.

Süryanilerin İngiltere korumasında bir devlet talepleri sözkonusu olduğu sırada, İngiltere'nin en önemli meselesi Irak'ın kuzey sınırının nereden geçeceği ve Musul'u, Mezopotamya'da kendi himayesinde kurulacak olan yeni devletin sınırları içine nasıl dâhil edebileceği idi. İşte tam bu noktada Süryanilerin talepleri ile İngiltere'nin çıkarları çakışmaktaydı. Eğer Musul Irak'a dâhil edilirse, Musul'un kuzeyinde hem Türkiye'ye hem de bu bölgedeki Kürtlere karşı Süryani-

³⁸⁷ FO 608/274/217637.

³⁸⁸ FO 608 / 274 / 217637, s. 427.

lerin yerleştirileceği bir tampon bölge oluşturulabilirdi. Bu düşünce Lord Curzon tarafından Lordlar Kamarası'nda dile getirilmiş ve Süryaniler de bu noktada umutlarını gelişmelere bağlamışlardı³⁸⁹.

Urumiye'den göç eden Nesturilerin yaşadıkları bölgeye geri dönmeleri ve İngiltere'nin koruması altında bir yönetime kavuşmaları noktasında yapılan taleplere, Lord Curzon tarafından olumsuz ve hatta "imkânsız" sözüyle cevap verilmişti. Çünkü İngiltere İran ile bir anlaşma imzalamış ve İran'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti etmişti. Eğer Urumiye'den göç eden Nesturiler, İran'a dönecek olurlarsa İran vatandaşları olarak belli haklara sahip olacaklardı³⁹⁰. Bütün bunlara karşı Urumiye Nesturilerini temsil eden Dr. Yonan, savaş sırasında Türklere karşı savaşmaları durumunda İngiltere ve Fransa tarafından kendilerine verilen sözlerin neden unutulduğunu sormaktaydı, İngiltere'nin verdiği sözlere karşılık olarak halkın büyük kayıplar verdiğini ve acı çektiğini hatırlatarak, Nesturilerin, İngiltere ve Fransa tarafından verilen bu sözlerin şimdi yerine getirilmesini beklemelerinin çok doğal olduğunu ifade etmektedir³⁹¹.

Bu noktada Lord Curzon her iki gurubun da bir arada kalmalarının daha doğru olduğunu vurgulayarak şunları söylüyordu: "...Siz küçük bir milletsiniz. Aynı topraklar üzerinde bir arada kalmanız sizin için daha iyi olmaz mı? Eğer her şey yolunda giderse koruma altına alacağımız ve birbirinize yardımcı olabileceğiniz bir yer olacaktır." Hiç şüphesiz Lord Curzon bunları, Süryanilerin sorunlarını çözme konusuna verdiği önemden çok, Musul sorunu ve Musul'un kuze-

³⁸⁹ FO 608 / 274 / 217637, s. 420.

³⁹⁰ FO 608 / 274 / 217637, s. 421.

³⁹¹ FO 608 / 274 / 217637, s. 429.

yinde Süryaniler'den oluşan bir güvenli bölge oluşturulması yönündeki düşüncesine bağlı olarak ifade etmekteydi³⁹².

Savaşın 1918 sonbaharında İtilâf Devletleri'nin lehine sonuçlanması ve Musul Vilâyeti'nin ele geçirilmesi, İngilizlere, Kürtlerle doğrudan ilişki kurma fırsatını verdi. Bölgede Kürtlerle birlikte yaşayan Ermeni ve Süryani toplumlarının savaş sonrasında İtilaf Devletleri'nden beklenti ve ümitleri çok yüksekti. Ermeniler açık bir şekilde bu bölgede bir Ermenistan kurulmasını beklerken, Süryaniler en azından yaşadıkları topraklara geri dönmeyi ve İngiltere himayesinde özerk bir yönetim kurmayı istemekteydiler. Bu noktada İngiltere'nin en önemli çıkmazı ise bölgede ciddi bir Müslüman nüfusun yaşıyor olmasıydı. Aynı şekilde Kürtler de, İtilâf Devletleri'nin kendilerini cezalandırarak kurulacak olan Ermenistan devleti sınırları içine dahil edecekleri endişesini taşımaktaydılar³⁹³. Bu endişe bölgede bulunan yerel Türk yöneticileri ve Türk toplumu tarafından da paylaşılmakta ve canlı tutulmaktaydı. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Lozan Barış Anlaşması arasında geçen zaman diliminde, bölgedeki toplumlara verdiği sözleri yerine getiremeyen İngiltere'nin bölgedeki hatalarını iyi değerlendiren yeni Türk yönetimi takip ettiği politikalarda başarılı oldu. Her ne kadar Kürt liderlerden Abdülkadir ve Bedirhan, Batılı devletlerin güdümünde bir Kürt yönetimi hayal etmiş olsalar da, özellikle Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal etmeye başlaması önemli bir dönüm noktası olmuş ve işgallere karşı Anadolu topraklarında başlayan milli mücadelede birlik ve beraberliğin sağlanmasında etkisini göstermiştir. Sonuç itibarıyla İngiltere tarafından Irak'ta, Şeyh Mahmut liderliğinde kısa

³⁹² FO 608 / 274 / 217637, s. 421.

³⁹³ FO 141 / 806, 218295.

sürecek olan bir Güney Kürdistan yönetimi 1918’de oluşturuldu³⁹⁴.

1919 yılında bölgede İngiliz ajanı olarak dolaşan ve raporlar hazırlayan Binbaşı Noel’in Kürtlerle ilgili tespitleri oldukça ilginçtir. Bölgede yaşayan Kürtler ile Arapları değişik açılardan karşılaştıran Binbaşı Noel’e göre, Kürtler Araplar kadar pan-İslâm düşüncesine sahip çıkmamaktadırlar. Kürtlerde milli duygular İslâmî duyguların önündedir ve İngiltere’nin çıkarları noktasında bu duygunun daha sağlam bir şekilde ortaya çıkması sağlanabilir. Araplar ile kıyaslandığında Kürtlerin daha kolay yönetilebilecek olduklarını düşünen Binbaşı Noel, Araplar’a oranla Kürtler’in daha alıcı konumda olduklarını ve modern yönetim metodlarıyla tanıştırıldıklarında sonuç alınabileceğini ifade etmektedir³⁹⁵.

III. Lozan Görüşmeleri

I. Dünya Savaşı sonrasında ulaşılan barış ve güvenlik ortamının devam ettirilmesi ve uluslararası işbirliğinin sağlanması amacıyla 1919 yılında Milletler Cemiyeti’nin kurulması kararlaştırıldı. 1921 yılında Suriye’deki pozisyonunu kaybeden Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, İngilizler tarafından Bağdat’a getirilerek, üç eski Osmanlı eyâletinden (Bağdat, Basra ve Musul) oluşan Irak’ın yeni kralı olarak ilân edildi. Aynı yıl bağımsız bir Süryani devleti kurulması için çaba sarfeden Agha Petros’un faaliyetlerinden rahatsız olan İngiltere, Fransızlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Agha Petros’u Fransa’ya sürgün etti³⁹⁶.

Paris Barış Konferansı Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşılması sorununu çözmemişti. Özellikle 1916’da yapılan

³⁹⁴ Engert Papers, Box 1, Folder 42, Georgetown University Library, Special Collections Division, Washington DC.

³⁹⁵ FO 141 /806, 218295.

³⁹⁶ Ninos Nirari, *Agha Potros*. (Chicago: Alpha Graphic, 1989.) s. 147.

gizli anlaşmaların Rusya tarafından açıklanması, Amerikan Başkanı Wilson'un tutumu ve İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da kuracakları manda yönetimlerine yoğunlaşmaları, Anadolu'da işgallere karşı gelişmeye başlayan milli mücadeleye zaman kazandırmış ve güçlenmesini sağlamıştı. 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda, İngiltere'nin ve özellikle Lloyd George'un baskılarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş öncesi sahip olduğu topraklar üzerindeki haklarını kaybettiği vurgulandı³⁹⁷.

Ağustos 1920'de Osmanlı yönetimi ile İtilâf Devletleri arasında Sevr Antlaşması imzalandı. Buna göre İngiltere Irak'ta Fransa'da Suriye'de manda yönetimleri oluşturmaya başladılar. Antlaşmanın konumuz açısından en önemli noktası azınlıklara vurgu yapan maddeler içermesiydi. Özellikle 62. madde, diğer etnik ve dinî azınlıklarla birlikte açık bir şekilde Süryani azınlığın korunması gerektiğinden bahsetmekte ve oluşturulacak olan komisyon tarafından İran ile olan sınırda düzenlemeler yapılmasını karara bağlamaktaydı³⁹⁸.

Ancak galip devletler 24 Temmuz 1923'te Türkiye ile yeni bir anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Sevr Antlaşması'nı geçersiz kılan gelişme ise Anadolu'da başlayan milli mücadelenin başarıya ulaşmasıydı. İtilâf Devletleri açısından Ankara'da oluşan millî iradenin muhatap alınması zorunluluğu doğmuştu. 1922'de başlayan Lozan görüşmelerinde, azınlıklarla ilgili konular, Milletler Cemiyeti Göçmen Komisyonu Direktörü Dr. Fridtjof Nansen tarafından gündeme getirildi, İngiltere Dışişleri Bakanı olarak

³⁹⁷ Harry N. Howard, *The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923*, (Norman: University of Oklahoma Press, 1931), s. 243.

³⁹⁸ Sevr Antlaşması'nın tam metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Savaş Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. Cilt I* (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1953), s. 525-691.

görüşmelere katılan Lord Curzon, Türkiye sınırları içinde kalan dinî azınlıkların korunması ve hakları konusunda karar alınmasını gündeme getirdi. Konuyla ilgili olarak oluşturulan komitenin hazırladığı raporda, azınlıkların haklarının korunması konusunda Ankara hükümetinin yazılı taahhütte bulunmasını ve bunun hayata geçirilmesi için de İstanbul'da bir Milletler Cemiyeti komisyonu oluşturulması gerektiği vurgulandı. Bu öneriler Türk delegasyonu tarafından şiddetle reddedildi ve görüşmeler sonucu azınlıkların haklarının antlaşma metnine konulacak maddelerle belirlenmesine karar verildi. Bu gelişme Türk delegasyonunun ciddi bir diplomatik başarısıydı³⁹⁹.

Süryaniler, daha öncekilerde de olduğu gibi Lozan görüşmelerine de katılamadılar. Sadece Agha Petros Lozan Konferansı'nın açılış seromonisine katılabildi. Aynı şekilde Süryaniler, Yunan, Ermeni ve Yahudi azınlık grupları gibi Türkiye'de yaşayan bir azınlık olarak Lozan Antlaşma metninde yer almadılar.

Lozan görüşmelerinde antlaşmanın dışında bırakılan ve daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından çözülmesi kararlaştırılan Türkiye-Irak sınırının çizilmesi ve Musul sorunu 1925 yılında karara bağlandı. Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan komisyon gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, Süryanilerin tekrar yerleşmek istedikleri ve fakat Irak toprakları içinde bırakılması gerektiğini düşündükleri Hakkâri'yi, Türkiye topraklarına dâhil ederek bir sınır çizmiştir. Bu karar Irak'ta yaşayan Süryanilerin eski yaşadıkları topraklara dönmek noktasındaki bütün hayallerinin de sonu olmuştur.

³⁹⁹ Harry N. Howard, *The Partition of Turkey*, s. 302-304. Lozan Antlaşması'nın tam metni için bkz. http://ilef.ankara.edu.tr/akildefteri/gorsel/dosya/1046189579lozan_baris.doc

Lozan Konferansı'ndan kısa bir süre önce 20 Mayıs 1922'de Agha Petros tarafından Süryani birliklerinin başkomutanı ve millî komitenin başkanı sıfatıyla, Paris Barış Konferansı'na sunulan raporlardan daha kapsamlı ve ayrıntılı, Süryani-Keldaniler için Anadolu topraklarında otonomi isteyen bir rapor, doğrudan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na sunulmuştur. Raporun sunulduğu üst yazıda, bu rapordaki gerçekler görülemezse ve hayata geçirilemezse bütün sorumluluğun Fransa ve İngiltere devletlerine ait olacağı vurgulanmaktadır. Bu konuda Amerika'dan ne para ne de askerî yardım istendiği, sadece atalarının yaşadıkları topraklar üzerinde otonom bir Süryani devleti kurulması için yardım talep edildiği belirtilmektedir. Bu otonominin gerekliliği ve avantajları şu şekilde açıklanmıştır⁴⁰⁰:

1. Süryaniler, savaş sırasında, Orta Doğu'da İtilâf Devletleri'yle birlikte hareket edip İttifak Devletleri'ne karşı resmen savaş ilân eden tek millettir.
2. Nispeten savaştan milletlerin hepsinden daha çok insan, para ve mal kaybına uğramışlardır.
3. İçinde Süryani, Yezidi ve Kürtlerin yaşadığı, Türklerin hiç olmadığı ve olmayacağı sadece kendi millî topraklarını istemektedirler.
4. Savaş öncesinde Türk egemenliğinde olan diğer bütün küçük milletler (Araplar, Yahudiler, Ermeniler, Kürtler, Gürcüler ve Azerbaycanlılar) otonomilerini kazandılar; neden Süryaniler de kazanmasın?
5. Süryanilerin komşuları olan Ermeniler ve Kürtlerin bu otonomiye bir itirazları olmadığı gibi, Müslümanlar da buna sempatiyle yaklaşacaklardır. Suriye, Mezopotamya ve Filistin'de çıkan gazetelerde bu görüş seslendirilmiştir. Tarih boyunca Süryaniler Müslüman komşularıyla

⁴⁰⁰ NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929. Aynı belge için bkz. FO 839 / 23, 217637.

daima iyi ilişkiler kurmuşlar ve Hz. Muhammed, Süryaniler lehine bir referans mektubu yazmıştır. Bu belge bütün İslâm âleminde çok iyi bilinir ve İstanbul'daki millî müzede saklanmaktadır.

6. Süryani-Keldanilerin bugünkü toplam nüfusu 2.000.000'dur. Aynı medeniyete sahip, aynı dili konuşan, tek ırk ve tek millettirler.
7. Eğer bugünkü kötü durumlarında, Müslüman düşmanlar arasında bırakılacak olurlarsa, tekrar katliama uğrayacakları muhakkaktır. Fakat eğer kendilerine millî toprakları geri verilirse, hepsi geri dönecekler organize olacaklar ve geleceklerini güvenlik altına alabileceklerdir.
8. Süryaniler tarafından iddia edilen toprak, savaş sırasında kanlarıyla sulanmıştır ve büyük bölümü Süryaniler tarafından Türklerin elinden alınmıştır.
9. Otonominin tanınması, Müttefiklere askerî ya da malî bir yük getirmeyecektir. Tam tersine, gelecekte organize olduklarında Süryani milleti Müttefikleri memnun edici hizmetlerde bulunacaktır.
10. Güneydoğu Türkiye'de barış ve düzenin sağlanması için, farklı Müslüman devletleri birbirinden ayıran bir Hıristiyan organizasyonun olması İtilâf Devletleri'nin çıkarıdır.
11. Her ne kadar savaştan önce Süryaniler Osmanlı yönetimi altında olsalar da gerçekte bir bölümü (Aşiretler) bağımsızdı. Osmanlılar yüzyıllardır bu bölgeye girememişler ve ne asker ne de vergi alabilmişlerdir.
12. Eğer İtilâf Devletleri tarafından tanınacak olursa, Süryani halkı kendi başına topraklarını savunacak yeterli askerî güce sahiptir. Ayrıca ülkeyi politik olarak organize edecek Avrupa ve Amerika'da eğitim almış yeterli insan gücü vardır.

13. Eğer bu topraklarda Süryaniler için bir otonomi kabul edilmezse, Türkler, petrol, kömür, altın, gümüş ve demir gibi madenlerden oluşan bütün yer altı kaynaklarını ellerine geçirecekler ve Süryanileri hiçbir ödeme yapmadan çalışmaya zorlayacaklardır.
14. Savaşın başlamasından bu zamana kadar, İtilâf Devletleri tarafından gerek yazılı gerekse sözlü bir şekilde Süryanilere pek çok sözler ve vaatler verilmiştir.

Bu raporda ayrıca özel noktalar olarak zikredilen bir bölüm vardır. Burada, kurulacak olan Süryani Devleti'nin denize kıyısı olması gerektiği vurgulanmakta ve İskenderun ile Basra limanlarının da bu otonom bölge içine dâhil edilmesi ricasında bulunmaktadır⁴⁰¹.

Savaş sırasında İran tarafsız bir ülke olarak bilinmesine rağmen, bu bölgede yaşayan Azerbaycan halkının tarafsız kalmayıp, Erşad Hümayun, Meçit el Saltana ve Kürt lider Sımko gibi liderlerin yönetiminde Türk ve Alman birliklerine yardım ettikleri ve bu bölgede Ruslarla savaştıkları iddiaları yine aynı belgede ileri sürülmüştür. Ayrıca, Koi, Salmas ve Uruniye'de bulunan Hristiyan Süryani sığınmacılar, Amerikan ve Fransız bayrakları altında korumaya alınmışken, Papaz Sontag ve Mösyö L'Hotelier de dâhil olmak üzere 17.000 kişi İranlılar tarafından öldürüldüğü iddiasına dayanarak, kurulacak Süryani otonom bölgesi içine Uruniye ve Salmas şehirlerinin de dâhil edilmesi istenmektedir. Bunun hem gelecekteki barış ortamı, hem de savaşın neden olduğu gerek insan gerekse materyal kayıplara karşı bir tazminat olarak yapılması istenmektedir. 1914 yılında Osmanlı-İran sınırını belirlemek için İngiliz, Rus, Türk ve İranlı delegelerden oluşan komisyonun da sınırın bu şekilde olması yönünde karar verdiği vurgulanmakta ve Süryanilerin bu kadar çile

⁴⁰¹ NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929. Ayrıca bkz. FO 839 / 23, 217637.

çektikten sonra hem İran hem de Osmanlı yönetimlerinden bağımsız olmayı hak ettikleri ve barış içinde yaşamak istedikleri görüşü savunulmaktadır⁴⁰².

Yapılan başvurunun sonuç kısmında ise, Süryani toplumunun kazanmak için uğraş verdiği bağımsızlığın bir bağış olmadığı bunun için Süryanilerin savaştığı, Kürdistan'da, Türkiye'de, Rusya'da, İran'da, Polonya'da ve Fransa'daki savaş meydanlarında kanını akıttığı ve bedelini ödediği iddia edilmektedir. Dünya savaşında oynadığı rolden dolayı sayısal olarak gücünün üçte birini kaybetmiş olan bir millete bağımsızlık tanınmalıdır ve bu istek İtilâf Devletleri'nin adalet ve eşitlik anlayışına yapılan bir çağrı olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Son cümlede de bu istekler noktasında bağımsızlığın bütün Süryani toplumunun dinî, askerî ve sivil şahsiyetler de dâhil olmak üzere genel arzusu olduğu vurgulanmaktadır⁴⁰³.

Rapor, İngiltere'den General H. H. Austin, Rusya'dan B. Nikitine (Savaş sırasında Urumiye'deki Rus Konsolosu) ve Fransa'dan Paul Caujole (savaş sırasında Kafkasya'daki Fransız Sıhhiye Birlikleri'nde Başhekim)'dan alınan ve bu kişilerin savaş sırasındaki şahsî tecrübelerine dayanarak Süryani iddialarını destekledikleri mektuplarla desteklenmiştir⁴⁰⁴.

Eklenmiş olan bu üç mektupta da anlatılan konu, Aralık 1917 yılında İngiltere'nin Kafkasya Ordusu'nda görevli Yüzbaşı Gracey'nin Van'dan Urumiye'ye gelerek, yabancı temsilcilerin ve Süryani liderlerin katıldığı özel bir toplantı yapmış olduğudur. Toplantıya Amerikan misyonunun

⁴⁰² NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929. Ayrıca bkz. FO 839 /23, 217637.

⁴⁰³ NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929. Ayrıca bkz. FO 839 /23,217637.

⁴⁰⁴ NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929. Ayrıca bkz. FO 839 /23,217637.

müdürü Dr. Shedd, Rusya'nın Urumiye'de görevli konsolos yardımcısı Mr. Nikitine, Fransız papaz Mösyö Sontag ve Kafkasya'daki Fransız sıhhiye birliğinde görevli P. Caujole ile Patrik Mar Şimun liderliğinde bir grup Süryani katılmışlardır. Toplantıya katılan bu kişilerden alınan mektuplarda vurgulanan asıl konu ise, Yüzbaşı Gracey'nin açık bir şekilde, eğer Süryaniler bölgede Türklere karşı bir direniş yaparlarsa, kendilerine bu direnişleri sırasında politik, askerî ve malî destek sağlanacağı ve savaş sonrasında da Süryani toplumunun bağımsızlık yönündeki taleplerinin ciddi bir şekilde ele alınarak sonuçlandırılacağı sözünü vermiş olduğudur⁴⁰⁵.

IV. İngiltere ve Unutulan Vaatler

1918'den itibaren Bağdat'ın kuzeyinde Bakuba Kampı'nda yaşamaya başlayan Süryani-Nesturiler, büyük umutlarla daha önce yaşadıkları topraklara geri dönecekleri günleri beklerken, 1922'de İngiltere tarafından bir başka sorumluluk için keşfedildiler, İngiltere'nin manda yönetimi altında kurulan Irak Krallığı'nda asayiş ve güvenlik, ilk olarak toplama askerlerden ve Araplardan oluşturulan askerî-polis birlikleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Zaman içinde iç güvenliğin sağlanmasında bu birliklerin daha fazla sorumluluk alması düşünülmüştür. 1922'de yapılan Kahire Konferansı'nda alınan karar uyarınca Irak'ta bulunan İngiliz askerlerinin sayısı azaltılacaktı. Bu nedenle Kürtlerden ve Süryanilerden oluşan yeni askerî-polis birliklerinin oluşturulmasına karar verildi.

Irak Krallığı'nın kuzey sınırının güvenliğinin sağlanmasında ve Kürt isyanlarının bastırılmasında kullanılan bu birliklerin Süryanilerden oluşturulmasında, Süryanilerin savaş sırasındaki savaşçı özelliklerinin etkili olduğu vurgulan-

⁴⁰⁵ NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929. Ayrıca bkz. FO 839 /23,217637.

maktadır. Bu birliklerde görevlendirilen Süryanilerin temel ihtiyaçları karşılanmakta, üniforma temini ve maaş ödemeleri düzenli bir şekilde yapılmaktaydı. Böylece, birliklerde görev alanlar sorumluluklarında olan diğer aile bireylerinin de ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilmekteydiler. Süryanilerden oluşturulan bu birliklere zaman zaman itirazlar da yapılmıştır. Özellikle Irak Ordusu ile bir İngiliz komutana bağlı bu birlikler arasında zamanla bir kıskançlık ve rahatsızlığın ortaya çıktığı görülmektedir⁴⁰⁶. Zaman içerisinde bu birliklerdeki Süryanilerin oranı gittikçe arttı ve 1930 itibarıyla bu oran sekizde beş durumundaydı. Süryanilerin bu birlikler içerisinde sayıca fazla olmasını İngiliz otoriteler ekonomik nedenlere bağlamaktadırlar. Bu askerî birlikler, geçim sıkıntısı çeken ve sığınmacı durumda olan Süryaniler için önemli bir gelir kaynağı durumundaydı. Bu tespit doğru olmakla birlikte, Süryani birliklerin İngiltere'nin bölgedeki politikaları ve çıkarları açısından çok önemli fonksiyonları da olmuştur. Zaten bu durum bölgede görev yapan İngiliz yöneticilerin Süryani birlikleri hakkında sarf ettikleri övücü ifadelerden de anlaşılmaktadır⁴⁰⁷.

1932'de İngiltere'nin Irak'taki manda yönetimini kaldırmak istemesi, Süryanilerden oluşturulan bu birliklerde görev yapanları zor durumda bırakmıştır. Birliklerin ilga edilmeleri, uzun yıllardır asker olarak görev yapan ve geçimlerini bu şekilde temin eden ve tarım ve ticaret gibi alanlarda bir tecrübeleri olmayan Süryanilerin işsiz kalması anlamına geliyordu. Her ne kadar İngiliz yöneticiler Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri'den bu birliklerde görev yapanların Irak ordusuna dâhil edilmeleri noktasında söz almış olsalar da,

⁴⁰⁶ CO (Commomwealth Office) 730 / 175 / 4.

⁴⁰⁷ FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

Süryanilerin lideri Patrik Mar Şimun bunun ülkedeki şartlar itibarıyla mümkün olmadığını ifade etmiştir⁴⁰⁸.

Bu tarihten sonra İngiltere'nin Irak'ta karşılaştığı en önemli sorun Süryanilerin yerleştirilecekleri uygun bir toprak parçası bulmak olmuştur. Farklı çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Örneğin, İmadiye'ye doğru Musul'un kuzeyi ya da Revandüz'e doğru Musul'un doğusu düşünülmüş, fakat başarısız olunmuştur. Bu bölgelerin savaştan sonra bir kısım Kürt ve Arap aşiretleri tarafından yurt edinilmiş olması, Süryanilerin buralara yerleşmesini imkânsız kılmıştır. Son olarak 1931'de Irak hükümeti, Revandüz'ün kuzeydoğusunda kalan ve hem İran ile hem de Türkiye ile sınır olan Baradost bölgesini Süryanilerin yerleştirilmesi için teklif etmiştir. Ancak, bölgede feodal haklarının elinden alınmasını gerekçe göstererek Irak Krallığı'na karşı isyan durumunda olan Barzan aşireti vardı ve bu, durumu daha da karışık hale getirmekteydi⁴⁰⁹.

Irak Krallığı üzerindeki manda yönetimini kaldırmak düşüncesinde olan İngiltere, savaşla birlikte bölgeye gelmiş olan, Kürtler ve Araplar başta olmak üzere bölgedeki diğer halklarla iyi ilişkiler içinde olmayan, Arapça öğrenmemek ve konuşmamakta ısrar edip, Irak Krallığı içinde resmî görevler alamayarak Irak Krallığı'nı kendi devleti olarak görmeyen, çok azının Irak vatandaşlığını resmen kabul ettiği ve aşiret yapılanması içinde yersiz ve yurtsuz durumda olan Nesturi-Süryanilerle ilgili olarak ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Patrik Mar Şimun, ısrarla kendi güvenlikleri için İngiltere'nin bölgede kalması gerektiğini ifade etmekte ve her ay Irak Krallığı'ndan diğer dinî liderlere de ödenen aylık 300 rupee'lik (yaklaşık 23 İngiliz sterlini) maaşı almaya da

⁴⁰⁸ CO 730/ 175/4.

⁴⁰⁹ CO 730 / 175/4.

devam etmekteydi. Bölgede yaşayan Yahudiler ve Keldaniler gibi diğer dinî azınlıklar, 1930'lar itibariyle Irak Krallığı içinde vatandaşlar olarak yerlerini almışlardı⁴¹⁰.

İngiltere'nin Irak'tan çekilme niyetinin ortaya çıktığı 1931 yılında Nesturi lider Patrik Mar Şimun, Milletler Cemiyeti'ne bir mektup yazarak; İngiltere'nin bölgeden çekilmesi sonrasında kendilerinin de burada daha fazla yaşayamayacaklarını vurgulamakta ve eğer kalırlarsa bunun kendileri için gelişmiş bir kölelikten başka bir şey olmadığını ifade etmektedir, "...eğer İngilizler giderse biz de gitmeliyiz fakat nereye gidebiliriz?..." diyerek kendileri için en uygun yerin Suriye olabileceğini iddia etmiştir⁴¹¹.

Ancak Suriye seçeneği, Süryaniler için şartları itibariyle Irak'tan farklı olmayan bir ülke olduğundan kabul görmemiştir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Süryaniler savaş sonrasında bölgede değişen şartları görememiş ya da takip edememişlerdir. Değişimin günün gereği ve gerçeği olduğunu idrak edememişlerdir. Bu gerçeği bölgede yaşayan Kürtler dahi farketmişler ve Irak Krallığı içinde kendilerine bir yer bulmaya çalışmışlardır. Irak Krallığı günden güne daha bir devlet edasıyla otoritesini yollar yaparak, okullar açarak bütün fraksiyonlar üzerinde göstermeye başlamıştır.

22 Eylül 1933'te İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Bölümü çalışanı J. C. Sterndale Bennet, İngiltere'nin Süryanilere karşı sözünü tutmadığı ya da onlara ihanet ettiği şeklindeki iddialara bir cevap niteliğinde hazırladığı raporda şunları ifade etmektedir:

Zaman zaman iddia edildiği gibi İngiltere'nin sözünü tutmadığı ya da ihanet ettiği doğru değildir. Süryanilerin uygun şartlarda kendi yaşadıkları top-

⁴¹⁰ CO 730 / 175/4.

⁴¹¹ CO 730/ 175/4.

raklara yerleştirilmeleri için bütün çaba gösterilmiş ancak, ilk plânda Milletler Cemiyeti'nin kararları daha sonra da Süryanilerin inatçılığı (ki özellikle toprak konusunda mutlu edilmeleri çok zordur) tarafından bu çabalar engellenmiştir.

*Daha fazla adım atmak için özel anlamda Süryanilere karşı bir mecburiyet içerisinde olmamasına rağmen, geçmişteki yakın ilişki ve davranışlar, İngiltere'yi, Süryanilerin gelecekteki yerleştirilme plânları için katkıda bulunmaya zorlamaktadır*⁴¹²...

18 Kasım 1933'te İngiltere Lordlar Kamarası'nda yapılan görüşmelerde, Irak'ta yaşamak zorunda kalan Süryanilerin durumu ateşli tartışmalara neden olmuş ve Lord Hailsham başta olmak üzere diğer konuşmacılar Süryanilerin 1933'teki durumlarından İngiltere'nin sorumlu olmadığını ifade etmişlerdir. The Times gazetesinin Lordlar Kamarası'nda yapılan tartışmalarla ilgili olarak verdiği haber ve yorumu şu şekildedir:

Ortada bir gerçek vardır ki Irak'taki Süryaniler, Irak'ta kurulmaya çalışılan manda yönetimine karşı yerel hareketlerin bastırılmaları noktasında daha fazla İngiliz askeri kullanmamak amacıyla İngiltere tarafından askere alındılar, maaşları ödendi ve eğitildiler. Böylece Süryaniler, Irak'ta bulunan İngiltere karşıtları nazarında yeterince düşmanlık ve antipati kazanmış oldular; İngiliz devlet adamları, yabancı bir unsurun silahlandırılmasının doğuracağı olumsuz sonuçları önceden görmüş olmalıydılar. Süryaniler, bütün samimiyetleriyle İngiliz politikaları ve çıkarları doğrultusunda, Arapların şüphe ve korkularına rağmen hizmet etmişlerdir. İngiltere, belki Süryanilerin bugünkü kötü durumları noktasında yasal

⁴¹² FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

*bir sorumluluğa sahip olmayabilir, ancak, Lordlar Kamarası'nda farklı konuşmacıların da ifade ettikleri gibi, İngiltere, geride kalan bu cesur ve fakat yanlış yönlendirilmiş insanlar için elinden gelenin en iyisini yapmak gibi bir ahlaki sorumluluk taşımaktadır*⁴¹³.

V. Irak Krallığı, Musul Sorunu ve Süryaniler

Savaş İtilâf Devletleri'nin galibiyetiyle sona erdi ve Süryaniler galip taraftaydılar. Yani doğru tercih yapmışlardı. Osmanlı Devleti'nin yanında değil de Rusya ve İngiltere'nin yanında savaşa katılmış ve galip gelmişlerdi. Ancak ironik bir şekilde 1918 yılı itibariyle yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmışlar ve İngiltere'nin onlar için oluşturduğu sığınmacı kampında yaşamaktaydılar. Yapılan hesapta bir şeyler yanlış gitmişti. Bu tarihten sonra Süryaniler hep, kendilerine yapılan haksızlığın görüleceği ve düzeltileceği umuduyla yaşamışlardır. Bu umut ilk olarak 1919 Paris Konferansında beklentilerin aksine olarak itibar görmemişti. Irak Krallığı'nın kurulması ve Türkiye ile sınırın 1924'e kadar bir türlü tespit edilememesi, Süryanilerin umutlarını bu tarihe kadar hayatta tutmalarına neden olmuştu. Milletler Cemiyeti kurulmuş ve Türkiye ile yapılan Lozan Barış Anlaşmasında Irak sınırı sonuca bağlanmamıştı. Bu durumda Süryanilerin eski yaşadıkları topraklar olan Hakkâri ve çevresine geri dönmeleri için, İngiltere'nin ve savaştaki diğer müttefiklerinin çaba göstermeleri ve politik ağırlıklarını sorunun çözümünde Süryanilerden yana kullanmaları gerekiyordu. Ancak Süryaniler bir hata yapmışlardı. Musul yakınlarındaki Mindan Kampı da kapatıldıktan sonra 1921'den itibaren bölgede jandarma gücü olarak ve Irak'ın Türkiye ile olan sınırında görev yapmaya başlamışlardı. Bölgede bulunan Kürtler ve Araplar'dan daha çok Süryanilere güvenen

⁴¹³ The Times, 18 Kasım 1933.

İngiltere, Musul sorununun çözümüne kadar geçen sürede Süryanilerin bölgede bulunmalarını bir fırsat bilerek, hem bölgenin sınır güvenliğinin sağlanmasında hem de Musul için yapılan görüşmelerde Süryanileri kendi politikaları doğrultusunda kullanmıştır⁴¹⁴.

Milletler Cemiyeti'nin Türkiye-Irak sınırı ile ilgili kararını etkilemek için kaleme alınan raporda; Süryanilerin Kuzey Mezopotamya'da yaşayan bir halk olarak Irak Krallığı içinde kalanlar ve savaş sonrasında Urumiye'den göç edenler ile birlikte Kuzey Irak'ta önemli bir nüfusa ulaştıklarını ve toprak talebinde bulunduklarını ya da Irak Krallığı bünyesinde kurulmaya çalışılan düzene adapte olmaya başladıklarını ileri süren İngiltere, Türkiye ile Irak arasındaki sınırın belirlenmesinde Süryanilerin yaşadıkları coğrafyanın göz önüne alınması gerektiği iddiasındaydı⁴¹⁵. Bir tarafta Süryaniler daha önce yaşadıkları topraklara dönmek için İngiltere'den yardım beklerlerken diğer tarafta İngiltere, mandası altındaki Irak Krallığı'nın kuzey sınırının ve Musul sorununun kendi lehine çözülmesi için çaba harcamaktaydı. İlginç olan bunu yaparken Süryanilerin bölgedeki varlıklarını kendi politikalarının bir aracı haline getirmesi ve adeta Süryanilerin daha önce yaşadıkları Hakkâri bölgesine dönmelerini istememesi ve engellemesiydi. Eğer Türkiye ile çizilecek olan sınır, Süryaniler göz önüne alınır da mümkün olduğunca kuzeyden belirlenirse, ancak bu durumda Süryanilere Irak Krallığı içinde bir yaşam alanı oluşturulabilirdi. İmadiye-Zaho vadisinde ve Bervari'de terkedilmiş köylerin bulunduğu bölge bu iş için uygun görünüyordu. Her ne kadar bazı Süryaniler Irak içinde Bağdad ve diğer şehirlerde iş bulmuşlar ya da ticaret yapmaya başlamışlarsa da, etnik bir grup olarak Arapların arasında kalan bir böl-

⁴¹⁴ MCA (Milletler Cemiyeti Arşivi), S-14, Politik Bölüm, 1919-1927.

⁴¹⁵ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927.

gede yaşayamayacakları ve hatta bunu kendilerinin de zaten istemeyeceği İngiltere tarafından kendi iddialarına gerekçe olarak sunulmaktadır⁴¹⁶. Diğer taraftan dağlı bir halk olarak, gerek yaşam tarzları ve gerekse aradıkları uygun iklim şartları düzlük ve sıcak bir bölgede yaşamalarına engeldir. Ancak, Kürtlerle yüzyıllardır aynı coğrafyada komşu olarak yaşamaları ve gelenek, görenek ve yaşam düzeneği açılarından benzerlikler olması, bir arada yaşamalarını mümkün kılmaktadır. Rapor, Milletler Cemiyeti'ne yine Süryaniler kullanılarak yapılan bir uyarı ile son bulmaktaydı. Eğer Süryani nüfusun yoğun olarak yaşadığı bu coğrafya Irak Krallığı içinde bırakılmazsa, Süryani toplumu yok olmaya mahkûm edilmiş olacaktı⁴¹⁷.

İngiltere'nin Musul sorununu ve Irak'ın Türkiye ile olan sınır problemini kendi lehine çözmek için bölgede yaşayan Süryanileri kendi çıkarları noktasında kullandığına bir başka örnek ise Irak Yüksek Komiserliği'nden Irak Başbakanı Cafer Paşa el-Askerî'ye yazılan gizli damgalı bir rapordur⁴¹⁸. Raporda genel hatlarıyla, savaş sırasında ve sonrasında Süryanilerin İngiltere için yaptıklarının unutulmadığı ve şimdi ise bulundukları coğrafyada Musul sorununun çözümünde bir faktör oldukları vurgulanmaktadır. Musul için yapılan görüşmelerde sınırın Süryaniler ileri sürülerek mümkün olduğunca kuzeyden çizilmesi için İngiltere'nin baskı yapması tavsiye edilmektedir. Bunun Irak'ın daha geniş topraklara sahip olması için değil belki ama, İngiltere'nin Süryani toplumunun çıkarlarını gözetmesi açısından yapılması gerektiği ve 6.000'i İran'dan olmak üzere bölgede yaklaşık 25.000 Süryani'nin Irak topraklarında yaşayacağı

⁴¹⁶ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927.

⁴¹⁷ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927.

⁴¹⁸ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924.

belirtilmektedir⁴¹⁹. Süryani halkın bundan böyle sürekli olarak yaşayacakları boş ve yeterli arazinin Dohuk ve İmadiye yakınlarındaki dağlık bölgede mevcut olduğu ifade edilmektedir. Süryanilerin bu bölgeye yerleştirilmeleri için Irak yönetiminin buna rıza göstermesi ve Süryanilere daha önce Osmanlı ve İran topraklarında yaşarlarken olduğu gibi kendi iç sorunları ve yerel yönetimlerinde serbestlik tanınmasını kabul etmesi istenmekteydi⁴²⁰.

Bu durumda Irak'ın en önemli kazancı hiç şüphesiz Türkiye ile olan bu çok kritik sınırdaki Süryanilerin bir savunma hattı ya da tampon bölge oluşturmaları olacaktı⁴²¹. Irak yönetiminin, Süryanilerin ifade edilen bölgeye yerleşmelerine izin vermesi ve böylece dostluk ve güvenini kazanması Süryanilerin, Rusya ya da Fransa'dan destek ve yardım arayışlarını ve bölgedeki entrika ortamını sonlandıracağı öngörüsü yapılmaktadır. Diğer önemli bir nokta da Irak'ın, Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi sözkonusu olduğunda Irak yönetiminin, Süryaniler hakkındaki bu tutumunun, farklı dinden ve ırktan gruplara yönelik politikalarında ne kadar doğru ve âdil davrandığına güzel bir delil oluşturacağına dikkat çekilmesidir⁴²².

İngiltere hükümetinin, sınırın mümkün olduğunca kuzeyden çizilmesi, Süryanilerin geleceğinin güvence altına alınması ve Irak Devleti'nin daha da güçlendirilmesi şeklinde özetlenen politikası için Irak yönetiminden yardım ve işbirliği beklenmekteydi. Bu politikanın, İngiltere'nin sorunun çözümüyle ilgili olarak kabul ettiği ve yapılacak olan İstanbul Konferansı'nda da takip edeceği politika olacağı

⁴¹⁹ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924.

⁴²⁰ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924.

⁴²¹ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924.

⁴²² MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924.

vurgulanmakta ve Irak yönetiminin acilen toplanarak ifade edilen konuları görüşmesi istenmektedir⁴²³.

Görüldüğü gibi İngiltere bir taşla üç kuş birden vurmak istemektedir ve bu taş da Süryaniler'dir. Türkiye'ye karşı, savaş sonrası Irak'ta sığınmacı olarak yaşamak zorunda kalmış olan Süryani toplumunu bir kez daha kendi politik çıkarları için koz olarak kullanmaktan çekinmemiştir.

⁴²³ MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE SÜRYANİLER

1923'teki Lozan Anlaşmasından bir süre önce 1922 tarihinde, Agha Petros'un başkanlığında bir heyet tarafından TBMM'ye Nesturi-Süryanilerle ilgili bir teklifte bulunuldu. Türkiye sınırları içinde bir Süryani-Keldani otonom bölgesi kurulması amacıyla yapılan bu başvuru çok ilginç konular içermektedir. Savaş sırasında İtilâf Devletleri'nin yanında savaşa katılarak Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele eden, fakat savaş sonrasında gerek diplomatik görüşmelerde gerekse Orta Doğu'ya verilen yeni düzende, talepleri ve varlıkları âdeta yok sayılan Süryaniler, pragmatist bir şekilde şimdi de Ankara'dan bazı isteklerde bulunmaktaydılar.

Agha Petros'un, 1922 yılında Ankara hükümetiyle yapılması plânlanan görüşmelerde nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği konusunda, biraz da çekinerek İngiliz yetkililerle ve özellikle Lord Curzon ile görüşmeler yaptığını görüyoruz. Buna göre Lord Curzon, Irak ile Türkiye arasındaki sınır konusunda Milletler Cemiyeti'nin karar vereceğini hatırlatarak, Agha Petros'u bu karardan önce İsmet Paşa ile yapacağı herhangi bir görüşmenin sonuçsuz kalacağı konusunda uyardı. Agha Petros, Hakkâri ve Gavar'da otonom bir Süryani devleti kurulması konusunda İsmet Paşa'dan olumlu sinyaller aldığını ve görüşmeler için Ankara'ya davet edildiğini ifade etse de, bu durum aslında Musul sorununun devam ettiği bir süreçte İngiliz yetkilileri rahatsız etmişti⁴²⁴. Ankara hükümetiyle yapılacak görüşmeler için hazırlanan metinde, Süryanilerin elinde uçaklar olduğu ve diğer silahlarla birlikte bunları da Türk hükûmetine teslim edecekleri

⁴²⁴ FO 839 / 23,217637.

belirtilmekteydi. Ancak böyle bir durum söz konusu değildi ve metni okuyan İngiliz yetkililerin şaşkınlıklarını gidermek için Agha Petros, başka türlü Türkler'den istediğini alamayacağını ve onları etkilemek için bunu yazdığını açıkça ifade etmiştir⁴²⁵. Diğer taraftan İngiltere'nin tepkisinden çekinen Agha Petros, yapılacak görüşmede Musul'un durumunun konuşulmayacağı ve Türkler ile yapacağı bu görüşme konusunda kendisinin yanlış anlaşılmasını Lord Curzon'dan rica etmiştir⁴²⁶. Aslında Agha Petros'un bu faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere Süryaniler, yeni kurulan Irak Krallığı'nda yaşamak istememekteydiler. Seçme şansları olsa Türkiye'yi tercih etmek istedikleri bu girişimlerinden de anlaşılmaktaydı.

Yazılan başvuru dilekçesinin giriş kısmında, belki de ilk defa tarihi hakikatler Süryaniler tarafından kendi ağızlarıyla ifade edilmekteydi. Yazılan dilekçe "Süryani ve Keldanilerin yüzyıllardır Türklere karşı dürüst ve itaatkâr oldukları ve Türklerin geçmişte kendilerine sürekli bir şekilde iyi davrandıkları ve tolerans gösterikleri" cümlesiyle başlamaktadır⁴²⁷. "Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren yaşadıkları bölgede, Süryanileri, kanun tanımayan Kürtlere ve Araplara karşı sürekli koruduğu ve kolladığı" vurgulanmaktadır. Özellikle, yaşadıkları topraklar olan Musul Vilâyeti'nin kuzeyinde Zap ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgede Osmanlı yönetiminin, Süryanilere bir imtiyaz olarak yerel anlamda özerk bir yönetim hakkı tanıdığı ve bunun da gerek Osmanlı yönetimi gerekse Süryaniler için yüzyıllarca süren karşılıklı güven ve mutluluğa vesile olduğu ifade edilmektedir. Mevcut durumdaki taleplerinin ise bu özerkliğin yeni Türk yönetimiyle de devam ettirilmesi yönünde olduğu

⁴²⁵ FO 839/23, 217637.

⁴²⁶ FO 839/23, 217637.

⁴²⁷ FO 839/23, 217637.

ve bu sayede Süryani-Keldani sorununun bir çözüme kavuşabileceği dile getirilmektedir⁴²⁸.

Agha Petros'un Türk Devletiyle sağlamaya çalıştığı bu anlaşmanın onun şahsi ihtirasından kaynaklandığı yönünde itirazlar olabilir. Hiç şüphesiz Agha Petros ihtiraslı ve pragmatist bir kişidir. Önce hizmet ettiği Ruslardan ardından da savaş sonrasında İngilizlerden istediğini alamamış ve Fransa'ya sürgün edilerek dışlanmıştı. Ancak unutulmamalıdır ki Agha Petros savaşta Süryani birliklerinin komutanıydı ve Patrik Mar Şimun'dan sonra en etkili ve yetkili kişi konumundaydı. Böyle bir kişinin bu dilekçeyi yazarak, Süryanilere soykırım yapmakla suçladığı Türk Devleti ile anlaşmaya çalışmasını, sadece onun ihtirasına ya da İngiltere'nin Süryanilere verdiği sözleri tutmamasına bağlayamayız. Çok ağır bir suçlama olan soykırım iddiası bir tarafa, eğer I. Dünya Savaşı yıllarında savaş kuralları dışında Osmanlı kuvvetlerinin Süryanilere yönelik bir hareketi söz konusu olsaydı, herhalde Süryani birlikleri komutanı sıfatıyla 1922'de Agha Petros böyle bir dilekçe ile Türk Devleti'ne başvurmazdı.

29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğunun ilân edilmesi, Irak'ın kuzeyinde İngiltere'nin koruması ve yardımları sayesinde yaşamaya çalışan ve Hakkâri merkez olmak üzere en azından özerk bir yönetim talep eden Nesturi-Süryaniler için kötü bir haber oldu. Bundan sonra Süryanilerin bütün talepleri, uluslararası arenada politik dengelere ve diplomatik teamüllere göre ele alınacaktı. Savaş bitiminin üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen, Türkiye ile barış anlaşması yapılamamış ve dolayısıyla da Türkiye-Irak sınırı belirlenememişti. Bu durum bir taraftan belirsizlik gibi görünse de Süryanilerin Türkiye'den

⁴²⁸ FO 839/23, 217637.

toprak taleplerinin ve bu yöndeki ümitlerinin canlı tutulması anlamına gelmekteydi.

Mayıs 1924'te İngiltere ile Türkiye arasında yapılan İstanbul Konferansı'nda Sir Percy Cox tarafından gündeme getirilen savaş öncesinde Süryanilerin yaşadıkları bölgelerin Irak'a bırakılması önerisi, Türk delege Fethi Bey tarafından reddedildi. Fethi Bey, savaş başladığında yabancı güçlerin cesaretlendirmeleri sonucu yaptıkları hataları tekrarlamadıkları sürece Süryanilerin, Türk topraklarında yüzyıllardır yaşadıkları gibi yaşamaya devam edeceklerini ileri sürdü. İstanbul Konferansı'nın sonuçsuz bir şekilde son bulması üzerine Türkiye-Irak sınırı sorunu Milletler Cemiyeti'ne havale edildi. 14 Ağustos 1924'te İngiltere, Süryanilerin yaşadıkları bölge olan Hakkâri'nin Irak'a bırakılması yönünde Milletler Cemiyeti'ne başvuruda bulundu. Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti Musul Sınır Komisyonu'nu oluşturdu. Sorunu yerinde inceleyen komisyonun önerisi İngiltere'nin teklifinin aksi yönünde gerçekleşti. Komisyon tartışmalı bölge üzerinde hangi devlet hükmederse etsin Süryanilere yerel otonomi vermesi gerektiği yönünde görüş bildirdi. Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun önerisi doğrultusunda Irak'ta bulunan manda yönetiminin, Süryanilere Irak toprakları üzerinde otonomi vermesi teklifinde bulundu. Ancak İngiltere yönetimi, Irak'ta Süryanilerin homojen bir şekilde yaşadıkları uygun bir bölgenin olmadığını iddia etti ve bu teklifi reddetti. Burada bir defa daha İngiltere'nin, Süryanilerden ziyade kendi politik çıkarlarını düşündüğünü açık bir şekilde görmekteyiz⁴²⁹.

Süryaniler, I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde eşit haklara sahip vatandaşlar olarak yaşamaya devam ettiler. 24 Temmuz

⁴²⁹ FO 371 / 16896, 22 Eylül 1933.

1923'te imzalanan Lozan Antlaşması içinde Süryanilere bir azınlık statüsü verilmemiştir. Bugün üniter bir ulus devlet yapısı içinde eşit haklara sahip Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşları olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Lozan Antlaşması'nda azınlık statüsü verilmemiş olması konusu bugün, Süryani toplumunun en çok tenkit ettiği ve üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Hıristiyan bir toplum olmaları ve kendi dinî ritüelleri ile gelenek, görenek ve kültürlerini yaşatmada karşılaştıkları bazı sıkıntılar söz konusudur. Özellikle, resmen azınlık statüsüne sahip olmadıklarından, bugün Türkiye'de diğer azınlıkların yararlandıkları bazı haklar olan kendi okullarını kurup işletmek, kendi dilinde eğitim yapmak, kendi din adamlarını yetiştirmek gibi konularda bir kısım talepleri sözkonusudur⁴³⁰.

Dinî ve kültürel hakların kullanımı konusunda Türkiye Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde bir kısıtlama sözkonusu değildir. Ancak buradaki talepler, daha çok azınlık statüsü içinde ve resmî olarak bu faaliyetlerin yapılması yönündedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Süryaniler kendi kilise ve manastırlarına sahiptir ve özgürce kendi dinlerini ve kültürlerini yaşayıp yaşatabilmektedirler. Kendi kiliselerini mülk olarak edinebilmektedirler. Eğitim de dâhil olmak üzere diğer temel vatandaşlık haklarından Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes gibi yararlanmaktadırlar. Dinî özgürlük yanında eğitim, ifade özgürlüğü ve ekonomik özgürlükler Süryaniler tarafından kullanılmaktadır. Son yapılan bir araştırmaya göre 1991 yılı itibariyle İstanbul'da yaşayan Süryanilerin sayısı 7500 civarındadır. Buna göre İstanbul'da yaşayan Süryanilerin ekonomik durumları genel olarak Türkiye ortalamasının üstündedir. İstanbul'a daha çok Cumhuriyet döneminde ve Mardin ve Midyat başta

⁴³⁰ Bkz. Tuma Bar Şawme, *Dünden Bugüne İstanbul Süryanileri*, (Södertalje: NsibinYayınları, 1991).

olmak üzere değişik şehirlerden göç etmiş olan Süryanilerin büyük bir bölümü zengin ailelerden oluşmaktadır. Bu ailelerin % 84'ünün ekonomik açıdan sorunları yoktur. Büyük çoğunlukla kendi işyerlerine sahiptirler⁴³¹. Kültürel seviyeleri kuşaklara göre farklılık göstermekle birlikte okuma yazma oranı yüksektir. Türkçe'nin yanı sıra Süryanice'den başka, bölgesel olarak Arapça ve Kürtçe de konuşulan diller arasındadır. Büyük şehirlerde yaşayanlar arasında Batı dillerinden en az birini konuşanların oranı yüksektir.

Türkiye'de yaşayan Süryanilerin toplumsal faaliyetleri genellikle Kilise etrafında şekillenmektedir. Kilise ve manastırlarda toplumun talepleri doğrultusunda Pazar okulları, futbol kulüpleri gibi bazı faaliyetler yapılmaktadır. Yine ilk olarak 2005 yılında Midyat'ta, Dünya'nın değişik bölgelerinden gelen Süryanilerin de katılımıyla, I. Süryani Bahar Şenliği yapılmıştır. Şenliğe, Mardin Valiliği başta olmak üzere yerel yönetimler de destek vermiş ve bu etkinlik İsveç'te yayın yapan Suroyo televizyonu tarafından naklen yayınlanmıştır.

Bugün Türkiye'de yaşayan Süryani toplumu 1960 ve 1970'lerdeki ile kıyas edilmeyecek kadar nüfus olarak az olsa da yurtdışına göç vermeye devam etmektedir. Özellikle genç nesil bu konuda çok ısrarcı bir anlayış içindedir. Bu göç olgusunun sosyal ve ekonomik pek çok nedeni olmasına rağmen, önemli bir nedeni de büyük bir Süryani nüfusun Batılı ülkelerde yaşıyor olmasıdır. Yaşadıkları ülkelerde örgütlenerek daha güçlü bir diaspora oluşturmaları ve kendilerine daha iyi imkânlar yaratmış olmaları önemli bir çekim gücü oluşturmaktadır.

⁴³¹ Tuma Bar Şawme, *Dünden Bugüne İstanbul Süryanileri*, s. 9-10.

I. Süryani Diasporası ve Kimlik Oluşumu

Bugün Süryani diasporası olarak isimlendirebileceğimiz bazı grupların, topyekûn din eksenli kimlik tanımını reddedip etnik kökene dayalı ve daha birleştirici bir kimlik tanımı için uğraş vermesi, Kilise tarafından dikkatle takip edilmektedir. Bunlara göre, Süryani toplumunu bölen ve farklılaştıran Hristiyanlığın kimlik olarak reddedilmesi, beraberinde mezhepsel kavgaları da sona erdirecek ve etnik olarak bir araya gelmeyi sağlayacaktır.

Temelleri I. Dünya Savaşı sonrası Nesturilerin topraklarını kaybetmeleri ve sığınmacı göçmenler olarak Irak topraklarında yaşamaya başlamalarıyla atılan bir Süryani diasporası oluşumu sözkonusudur. Bu süreç, 20. yüzyılın şartları içinde şekillenerek başta ekonomik neden olmak üzere değişik nedenlerle, Türkiye gibi yaşadıkları ülkelerden Avrupa ve Amerika'ya yapılan göçlerle önemli bir aşama kaydetmiştir. Bugün ABD başta olmak üzere İsveç, Almanya, Avusturya ve Kanada da önemli rakamlara ulaşan sayıda Süryani nüfus yaşamaktadır.

I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de yaşayan Süryanilerin büyük çoğunluğunu Kadim Süryaniler (Yakubiler) oluşturmaktaydı. 1960'larda başlayıp 1970'lerde hızlanan Batılı ülkelere göç hareketinin temel nedeni hiç şüphe yok ki ekonomiktir. Aynı yıllarda, Türkiye'nin farklı bölgelerinden pek çok Türk vatandaşı, etnik kökeni ve dini ne olursa olsun Almanya başta olmak üzere daha iyi hayat şartlarına sahip olmak ya da bir süre çalışıp para kazandıktan sonra Türkiye'ye geri dönmek üzere Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Genelde işçi olarak erkeklerin gittiği bu ülkelere bir süre sonra aileler de götürüldü. Daha önce gidip Türkiye'ye belli bir ekonomik zenginlikle bir süreliğine dönenler bu göç hareketini hızlandırdı. Hiç şüphesiz Türkiye'deki eko-

nomik ve sosyal şartların kötü oluşu da bu göç hareketinde önemli bir etkindir.

*Dünya Süryani Nüfusu*⁴³²

Irak	1.500.000	Fransa	20.000
Suriye	700.000	Belçika	15.000
ABD	400.000	Gürcistan	15.000
İsveç	120.000	Ermenistan	7.000 ⁴³³
Lübnan	100.000	İsviçre	10.000
Brezilya	80.000	Danimarka	10.000
Almanya	70.000	Yunanistan	8.000
Rusya	70.000	İngiltere	8.000
İran	50.000	Avusturya	7.000
Ürdün	44.000	İtalya	3.000
Avustralya	30.000	Yeni Zelanda	3.000
Türkiye	24.000	Meksika	2.000
Kanada	23.000	Diğer	100.000
Hollanda	20.000	Toplam	3.439.000

Geldikleri ülkelerde genellikle küçük gruplar halinde birarada yaşamayı tercih eden Süryaniler, kısa zamanda her alanda örgütlenme ihtiyacı duymuşlardır. Geleneksel olarak kimliklerini belirleyen en önemli unsur Kilise olduğundan, ilk örgütlenme ve cemaatleşme de Kilise ve din adamları etrafında gerçekleşmiştir. Zaman içinde geldikleri ülkelerde yeni değerler ve farklı durumlarla karşılaşan topluluk, aldıkları eğitimin de etkisiyle, kimliklerini koruma refleksi içinde kimlik tanımlamalarında daha derinlemesine sorgulamalara gitmişlerdir. Bu da kendi tarihlerinin sorgulanması ve dolaşısıyla dinin yanı sıra etnik kimlik vurgusunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihin yeniden okunması ve

⁴³² <http://www.aina.org/faq.html>

⁴³³ Ermenistan'da yaşayan Süryanilerin sayısı için bkz. Ermenistan Süryanileri Derneği'nin resmi sitesi <http://www.atour.am/history.htm>

yeniden inşasını gerektiren bu etnik bilinçlenme, kendini yeni örgütlenmeler şeklinde göstermeye başlamıştır. Hristiyanlık ve Kilise'nin yanı sıra "Asurluluk" ve etnik temele dayalı kimlik tanımlamaları yapan birçok Süryani derneği ya da kuruluşu ortaya çıkmıştır. Bu noktada kendilerini Hristiyanlığın yayılmasından çok daha önce Kuzey Mezopotamya'da yaşayan ve güçlü devletler kuran Asurlar olarak tanımlamışlardır. Bilimsel verilerle ispatlanması çok zor olan bu iddia pratik olarak çok doğru bir tercih olmuştur çünkü, eskiçağda yaşamış büyük bir medeniyeti ataları olarak kabul etmek çok pragmatik ve zararsız bir davranıştır.

Burada akla gelen ilk soru, kimlik tanımlamasının neden Kilise ya da Hristiyanlık merkezli değil de etnik kökene dayalı yapılmak istenmesidir.

İlk Hristiyanlar olarak 2000 yıllık bir geçmiş ve farklı ülkelerde yaşayan binlerce dindış neden kimlik tanımlaması için yeterli ya da geçerli görülmemektedir?

Neden Eskiçağ'da Yukarı Mezopotamya'da yaşamış etnik olarak farklı bir toplum oldukları noktasında ısrar edilmektedir?

Bugün Süryani toplumunun kimlik sorunu politize olmuştur ve yönlendirilmektedir. Etnik bir Süryani ya da Asuri toplumunun varlığı doğal olarak coğrafi bir vatan algısını da beraberinde getirecektir.

Etnik bir toplum olmalarının ısrarla vurgulanması, I. Dünya Savaşı'nda yaşandığını iddia ettikleri "genocide" iddiasına dayanak yapılmak istenmesi ve bunun etrafında bir birlik ve kimlik oluşumu için önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Hiç şüphesiz bütün bu etnik bilinçlenmeyi etkileyen iki önemli güncel faktör daha vardır. Bunlardan ilki ve en

önemlisi, Süryaniler gibi ancak onlardan daha kalabalık bir diaspora oluşturan Ermenilerin 1960'lardan itibaren, I. Dünya Savaşı'nda yaşananları soykırım olarak nitelemeye başlamaları sürecidir. Diğer i se Süryanilerin etnik kimlik tanımlamalarını yine I. Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları haksızlık ve kötü tecrübelerle dayandırmak istemeleridir. Diaspora topluluklarının kimlik oluşumlarında, neden şimdi farklı bir ülkede yaşamak zorunda oldukları sorusunun cevabı olarak ortaya koydukları soykırım ve haksızlık iddiaları en önemli birleştirici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün Süryani diasporasını oluşturan topluluklar içindeki bazı grupların etnik kimlik arayışları ve Asur olarak adlandırmasının temelleri bilimsel araştırmalardan ziyade tarihsel, toplumsal ve politik nedenlere dayanmaktadır.

Tarihsel olarak I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Savaş sonrasında Orta Doğu'da oluşturulan yeni düzende Süryaniler hak ettikleri yeri alamadıklarını düşünmektedirler. Bağımsız bir Süryani devleti ya da en azından özerk bir yönetim kurmaları için savaş sırasında yapılan mücadele yeterli olmasına karşın, savaş sonrası ortamda savaşı kazanan güçler nezninde verilen politik mücadele yetersiz kalmıştır. Savaş sonrası Orta Doğu'da yeni kurulan devletler içinde azınlık olarak yaşamaya başlamışlar ve 20. yüzyılda Batılı ülkelere büyük bir göç yaşamıştır.

Diasporada yaşayan Süryaniler olarak yaşadıkları ülkelerin şartları içinde gerek toplumsal ve gerekse politik nedenlerle kimlik arayışları daha da artmıştır. Bu durumda I. Dünya Savaşı'na, verilen sözlerin tutulmaması ya da Batılı müttefikleri tarafından haksızlığa uğratıldıkları noktalarından bakmak yerine, savaşın acımasızlığı içinde Süryani top-

lumuna “soykırım” yapıldığı iddiaları noktasından bakmak istemektedirler. Soykırım iddiaları, Süryaniler için kimlik oluşumunda Ermeni diasporasında olduğundan daha fazla ihtiyaç duyulan bir araçtır. Süryani soykırımı iddiaları etrafında birleşmek ve bir ulus bilinci oluşturmak hiç kuşku yok ki binlerce yıl önce yaşamış Asur medeniyeti etrafında birleşmekten çok daha kolaydır. Soykırım iddialarının, Süryaniler arasında yüzyıllardır sürüp giden dinsel ve mezhepsel farklılıkların ortadan kalkmasında da olumlu yönde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu iddialar yararcı olarak ulus bilincinin oluşumunda etkili bir şekilde kullanılmaktadır. I. Dünya Savaşı yıllarında Nesturilerin yaşadıkları olaylar, aynı durumlarla hiç karşılaşmamış ve savaşta taraf olmamış diasporada yaşayan Yakubiler gibi diğer dini gruplar tarafından ortak tarih öğeleri olarak rahatlıkla kabullenilmekte ve tarihsel bilinç oluşturulmaya çalışılmaktadır. Tarihsel bir ortak kader inşası ve bilinçlenmesi söz konusudur.

II. Örgütler

Asur Demokratik Örgütü (ADO): 1957’de Suriye’de bir grup sosyalist genç aydın tarafından kurulan örgüt Arap milliyetçiliğine karşı Süryanilerin tek bir etnik kökenden geldiğini iddia etmekteydi. Bağımsız bir Asur devletinin kurulmasını amaçlamaktadır⁴³⁴.

Assyrian Universal Alliance (AUA): Amacı bütün dünyadaki Süryanileri bir çatı altında toplamak olan bu örgüt, 1968’de Fransa’da kurulmuş ancak ABD’de faaliyetlerini yürütmektedir. *The Assyrian Sentinel* adında bir yayın organı vardır. 1933’te Amerika’da Assyrian American National Federation (AANF) adıyla kurulan bir başka örgüt, daha sonra AUA’ya katılmıştır. Bu örgüt daha çok mülteci Sürya-

⁴³⁴ Bkz. Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996.

nilere yardım amacıyla faaliyet yürütmektedir. Yardım ve sosyal dayanışma esas tutulmaktadır. Tıbbi ve ruhsal bakım, avukat ve tercümanlık işleri ile iş ve ev bulmada yardımcı olmak faaliyetler arasında sayılabilir. AUA'nın bugün 20'nin üzerindeki Avrupa ülkesinde temsilcilikleri vardır. Avrupa ülkelerini kapsayacak bir çatı örgüt niteliğinde Asur Konfederasyonu henüz kurulabilmiş değildir⁴³⁵.

Bet-Nahreyn Demokratik Partisi (BNDP): AUA gibi uluslararası alanda tanınan bu örgütün de amacı, Irak'ta bütün Süryaniler için bir devlet kurulması için çalışmaktır. Partinin merkezi ABD'dedir. *Bet Nahrain Journal* adında bir yayın organı vardır. Radikal bir parti olan BNDP Kürt ve diğer halkaların da özgürlük mücadelesini desteklemektedir. Yapısı otoriter ve sağlam olan örgüt, Amerika'da özellikle California, Chicago ve Detroit'te yaptığı radyo ve televizyon yayınlarıyla fikirlerini yaymaktadır⁴³⁶.

III. Dil Problemi

Sami dil ailesine mensup Aramice'nin farklı lehçelerini konuşan Süryanilerin kullandıkları bu dile zaman içinde Süryanice denmiştir. Kökeni Doğu Aramice'ye dayanan ve bugün kilise litürjisinde kullanılan, sadece din adamlarının bildiği Klasik Süryanice, M.S. 300'lerden itibaren Urfa merkez olmak üzere Mezopotamya'da gelişmiştir. Müslüman Arapların bölgeye hâkim olmalarıyla Arapça karşısında etkisini yitirmeye başlamıştır⁴³⁷. Yüzlerce yıl önce pratik konuşma dili niteliğini kaybetmiş olmasına karşın yazı dili olarak ve özellikle kilise litürjisinde hâlâ kullanılmaktadır. Klasik Süryaniceden, Doğu (Nesturi ve Keldanilerin kullandıkları) ve Batı (Yakubilerin kullandığı) Süryanice

⁴³⁵ Bkz. Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996.

⁴³⁶ Bkz. Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996.

⁴³⁷ Lektör Bertil Nelhans, *Asuri, Arami, Kildani, Süryani*, s. 39.

olarak farklı iki lehçe gelişmiştir⁴³⁸. Zamanla bu iki lehçe klâsik Süryanice'den uzaklaşmış ve birbirlerine de yabancılaşmıştır. Özellikle yaşadıkları coğrafya itibariyle Yakubilerin Arapça'dan Nesturilerin de Farsça'dan etkilenmeleri söz konusudur. Kullanılan bu dilin Aramice olması ve Aramice'nin de Sami dil ailesine bağlı olması, Süryanilerin semitik bir halk olduklarına işaret etmektedir⁴³⁹. Urumiye merkez olmak üzere Nesturiler tarafından konuşulan Doğu Süryanice organik olarak kendini geliştirmiştir. Yakubilerin konuştuğu Batı Süryanice ise yakın coğrafyadaki diğer dillerden etkilenmiştir.

Klâsik Süryanice'nin ortak dil olmaktan çıkmış olması, etnik bilincin ön plâna çıkarılmasını negatif yönde etkileyen önemli bir faktördür. Bunun karşısında Süryani toplumu içinde Asurluluk düşüncesinde olan bazı gruplar, Süryanilerin geçmişteki ortak dilinin Asurice olduğu iddiasındadırlar. Ancak bu iddia tarihi hakikatlerle uyuşmamaktadır. Dilbilimciler, Batı Sami dil grubundan olan Aramice ile Doğu Sami dil grubunun kuzey şivesi olan Asurice arasındaki bağın çok güçlü olmadığını ortaya koymuşlardır. Aramice'nin Asurice ile olan ilişkisi Aramice'nin diğer Sami kökenli dillerle arasındaki ilişkiden farklı değildir⁴⁴⁰.

Günümüzde ortak dil ve tek bir alfabe kullanılması yönünde çabalar vardır. Bilinen en eski alfabe Estrangelo'dur. Diğer taraftan Yakubiler ayrı ve Nesturiler yine ayrı birer alfabe geliştirmişlerdir. Ayrıca 19. yüzyılda bölgeye gelen Amerikalı misyonerlerin de alfabe konusunda çalışmaları olmuştur⁴⁴¹.

⁴³⁸ Lektör Bertil Nelhans, *Asuri, Arami, Kildani, Süryani*, s. 40.

⁴³⁹ Bkz. Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996.

⁴⁴⁰ Lektör Bertil Nelhans, *Asuri, Arami, Kildani, Süryani*, s. 39-40.

⁴⁴¹ Bkz. Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996.

Bugün itibariyle Süryanilerin kullandıkları dil yaşadıkları coğrafya ile doğru orantılıdır. Arapça'nın ve Kürtçe'nin anadil olarak konuşulduğu Süryani toplulukları mevcuttur. Konuşulan dilin farklı olması Süryani toplumu içinde yapısal ayrılıklara da neden olmuştur. Mardin'in Dargeçit ilçesi ve köylerinden İsveç'e göç eden ve Kürtçe konuşan Süryaniler, İsveç'te farklı bir bölgede topluca yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu durum İsveç'te bulunan Kilise teşkilatlanmasından farklı olarak papazların Kürtçe konuştuğu ve dinî ritüellerin Kürtçe yapıldığı ayrı bir kilise kurmalarına neden olmuştur⁴⁴².

IV. İsveç'te Yaşayan Süryani Toplumu

İsveç'te yaşayan en büyük Süryani toplumu, Türkiye'den özellikle Mardin, Midyat ve çevre köylerden gelen Yakubilerden oluşmakta ve Södertleje'de yaşamaktadır. Osmanlı sistemi içinde uzun yıllar din esasına göre tanımlanmış ayrı bir millet olarak yaşamış olan Süryaniler için Kilise, sosyal, siyasi ve ekonomik her alanda merkez bir rol oynamıştır. Genel olarak Osmanlı yönetimi içinde Kiliseler, mensuplarının vergi işlerini gören, mahkeme kurup adalet dağıtan, ölüm ve doğum kayıtlarını tutan ve çıkarlarını savunan örgütler olmuşlardır. Bu algılama İsveç'te yaşayan Süryani toplumu için de çok farklılık göstermemiş ve eski toplumsal örgütlenmelerini burada da sürdürmüşlerdir. Kilise'ye bağlılıklarının yanı sıra aşiret ve aile bağları çok güçlüdür. Akrabalık bağı ve statüsü bireyin statüsünden yüksektir. Bir aşiretin en önemli görevi kendi saygınlığını korumak ve sürdürmektir. Bu durumda Kilise yönetiminde yer almak önemlidir. Burada en büyük sorun papazların İsveç'e sonradan gelmiş olmaları ve uyum problemi yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Eğitim seviyelerinin düşük oluşu ve degi-

⁴⁴² Ramazan Araş, *Migration and Memory*, s. 33.

şen şartlar, kilisenin geldikleri topraklardaki bilinen işlevini yapamamasına neden olmaktadır. Ancak pek çok Doğu Kilisesi'nde olduğu gibi, Süryani Kiliseleri de geleneksel olarak politik kurumlardır. Patrik yalnızca ruhanî lider değil aynı zamanda temsil noktasında bir politik liderdir. Böylece Kilise mensupları üzerinde bir otoriteye sahiptir. Bu durum daha alttaki papazlar için de kendi cemaatleri üzerinde söz konusudur⁴⁴³.

1980'lerden itibaren başlayan yeni etnik kimlik arayışları beraberinde bazı dernek ve grupların Kilise'yle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Kendilerini Asurlar olarak isimlendiren ve Kilise'den bağımsız etnik kökene dayalı bir kimlik arayışı içinde olan bu gruba verilen ilk tepki, bunların Kilise'den uzaklaştırılmaları olmuştur. Buna karşılık "Asur Derneği" adı altında örgütlenmeye başlamışlardır. Asur-Süryani gruplaşması zaman zaman şiddet olaylarına da neden olmuştur. Patrik Yakup III, 1977'de Asur ulusalcılığı ve Süryanilik konularındaki tartışmalara şu sözleriyle katılmıştır: "...Bazıları Kilise'yi Süryani-Ortodoks olarak adlandırıyor ve öbürleri Asur-Ortodoks diyorlar. Kilise'nin gerçek adı Süryani-Ortodoks'tur. Bu isim hem Kilise hem de cemaat içindir. Kilisemiz herhangi bir ulusa ait değildir; tersine Aramiler ve Asuriler dışında Yahudi halka, Araplara, Hintlilere, Farşılara ve başka birçok halka aittir."⁴⁴⁴1980 yılında toplanan Süryani-Ortodoks Kilisesi kutsal sinodu Asur ve Aram adlandırmalarını yasaklayarak tartışmalara son noktayı koymuştur.

Kilise ile ulusalcı dernekler ve kuruluşlar arasındaki mücadele bugün bile bütün hızıyla devam etmektedir. Bunun en güzel örneği çok yakın bir zamanda 4 Mart

⁴⁴³ Bkz. Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996.

⁴⁴⁴ Stefan Andersson, *Asurlar*, Kaynak Yayınları, 1996, s. 102.

2007’de Belçika’nın başkenti Brüksel’de yapılan bir konferansta meydana geldi. Konferans, Mıtran Hazail Soumi tarafından Mor Azoziel Kilisesi’nde düzenlenmiş ve konuşmacı olarak Mor Julius İsa Çiçek ve Qaşıso Yusuf Akbulut ve araştırmacı Sabri Atman çağırılmıştı. Sabri Atman, Seyfo Centre olarak bilinen İsveç’te kurulmuş, I. Dünya Savaşı sırasında Süryani soykırımı olduğu iddiasında olan ve bunu herkes için yeni bir terim olan “Seyfo-1915” şeklinde sloganlaştıran bir kuruluşun başkanıdır.

Konferansta Mıtran Hazail Soumi’nin Sabri Atman’ın anlattıklarına katılmaması ve Seyfo-soykırım konusunda kendisinin de araştırmalar yaptığını ve konu hakkında 45 dosya topladığını söylemesi üzerine tartışma çıkmıştır. Mıtran Soumi, özellikle Sabri Atman’ın konuşmasındaki iddialarının araştırmalara ve arşiv kaynaklarına dayanmadığını vurgulamıştır⁴⁴⁵. Mıtran Hazail Soumi’nin dikkat çeken sözleri ise şunlar olmuştur: “Ben Türkiye’yi korumuyorum, ama genocide (soykırım) ayrı bir şeydir, massacre (katliam) başka birşeydir. Eğer Seyfo bir soykırım olsaydı şimdi hiç birimiz hayatta olmazdık”, “Türkiye devleti halkımıza yapılan katliamlardan sorumlu değildir”. Bunları açıkça ve bu netlikte söylemesi üzerine ulusalcı dernekler, Mıtran Hazail Soumi’nin şahsında zaten karşı oldukları Kilise teşkilâtını soykırıma inanmadıkları ve bundan Türkiye Cumhuriyeti’ni sorumlu tutmadıkları noktasında âdeta hain ilân etmişlerdir⁴⁴⁶.

Belçika gibi “özgür” bir Batı ülkesinde düzenlenen bu konferansta Sabri Atman’ın ‘soykırım olmuştur’ iddiasında bulunması kadar, Mıtran Hazail Soumi’nin de olmamıştır

⁴⁴⁵ Sabri Atman bir akademisyen olmadığı gibi arşivlerle ilgili bir çalışması bulunmamaktadır. Genellikle sloganlarla süslediği konuşmalarında kaynak olarak Arnold Toynbee, Juhannes Lapsius ve V. Dadrian’ı kullanmaktadır.

⁴⁴⁶ Bkz. <http://esna.se/tur/?article=71> 10.05.07 tarihli erişim.

ve deliller yoktur diyerek fikrini beyan etmesi doğal karşılanması gereken bir olaydır. Ancak, daha sonraki gelişmeler Seyfo Centre başta olmak üzere ulusalcı derneklerin Mıtran Hazail Soumi'nin soykırımı inkâr ettiğini ve bunun Süryaniliğe hakaret anlamına geldiğini basın yoluyla yaymaları ve âdeta inşa etmeye çalıştıkları soykırım mitini Mıtran'ın da uyması gereken, Hristiyanlığın iman hükümlerinden biri gibi lanse etmeleri, ulusalcı derneklerin kilise ve din adamlarını sadece red etmekle kalmadıklarını, ayrıca toplumu yanlış yönlendirerek baskı altına aldıklarını da göstermektedir⁴⁴⁷.

⁴⁴⁷ Bkz. <http://esna.se/tur/?article=131> 10.05.07 tarihli erişim.

SONUÇ

19. yüzyıldan başlayarak Süryanilerin kafasındaki kilise ve inanç kavramlarına misyonerler tarafından getirilen yeni bakış açıları, 20. yüzyılda tartışılmaya başlanan etnik kimlik-dinî kimlik ikileminin de temelini oluşturmuştur. Misyonerler tarafından Hristiyanlık öncesi kültürler abartılı bir şekilde anlatılmış ve 'Asurluluk' olarak nitelendirebileceğimiz Süryani, Keldani, Nesturi, Maruni bütün dinî ayrımların kaldırılarak tek bir etnik kültürde birleşilmesi düşüncesine zemin hazırlanmıştır. Hepsinden önemlisi de bu misyonerlik faaliyetleri, Süryani Kilisesi'nde yeniden bir uyanma ve bilinçlenme dönemi başlatırken, halkın Kilise'nin geleneksel anlayışlarına ve ritüellerine duyduğu güveni sarsmaları olmuştur⁴⁴⁸.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Süryaniler kendi çıkarları ve şikâyetleri noktasında genelde İngiltere'nin bölgede bulunan konsolosları ve misyon merkezleri vasıtasıyla destek aramışlardır. Fakat, Nesturi-Süryanilerin özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında, Rusya'ya olan güvenleri ve Ruslarla işbirliği içinde hareket etmeleri ve yine Ermenilerle birlikte Rusya ordusunun hizmetine girmekte hiçbir sakınca görmemeleri açık bir şekilde Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında kendi pozisyonlarını tanımlamaları anlamına geliyordu. Savaş başlar başlamaz Nesturilerin, Rusya'nın yanında savaşa dâhil olmaları ve Rus ordularının Urumiye'ye kadar ilerlemeleri, Osmanlı Devleti için hiç beklemediği çok stratejik bir bölgeden (Tergavar ve Mergavar vadileri Kafkasya ile Mezopotamya ara-

⁴⁴⁸ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 246.

sında önemli bir geçiş yolu oluşturmaktaydı) yeni bir cephe açılması anlamına gelmekteydi⁴⁴⁹.

Türkiye'ye yönelik 1915 olayları ile ilgili Ermeni iddialarının, Süryaniler için bir örnek ve başlangıç noktası olduğu ortadadır. Her iki halkın da diasporada yaşayan yoğun bir nüfusu sözkonusudur. Hangi noktalarda buluştuklarına bakılacak olursa, tarihsel süreç ve olaylar karşımıza çıkmaktadır.

Bugün Dünya'nın değişik bölgelerinde yaşayan Süryani toplumunun en önemli problemi ortak bir kimlik oluşturulamamasıdır. Aslında tarihsellik ve kültürel süreklilik açısından bakıldığında, örneğin konuşulan dil gibi, etnik kimliğin en önemli unsurları mevcut görünmektedir. Ancak yüzyıllardır Süryani toplumunun din merkezli kimlik tanımlamaları ile bilinmesi ve kendi içinde farklı dinsel kimlikler oluşturmuş olması (Nesturi, Yakubi, Keldani, Maruni gibi), ortak kimliğin oluşturulmasının önündeki tarihsel engeller olarak durmaktadır. Yüzyıllarca teolojik tartışmalar ve farklılıklar nedeniyle bir araya gelememiş Süryani toplumunun bu durumu da, hiç şüphesiz kendi içinde bir tarihsellik oluşturmaktadır. Doğu Süryanilerinin Nestoryus'un öğretilerini kabul etmelerinden başlayarak, 19. yüzyıldaki Protestan Süryani Kilisesi'nin oluşturulmasına kadar geçen mücadeleler ve ayrılıklarla dolu uzun bir tarihsel süreç söz konusudur. Bu tarihsel süreçte mezhepsel farklılaşma iyice kökleşmiştir. Örneğin, bugün bir Yakubi için Nesturilerin takip ettikleri ve adını aldıkları Patrik Nestoryus'un öğretileri hâlâ heretik (sapkın) olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Nesturiler'den Katolikliği kabul ederek ayrılan ve Keldaniler olarak bilinen Süryaniler de Nesturiler tarafından teolojik olarak aynı kabul edilmemektedir. Yakubilerle Katolikliğe geçenler

⁴⁴⁹ NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No 363.

arasında da 19. yüzyıldan itibaren sürüp giden bir çekişme söz konusudur.

Sonuç olarak, son yıllarda I. Dünya Savaşı'nda ve özellikle 1915'te Osmanlı yönetiminin, Ermeniler gibi Süryanilere de “soykırım” yaptığı iddiaları sonucu Türkiye'nin uluslararası arenada suçlanması tarihi gerçeklere uymamaktadır. Özellikle Osmanlı sınırları içinde Mardin, Urfa, Diyarbakır ve Musul dolaylarında yaşayan Yakubiler ya da Kadim Süryaniler olarak bilinen Ortodoks Süryani gruplar ile Keldanileri, savaş başlar başlamaz Rusya'nın yanında yer alarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilân eden ve Van, Hakkâri, Urumiye dolaylarında yaşayan Nesturi-Süryanilerden ayrı bir şekilde değerlendirmek lâzımdır. Birinci grup Süryaniler, bulundukları bölgede, Ermeni tehciri sırasında yaşanan bazı kargaşalar hariç savaş sırasında ve sonrasında da barış içinde yaşamaya devam etmişlerdir. Nesturi-Süryaniler ise, savaşta taraf olarak yerlerini almışlar ve Osmanlı Devleti'nin, Rus birlikleri ve Ermeni çeteleri ile Doğu ve Kafkas cephelerinde yaptığı mücadelelerde kayıplar vermişlerdir. Bugün Ermeni diasporasının teşviki ve işbirliği ile 1915 olayları sırasında, Osmanlı yönetimi tarafından Süryanilere karşı plânlı programlı bir “soykırım” yapıldığı iddiaları arşiv belgeleri tarafından doğrulanmamaktadır. İngiltere ve ABD millî arşivlerinde bulunan konuyla ilgili belgelerde, I. Dünya Savaşı'nda Süryanilerin bölgede yüzyıllardır birlikte yaşadıkları ve sürekli bir şekilde husumet içinde oldukları Kürt aşiretleriyle olan mücadelelerine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Süryanilerin, Rusya başta olmak üzere Fransa ve İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı “Truva Atı” olarak görülmesi ve kullanılması söz konusudur. Her ne kadar bazı tarihçiler tarafından, Süryanilerin I. Dünya Savaşı'nda çektikleri acıların gerçek sorumlularının, başta Rusya olmak üzere İtilâf Devletleri'nin bölgedeki yanlış politikaları

ve Süryanilere verdikleri sözleri tutmamaları olduğu vurgulanmakta ise de, bugün Türkiye'ye yönelik Süryanilere soykırım yapıldığı iddiaları politik amaçlarla ileri sürülmekte ve bu eserde anlatılanlar çerçevesinde değerlendirildiğinde tarihi hakikatlere uymadığı görülmektedir. Özellikle, savaş sonrasında değişik nedenlerle ABD, Avustralya ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmiş ve kimliklerini korumak amacıyla örgütlenerek bir diaspora oluşturmaya çalışan Süryaniler için soykırım iddiaları, Ermeni diasporasında olduğu gibi bir varlık ve kimlik sorunu haline gelmiştir.

1923'teki Lozan Antlaşması'ndan bir süre önce 1922 tarihinde, Agha Petros'un başkanlığında bir heyet tarafından TBMM'ye Süryanilerle ilgili bir teklifte bulunulmuştur. Türkiye sınırları içinde bir Süryani-Keldani otonom bölgesi kurulması amacıyla yapılan bu başvuru çok ilginç konular içermekteydi. Dilekçede resmî olarak TBMM muhatap alınmakla birlikte "Türk milleti" terimi de sık bir şekilde kullanılmaktadır. Türkiye'den ayrılmak istemedikleri ve eskiden olduğu gibi Türk milletine bağlı olacakları özellikle vurgulanmakla birlikte otonomi için gerekli olan şartlar şu şekilde sıralanmaktaydı⁴⁵⁰:

1. Bölgenin yönetimiyle ilgili olarak kaymakam başta olmak üzere bütün resmî görevliler, jandarma ve polis dâhil Süryanilerden olacaktı. Kaymakamın seçilmesi noktasında Türk Devleti ile görüşülerek hareket edilecekti. Geçmişte bölgeye gelen kaymakam ve yöneticilerin Süryani olmaması ciddi problemler doğurduğundan bu talepte bulunulmaktaydı.
2. Geçmişte olduğu gibi yerel düzeyde bu bölgede geçerli olan yasalar, Süryanilerin M.Ö. 375 yılından bu yana kullandıkları ve "sunhados" adı verilen ve gerek Sür-

⁴⁵⁰ FO 839/23,217637.

yani halkın karakterine gerekse bölgenin şartlarına daha uygun olan yasalar olmalıydı.

3. Hakkâri merkez olmak üzere oluşturulacak olan otonom bölgenin dışında kalan ve çoğunlukla Süryanilerin yaşadıkları Urumiye ve Salmas bölgelerindeki Süryani halk, Türkiye tebaası olarak ilân edilmeli ve güvenlikleri sağlanmalıdır.
4. Savaş sırasında bölgeden kaçan ya da göç eden Süryanilere kucak açılmalı ve geri dönmek isteyenler özellikle Musul Vilâyeti'nin kuzeyine yerleştirilmelidir. Böylece bölge tarımsal üretim ve ekonomik açıdan kalkınacak ve Türk Devleti de bundan istifade edecektir.
5. Bütün bunlar ayrıca, Dünya'ya, Türk Devleti'nin kendine bağlı Hristiyan vatandaşlarının mutluluğunu ne kadar çok düşündüğünü ve bunun da geçmişten gelen tolerans göstermek gibi asil geleneklerinin sonucu olduğunu gösterme fırsatı sağlayacaktır.
6. Eski sistemde Osmanlı yönetimi her yıl Süryanilerden belli oranda yıllık bir vergi alırdı. Bu vergi Süryaniler tarafından toplanarak Osmanlı yönetimine gönderilir ve bölgede sadece kaza merkezlerinde yerel yönetici olarak devleti temsilen kaymakamlar bulunurdu. Yeni Türk Devleti de yüzyıllardır denenmiş ve her iki taraf için de alışılmış bir sistem olan bu sistemi devam ettirmelidir. Bu durumda her yıl belirlenen vergi düzenli olarak Süryani milletvekilleri tarafından parlamentoya ödenecektir.
7. Süryaniler geçerli olan seçim kanununa göre iki ya da daha fazla milletvekilini parlamentoya göndereceklerdir.
8. Süryani otonom bölgesindeki bütün okullarda Türkçe öğretilecek ve gerekli bütün eğitim masrafları Süryanilerce karşılanacaktır. Süryanilere, sadece bir ülkeden olmak üzere ve eğitim ve sağlık konularında yardımcı

olmaları için misyonerleri kabul etmeleri konusunda izin verilmelidir.

9. Geçmişte her ne kadar İmparatorluğun değişik bölgelerindeki Hristiyanlar askere alınıyor idiyse de, Süryaniler, bölgenin özel şartlarından dolayı kendi bölgeleri dışında askerlik yapmak için askere alınmamışlardır. Özellikle Kürt ve Arap çetelerin saldırılarının engellenmesi için bu gereklidir.
10. Bölgedeki güvenlik açısından, Süryanilerin kendi güvenliklerini sağlamaları için 10.000 kişilik bir polis ve jandarma gücü oluşturmalarına ve 60 makineli tüfek ile 10 uçağa sahip olmasına izin verilmelidir. Bütün bu harcamalar Süryaniler tarafından karşılanacak ve yıllık vergiden düşülmeyecektir.
11. Bölgede bulunan yerüstü ve yeraltı kaynakları, vergilerini ödemek kaydıyla bölge halkının kullanımına ve faydalanmasına bırakılacaktır.
12. İstenmedikçe bölgeye Türk yetkililer gönderilmeyecek ve Süryani toplumu ile Türk Devleti arasındaki her türlü ilişkiler, Türk parlamentosunda bulunan Süryani milletvekilleri aracılığı ile yapılacaktır.
13. Eğer herhangi bir yabancı güç ya da aşiret Süryanilere saldırırsa Türk Devleti savunma için yardım gönderecektir.
14. Savaş sırasında pek çok Süryani köyü terkedilmiş ya da zarar görmüş olduğundan buralarda yaşayan halk en azından 10 yıl vergiden muaf tutulmalıdır.
15. Bölgedeki Kürtlerin, Süryanilerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olarak yaşamalarına izin verilecek ve bölge dışında yaşayan Kürtler ve Süryaniler köy, mal ve mülklerini mübadele edebileceklerdir.

16. Okullarda ve basın yayın gibi yerel anlamdaki bütün işlerde Süryanice mecburi olacak ancak, Türk devletiyle olan ilişkilerde ve yazışmalarda Türkçe kullanılacaktır.
17. Süryanilerin eski kilise bayraklarını kullanmalarına ve millî giysilerini giymelerine izin verilecektir.
18. Bütün Süryani gruplarına (Yakubiler, Maruniler, Nesturiler, Keldaniler, Protestan ve Ortodoks Süryaniler) Türk Devleti'nin her tarafında güvenlik ve eşitlik verilecektir.
19. Türk Devleti, Süryani bölgesi yönetimine yeni okullar yapılması ve diğer ekonomik amaçlar için kredi vermedir ve bu kredi 10 yıl içinde belli taksitlerle geri ödenecektir.
20. Türk Devleti, Süryanilerin lideri olarak sadece General Agha Petros'u resmen tanıyacak ve bütün yukarıdaki maddelerin yerine getirilmesi için yardımcı olacaktır. İsmet Paşa ile bütün Süryaniler adına ve Süryanilerin lideri olarak Agha Petros görüşecek ve anlaşma sağlanacaktır.

Ankara'da yeni kurulan Türk Devleti'ne, Süryaniler için Hakkâri merkez olmak üzere oluşturulması istenen otonom bölge için yapılan bu başvuru, pek çok açıdan tarihi gerçekleri ortaya çıkartmaktadır. Dilekçede sürekli bir şekilde Süryanilerin yüzyıllarca Osmanlı yönetimi altında barış ve güven içinde yaşadıkları ve kendilerine imtiyazlar tanındığı vurgulanmaktadır. Bu durum Süryanilerin ve özellikle de Nesturilerin, I. Dünya Savaşı'nda neden İtilâf Devletleri yanında savaşa dâhil oldukları ve önce Ermenilerle birlikte Rusya'nın sonra da İngiltere'nin yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaştıklarının açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan savaş sonrası iddialar olan, Osmanlı kuvvetlerinin I. Dünya Savaşı'nda Süryanilere yönelik katliamlara giriştiği ve günümüzde ise "soykırım" olarak nitelendirilen olaylar yaşandığı tezini de bir yönüyle çürütmektedir. 1922'de

Agha Petros tarafından, savaş sırasında “soykırım” yaptığı iddia edilen Türklerle, Süryaniler için otonom bir bölge oluşturulması amacıyla anlaşmaya çalışılması ironik bir durum oluşturmaktadır. Yazılan dilekçede “Türk Devleti’ne sadık kalacakları” ve “geçmişte olduğu gibi Türklerin hoşgörü ve tolerans anlayışına güvendikleri” şeklindeki ifadeler, daha sonradan ortaya atılan “soykırım” iddialarının politik amaçlarla yapıldığını ve gerçekleri yansıtmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Hatta yazılan dilekçede, kendilerine yönelik Kürt aşiretlerin saldırıları durumunda Türk Devleti’nin koruması talep edilmektedir. Diğer önemli bir istek ise, yeni Türk Devleti’nin sınırları dışında İran topraklarında kalan Urumiye ve Salmas gibi Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki halkın, Türk Devleti’nin tebaası sayılması ve savaş sırasında yaşadıkları bölgeleri terk eden Süryani halkın da tekrar geri dönmeleri için kolaylık sağlanmasıdır. Bütün bunlara bakıldığında Süryanilerin, I. Dünya Savaşı’nda kendilerine yönelik “soykırım” gerçekleştirdiğini iddia ettikleri Türklere sığınmaları, bugün bu iddiaları ortaya atanlara en güzel ve belgeli tarihi bir cevaptır.

EKLER

Ek 1) Nesturi Patriği Mar Şimun'un kızkardeşi Surma Khanum.

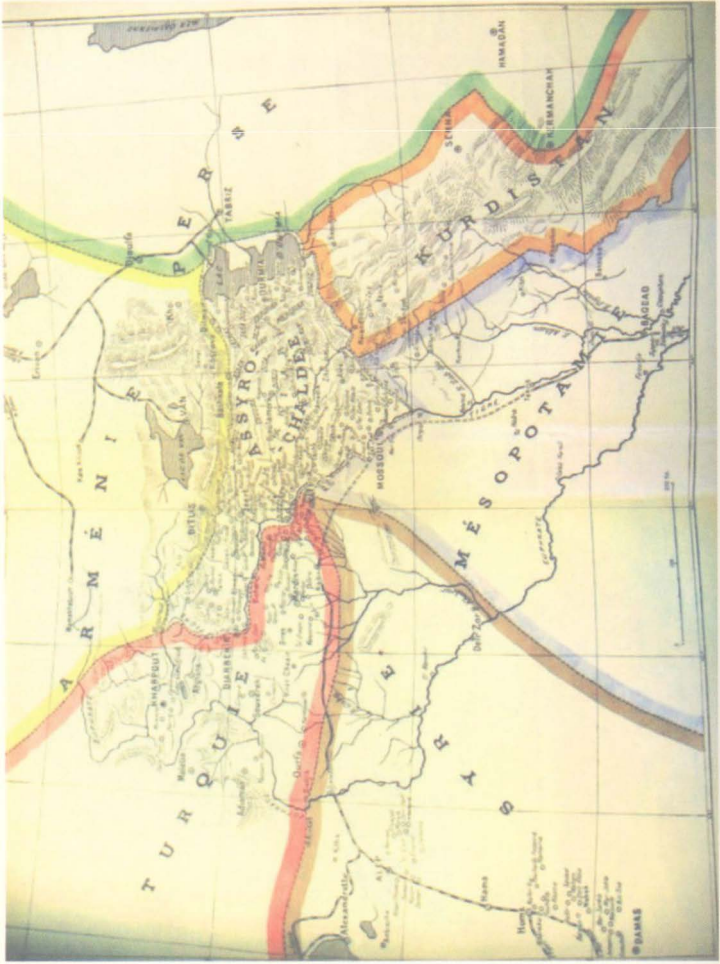
Ek 2) I. Dünya Savaşı'nda Nesturi Birliklerinin Komutanı
Agha Petros

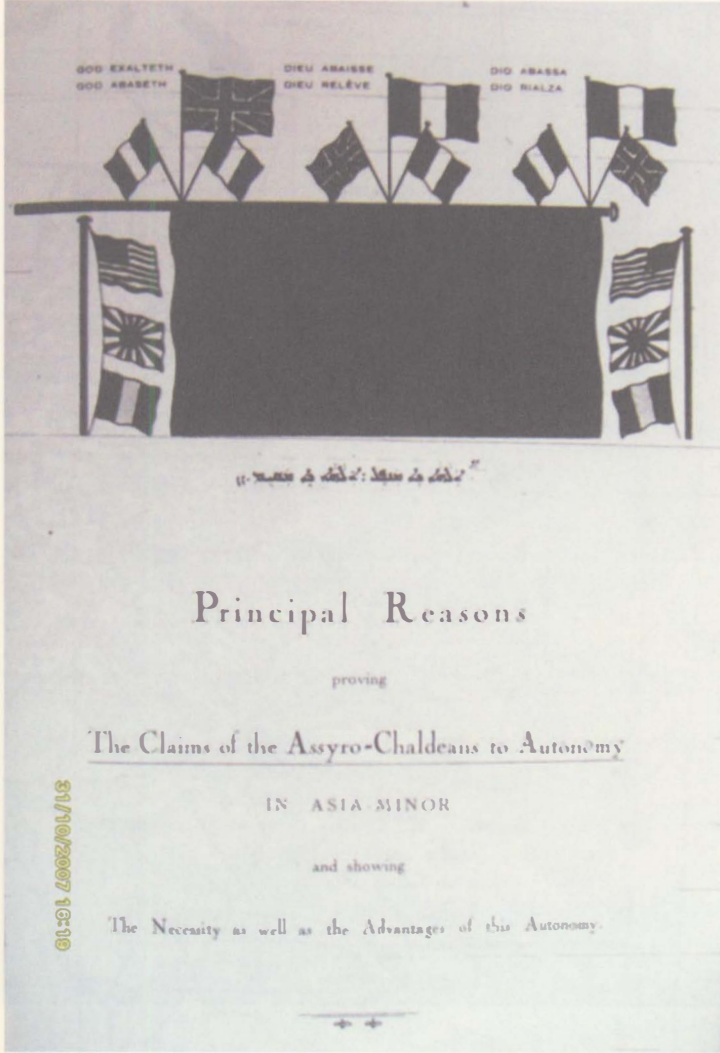
Ek 3) Paris Barış görüşmelerine sunulan Nesturilerin yaşadıkları bölgelerin işaretlendiği harita.

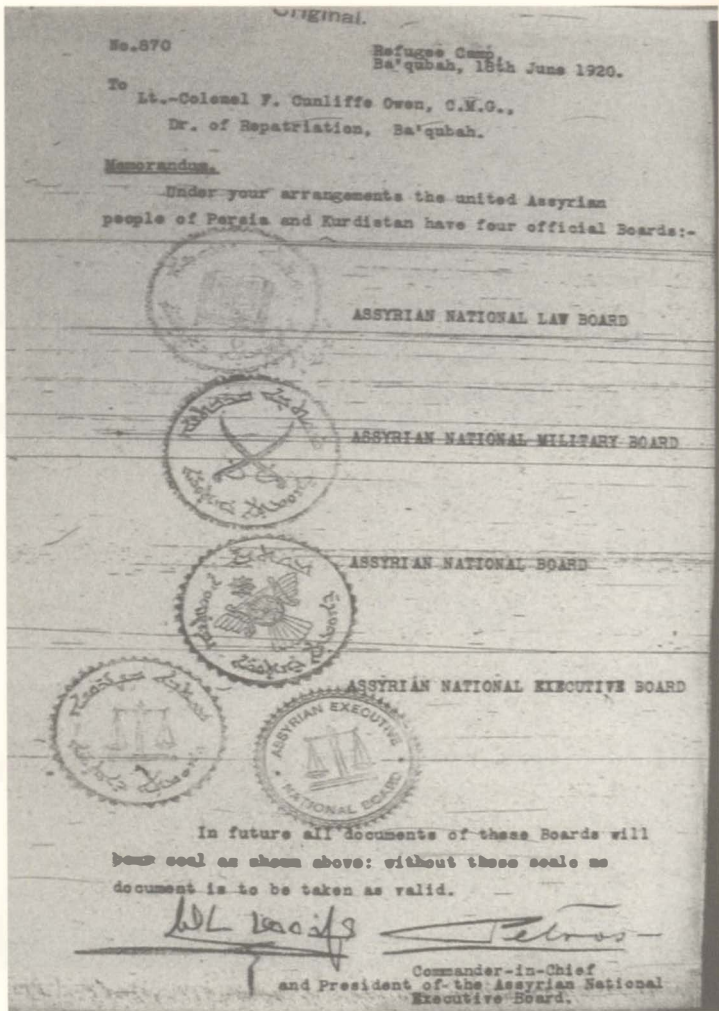
Ek 4) Bağımsız bir Süryani devletinin kurulması için iddia edilen toprakların sınırlarını gösteren harita

Ek 5) Süryanilerin Paris Barış görüşmelerine sundukları otonominin gerekçelerini açıklayan dilekçelerin ilk sayfası.

Ek 6) Süryanilerin kurdukları dernek ve kurumların resmi olarak kullandıkları mühürler.

Ek 7) Savaş sırasında Rusya'ya giden Süryanilerin sayısı
ilgili İngiltere'nin Moskova Büyükelçiliği'nden yazılan yazı.

COPY

(E.3538/88/65).

BRITISH MISSION,

MOSCOW,

No. 338.

April 10th, 1924.

Sir,

With reference to Mr. Osborne's despatch No. 275 (E.1879/88/65) of the 5th. March, I have the honour to report that, according to such information as I have been able to obtain, the number of Assyrian refugees scattered over the territory of the Soviet Union is somewhere in the neighbourhood of forty thousand.

2. Of the total number approximately thirty thousand were at one time Turkish subjects, from various parts of Mesopotamia, more particularly from the Mosul district, from Thub, Tiara, Tukhuma, Diza, Gaviar, Levun and Julamerik. The rest are of Persian nationality from Urmia and Salmas. All are in very poor circumstances and consumption is rife among them. They wish to return to their homes, but not under Turkish rule.

3. In Moscow there are some four thousand of these refugees; in Petrograd some three thousand and a similar number in Kestov. The rest are scattered about at Novocherkask, Armavir, Vladikavkaz, Krasnodar, Stavropol and Kiev.

I have the honour to be, etc.,

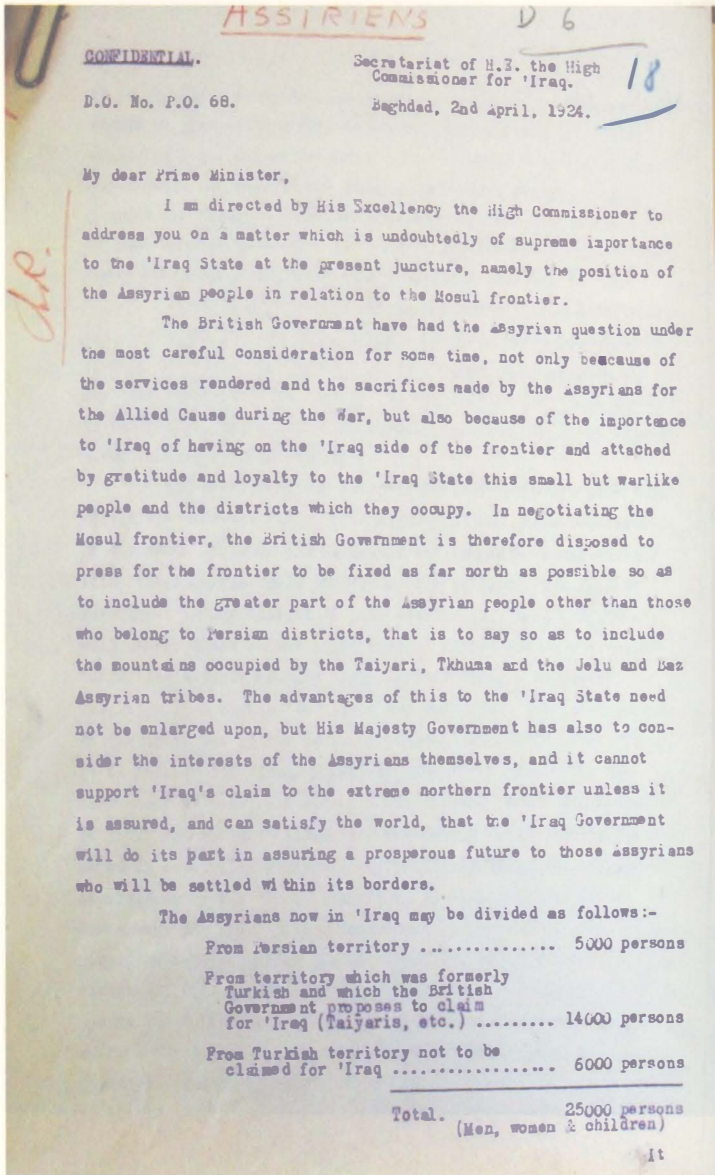
Sd/- R.M. Hodgson.

The Right Honourable,

James Ramsay MacDonald, P.C.,

&c. &c. &c.

Ek 8) Musul sorunu ve Türkiye-Irak sınırı ile Süryanilerin ilişkisini gösteren ilginç bir belge.

Ek 9) Süryanilerin 1933 yılında Irak Krallığı ile yaşadıkları sorunları ve siyasi çıkarlar için nasıl kullanıldıklarını gösteren güzel bir örnek.

translation.

Dohuk,

Date 26th June, 1933.

To
Major Thomson,
Settlement expert.

(1) The wishes of the Assyrian people are these:

Since our arrival in Iraq some 15 years ago, we have loyally served the British and the Iraqi Governments. In support of this statement you know that we fought against the enemies and bad wishers of Iraq. This cannot be denied.

(2) We have lost many lives and much property was stolen. We did not murmur. We thought that in consequence of our silence, we would be compensated by giving us a home in Iraq in return for all our services. We have awaited until the last moment and no home has been given us. We asked our Maliks, Chiefs and Rases that we must have a home to live in. The Chiefs thereupon had a meeting and last year they went to Sar Amadiyah to see the Mar Shimun, Patriarch, to place the demands of the people for a home before him. We compelled the Patriarch to go to the League of Nations and ask on our behalf for a home. In accordance with the wish of the Maliks and the People, the Patriarch went to Geneva. There he submitted our demands and claims and the League of Nations decided that a settlement expert should be sent out. When he arrived we were under the impression that he would carry out the settlement work peacefully in consultation with each other and with the Iraq Government. On the contrary, the Patriarch has been called to Baghdad immediately by the Minister of Interior and he was detained there. Further, Qaimaqam Dohuk proclaimed Yaku D'Malik Ismail as an insurgent.

(3) It is hoped that the Iraq Government will understand that the demands of the people are not only those of the Patriarch;

they are the wishes of all the Nation and what the Iraq Government has heard from the Patriarch, he has merely conveyed our representations. The Iraq Government, it is hoped, will also realise that Yaku is not acting on his own in this matter of settlement. We are all of his opinion and we have our men with him and we will all insist on our claims up to the last moment. If Yaku refrains from this idea, this will not alter our wishes as with the consent of the people we can appoint better men than Yaku.

Signatories to the petition.

Copy to:

Colonel Stafford, Administrative Inspector, Mosul.
Minister of the Interior, Baghdad.
The Mar Shimun, Patriarch.

Name of Tribe.

Name of signatory.

Tkhuma

Qasha Giwargis
Haitu Marquz
Malik Daud
Yonan
Oshana Dinkha
Rais Dinkha
Rais Hormalz
Shamesha Afram
Yokhanna Sliwu
Oraham Yonan
Mekku Shimun
Shaba Yokhanna
Yokhannan Khemo

Tiyari

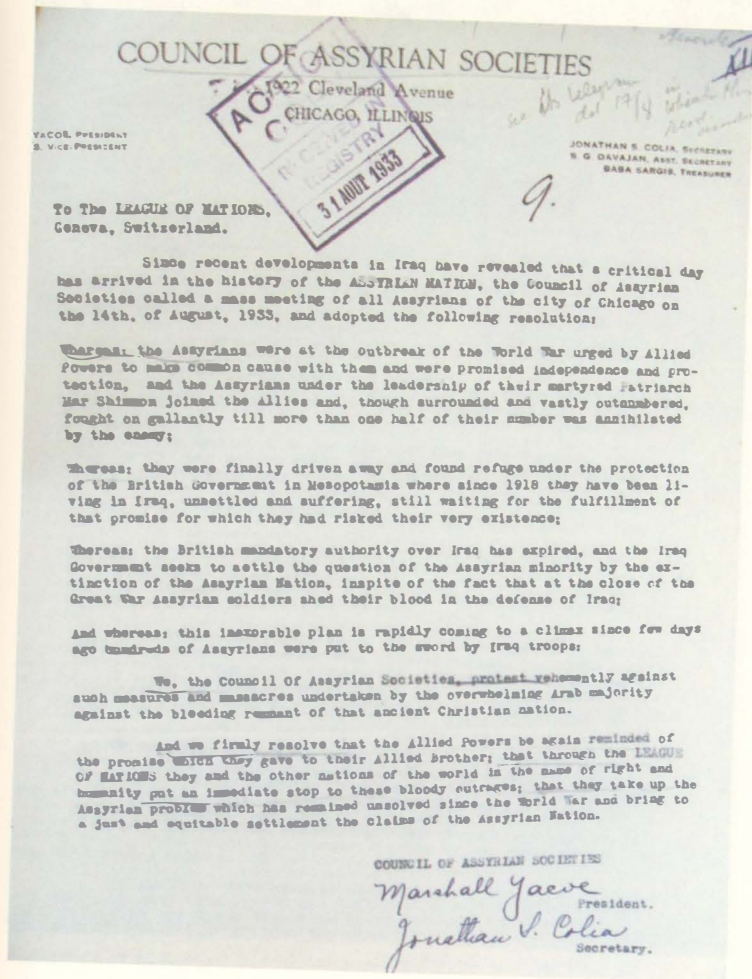
Rais Warde
Shamasha Lawandu
Shinu Wiyya
Yigu
Khoshaba
Rais Ethniyyil
Shamasha Yonan
Giwargis Maroguil
Yokhannan Goliath
Khiiyu Yosep

Jelu

Bez

Qasha Khoshaba
Shamesha Daud
Rais Piru
Rais Tillu
Daud Nisan
Rais Shiba

Ek 10) Süryani dernekleri konsili tarafından Irak'ta yaşanan 1933 olaylarını protesto amacıyla Milletler Cemiyeti'ne yazılan yazı.

Ek 11) ABD'deki Süryani Kilisesi'nin 1933 olaylarını protesto eden Milletler Cemiyeti'ne gönderilmiş yazı.

M. G. Daniel, Ph. D.
Archdeacon &
Pastoral Evangelist

Churches & Unions
Boston, Mass.
Chicago, Ill.
Philadelphia, Pa.
San Francisco, Cal.
New Britain, Conn.
New York, N. Y.

The Assyrian Christian (Apostolic) Church
in U. S. A.
The Assyrian National Union of America
Headquarters, Offand, Iraq. (Mesopotamia)
2221 North Comac Street

Philadelphia, Pa., U. S. A.

Churches & Unions
Worcester, Mass.
Providence, R. I.
Baltimore, N. Y.
Yonkers, N. Y.
Tullock, Cal.
Gary, Ind.

Bell Phone, Fremont 5880

PROTEST

To the Secretary of the League of Nation:
Geneva, Switzerland.

My dear sir:

On behalf of the twenty-five thousand Assyrian Christians who are the citizens of United States of America protest to the League of Nation and behalf of the persecuted Assyrians Christians by the Arabs and Kurds in northern Mesopotamia who where under the British Mandatory and we were hoping that the British would protect the minority but now we see that the Mohammedans are determined to finish the Christian from those countries and as we know that through the history that the Mohammedan have been the main of persecuting the Christians of women and children without any reason or any cause.

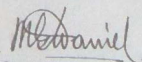
We know very well that the League of Nations was established through the Medium of late president Wilson of the U. S. A. to protect and safeguard the minority, and as the League knows that we are the most minority as a nation in Mesopotamia or Iraq.

We are sure that the League of Nations have power and is capable to defend and protect the helpless women and children who are tortured by the cruel Mohammedan the Kurds and the Arabs in northern parts of Iraq, Mesopotamia under the ruler king Fazole who is placed or made king under His Britannic majesties government.

We are sure that your power and jurisdiction can reach Iraq which is legally under your power and we as a nation appeal to the League of Nations through your Medium to protect our brethren who are suffering persecution innocently, as we know very well that these Mohammedans accuse our people practically in the false way. And we demand a justice and protection according to the laws of the League which is to adjust the people who are wrong. Especially those who are seeking revenge against their human fellowmen.

We shall be very glad to hear from your League of Nation and shall be glad to give you all information regarding our people in Mesopotamia and other countries as we are duty bound to make no one such atrocious against the minority.

We wish you all well and success for the general peace of the world through your Medium, I remain

Faithfully yours
M. G. Daniel
Archdeacon.

ACTION COPY
RECEIVED IN
REGISTRY
31 AOUT 1933

August 19 1933

19 33

Ek 12) Agha Petros'un savaş sonrasında Irak'ta bulunduğu sırada yaptığı harcamalar ile ilgili.

To

Whomsoever it may concern.

I hereby certify that, I served as a British Officer in the Assyrian Refugee Camp at Baquaka and Mindar Iraq from Oct. 1918 to Sept. 1921 and during that time was constantly in touch with Gen. Argha Petros.

His expenses during this period, on behalf of Repatriation schemes etc. were exceedingly heavy.

He purchased and ran at his own expense several cars.

He made expensive presents both in cash and kind to Kurdish chiefs in order to forward the last of the schemes. I cannot say whether the Government were meeting all expenses or not but am practically certain that Argha Petros' own resources must have suffered to a very great extent.

I give this certificate at the request of Gen. Argha Petros.

W. E. Shimmin,

2, Albany Street,

Douglas, I. of Man.

Ek 13) Urumiye'de yapılacak olan insani yardımlarla ilgili çıkan tartışmaya ait bir belge.

Tabriz, February 10, 1917.

Dear Dr. Vanneman:

I enclose a letter just received from Mr. Allen, which please read and return to me with your opinion on the subject of appointing a representative of Mr. Shimon on the Relief Committee, as requested by the latter.

In view of his uncalled for and unjust imputations my present inclination would be to decline his request. I am informed that Mr. Shimon is a young man who does not occupy himself very seriously with the welfare of his congregation, but amuses himself with the welfare of his congenial him at Tiflis, and in shooting parties, and other sports at Dilman, so it is likely that there are others back of this request. I hardly think, moreover, that it is wise to admit that our Committee is accountable to the beneficiaries for the method of distributing funds subscribed in America for relief work here generally, and I should feel indeed more inclined to limit the funds given to those who make such statements. As you know, I have given no instructions as to distribution of these funds, but have said that I feel that those in most need, irrespective of creed, should be helped first where possible, and have been glad to learn that Dr. Shedd and other members of the Urumia Committee thought the same. Mr. Shimon has, of course, a perfect right to state his views, but it seems to me that it would be a mistake to permit him to dictate regarding distribution of funds.

I have just received a note from Mr. Saugon, French Consul, asking me to inform him approximately the sum sent from America for relief work at Urumia, and whether all such is raised by private subscription in America, or a part is given by our Government. So far as I know the Government has given nothing, and you can doubtless tell me approximately how much we have had and distributed from other sources. It might be well to distinguish contributions from British sources.

Sincerely yours,

Ek 14) 2 Nisan 1919'da Midyat'tan İstanbul'daki ABD Yüksek Komiser'liğine gönderilen Osmanlı tebası olarak kalmak istediklerini ifade eden ve hem Müslüman hem de Hristiyan liderlerin imzaladıkları yazı.

Midyat, April 2, 1919.

American Commissioner, Constantinople.

We Mussulmans and Kurds of this district state emphatically that we belong to the Ottoman Empire and do not accept any other subjection but the Ottoman.

For the religious institutions
Patriarch, acting Syrian Patriarch

For the Ulama,
Husséin

For the notables,
For all the Xians
Shamen
etc etc.

Diary of Major E. Noel on Special Duty.

I left Mosul for Ninawa on April 7th.

April 8th.

I passed a party of three Moslems and four Christians, returning from the Sherif's army, disgusted at not having received any pay for five months. They complained that the Arab officers could fill their pockets by extorting from the villagers, but that they, the men, did not come in for a share of these pickings.

I met considerable parties of disarmed Turkish soldiers, many of whom had been prisoners of war in Russia. They spoke well of the treatment they had received at the hands of the British.

April 10th.

I stopped a night with the Jewish Arabs, who were encamped several miles from the nearest water and were drinking a greenish yellow wine consisting chiefly of cattle urine. They say that at this time of the year it is only necessary to water their animals once every three days.

April 11th.

I stopped the night with Naf Beg, son of Moustapha Pasha of the Muraa. The Muraa, who are nomads, belong to the Jennet Qaza, which is part of the Diarbekir vilayet, but which the P.O. Mosul now thinks should be transferred to the Mosul vilayet. Naf Beg, who is the paramount chief, struck me as a sensible type of individual. He is very apprehensive as to possible retaliatory action that may be taken against him on account of the part he took in accompanying nine hundred Christians at Habeshah, and points out that he was only carrying out the orders he received from the Turkish Government. He seems to have his tribe well in hand, and will, I think, come into line and give no trouble provided the terms for other tribes are not too onerous. I proved him to go into Mosul and promised him a safe escort.

The Muraa have remained down in the plains for the last three years owing to the war, but this year they want to move up to their summer quarters near Van. They cross the Tigris at Jeris: at the end of May, and it is therefore important that our occupation of Jeris should take place before that date. They are on bad terms with the Sherazeh Kurds with whom they always come to blows when migrating through their country.

April 12th.

After leaving the Muraa I entered the hills of the Ninawa Qaza. The Kurdish tribes in this area are a very rough lot with strongly developed predatory instincts. The Turks and the Kurdish national party have been successful in their propaganda with them, and have thoroughly frightened them as to the horrible sources of retribution which the British seem to take on account of the massacre of Christians. The success of their propaganda depends solely on this factor of fear and for this reason can be considered as ephemeral. The tribes, unlike those of Subimarah, have little or no developed national sentiment, and would be quite ready to accept any form of administration provided that it was backed by a show of force and that a general amnesty was proclaimed. As matters stand at present there is a possibility of the present feeling reaching a focus which would express itself in armed opposition. In the case of one tribe with whom I had to pass the night, the chief, on our arrival, openly announced that he was prepared to resist to the last the advent of the British, but his resolution considerably wavered when it was explained to him that "British" and "Armenians" were not exactly synonymous terms. He had, however, been so worked upon by the Kurdish Mufti at Jeris, that his attitude was distinctly truculent and we passed a severe but not a hostile night in camp.

April 13th.

I passed a Turkish officer on his way to Jeris to release his family and a Ninawa merchant returning to Mosul for safety. There seems to be a growing feeling of uneasiness owing to the departure of Turkish troops, and the local Government's consequent fading grasp of the tribal situation.

The Kurdish tribes, especially the confederation under Ali Batti, who live in the hills to the north of the road, are becoming emboldened and the roads are generally unsafe. The warlords have been further incensed by the withdrawal of the Turkish gendarmerie posts, of which only one now remains, that at Dage (18 miles from Ninawa).

There are half a dozen German motor lorries stranded at Dage in charge of a Turkish officer and a few men. He hopes to get some of the lorries back to Diarbekir as soon as petrol, which is said to be on its way, arrives. None of the men of this post have received any pay or release for five months, but their discipline seems as good as ever.

Telegraphic and telephonic communication is maintained by the Turks between Dage and Ninawa, the extension of this double line to Uqrah (the first Telegraph Office in British Occupied Territory, 37 miles from Mosul) is very little damaged and communication could easily be re-established (see separate Report attached).

At Dage there is the last railway station constructed by the Germans on the railway alignment. The buildings are temporary, and are in charge of a few gendarmes.

Ek 16) İngiliz politika subayı Binbaşı E. Noel'in Diyarbakır ve bölgedeki eşraf ile ilgili hazırladığı rapordan bir bölüm.

Political Situation at Diarbekir, and some notes on Local Notables.

As in most towns of the East, the notables of Diarbekir can, with certain exceptions, be classed as corrupt and degenerate intriguers. They oppress their tenants, devour men's property, and are always ready to go into partnership with a corrupt Turkish official to swindle the Government.

With these characteristics it is not surprising that many of them were active supporters of the C.U.P., to which, of course, they were attached solely by claims of self-interest.

With the eclipse of the C.U.P., and face to face with the possibility of a disappearance of the Turkish Government, these men joined the Kurdish National Party. At first they were doubtless put up to do so by the Turks with the bait of Kurdish autonomy under Turkish protection, which promised even more favourable opportunities than of yore for dirty work of all kinds. Since then, however, the tantalizing "Prinsep Wilsoan" of everybody doing what he likes, has slowly dawned on their horizon with all its alluring possibilities, and the erstwhile Turko-Kurds are now convinced that if they shout loud enough, President Wilson will hear and allow them to mismanage Diarbekir by themselves, and continue to fatten on the Christian property they stole during the massacres, without even having to share the spoils with the Turk.

To do justice, however, to the Kurdish Club, one must acknowledge that it contains some members who are actuated by a genuine desire to work for the welfare of Kurdistan as a whole. The best of them are, I think, Kiamil Bey Khyali Zade and Showket, son of Ismail of the Zaza family. Among others are Hissan Bey, Dr. Fuad Bey, and Akram Bey. The latter is energetic and has studied in Switzerland, but he is perhaps handicapped by belonging to the Jemil Pasha family, who were so identified in the execution of the 1916 massacres, and profited so materially thereby.

This party, which might be called the Kurdish moderates, would, I think, welcome a British protection and administration, provided the development of their country on national lines was assured.

The Ittihad party, which is composed chiefly of Government officials, has succeeded in winning over two influential townspeople, viz., Niazî Bey and Naqib ul Ashraf Bakr Bey. Their presence on the side of the Government takes a good deal of wind out of the sails of the Kurdish Club. The latter during its early history was fairly subservient to Government, but of late it has been showing a more and more independent spirit, and resulted in the Government regarding it with increasing disfavour, and finally deciding to liquidate it altogether, which was done on June 4th.

The events which led up to this occurrence are not without interest in that they give a typical example of the many undercurrents of intrigue which are flowing here, and the methods which the Turks are having recourse to.

When the news of the occupation of Smyrna was received, the Turks were not slow to turn it to their own uses. News was spread of a massacre of Mohamedans by Greeks. The British were represented as having brought the Greeks in. The Kurds were invited to apply the analogy of Smyrna to Diarbekir. The English would come first and occupy the town, which would be but a prelude to the arrival of Armenian troops.

All these measures had their natural effect. A good deal of fanaticism was aroused among the common herd. The old reactionary and corrupt townsmen, who were now so-called members of the Kurdish Club and who dreaded an inquiry into their misdeeds of 1915, hoped for another massacre, which would destroy the last remaining witnesses of their dirty past and would effectually confuse the issues.

By this time the Christians were thoroughly frightened. A deputation was sent off in hot haste to me at Mardin to ask for British intervention. The Government also began to have its qualms. Its propaganda had slightly miscarried. Feeling was to have been worked up against the British, not against the Christians. The inopportune news of another massacre was fully realised. However, a neat way out of the difficulty suggested itself. The Kurdish Club was to be made the scapegoat, which could be done with a show of justice owing to the activities of its fanatical and corrupt members. Under the guise of protecting Christians, an inconvenient organisation opposed to Turkish sovereignty could be got rid of.

Ek 17) Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Hristiyan toplumlarının savaştan önce ve sonraki nüfuslarını gösteren tablo.

STATISTICS OF CHRISTIAN COMMUNITIES IN DIARBKIR AND DISTRICT.														
DIARBKIR								DISTRICT.						
Pre-War				Present				Pre-War			Present.			
	Houses.	Population.		Houses.	Population.	Widows and Orphans.		Villages.	Houses.	Population.	Villages.	Houses.	Population.	Widows and Orphans.
Armenian ...	2,150	27,500	320	2,200	2,200	2,200	166	15,825	116,040	—	—	280	11,853	10,020
Syrian Jacobite ...	400	2,500	300	1,600	400	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Syrian Catholic ...	65	330	—	274	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Chaldean ...	300	2,100	200	1,072	221	—	9	150	900	—	—	30	160	—
Greek ...	59	450	—	500	65	—	3	—	2,000	1	—	—	1,500	20
Total ...	2,974	32,880	820	5,446	2,961	—	178	15,975	118,940	1	—	319	13,513	10,020

Ek 18) Kafkasya Süryanileri adına insani yardım talebiyle Fransa'ya yazılmış yazı.

CLASSIFICATION CANCELED AUTHORITY LETTER OF 1-8-58 FROM
W. H. ANDERSON, STATE DEPARTMENT BY Milt. C. Dudgeon
DATE 6-24-71

48

TRANSLATION BUREAU
No. 2448 III

(4)

Delegation of the Transcaucasian
Assyrian National Council Paris, October 9, 1919.

From: M. Yacoubouf.
To: M. Clemenceau

867.48

My reiterated requests and my supplications to help the Assyrians,
dying of hunger, have remained fruitless, often without answer, and yet time
flies: three months have since elapsed.

Facing the horrors of the famine which will finish by exterminating
the last survivals of this unfortunate valiant people which put at the ser-
vice of the Allies all it had and which did for them everything in its power,
I take the liberty, as representative of this martyred people, to beg you to
help, were it only from purely humanitarian principles, the 30,000 souls of the
Assyrian population in the Trans-Caucasian region which, have clothed, deprived
of everything, are dying by scores each day as the result of the frightful
famine which is raging.

Shall it ever be decided to go to their aid? Who shall do so?
When? In what way? These are the anguishing questions.

In attaching to the present communication a supplementary memorandum
and a summary of the massacre of Assyrians, I have the honor of asking you to
kindly inform me if the Assyrian question will be solved at the same time as
the Turkish question, and especially if you recognize to the representatives
of this people the right to come and defend the interests of the Assyrians
at the time of the discussion of the question by the Peace Conference.

I also take the liberty of adding that this urgent request is addressed
to you by a people

5

1. Which since the beginning of the war has fought in the ranks of the glorious Allied army.

2. Which, after the withdrawal of the Russian armies by the Bolsheviks, continued to fight alone, surrounded on all sides by enemies, and that for seven long and painful months, repulsing three-German attacks, holding their own against their powerful legions.

3. Which, for seven months served as a screen to the strategic movements of English detachments - still so weak at that time - by permitting them to come as far as Sakso via Kermankah - Kervine - Russell.

4. Which, executing with courage and abnegation the orders of the English Command of the front of Bagdad, arriving via wireless, contributed thus to the fall of Sakso, of which it facilitated and guaranteed the taking.

5. Which, heroic and chivalrous, twice proudly rejected - preferring death - the offers of the Turks and of the German General Von Kreiss, commanding the eastern front, which who pledged themselves to give entire satisfaction to all its national aspirations, only asking in exchange that their detachments be allowed to pass in the direction of Kervine - Russell so as to take the English from the rear.

The official representatives of the Allies: The American Mission, the English and French officers, who were among this people did not cease repeating: "Fight. Help us to conquer. When we shall have won the victory, we shall give you all that you desire, all that to which you aspire."

Where is this "all" that was promised us so liberally and so generously when we and our blood were needed? Would it be famine, cold, misery, the ruin of this small people? Would it be its end and disappearance, this "all" accorded by the Allies in exchange for our blood?

Ek 19) Urumiye'de Osmanlı kuvvetlerine karşı Ermeni ve Nesturilerden oluşan askeri birliklerin kurulmasına dair bölgedeki ABD konsoloslarının yazışmaları.

Tiflis, Russia. January 10, 1918.

Gordon Paddock, Esquire,
American Consul,
Tabriz, Persia.

Sir:-

I have the honor to acknowledge the receipt of your very interesting report of December 28, 1917, concerning the situation on the Urmia front and introducing Mr. Yonan and the two Bishops accompanying him. I had a long talk with these Gentlemen who confirm fully your views on the subject. On January 7 and 8th, I sent you, for your information, a duplicate (in cipher) of my telegram to Washington which covers the situation on this front and in Transcaucasia, and I hope by next week to receive a definite reply. I have also brought pressure to bear on the military authorities at Tiflis, both in regard to the maintenance at Urmia of a Russian force and the rapid formation of the Assyrian Division. The political situation here is continually changing and the fact that our Government has not, as yet, instructed me in regard to its definite policy makes it difficult for me to keep you advised in regard to the General situation. I have been acting here, encouraging the authorities and the national formations on my own initiative without instructions and I have been kept so busy that I have been unable

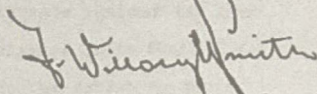
to

to keep in as close touch with my colleagues as would be desirable. The Department is sending me two Consuls as assistants. I expect one of them in a few days. This will, I hope, enable me to correspond with you more at length. In the meantime I wish to assure you of my appreciation of the kind assistance you have always given this office, notwithstanding the fact that I have involuntarily been unable to reciprocate in the same degree.

Wishing you a very happy New Year.

I am, Sir,

Very respectfully yours,

American Consul.

200

FWS/CJT.

file 711.

Ek 20) Urumiye'de Süryanilerden oluşan askeri birliklerin kurulmasına dair ABD Urumiye Konsoloslu Dr. Shedd'in yazısı.

No. 2 1.

American Vice Consulate,
Urumia, Persia. Jan. 25, 1912.

F. Willoughby Smith, Maj.,
American Consul, Urumia.

Dear Mr. Smith,

February 5, 1912.

I enclose with this the letter of Mr. Cochran to which I referred in my last letter and which was not enclosed by mistake.

Things here are showing the difficulty of working with the Persian government here, and indeed of doing anything without friction with them. The attempt to enroll Persian subjects in the national troops has given rise to protests by the governor here at Urumia and will doubtless be the occasion of protests at Teheran and Tabriz. We have replied pointing out the fact that the Persian government has not prevented large numbers from joining Turkish forces and have referred the protests to Tabriz and Teheran, that is the Russian Consul and I have taken this course. This has given rise to a difference of opinion. Both Mr. Nikitine and myself, as also Mr. Canjole, think it wise to follow a different method with the Syrians who are Persian subjects and those who are not Persian subjects; but Mr. Shimon and the representative of the Russian Staff and I believe also Lieutenant Gasfield take a different position, viz. that we should pay no attention to Persian protests but go on. This is, I am sure, a mistake, and the mistake is shown by the fact that the Armenians are following the line that we propose and have had no difficulty or friction. Since I began this there was a collision in the bazaar between some of the armed mountaineers and the police of the city. Any incident of this kind may serious results, and I think that the Persians are ready to take advantage of such pretenses. The governor wrote officially this morning saying that he would not be responsible for the results of the enlistment of Persian subjects. A good deal of this is bluff, I know, and it would not require much to put an end to it; but the fact is that at present we have no real force in hand, aside from the fact that we have no instructions in the matter from our government, more than the general instruction to cooperate with the allies. In the matter of enlisting Persian subjects I shall not hesitate not to cooperate and to advise such persons not to go into the battalions being formed. The moral of this is in my opinion that there should be a regular military force here and also that the command of the Syrian troops should in some way be under the control of ~~somebody~~ a French officer. Lieutenant Gasfield is of too low rank to control matters and the Russians so far have shown mainly their incapacity for management. These two things are of immediate importance. I believe that a way can be found to get on with the Persians in spite of German and Turkish intrigues, which are, I feel sure, at the bottom of a good many of the troubles, both with the Persians and with the Russian soldiers. The latter are preventing the delivery of army supplies to the Syrian troops. I am not sure but that the best way would be to send an Armenian officer of high grade to be in command here and to entrust any Russian officers here. That would secure unity of action between Armenians and Syrians, which is very important.

I must close this letter as the French messenger leaves very soon.
Yours most sincerely,

Enclosure

Letter Mr. Cochran.

H. C. Shedd

Report III
ilium (2000 men) of 4th Regiment
men, and one Battalion of it
'to Djulfa, as I write in
to keep the Persian frontier
Tatars of that part.
recruitment *negotiations.*
needed.

AMERIKANCI İNSANİ YARDIM KOMİTESİ, ERMENİ VE SÜRYANİLERİN İNSANİ YARDIMI
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԱՅՈՒՆԻ
AMERICAN COMMITTEE FOR ARMENIAN AND SYRIAN RELIEF
Caucasus Branch

Yekaterinburg, Karmakova square 38. Post Office Box 38 Alexandropol

Feb 12, 1912.

F. Fitzhugh Smith, Esq.,
American Consulate,
Tiflis,

Dear Consul Smith:

I have your letter of Jan 22nd in which you say, "We should do nothing to prevent the enlistment of men capable of bearing arms unless they can be more useful from a military standpoint by working for the Committee".

We heartily agree with this and are working hard to readjust our work to the military demands and needs. But I wish to place in your hands a statement of our work as the military situation will affect it, in order that, if it becomes necessary to ask aid from you by telegram, you will understand our condition.

We are employing at present in our work 2030 persons, and we hope and plan to increase this number. Of these only about 200 are in the city. Of these 200, 90 are men and 50 of these of military age. Of these 90, 20 are in our staff of skilled masters and heads of departments. Of the 70 others 27 are weavers of whom 17 are of military age, (we have 9 women weavers and are increasing this number as rapidly as possible). We have 12 cotton carders of whom 7 are of military age.

Two classes of our workers it will be very hard to replace, the skilled workers, masters of departments, and responsible heads, buyers etc. We are now in the process of readjusting so that within a few days all common laborers who are liable to military service will be replaced by others. In the weaving work women and boys can be employed, but weaving masters, dyers and cotton carders cannot be replaced in a few days. Cotton carding is a very severe type of work that neither women, old men nor boys can do and it requires a long period of apprenticeship to learn

Report III

March 18, 1918
No. 1111

After my III Report Military nothing there is to record, but the followings can be curious.
I. In Karkhor (Station of Stehmiadgen rail-way) some Russian soldiers fire on the American soldiers who were there to keep the order. broke
... 4 Russian soldiers were shot.

American Vice Consulate
Urumia, Persia.

Feb. 2, 1918.

Hon. J. Tillgeby Smith,
American Consul, Tiflis.

March 18, 1918

Dear Mr. Smith.

I wrote you a note today, but Mr. Nikitine kindly offers to send a letter for me and so I am writing again to explain some matters with reference to conditions here. I met this afternoon the new head of the staff of the American army and I ~~think~~ was favorably impressed by him. So I hope that things will come on in better shape. M. Goujele told us also of the formal arrangement of some of work of the French and British. That also should help to better organization here. I learn that Captain Gracey has gone to Tiflis and he will report more fully than I can the situation here, and you will doubtless have heard from Mr. Faidock much that I do not know.

I want to say that I feel very sure that the important element in the political situation and in all that relates to Persians is that the army that may be organized should itself keep order in itself and that we should organize the means necessary for keeping order in the country. If this is done I am certain that there will be no serious danger and that there will be sufficient sympathy among the Persians to counterbalance any danger from them. I hope that my activities may be directed in this line more than any other.

The Persian democrats are sending a deputation from here to meet the Soviet in Tiflis and try to arrange some means of agreement and concerted action in keeping order in the country-- and possibly other things. This is being done in agreement with the Soldiers Corps Committee ~~here~~ of the 7th Corps, which has left here. I don't think that this need be treated very seriously, but there might be some agreement, which would embarrass really effective measures; and so it would be well to watch it.

The question of the Kurds is one on which Captain Gracey will of course report in detail. I feel sure that if properly managed there is every chance of eliminating the Kurds as a hostile factor and of converting them into a favorable, but not reliable, ~~element~~ element. Just what part I should take in this may be a question; and I should certainly want to have pretty definite instructions before getting involved further than I am.

Yours sincerely,

N. A. Shedd.

Ek 23) İngiliz Misyoner E. Wigram tarafından Times gazetesini editörüne yazılan yazı.

2221.

THE ASSYRIAN CHRISTIANS.

To the Editor of the Times;

Sir,

It is most earnestly to be hoped that Brigadier-General Austin's appeal on behalf of the Assyrian Christians will not be ignored by our Government in their conduct of the Mosul negotiations. No nation fought more bravely or suffered more terribly in the Allied cause than these poor mountain tribesmen; and the services they have rendered to the Iraqi Government since the cessation of peace have been scarcely less conspicuous than their services during the war. All they now ask is to be reinstated in their own villages under conditions which will secure them from the vengeance of their hereditary enemies. Their craggy valleys are valuable to any other people; but to them they are the one spot on earth where they can hope to preserve their national cohesion and their traditional hospitality. Surely we owe them this much recompense for their heroic fidelity; and it will be but a light price to pay for confirming the constant attachment of the staunch fighting material in Mesopotamia -- the only Christian remnant in nearer Asia which the "victorious" Christian Powers have not yet allowed to be utterly overwhelmed.

HUGH WIGRAM.

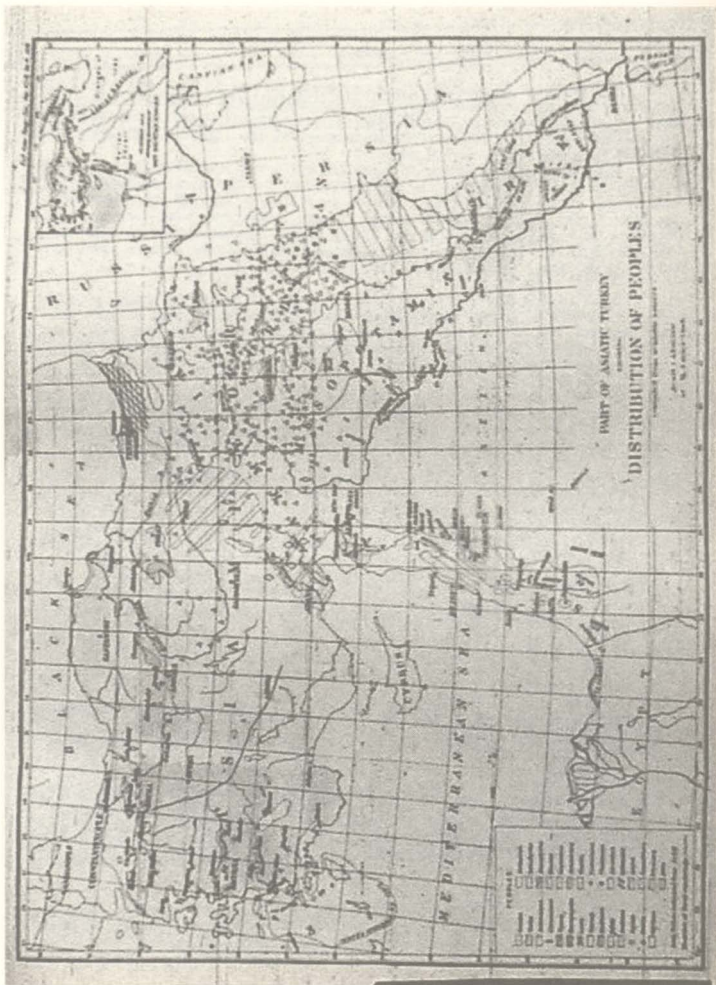
MEMORANDUM.

Which has been said of the rights of small nations in this war and of the Allied nations as their protectors. In this faith many of the small nations have taken part in the war, placing themselves and their hopes in the cause represented by the Allies and doing their share in the fighting and having their share in bringing defeat to the enemy.

The Syrian Nation is one of these and has considered itself as integral part of the Allied armies, and in this belief has had the moral assistance and recognition of the Allied nations and the active opposition of the enemy and has been forced to fight for its life. I have, therefore, been very much surprised to hear it suggested that the Allied powers have no responsibility for this nation in the disaster that has befallen them and would like to offer the following in behalf of their claim for recognition.

- I. In the late summer of 1916 General Shere (7) of the British army came to Urmia. I cannot say how much encouragement he intended to give the Syrians, but at that period of crisis in the Russian army his presence on the Urmia front did encourage them to believe that they would have the support of the British in holding that front against the Turks.
- II. Later a French officer, Col. Oudinaud (7), came to Urmia. He actively encouraged the Syrians to stand against the Turks promising aid through Allied assistance to be given to the Caucasus where officers were immediately to be sent to aid the Armenians and the Caucasian government.
- III. In January 1916 Captain Gracy, a man whom we had previously known and in whom we believed, came to Urmia from Van as an accredited representative of the British. At a gathering of the Syrian leaders where other representatives of the Allies were present he appealed to the Russian Consul, the American Vice Consul, and Col. Gajole head of the French Medical Unit then at Urmia for substantiation of his assertion that he represented the British and they gave their unqualified assent. Captain Gracy then urged the Syrians of the plain to do as the Syrians of the mountains had already done, arm and organize and hold the front against the Turks, promising speedy aid in officers and finances.
- IV. A French officer had already come from Tiflis, Lieut. Gasfelt, to organize the Syrians in battalions and give them military training. He began his work.
- Russian officers, refusing to identify themselves with the Bolsheviks, united with the Syrian battalions as their officers on the basis and with the belief that they were thus fighting still as an allied force and expecting financial aid from the Allied governments.
- V. Moreover, before their defeat and evacuation of Urmia the British military recognized them as fighting on the Allied side to the degree of sending encouraging communications by aeroplane and conveying money, ammunition and officers for them to a pre-arranged rendezvous which seems to me to be in itself quite sufficient recognition of their acceptance as co-belligerents.
- VI. This I state as a fact difficult to deny. The enemy recognized them as fighting on the side of the Allies. The Russian officers who remained

Ek 25) Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu topraklarında yaşayan farklı etnik toplulukları gösteren harita.

Ek 26) ABD Urumiye Konsolosu Dr. Shedd'in şehirde Ermeni ve Süryanilerden oluşturulan askeri birliklerle ilgili yazışması.

Personal.

Urmia, Persia, Jan. 9, 1918.

Dear Dr. Fritch,

Your personal letter of Jan. 2nd, threw a good deal of light on the situation and I shall act accordingly. However, as the military situation here is concerned with defense and with keeping order within the district, I think that I shall go on. There are things that I can do which will be of real assistance, I believe, and by keeping outside I will make it impossible to influence plans in the direction of securing real order. I shall, however, report to you ~~from time to time~~ so that you will be informed as to how things are going and what I am doing.

I wrote you that Colonel Boutikoff had assumed the command of this local force being raised here. There was a misunderstanding on the part of Mr. Shimen as to his relation to the military operations, he assuming responsibility and the right of interference in a way that was not liberal to give efficiency to the work. The particular point of difference was with regard to battalions and 'drushins', the latter being irregular troops, Mr. Shimen insisting that only the former be formed. It was felt that it was important to have enough people used to make it impossible for Moslems or Kurds to give any trouble, and that it was impossible to organize battalions rapidly enough for this purpose. This opinion was correct. I am sure; while it is true enough that the more thorough the organization and discipline the better and that we will have trouble in keeping the drushins in order. So Mr. Shimen and I were asked to have Mr. Shimen understand the situation and to accept it, leaving military questions in their final decision to the military commanders. I think we made ~~him~~ understand the situation, but it took him a day longer to accept, which he has finally done. ~~Mr. Shimen is going on and a similar~~ plan is in operation with reference to the Armenians. It is reported that Bumbad, one of the Armenian revolutionary leaders, is coming here with 1500 men of the new organization. If this prove to be true, it will be enough to ensure that situation this winter, and by spring there should be enough men and munitions to ward off any attempted attack. We had a good snow day before yesterday and yesterday and this will make the mountain roads more difficult and should help greatly in making things safer, besides giving better hope for the coming harvest.

We are going on with the plans for helping in the medical work for this army, as I wrote you or Mrs. Shedd for me, and Dr. Packard is drawing up his plans for the organization.

You may have heard that the Khos Consul (Russian) accepted the demand of the Bolshevik government in Petrograd, he being the only consular or diplomatic official in Persia to do so. As a reward he has been appointed minister to Persia and is leaving Khos for Tiflis. This led to his assistant leaving salaries for ~~the~~ ^{his} ~~month~~, which seems to be causing some panic in 'Almas'.

The question naturally arises here how much publicity to give the vice-consulship. So far as being known is concerned, everybody knows it and the governor has given it all possible publicity. My idea is that we should not do what would seem like establishing a permanent committee, as for example flying the flag constantly, but that on the other hand on occasions we should give proper dignity to the matter. The Armenians kindly getting up a reception on Friday, which will show to the people that we put some value on it. One rather small matter would help, I think, that is to have a couple of nichans (badges), if possible, for persons to use occasionally in formal calls on the officials. Could you help me in this? I think that so long as I must foot the bills, the government or Mr. Calwell need not fear any great outlay on my part.

Yours sincerely,

M. R. Shedd

*note that you have had no objection
to separate. It is your business for equipment
and it is not.*

Ek 27) ABD Urumiye Konsolosu Dr. Shedd'in Nesturi Patriği Şimun'a mektubu.

AMERICAN VICE CONSUL
URUMIYE, PERIA

No. 32 M. July 24, 1915.

To His Excellency, Mr. Shedd, the Patriarch of the Assyrians,
and the Central Assyrian Committee,

Dear Sir,

I wish very seriously to call your attention to the state of disorganization in your military and national affairs, which makes it practically impossible for you to do the work that you have to do or for us to cooperate with you in any effective way. Let me give example. The Joint Armenian and Syrian Staff is the most important organization of the army. Neither one of your three representatives is able today to attend the meetings and neither one of them has appointed any one to take his place. The transport is absolutely indispensable to the army. You have no transport in hand and no effective organization to form a transport. Bread is ready for the army and there is no one to take it to the army. There is no one who can punish persons guilty of crime. With the authorization of your representatives I have made public announcement that guilty persons will be punished. So far as I can see the result is likely to be that I shall be shown up as making false statements. I might continue these statements, but it is not necessary. The present reply seems to me to be to refer every sort of question to me. I am ready to help as I can; but I cannot possibly assume these responsibilities or activities. I know that there are individuals who are working hard; but there is no union in the work. The whole situation is so serious that I feel that I must insist that this state of things be remedied and that you make the necessary adjustments so that work can be done effectively. Unless this is done I can promise no help in any way and it may be necessary for me to refuse to have any share in the national affairs of the "Tribe".

I have the honor to remain,
Yours truly,

American Vice Consul.

Toplam	Yekûn-ı Umumi		İslam		Ermeni		Ermeni Katolik		
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
74.676	36.611	38.065	24.711	27.197	11.351	6.587	634	636	
28.197	15.574	12.623	12.638	10.537	2.354	1.700	0		
41.531	20.795	20.736	12.912	13.302	2.520	6.137	0		
15.730	8.169	7.561	5.494	5.578	1.879	1.423	0		
17.618	8.950	8.668	8.273	8.123	677	585	0		
177.752	90.099	87.653	64.028	64.737	18.781	16.392	634	636	
50.744	25.075	25.669	23.089	23.711	1.287	1.297	0		
19.534	10.038	9.496	9.499	9.060	401	327	0		
18.836	9.550	9.286	8.293	8.155	382	337	271	249	
89.114	44.663	44.451	40.881	40.926	2.070	1961	271	249	
56.603	30.127	26.476	27.102	23.951	2.164	1.753	154	133	
45.067	24.364	20.703	19.638	17.146	4.726	3.557	0		
101.670	54.491	47.179	46.740	41.097	6.890	5.310	154	133	
69.377	35.285	34.092	24.618	24.606	0		3.513	3.135	
26.705	15.169	11.536	11.722	9.177	0		44	40	
21.640	10.383	11.257	7.839	8.567	0		50	49	
13.754	6.576	7.178	4.827	5.270	0		0		
41.195	21.519	19.676	20.455	18.741	0		53	43	
172.667	88.928 ⁴⁵²	83.739	69.461	66.361			3.660	3.267	1
541.203	278.181	263.022	221.110	213.121	27.741	23.663	4.719	4.285	1

⁴⁵¹ Toplam 1130 verilmiş bu nedenle 265 değeri 465 olmalı diye düşünülürken, genel toplam eğer 1130 üzerinden toplansa sonucun 2.553 olması gerekirdi fakat sonuç 2.333 olarak verilmiştir. Bu durumda 1130 toplamı alınmamış ve 930 toplamı etkilemiştir. 1130 rakamı yanlışlıkla yazılmış olsa gerekir.

⁴⁵² Excel'de yaptığımız çalışmada erkek sayısı bu değerlere göre 4 fazla çıkmaktadır. Burada tablodaki değer verilmiştir. Katip yanlış hesaplamış olmalı.

⁴⁵³ Toplam 963 olması gerekirken 965 yazılmıştır.

⁴⁵⁴ Toplam 848 olması gerekirken 150 yazılmıştır.

8) 1913 yılına ait Diyarbakır Vilayeti ve kazalarına ait nüfus cetveli

Süryani		Süryani Katolik		Rum		Rum Katolik		Keldani	
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1.951	1.852	164	131	190	155	59	54	665	580
288	174	0		0		0		0	
473	463	0		258	244	0		265 ⁴⁵¹	430
559	559	0		0		0		0	
0		0		0		0		0	
3.508	3.048	164	131	448	399	59	54	1.130	1.010
433	421	49	45	0		0		0	
0		0		0		0		0	
411	375	117	95	0	0	0		46	48
844	796	166	140	0	0	0		46	48
0		0		509	443	0		0	
0		0		0		0		0	
0		0		509	443				
4.683	4.215	1.504	1.291	6	6	0		486	418
2.845	1.825	0						25	42
1.479	1.547	69	60					809	897
1.270	1.431	0						37	35
635	573	37	20					0	0
10.912	9.591	1.610	1.371	6	6			1.357	1.392
15.264	13.435	1.940	1.642	965 ⁴⁵³	150 ⁴⁵⁴	59	54	2.333	2.450

Protestan		Musevi		Köy Sayısı	Kaza Sayısı	Kazalar
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın			
638	600	248	273	377	9.046	Diyarbakir Kazası
294	212	0		151	5.029	Lice Kazası
167	160	0		211	6.355	Silvan Kazası
0		0		119	3.213	Beşiri Kazası
0		0		112	3.247	Dirik Kazası
1.099	972	248	273	970	26.890	Merkez Sancağı Yekûnu
147	133	70	62	397	6669	Siverek Kazası
21	16	117	93	103	3627	Çermik Kazası
28	25	0		215	2161	Viranşehir Kazası
196	174			715	12.457	Siverek Sancağı Yekûnu
198	196	0		384	11.698	Maden Kazası
0		0		332	8921	Palu Kazası
198	196	0		716	20.619	Maden Sancağı Yekûnu
475	421	0		268	6588	Mardin Kazası
533	452	0		173	6828	Midyat Kazası
27	40	110	97	195	3093	Cizre Kazası
0	0	442	442	165	2057	Nizip Kazası
335	299	0		132	5087	Savur Kazası
1.370	1.212	552	539	933	23.653	Mardin Sancağı Yekûnu
2.863	2.554	987	967		83.618	Vilayet Yekûnu

Ek 29) Süryanilerin savaşındaki faaliyetlerini açıkça ortaya koyan ve Türkiye Süryanileri adına Surma Khanum ve İran Süryanileri adına J. V. Yonan tarafından kaleme alınan dilekçe.

FLIGHT of the ASSYRIAN CHRISTIANS
A JUSTI PLEA BY
Lady Surma Bet Var Knibon representing the Assyrians of Turkey.
J. V. Yonan, M. D. representing the Assyrians of Persia.

(This was meant to be addressed by Lady Surma and myself to be presented to the Foreign Office, but Lady Surma refused to do so.)

When the Assyrians were fighting the Turks in Salmas, Urmia and Sanj Poolagh fronts, Mr. Shipley, the British Consul in Tabriz, called them "Our gallant little Allies". He was right for Great Britain never had such a "little" but gallant and disinterested an Ally. For eight consecutive months this valiant people held the Turks at bay, and checked their advance towards the British lines, thus preventing the German-riden province of Martschian from rising against the Allies, and possibly dragging the whole of Persia and India with it. The Assyrians fought until our ammunition was exhausted and we were obliged to evacuate Urmia on July 31st 1918.

In August, when the stress of circumstances forced 80,000 of our people to seek shelter with the British, these refugees created a problem the magnitude of which cannot be exaggerated. The British coped with this embarrassing situation with a magnanimity of spirit and a liberality of expense and labour, which were unexampled.

A city of tents was built in Naquba on a solitary desert. No effort was spared to make the place as habitable and comfortable as possible. The sanitation, the hospital and the food supply, also the management as a whole, were perfect. For all this can only be offered our unbounded appreciation and deep gratitude.

Yet now we are confronted by problems more serious than those of food, raiment and lodging. This city of tents - perfect as it is - is only a camp, and a camp always carries with it an idea of temporariness. Any attempt to make it permanent, especially for men, women and children, would almost inevitably be followed by moral and social degradation. The community is obliged to live under conditions which make it difficult if not impossible, to maintain the dignity, much less the decencies of life. In this camp more than a dozen families reside in one tent, without privacy. The spiritual life is vulgarised, and physical disease and moral decline are unavoidable.

The condition of other colonies which are scattered in many places in Persia and the Caucasus, is deplorable beyond description. Famine and disease, lack of clothing and inadequate habitations are rapidly depleting the people of their physical, moral and spiritual vitality. It is fear of their complete extinction that compels us to repeat our urgent plea for speedy deliverance. The only logical way of salvation is immediate repatriation. Once settled in their homesteads, they will revive, and cease to be heavy burden on Great Britain and America.

Our people are divided politically and geographically into two distinct sections, - Assyrians of the mountains - who were Turkish subjects, - the bulk of which are in Naquba at present; and the Assyrians of Urmia and Salmas - Persian subjects who are scattered all over Persia and the Caucasus, and of whom about 12,000 are also in Naquba. This geographical distinction between the two sections of the Assyrian community makes it essential that the problem of their repatriation be dealt with separately. We, therefore, offer the following suggestions:-

Mountain Assyrians.

1. Their territory is bounded on the north by Armenia; on the south by a direct line from East to West between Bazarwan on the East, and Amidia on the West. On the East by the Perso-Turkish boundary line of 1914 and on the West by a direct line from Amidia on the South, to the river Zhabab on the North.
 - A. This country which is their own is best fitted to the character and occupation of the people, namely - Agricultural and pastoral life.
 - B. In this locality the Kurds are almost extinct - the few that remain are of small account, and can easily be dealt with in a friendly manner.
 - C. This territory is contiguous with the seat of the Urmiya and Salmas Assyrians, thus giving the inhabitants an opportunity of access to each other, a thing indispensable for their religious, educational, and social developments. The last named is the most necessary, because the nation is greatly reduced in number, probably by more than 60%. The two sections being situated near to one another they could inter-marry, and multiply very rapidly.
 - D. It is of the utmost importance to Great Britain to have a faithful and ardent friend to serve as a breakwater against any Russian uprising or Bolshevik agitation.
2. Mar Shimoun, the Patriarch is the logical Head of the nation. He should have authority to administer governmental functions, as in the past, with such improvements as may give the office Stability, Power, and other, as follows:-
 3. The Patriarch should have a Council representative of the people. This Council should be sub-divided into three boards, - Church, Law and Education. (Old Law codes need revision). Gospel and education should be liberal.
 4. The people should be under British protection.

Persian Assyrians.

No class of people has suffered such loss of life and property as the Assyrians of Urmia and Salmas. It seems as though the very fates have conspired against them. And yet they were among the most peaceful and law-abiding people known through out the ages. From the very beginning of the war this unhappy race has been trampled upon. In whichever direction the tide of war turned, the Assyrians seemed doomed to be the losers. The attitude of the Persian Government towards them is both tragic and comic. It is true that Russians and Turks in turn occupied Persian territories, and wrought great havoc, but why should the unfortunate Assyrians be held responsible?

The Persians say that the Assyrians in fighting on the side of the Allies violated the neutrality of Persia. But the Kurds and Tartars of Azerbaijan also fought on the side of the Turks, and the Government does not say anything against them. Why should the Persian Government be so partial in its judges? For the last hundred years these Kurds of the head of Azerbaijan have constantly been traitors, and have intrigued with the Turks against Persia. They have revolted scores of times.

3.

The Assyrian Christians of Har Kavar and Tergawat, who successfully fought and defeated these rebels, were Persia's only hope, for it was they who strengthened the prestige of Persia in these frontier-lands.

At the beginning of the great war the Kurds were the first to join the Turks in invading Persian territory, burning Christian villages, and slaughtering the Christians.

Why the Christians alone should be made scape-goats we do not understand. We urgently beg Great Britain to put a stop to this state of affairs and to save the remnant of our people.

The requests of Trucia and Palnas Christians are very modest. They do not ask for any territory nor for autonomy; nor do they demand any favour. That they want is justice, and the right to live. They request:

1. Repatriation. Already Great Britain has and is spending large sums of money in keeping the refugees in the camp at Paghawat and other places. Why then should this money not be used to repatriate this people and make them self-supporting and relieve Great Britain from such a heavy burden? We do not want to live on charity any longer.
2. Deliverance and restoration of captive Assyrian women from the Moslem harems. To accomplish this it requires as firm a demand from the Persian Government - as that by Stratford Lanning in 1917, when he insisted on the return of the children captured or stolen by the Kurds under Bedr Pasha for the perpetration of a terrible massacre of the Nestorians in that year. This great statesman was so firm in his demand, that Turk Bey, returned all the captives (who had been given up as dead) from Aleppo and Smyrna.
3. Restitution or compensation for the loss and destruction of the property of the Christians. The Moslems of Trucia have tried to eradicate the landmarks and even traces of personal property of the Christians, knowing that the titles are lost, so that they may confiscate the vineyards and orchards etc. Unless some real stringent arrangement is made a great deal of property will be lost.
4. A thorough investigation of the crimes perpetrated, to establish responsibility and mete out punishment to the criminals.
5. An agreement with the Persian Government through Great Britain, which will guarantee for our people safety of life and property for all time, and the enjoyment of religious liberty.
6. That protection be guaranteed to the members of the National Committee, and the leaders of the people, on whose shoulders devolved the management of National Affairs, who became conspicuous in the eyes of the Moslems and incurred the special enmity of the Kurds and Mohammedans of Urumia - the latter are pro-Turkish and of the Pan-Islamic movement.
7. Exemption from the Mohammedan law, which in its nature is categorically opposed to our religious, social and industrial life and development. During the last thirty years, improvements in legal matters were deemed necessary, and some privileges were granted by the Persian Government, which gave us our own law Courts or "Majlis Boards". These Boards

4.

had regular sittings where they discussed and settled legal questions with great success, and without any conflict with the local Authorities. When disputes between Christians and Moslems arose, a joint Commission was created by common agreement, which decided the question to the satisfaction of both parties concerned. We desire this to be strengthened and its scope enlarged.

3. That Assyrians should have representation in various branches of the Government in Uramia. The representatives should be elected by the people themselves and not by the Local Government - this was granted to us prior to the war.

4. The presence of a British Consul or Political officer in Uramia to guard and insure safety, law and order. This is of the utmost importance.

If these privileges are granted, there is every hope for a rapid progress towards self-dependence. Being an industrious people they would soon be self-supporting, and would cease to be a burden on the charity of Great Britain and America.

All the above suggestions we humbly submit to the kind and sympathetic consideration of the British Foreign Office.

We are, Dear Sirs,

Your obedient servant,

(Signed) J. Y. Yonan

Ek 30) ABD Urumiye Konsolosu Dr. Shedd'in Amerikan insani yardım kuruluşuna ait paraları askeri birliklerin oluşturulmasında kullandığı ile ilgili Tebriz Konsolosu G. Paddock'un yazışması.

Tabriz, Persia, May 22, 1919

H. Gordon Paddock,
American Consul,
Tabriz, Persia.

1919

Mr. Doug L.O.

Tebriz, October 21, 1918.

My dear Bristow:

You may remember that in reply to your inquiry as to whether Dr. Shedd had received my message about the ten thousand tomans you wished paid to the Jilus, I replied on July 25th, that I did not think he had, but that he had been making payments from relief funds for the Urumia military organizations, having heard that there were funds for that purpose at Tabriz from which his advances might be repaid.

I visited Farsadan the end of last month, and while there took over from Mrs. Shedd the Urumia Vice-Consulate archives, among which I find my earlier message of June 8th, informing Dr. Shedd, as requested by you, that you had ten thousand tomans for the Jilus, if it could be transferred, and that it was desired to supply them with ammunition; also sending the greetings of your Government to the new Patriarch.

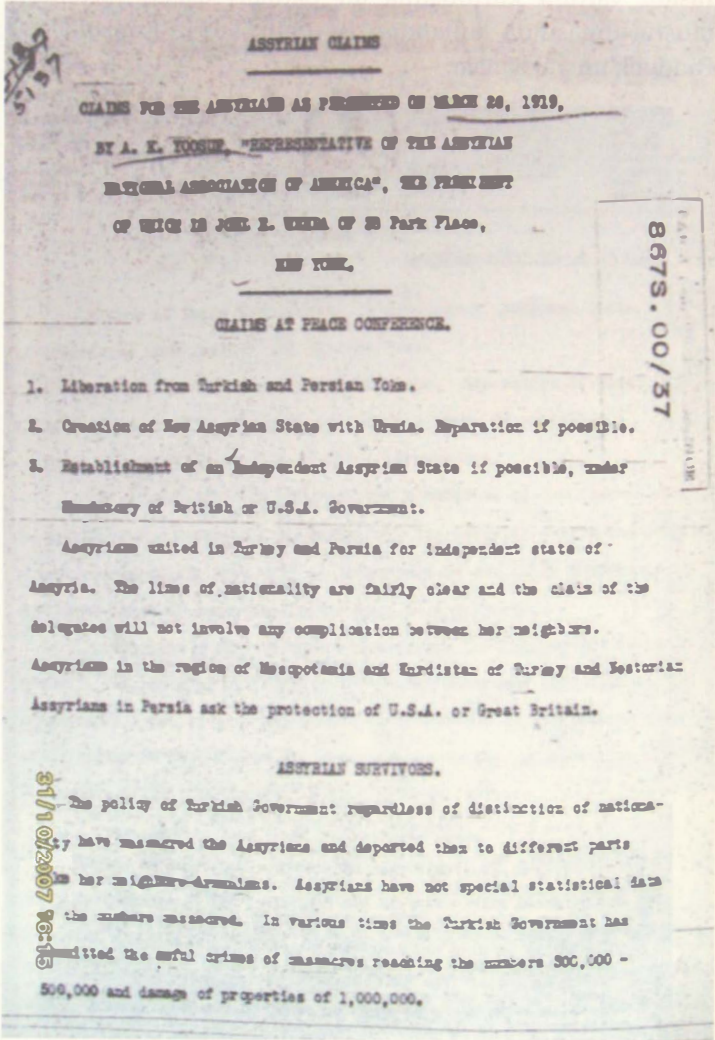
I now find that, as a matter of fact, Dr. Shedd advanced something over 40,000 tomans from American relief funds for support of the military organizations, policing, etc., at Urumia, in his efforts to keep them together and to hold Urumia until your forces could reach there or send assistance. These advances, at least some of them, are, I believe, more properly a charge on funds that were supposed to be available then for such purposes than on our relief contributions, and I think the matter should be investigated with a view to their return. While I realize that our efforts at present in relief of these same Syrians are rather confined: that is to say, American relief money is not to be used and American assistance, I understand, in kind over their support from your military, and it may not much matter from what source the money spent at Urumia came, for the sake of regularizing Dr. Shedd's action, I feel that the money he spent on such organizations should be returned to the Tabriz-Urumia Relief Committee, which is now obliged to meet the orders presented to that account. I mention this now as I hear you may leave Teheran shortly, and so that you may explain it to your new Minister, if you have not already done so.

Sincerely yours,

G. Paddock

H. Bristow, Esquire,
R. F. M's Consul,
British Legation, Teheran.

File in file

BOUNDARIES.

A line drawn on the west side of Lake Urmia passing south of Lake Van and Bitlis - the line moving up north bending slightly down the River Euphrates - passing over Falu and Kharpoet, leaving Malatia outside - making slightly depressing line down South passing West of Aintab and Aleppo forming a triangle - the boundaries following the River Euphrates toward Bagdad - then following up to the north joining the boundary south of Lake Urmia, nearly 300,000 square miles approximately.

Ek 32) Mardin Süryani Katolik Cemaati Metropoliti'nin mektubu.

The National Archives		File	1
Ref: FO 608/85		218533	
Please note that this copy is supplied subject to the National Archives' terms and conditions and that you use of it may be subject to copyright restrictions. Further information is given in the enclosed 'Terms and Conditions of supply of Public Records' leaflet			

365

76694 74

I.s. 5041/M.C.

Director of Military Intelligence.
War Office,
London, S.W.1.

Monseigneur GABRIEL TAFPOSI, Archbishop of the Syrian Catholic community at MARDIN, who has been appointed to the Vicar Patriarchate of the Syrian Catholic community at ALEPPO, has expressed a desire to interview the General Officer Commanding, Desert Mounted Corps.

He has lately arrived from MARDIN, and states that on the 28th March, a meeting was held in the house of a certain Kurd notable, ABDUL KADER Bey, at MARDIN, to which the Kurdish chiefs of the district, the Chaldean and Jacobite bishops and himself were invited. A discussion ensued as to the future government of that part of the country, the Kurdish element declaring for Kurdish autonomy, the Jacobites for Turkish rule, and the Catholic representatives for Allied protectorate (pointing out that Mardin properly belonged to MESOPOTAMIA).

Finally it was decided to take a vote, and, in order to avoid having to declare for Kurdish independence, Monseigneur TAFPOSI was forced to sign in favour of Turkish rule. He believes that a telegram of some sort or other was sent to CONSTANTINOPLE by ABDUL KADER Bey announcing the result of this meeting.

Monseigneur now wishes, on behalf of his own community, the Armenian Catholics and the Chaldeans, to correct any false impression that may have been created by this action of his. He desires it to be known that he strongly deprecates any form of Turkish rule in these regions, and earnestly desires the protection of some strong Allied power.

He is not sure whether ABDUL KADER Bey's message is likely to have had any effect on the Turkish Government at CONSTANTINOPLE, but, in any case, he would like his real views now put forward.

In connection with the above, it is understood that the Jacobites of MARDIN are strongly pro-Turk, but their sentiments are not shared by the MIPLAT Jacobites. (Jacobites do not recognise the Pope, but otherwise their religious views are very similar to those of the Catholics.) They were not molested by the Turks during the massacres, and propaganda is now being carried out among them in support of Turkish rule.

The MIPLAT Jacobites at present lean either to Catholicism or Protestantism, and the purely Jacobite religion is likely to disappear entirely in this region in time.

(Signed), H. T. BUCKLEY.
B.G.I.

General Staff - Intelligence.
General Headquarters.
Egyptian Expeditionary Force.
22nd May, 1919.

Copy to Brig. General Deedes, M.C.O., Constantinople.

Ek 33) Süryanilerin savaşta faaliyetlerini açıkça ortaya koyan ve Türkiye Süryanileri adına Surma Khanum ve İran Süryanileri adına J. V. Yonan tarafından kaleme alınan dilekçe.

The National Archives		The 1 1 2
Roll: F0608/83	217637	
Please note that this copy is supplied subject to the National Archives' terms and conditions and that your use of it may be subject to copyright restrictions. Further information is given in the enclosed Terms and Conditions of supply of Public Records leaflet		

ROYAL MAIL

POSTED:

AL. LICK
R. CITY.

V. V. SHELL

W. TREAS.

MASS.

RY. SEC.

AVL.
N. K. A.

3 copies

Executive Committee

ASSYRIAN NATIONAL ASSOCIATIONS OF AMERICA

38 PARK PLACE

London Palace Hotel
59 Bd. des Italiens
Paris.

NEW YORK Paris, 22 April 1919

Col. A.T. WILSON
Chief Political Office
of Mesopotamia
India Office
LONDON

489

BRANCHES

NEW YORK, N. Y.
YONKERS, N. Y.
NEW BRITAIN, CONN.
BOSTON, MASS.
WORCESTER, MASS.
PITTSBURGH, MASS.
BOSTON, MASS.
PLANT, MISS.
CHICAGO, ILL.
GARY, IND.
PATERSON, N. J.
ELIZABETH, N. J.
W. BOSTON, N. J.
JERSEY CITY, N. J.
PHILADELPHIA, PA.

Dear Sir,

Before presenting in written form the claims of the Assyrians to the Peace Conference at Paris, I have been desirous to get the views of the British Authorities on the matter. Your name was given to me at the British Headquarters in Paris as one cognizant with the facts pertaining to the position of the Assyrians.

Permit me to tell you at the start that before leaving the United States I received a cable from Mar Shimon through the Department of State in Washington in answer to my enquiry stating that the (the Patriarch) desired all Assyrians United under the Protectorate of Great Britain. With my associate, Capt. A.K. Yousuf from America, we have called on some of the members of the British delegation and learned that at least a portion of the land inhabited by the Assyrians will be liberated from the Yoke of Turkey, and that this portion will be created into an independent state under the protectorate of Great Britain as desired by the Patriarch Mar Shimon and his people.

My associate and myself however desire to know -

1st. Can we not ask for the province of Diarbekir in upper Mesopotamia to be incorporated with New Assyria under the protectorate of Great Britain? We are given to understand that the Armenians claim this vilayet, where as the vast majority of the christian population in the district is of Assyrian blood and not Armenian.

Ek 34) Süryanilerin politik manevralar için nasıl kullanıldığını gösteren Lord Curzon'dan E. Crowe'a çekilen telgraf.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
The National Archives											
Ref: F0608/83						217637					
Please note that this copy is supplied subject to the 'National Archives' terms and conditions and that your use of it may be subject to copyright restrictions. Further information is given in the enclosed 'Terms and Conditions of supply of Public Records' leaflet.											

642

148206/M.E.58

Telegram en clair from Lord Curzon to Sir E. Crowe (Astoria)

D. 12th November 1919

No. 1345 By Bag.

Your despatch No.2066 - 20044

Surma Kharum the representative of the Assyrians at Bagdab who was recently sent home by the Mesopotamian Authorities at the request of the Patriarch Mar Shimun, disclaims all knowledge of M. Yekouboff. She understands him to be a member of the Catholic Community, political interest in which is claimed by the French as their special prerogative. Before despatching his telegrams, I should be glad to know from whom he has obtained the assurances as to the future of the Assyrian people and whether they carry any weight.

It appears to me possible that this may merely be an effort on the part of the French to interfere with our refugee camp at Bagdab (see my despatch no.7450). If, on the other hand, M. Yekouboff has obtained any assurance from the Supreme Council, I consider that Surma Kharum should be given the same opportunity of presenting her case, and that she should accordingly be permitted to proceed to Paris.

Ek 35) Bakuba Sığınmacı Kampı için yapılan harcamaları gösteren tablo.

16

THE COST OF THE REFUGEE CAMP, BA'QUBA.

From the beginning of the camp on August 31st, 1918, until the end of May, 1919, no records are available to show the exact cost of the Refugee Camp, Ba'quba.

It was estimated, however, in July of this year that the expenditure on "Armenian and Assyrian Refugees" up to 31st May, 1919, was approximately 154 millions of roubles.

This shows, for the period, an average monthly expenditure of 15 lakhs of roubles or £150,000 sterling.

From June to September, 1919, inclusive, the expenditure was as accurately as possible worked out at an average of 11 lakhs per month. This shows, for the period, a total expenditure of 46 lakhs.

	Rs.	As.	£	s.
Expenditure from 31st August, 1918, to 31st May, 1919	135,00,000	0	1,350,000	0
Expenditure from June, 1919, to 30th September, 1919	46,00,000	0	460,000	0
Approx. Total Expenditure	181,00,000	0	1,810,000	0
Approx. Total Expenditure including expenditure from Political funds...	181,23,220	10	1,812,322	15

A statement of the expenditure for the month of September, 1919, is attached herewith.

A letter from the Treasury is also attached, showing to whom all this expenditure has to be debited.

FO371/5127
2/10/12
SECRET - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

a) Amerika Birleşik Devletleri Arşivi (National Archives and Research Administration of the United States)

NARA, T 568, Roll 2, Vol 2.

NARA, M 722, Roll 19, Internal Affairs of Asia, 1910-1929.

NARA, RG 84, Vol., 29C, Konsolosluk Raporları, Tebriz, İran.

NARA, M 715, Roll 5, Internal Affairs of Persia, 1910-1929.

NARA, RG 84, Vol., 17, Konsolosluk Raporları, Tiflis, Rusya.

NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No: 362.

NARA, Inquiry Documents, Roll 46, N: 1005.

NARA, Inquiry Documents, Roll 10, No: 141.

NARA, Inquiry Documents, Roll 33, No: 626.

NARA, Inquiry Documents, Roll 47, No: 1010.

NARA, Inquiry Documents, M-1107, Roll 6, No 42.

NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No: 363.

NARA, Inquiry Documents, Roll 20, No: 363.

b) İngiltere Arşivi (National Archives)

FO 195/2485.

FO 195/2082.

FO 195 / 2456.
FO 195 / 2452.
FO 371 / 5127.
FO 371 / 15315/ E 2416.
FO 371 / 4177/265777.
FO 371 /4177/ 111181.
FO 371 / 4177/ 62363.
FO 371 / 16894/E 6229.
FO 371 / 15316 / E 4236.
FO 371/2433/118272.
FO 371 / 4177/26952.
FO 371 / 7793/E 12115
FO 371 / 16894 / E 6229.
FO 371 / 16896.
FO 371/4177.
FO 371 / 4177, 265777.
FO 371 /5127.
FO 371 /4177/ 1842.
FO 371 / 16896.
FO 881 / 3003.
FO 881 /6016.
FO 881 / 3003.
FO 839/23/217637.
FO 248 / 1223.

FO 248 / 1215.

FO 608/83/217637.

FO 608/83/217637.

FO 608/83/217637

FO 608 / 83 / 217637

FO 608/83/217637

FO 608/83/217637

FO 608/274/217637.

FO 608/274/217637.

FO 608/274/217637.

FO 608/274/217637.

FO 141 / 806 / 218295.

CO 730/175/4

c) ATASE Arşivi

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 27.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 31.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-1.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-3.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-8.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 51.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 35-14.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 51-3.

ATASE Arşivi, Kls: 17, Dos: 263/81, F: 58-1.

d) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Y.PRKUM. Nr. 48/69.

BOA, DH.ŞFR. Nr. 46/78.

BOA, Y.PRKUM. Nr. 30/10.

BOA, AMKT.MHM. Nr. 489/25.

BOA, AMKT.MHM. Nr. 497/46.

BOA, AMKT.MHM. Nr. 613/14.

BOA, DH.MKT. Nr. 2207/40.

BOA, DH.MKT. Nr. 2261/79.

BOA, Y.EE. Nr. 38/69.

BOA, İ.TAL. Nr. 321/ L-143.

BOA, DH.MKT. Nr. 1572 / 74.

BOA, DH.MKT. Nr. 1567 / 73.

BOA, DH.MKT. Nr. 584/40.

BOA, DH.MKT. Nr. 132/3.

BOA, HR.SYS. Nr.2340/81.

BOA, DH.EUM.MTK Nr. 74/51

BOA, DH.MB.HPS.M. Nr. 53/29

e) Birleşmiş Milletler Arşivi (Milletler Cemiyeti Bölümü)

MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927.

MCA, S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Bağdat, 2 Nisan 1924

MCA S-14, Politik Bölüm, 1919-1927. Telgraf, Midyat'tan
İstanbul'a, 2 Nisan 1919.

**f) Engert Papers (Georgetown Üniversitesi Kütüphanesi,
Özel Koleksiyon Bölümü, Washington DC)**

Engert Papers, Box 1, Folder 42,

Engert Papers, Box 1, Folder 24,

Engert Papers, Box 1, Folder 23,

Kitaplar ve Makaleler

AHMET İZZET PAŞA. *Feryadım*, (İstanbul, 1982).

ALBAYRAK, Kadir. *Keldaniler ve Nesturiler*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997).

ANA BRITANICA. cilt 20, (İstanbul, 1989)

ANDERSSON, Stefan. *Asurlar*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996)

ANZERLİOĞLU, Yonca. *Nesturiler*, (Ankara: Tamga Yayınları, 2000)

ASSAD, Assad. "Süryani İsmi Üzerine", *Bahro Suryoyo*, (Sodertalja, 1988)

ATİYA, Aziz S. (Çev.) Nurettin Hiçyılmaz, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, (İstanbul: Doz Yayınları, 2005)

AUSTIN, H. H. *Baqubah Refugee Camp*, (London: The Faith Pres, 1920)

AYDIN, Suavi., Emiroğlu, K, Özel, O. ve diğerleri, *Mardin: Cemaat, Aşiret, Devlet*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001)

AZİMLİ, Mehmet. "Müslüman-Süryani İlişkilerine Giriş", A.Taşgın, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005)

- BADGER, G. P. *The Nestorians and Their Rituals*, New Edition (London: Darf Pub., 1987)
- BAŞBAKANLIK DEV. ARŞİVLERİ GEN. MÜD., *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, (Ankara, 2007)
- BİLGE, Yakup. *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*, (İstanbul, 1991).
- BİLGİ, Nejdet. Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları, (İzmir: Akademi Kitabevi, 1997)
- BLAINEY, Geoffrey. *20. Yüzyılın Kısa Tarihi*, (İstanbul: 1001 Kitap Yayınları, 2007)
- BOWESOCK, G.W. P. Brown & O. Grabar, *Late Antiquity, A Guide to the Postclassical World*, (Cambridge & London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999)
- BRAUDE, B. ve Levis, B. *Christians and Jews in the Ottoman Empire, II vols.* (London, 1982)
- BRENTJES, Burchard. *The Armenians, Assyrians and Kurds: Three Nations, One Fate*, (Campbell: Rishi Publications, 1997)
- BROCK, Sebastian P. ve Witakowski, Witold. *At the Turn of the Third Millennium; The Syrian Orthodox Witness*, (Italy: Trans World Film, 2001)
- BRUINESSEN, Martin van. Çev. Banu Yalkut, (ed.) Ömer Laçiner, Ağa, Şeyh, Devlet, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003)
- CELİL, Celile. Çev. Mehmet Demir, *19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, (Ankara: Özge Yayınları, 1992)
- ÇERME, Tomas. "Süryaniler", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 2003, no. 235

- ÇİÇEK, Kemal. *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, (Ankara: TTK Yayınları, 2005)
- ÇIKKI, Murat Fuat. *Naum Faik ve Süryani Rönesansı*, (İstanbul: Belge Yayınları, 2004).
- COAKLEY, J. F. *The Church of the East and the Church of England*, (Oxford: Clarendon Pres, 1992)
- COHEN, Hayyim J. *The Jews of the Middle East, 1860-1972*, (Jerusalem: Keter Press, 1973)
- CROSS, F. L. (Ed.), *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, (London, 1958)
- CUINET, Vital. *La Turquie d Asie*, 4 vols., (Paris, 1890-94)
- DADESHO, Sargon O. *The Assyrian National Question at the United Nations*, (California: Modesto, 1987)
- DE COURTOIS, Sébastien. (Trans.) Vincent Aurora, *The Forgotten Genocide: Eastern Christians, the Last Arameans*, (New Jersey: Gorgias Press, 2004).
- DUFF, D.V. *Harding and Screaming Mantle*, (London, 1939)
- DUNSTERVILLE, L.C. *Adventures of Dunsterville Forces*, (New York, 1920)
- DURAK, Nihat. "Süryani Ortodoks Kilisesi", A.Taşgın, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005)
- EMHARDT W. C. ve Lamsa, G. M. *The Oldest Christian People*, (New York: The Macmillan Company, 1926)
- ERİM, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. Cilt:I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1953)

- ERYILMAZ, Bilal. *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaa-
nın Yönetimi*, (İstanbul: Risale Yayınları, 1996).
- FAY, Sidney B. *Origins of the World War*, (Free Press, 1967).
- FERGUSON, E. (Ed.), *Encyclopedia of Early Christianity*,
(New York & London, 1998)
- FISCHER, Fritz. *Germany's Aims in the First World*, (Norton
& Co Inc., 1968)
- GAUNT, David. *Massacres, Resistance, Protectors: Mus-
lim-Christian Relations in Eastern Anatolia During
World War I*, (New Jersey: Gorgias Press, 2006).
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Birinci Dünya Harbinde
Türk Harbi: Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, cilt II*,
(Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993)
- GIBB, H. A.R. ve Bowen, H. *Islamic Society and the West, vol.
I*, (Oxford: Oxford Uni. Press, 1957).
- GRABILL, Joseph L. *Protestant Diplomacy and The Near East
: Missionary influence on American policy, 1810-1927*,
(Univ. of Minnesota Press, 1971)
- GÖKBİLGİN, Tayyip. *Rumeli'de Yürükler; tatarlar ve Evlad-ı
Fatihan*, (İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1957).
- GÜNEL, Aziz. *Türk Süryaniler Tarihi*, (Diyarbakır, 1970).
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparator-
luğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*,
(Ankara: TTK Yayınları, 1997)
- HEAZELL, F. N. and Mrs. Margoliouth (Ed.), *Kurds and
Christians*, (London, 1913)
- HOWARD, Harry N. *The Partition of Turkey: A Diplomatic
History 1913-1923*, (Norman: University of Oklahoma
Press, 1931)

- HULL, Isabel. *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, (Ithaca: Cornell University Press, 2005)
- ÖZCOŞAR, İbrahim. 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Erciyes Üniversitesi, 2006.)
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, (İstanbul: MEB, 1964)
- JOSEPH, John. *The Modern Assyrians of the Middle East, Encounters with Western Christian Missions, Archaeologist and Colonial Powers*, (Leiden: Brill, 2000)
- KALDERON, Albert E. "Turkish Jews of Istanbul and Missionary Activities During the Reign of Mahmud II", *Turcica*, v. 14, (1991)
- KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, V.9, (Ankara: TTK Yayınları, 1996).
- KARPAT, Kemal. "The Entry of the Ottoman Empire into World War I", *Belleten*, Aralık 2004, No:253
- KARPAT, Kemal. *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikler, (1830-1914)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003).
- KIESER, Hans Lukas. *Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005)
- KOCABAŞOĞLU, Uygur. *Anadolu'daki Amerika*, (Ankara: İmge Yayınları, 2000).
- KOLUMAN, Aziz. *Orta Doğu'da Süryanilik*, (Ankara: Asam Yayınları, 2002).
- KÜÇÜK, Abdurrahman. *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1997)

KUR'AN, Tevbe Suresi, 9/29.

LINDERHOLM, Jonas. *Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı Sırasında Asuriler ve Süryaniler*, (İsveç, 1999)

LOHR, Eric. *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I.*, (Cambridge: Harvard University Press, 2003).

LUKE, Harry Charles. *Mosul and Its Minorities*, (London, 1925)

Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996)

McCARTHY, Justin. *British Propaganda and the Turks*, konferans, the School of Oriental and African Studies, The University of London 19 Ocak 2001.

McCARTHY, Justin. *Muslims and Minorities the population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire*, (New York, 1983)

McCARTHY, Justin. *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998)

MEYDAN LAROUSSE, cilt 11, (İstanbul, 1981) s. 670-671.

MOR IGNATYOS Yakup III, *The Syrian Orthodox Church of Antioch*, (Holland, 1985)

MULLER, Hugo A. "Faith in the Flag" (New York, 1918)

NAAYEM, Joseph. *Shall This Nation Die?*, (New York, 1921)

Narrative of a Residence in Koordistan and on the Site of Ancient Nineveh, 2 vols., (Londra, 1836).

- NELHANS, Lektör Bertil. *Asuri, Arami, Kildani, Süryani Adlandırmalarının Dünü Üzerine*, (İsveç: Nsibin Yayınları, 1990).
- NIRARI, Ninos. *AghaPotros*. (Chicago: Alpha Graphic, 1989)
- ÖZDEMİR, Bülent. "Political Use of Conversion in the Nineteenth Century Ottoman Context: Some Cases From Salonica", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, No.7, Spring 2004
- ÖZDEMİR, Bülent. *Otoman Reforms and Social Life: Reflection From Salonica, 1830-1850*, (Istanbul: Isis Press, 2003)
- ÖZDEMİR, H. Çiçek, K. Turan, Ö. Çalık, R. Halaçoğlu, Y. Ermeniler: *Sürgün ve Göç*, (Ankara: TTK yayınları, 2005)
- ÖZDEMİR, Hikmet. *I. Dünya Savaşında Salgın Hastalıklardan Ölümler*, (Ankara: TTK Yayınları, 2004)
- ÖZTÜRK, Levent. "İslâmiyetin Yayıldığı Coğrafyada yaşayan Hristiyanlar", A.Taşkın, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005)
- PARRY, Oswald H. *Six Months in a Syrian Monastery*, (London, 1895)
- PERLEY, David, B. *Whither Christian Missions?* 2nd Ed., (New Jersey, 1946)
- PETERS, Rudolph. *İslâm ve Sömürgecilik Modern Zamanlarda Cihad Öğretisi*, (Nehir Yayınları, 2005).
- RITTER, Gerhard. *The Sword and the Scepter: The Tragedy of Statesmanship: Bethmann Hollweg As War Chancel-*

lor, 1914-1917 (*Tragedy of Statesmanship*), (Scholar's Bookshelf, 1988).

ROCKWELL, William W. *The Pitiful Plight of the Assyrian Chrsitians in Persia and Kurdistan*, (New York: American Committee for Armenian and Syrian Relief, 1916).

SAID Edward. *Şarkiyatçılık*, Metis Yayınları, 2000.

SARISAMAN, Sadık. "Ömer Naci Bey Müfrezesi", *Ankara Üniversitesi, Türk inkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Kasım 1995, No: 16

SEYFELİ, Canan. "Osmanlı Devleti Salnamelerinde Süryaniler", A.Taşgın, E. Tanrıverdi, C. Seyfeli (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005)

SHEDD, Mary Lewis. *The Measure of a Man*, (Gorgias Press, 2006)

SHEDD, W. A. "The Syrians of Persia and Eastern Turkey", *Bulletin of the American Geographical Society*, v. 35, n. 1, 1903

SHOTWELL, James T. " 'Shall' or 'May': How We Handled Verbal Dynamite Making the Peace Treaty.", *The Independent*, August 2, 1919.

SONYEL, Salahi R. *The Assyrians of Turkey: Victims of Major Power Policy*, (Ankara: TTK Yayınları, 2001).

STAFFORD, R. S. *The Tragedy of the Assyrians*, (London: George Allen&Unwin Ltd., 1935)

SYKES, Sir Mark. *The Caliphs' Last Heritage*, (Londra, 1915)

SAWME, Tuma Bar. *Dünden Bugüne İstanbul Süryanileri*, (Södertälje: Nsibin Yayınları, 1991)

ŞİMŞEK, Mehmet. *Süryaniler ve Diyarbakır*, (İstanbul: Çivi-yazıları Yayınevi, 2003)

- TARDIEU, Andre. *The Truth about the Treaty*, (Indianapolis, 1921).
- TAŞĞIN A., Tanrıverdi E., Seyfeli C (Ed.) *Süryaniler ve Süryanilik I, II, III, IV*, (Ankara: Orient Yayınları, 2005
- THE TIMES, 18 Kasım 1933.
- TRUMPENER, Ulrich. *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, (New York, 1989).
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI İslâm ANSİKLOPEDİSİ, V. XIII, pp. 351-354.
- ULMAN, Haluk. *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, (Ankara, 1972),
- VAHAPOĞLU, M. Hidayet. *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, (Ankara: MEB Yayınları, 1997)
- WARDAJ.E. *The Flickering Light of Asia*, (U.S.A, 1924)
- WIGRAM, W. A. *The Assyrians and Their Neighbours*, (London, 1929)
- WIGRAM, W. A. *The Cradle of Mankind*, (London, 1922)
- YALÇIN-HECKMANN, Lale. *Tribe and Kinship among the Kurds*, (Frankfurt, Main, 1991)
- YONAN, Gabriel. *Asur Soykırımı*, (İstanbul: Pencere Yayınları: 1999)
- ZECHLIN, Egmont. *Deutsche Geschichte. Ereignisse und Probleme*, (Ullstein Gmbh, 1967).
- ZIRINSKY, Michael P. "American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War", *Journal of Assyrian Academic Studies*.

ZIRINSKY, Michael P. "Harbingers of Change: Presbyterian Women in Iran, 1883-1949," *American Presbyterians: Journal of Presbyterian History* (1992)

İnternet Kaynakları

<http://esna.se/tur/?article=131> 10.05.07 tarihli erişim.

<http://esna.se/tur/?article=71> 10.05.07 tarihli erişim.

<http://www.aina.org/faq.html>

<http://www.atour.am/history>, htm

<http://www.atour.com/tezis.htm>

<http://www.tebayn.com/Tebayn%20English/images/pdf/assyriansatbacubah.pdf>

<http://www.lib.byu.edu/mrdh/wwi/comment/warfacts/wfactsTC.htm>

<http://ilef.ankara.edu.tr/akildefteri/gorsel/dosya/1046189579lozanbaris.doc> (20.09.07 tarihli erişim)

DİZİN

A

Aberdeen 103

Agha Petros XV, 65, 66, 85,
86, 87, 94, 108, 112, 121,
122, 130, 143, 150, 172,
174, 175, 176, 177, 178,
188, 193, 194, 195, 196,
213, 214, 215, 234, 237,
238, 242, 253, 284

Akadlar 17

Ali Refet Bey 108

Alman 2, 5, 6, 29, 35, 101,
128, 198

Alman Evanjelik Birliği
(German Evangelical
Association) 29

Alman Oryent Misyonu 29

Almanya 4, 5, 6, 7, 8, 29,
158, 219, 220

Almanya-Avusturya ittifakı
4

American Board of Commis-
sioners for Foreign Mis-
sion 25

American Persian Relief
Commission 127

Wilson (Amerika Başkanı)
8, 78, 79, 124, 180, 186,
189, 194

Amerika Birleşik Devletleri
(ABD) XVII, 5, 9, 10, 118,
124, 127, 158, 180, 196

Amerikalı misyonerler 32,
102, 128

Amerikan XV, 10, 14, 21, 25,
28, 31, 32, 33, 55, 74, 77,
78, 79, 102, 118, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130,
132, 133, 135, 141, 143,
150, 183, 194, 198, 200,
277

Amerika Süryani Ulusal
Cemiyetleri 181, 183

- Anadolu 20, 21, 22, 47, 65, 91, 93, 99, 105, 137, 158, 171, 192, 194, 196, 268, 295, 296
- Anglikan Kilisesi 26
- Ankara XVII, 7, 9, 13, 20, 21, 23, 30, 33, 44, 46, 47, 48, 71, 91, 102, 103, 157, 158, 159, 161, 162, 194, 195, 213, 237, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299
- Antakya 13, 19, 68
- Antakya Kilisesi 19, 68
- Aramice IX, 13, 15, 25, 224, 225
- Aramiler 16, 19, 227
- Arizona 5, 158
- Armalto 152, 156
- Ashur 17
- Assyria 17
- Asur Derneği 227
- Asurlu 16
- Atiya, Aziz 20, 21, 25, 28, 36, 45, 56, 63, 68, 231
- Austin 15, 67, 94, 108, 109, 138, 143, 199
- Avrupa XVIII, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 15, 22, 65, 69, 88, 151, 153, 155, 198, 219, 224, 234
- Avrupalı 1, 2, 3, 4, 6, 22, 41, 104
- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 3, 80
- Ayn-Varda 151, 165
- Azerbaycan 30, 47, 67, 140, 198, 296
- Azize Catherine Manastırı 45

B

- Babilliler 17
- Badger 26, 84, 103
- Bağdat 24, 54, 80, 106, 108, 109, 110, 114, 130, 138, 177, 178, 180, 181, 186, 189, 193, 200, 207, 208, 209, 290
- bağımsızlık 98, 99, 107, 110, 111, 112, 113, 180, 199, 200
- Bakuba Kampı 66, 109, 110, 114, 138, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 176, 180, 185, 190, 200
- Batılı misyonerler 22, 23, 25
- Bedirhan Bey 47, 103, 104
- Belçika 158, 220, 228
- Berlin Anlaşması 105
- Bethany Kız Kardeşler 27

Bet Nahrain Journal 224

Beyzade aşireti 92

I. Dünya Savaşı VI, X, XVI,
XVII, XVIII, XIX, 1, 2, 5,
6, 7, 8, 9, 10, 15, 18, 28,
41, 42, 47, 52, 61, 69, 71,
73, 82, 84, 86, 87, 89, 91,
92, 97, 98, 99, 100, 104,
106, 123, 126, 136, 149,
151, 153, 154, 155, 157,
158, 159, 160, 166, 193,
215, 216, 219, 221, 222,
223, 228, 231, 233, 237,
238, 242, 296

Birleşik Luteran Kilisesi 35

Bizans 63, 114

Bizans Kralı Constantine 63

Bolşevik İhtilâli 106, 179

Bosna 3

Brest Litovsk Antlaşması
106

British and Foreign Bible
Society 25

C

Cafer Paşa el-Askerî 207

Canning, Stratford 103

Canterbury Başpiskopos-
luğu 25, 26, 27, 39, 101

Carve, Michael 21

Church Mission Society 25

Cuinet, Vital XV, 70, 75, 83

Curzon, Lord 191, 192, 195,
213, 214, 282

Ç

Çanakkale 4, 159

Çernobuzov 101

D

Dağlı Nesturiler 93, 109,
117, 137, 139, 140, 143,
145, 150

Dârü'l-Zafeyran Manastırı
28

diaspora XVIII, 16, 152, 219,
222, 234

Dickson 27

Dicle 28, 66, 74, 79, 173,
214

Diyarbakır 13, 16, 29, 56,
68, 74, 75, 78, 79, 81, 82,
83, 85, 86, 87, 88, 91, 152,
156, 161, 162, 163, 165,
185, 233, 257, 258, 294,
298

Doğu Anadolu 47, 93, 99,
105, 137, 296

Doğu Hristiyanlığı IX, 13, 20, 21, 25, 28, 36, 45, 56, 63, 68, 231, 291
 Doğu Kilisesi 13, 23, 36, 227
 Dunsterville (General) L.C. 107, 108, 137, 293
 Duyun-ı Umumiye 160
 Erzurum XV, 32, 33, 34, 80, 81, 84, 103, 104, 137, 159, 164
 Eskiçağ 221
 Estonyalılar 3
 Estrangelo 225
 Ethem Bey (Çerkez Ethem) 162

E

East India Company 24
 Efes Konsili 19
 ehl-i kitap 44, 45
 Ellis 135
 emperyalizm 157
 Enver Paşa 7, 101, 162
 Erivan 182
 Ermeni 9, 10, 21, 27, 34, 46, 47, 48, 50, 55, 56, 70, 71, 72, 73, 78, 80, 89, 90, 91, 92, 93, 99, 113, 114, 118, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 139, 141, 144, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 174, 175, 185, 192, 195, 223, 232, 233, 234, 261, 264, 269, 285, 295
 Ermeni Patrikliği 72, 90

F

Fas 2
 Fatih Sultan Mehmet 90
 Faysal (Kral) 193, 202
 Filistin 17, 18, 20, 197
 Fischer, Fritz 6, 294
 Foreign Office 9, 49, 84
 Fransa XVII, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 23, 29, 99, 115, 123, 149, 158, 171, 177, 178, 185, 191, 194, 196, 199, 208, 215, 220, 223, 233, 259
 Fransız Askeri Hastanesi 137
 Fransız misyonerler 118

G

genocide 18, 221, 228
 George, Lloyd 5, 194

Grabill, Joseph 124, 125,
126
Gracey, George F. 5, 92, 98,
107, 176, 183, 188, 194,
298
Gregoryen Ermeniler 160

H

Hacı İbrahim Bey 108
Hakkâri 27, 28, 31, 47, 55,
61, 67, 73, 74, 78, 79, 89,
91, 93, 98, 100, 102, 109,
114, 117, 122, 139, 150,
159, 160, 161, 171, 173,
190, 195, 205, 206, 213,
215, 216, 233, 235, 237
Halep 21, 54, 75, 78, 79, 82,
181
Halil Paşa 121, 161
Hamadan 108, 109, 122,
123
Hamidiye alayları 55
Hartoşi 50
havariler 18
havari Petrus 19
Hayri Bey 108, 122
Hazar Denizi 108, 158
Hindistan Malabar Nesturi
Kilisesi 14
Hintli Hristiyanlar 15

Hristiyanlar IX, 15, 18, 19,
20, 24, 36, 37, 44, 61, 116,
125, 126, 138, 149, 154,
187, 221
Hristiyanlık IX, 16, 17, 18,
19, 34, 35, 38, 43, 57, 89,
154, 221, 231
Hristiyanlar 297
Hz. İbrahim 17
Hz. İsa IX, 17, 18, 19, 20, 63,
172
Hz. Meryem 63
Hz. Muhammed 45, 197
Hz. Ömer 44

I

II. Meşrutiyetin ilânı 15
Irak 109, 132, 138, 171, 172,
177, 178, 183, 190, 191,
193, 194, 195, 196, 200,
201, 202, 203, 204, 205,
206, 207, 208, 209, 213,
214, 215, 216, 219, 220,
224, 248, 249, 251, 253

i

İhtilalci Ermeni komiteleri
90
İmadiye 27, 77, 176, 202,
206, 208

- İncil 17, 90
- İngiliz XVII, 2, 3, 9, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 36, 37, 39, 41, 42, 52, 93, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 118, 120, 129, 130, 132, 138, 141, 143, 145, 146, 152, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 198, 200, 201, 203, 204, 213, 214
- İngiliz Hava Kuvvetleri 107
- İngiltere XVII, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 35, 36, 38, 42, 48, 49, 50, 77, 78, 80, 81, 85, 86, 92, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 122, 123, 130, 131, 132, 133, 138, 142, 146, 149, 150, 166, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 214, 215, 216, 220, 231, 233, 237
- İngiltere Canterbury Başpiskoposluğu 25, 26, 101
- İngiltere Milli Arşivi 9, 49
- İngiliz VI, 256, 257, 266
- İngiltere VI, XV, XVI, 247
- İran IX, XV, XVIII, 9, 26, 30, 31, 42, 44, 52, 53, 61, 67, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 88, 92, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 108, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 143, 144, 145, 149, 151, 160, 161, 162, 164, 173, 174, 182, 183, 184, 185, 190, 191, 194, 198, 199, 202, 208, 220, 238, 273, 281, 287
- İrlandalılar 3
- İskenderiye doktrini 20
- İslâmiyet 17
- İsmet Paşa 213, 237
- İstanbul 3, 7, 13, 15, 16, 19, 20, 23, 25, 31, 32, 42, 44, 46, 47, 52, 54, 68, 69, 72, 80, 82, 83, 90, 100, 103,

111, 119, 124, 126, 140,
143, 157, 164, 195, 197,
209, 216, 217, 218, 255,
290, 291, 292, 293, 294,
295, 296, 298, 299
İsveç 15, 18, 47, 151, 218,
219, 220, 226, 227, 228,
296, 297
İtalya 4, 220
İtilâf Devletleri 5, 93, 94, 98,
99, 100, 101, 106, 111,
112, 113, 116, 120, 122,
123, 124, 127, 134, 171,
172, 179, 180, 182, 183,
185, 186, 187, 188, 190,
192, 194, 196, 197, 198,
199, 205, 213, 233, 237
İttifak Devletleri 99, 116,
179, 196
İttihat ve Terakki Partisi 7
İzmir 25, 161, 292

J

Japonya 158, 174

K

Kadıköy Konsili 20, 67
Kafkas cephesi 89
Kafkasya 29, 30, 43, 88, 97,
99, 100, 106, 107, 108,

112, 117, 120, 149, 150,
154, 158, 182, 183, 199,
200, 231, 259
Kahire Konferansı 200
Kapusen rahipleri 29
Karpat, Kemal 7, 8, 72, 83
Katolik XVII, 14, 21, 25, 26,
28, 29, 43, 46, 47, 66, 70,
75, 80, 84, 102, 120, 141,
152, 156, 160, 280
Keldani(ler) XVII, 13, 36, 66,
69, 74, 75, 80, 81, 89, 103,
171, 173, 196, 203, 232,
237, 291
Kitchener, Lord 7
Kızılhaç 125
Koçanis köyü 47, 61
Konstantinus 19
Kouzmine 130
Kudüs 44, 82
Kur'an 45
Kürt(ler) 30, 48, 50, 54, 55,
56, 117, 120, 144, 150,
179, 181, 192, 193, 196,
202, 203, 206, 236
Kuzey Mezopotamya 13, 15,
17, 155, 184, 206, 221
Kürt(ler) 292

L

- Lazaristler 28
Lepsius, J. 155
Letonyalılar 3
Lice 31, 82, 85, 86
Londra 24, 26, 56, 125, 174,
296, 298
Londra Piskoposluğu 26
Lordlar Kamarası 191, 204,
205
Lozan XV, 80, 85, 86, 112,
114, 155, 192, 193, 194,
195, 196, 205, 213, 217,
234
Lozan Barış Anlaşması 192

M

- Magie, David XV, 78, 79, 80
Mahmut Kamil Paşa 163
Mallet, Louis 189
Mar Benyamin Şimun 101
Mardin 25, 28, 29, 31, 32,
36, 46, 47, 48, 54, 56, 61,
66, 68, 69, 70, 73, 74, 79,
82, 83, 85, 86, 89, 90, 91,
150, 151, 152, 161, 166,
167, 218, 226, 233, 280,
291, 295
Mar Elia 120

- Mar Gabriel 166
Mari 45
Mar Ignatius 63, 68
Mar Şimun 27, 37, 38, 39,
47, 61, 62, 63, 65, 66, 67,
74, 89, 93, 94, 98, 100,
101, 102, 103, 104, 112,
117, 121, 122, 123, 131,
137, 145, 146, 159, 175,
180, 181, 186, 187, 190,
200, 202, 203, 215, 241
Mar Tooma 120
Maruni IX, 46, 231, 232
Mar Yaw Alaha 44
Mar Zia Kilisesi 45
Meksika 5, 220
Mergavar 67, 76, 106, 114,
116, 231
Mezopotamya 13, 15, 17,
18, 67, 99, 106, 130, 149,
150, 155, 173, 174, 177,
178, 184, 189, 190, 197,
206, 221, 224, 231
Mhalmoye 21, 54
Midyat 31, 36, 54, 69, 70,
79, 82, 83, 85, 86, 87, 89,
91, 150, 151, 157, 161,
162, 163, 164, 165, 166,
167, 218, 226, 255, 290
Midyat isyanı 164

Milano Fermanı 19
Milletler Cemiyeti 69, 80,
182, 193, 195, 203, 204,
205, 206, 207, 208, 213,
216, 251, 252, 290
Milli Aşireti 54
milliyetçilik 2, 56, 71, 99
Mindan 145, 176, 205
misyoner(ler) IX, X, 1, 22,
23, 25, 27, 28, 29, 30, 32,
37, 42, 49, 73, 102, 115,
118, 128, 231
misyonerlik kuruluşları 10,
41
Mısır 7, 80, 88
Mondros Ateşkes Antlaş-
ması 179, 192
monofizit 20
Mor Severios 86, 87
Muhallemî 54
Musul 13, 21, 26, 31, 48, 49,
66, 74, 78, 79, 82, 100,
103, 121, 143, 150, 160,
162, 177, 190, 191, 192,
193, 195, 202, 205, 206,
207, 213, 214, 216, 233,
235, 248

N

Nazi 5

Near East Relief 10, 124,
125, 150
Nestorius 19, 20
Nesturi Evanjelik Misyonu
35
Nesturi(ler) X, XVII, 13, 19,
20, 28, 30, 31, 42, 43, 47,
53, 56, 57, 61, 63, 65, 67,
68, 69, 74, 75, 76, 77, 80,
81, 89, 92, 93, 94, 97, 99,
102, 103, 105, 106, 107,
109, 114, 116, 117, 120,
122, 123, 126, 129, 137,
139, 140, 143, 145, 146,
149, 150, 159, 160, 171,
172, 173, 176, 178, 190,
191, 200, 225, 226, 232,
237, 291
Nikitine 131, 134, 199, 200
Ninova 24
Noel 152, 166, 193, 256, 257
Nusaybin 13, 19, 70, 82, 85,
86

O

Osmanlı XVII, XVIII
Osmanlı İmparatorluğu
XVII

- Orta Doğu 13, 15, 125, 171, 179, 180, 194, 196, 213, 222, 295
- Osmanlı VI, IX, X, XI, XV, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 61, 62, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 135, 136, 137, 139, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 171, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 190, 193, 194, 197, 198, 199, 205, 208, 213, 214, 215, 226, 231, 233, 235, 237, 255, 261, 268, 290, 292, 293, 294, 295, 298
- Osmanlı Devleti 10, 29, 33, 46, 48, 52, 61, 62, 72, 91, 93, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 111, 112, 115, 116, 117, 127, 129, 131, 132, 149, 151, 154, 155, 157, 160, 171, 174, 179, 181, 205, 213, 231, 233, 237
- Osmanlı Devleti 298
- Osmanlı İmparatorluğu IX, XI, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 14, 15, 21, 22, 26, 29, 30, 34, 42, 44, 46, 47, 49, 56, 72, 73, 77, 88, 90, 99, 104, 124, 126, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 166, 179, 180, 183, 194, 214, 268, 293
- Osmanlı Meclis-i Mebusanı 159
- Osmanlı yönetimi 10, 23, 24, 26, 27, 33, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 98, 99, 100, 102, 105, 125, 146, 152, 161, 162, 166, 175, 194, 197, 214, 226
- Ö**
- Ömer Naci Bey 151, 162, 163, 164, 165
- P**
- Paddock 129, 132, 133, 135, 277

Padişah 152, 154
Papa 21, 23, 67, 173, 174
Paris Barış Konferansı XVI,
10, 73, 80, 88, 89, 112,
150, 153, 178, 179, 180,
182, 183, 184, 187, 188,
189, 194, 196, 278
Paulus Şimun 66
Perkins 25
Polonyalılar 3
Pontus 136, 153
Presbiteryan 31, 126, 128,
141, 145
Protestan X, XVII, 21, 31,
32, 33, 34, 36, 43, 46, 48,
69, 70, 74, 84, 120, 126,
160, 232, 237
Protestan cemaati 33
Protestan misyonerlik faali-
yetleri 48
Protestan Süryaniler 48, 74,
84

R

Rassam 103
Reed 92, 93, 109, 110, 142
Ritter 6
Rockefeller Vakfı 124
Rum 34, 46, 153

Rum Milleti Patrikliği 46
Rus misyonerler 30, 42, 115,
118
Rus ordusu 93
Rus Ortodoks Kilisesi'nin
30
Rus subaylar 119, 120
Rusya X, XVII, 3, 4, 6, 8, 9,
10, 23, 26, 29, 30, 31, 37,
42, 43, 52, 67, 80, 89, 91,
92, 93, 94, 98, 99, 100,
101, 105, 106, 107, 111,
115, 116, 123, 124, 130,
134, 137, 138, 149, 158,
159, 160, 161, 171, 175,
179, 180, 183, 185, 194,
199, 200, 205, 208, 220,
231, 233, 237, 247, 287

S

Salmas 67, 76, 101, 102,
119, 121, 122, 123, 137,
139, 175, 185, 198, 235,
238
San Remo Konferansı 194
Seyfo 82, 150, 152, 153, 155,
228, 229
Shedd XV, 34, 35, 56, 57, 65,
76, 77, 114, 118, 119, 120,
121, 129, 130, 131, 132,

- 133, 134, 135, 175, 200, 263, 265, 269, 270, 277
- Sırbistan 3, 6
- Sıtkı Bey 108
- Siirt 82, 86, 158
- Silvan 31, 85, 86
- Simko 94, 108, 112, 121, 137, 149, 175, 181, 198
- Sincar Dağı 163, 183
- Smith 132
- Saraybosna 1
- Schellendorf 101
- sentez-kimlik 18
- Sontag 198, 200
- Sonyel, Salahi R. 23, 24, 26, 93, 179, 188, 189
- sosyalizm 2
- Soumi, Mıtran Hazail 228, 229
- Södertleje 226
- State Department belgeleri 10
- Suriye 20, 171, 193, 194, 197, 203, 220, 223
- Surma Khanum 146, 172, 190, 241, 273, 281
- Süryanice 13, 21, 39, 63, 68, 69, 81, 89, 90, 143, 150, 173, 218, 224, 225, 237
- Süryani Kadim Patrikliği 46, 47, 48
- Süryani Katolik Patriği 21
- Süryaniler III, VI, IX, X, XI, XVII, XVIII, 9, 10, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 26, 28, 29, 31, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 56, 61, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 80, 84, 87, 89, 90, 91, 98, 100, 102, 111, 120, 124, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 153, 154, 163, 164, 165, 174, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 222, 223, 224, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299
- Süryanilik 13, 20, 21, 44, 46, 227, 291, 293, 295, 297, 298, 299
- Süryani Ortodoks Kilisesi XV, 20, 21, 46, 81, 82, 293

Sykes, Sir Mark 56, 180

Ş

Şam 44, 68

Şerif Hüseyin 193

Şeyh Mahmut 193

Şeyh Said Taha 108

T

Tahsin Paşa 98

TBMM 213, 234

Tebriz 78, 108, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 277, 287

Teksas 5

Tergavar 67, 106, 114, 116,
231

Tevrat 17

The American Committee
for Armenian and Syrian
Relief 124

The Assyrian Sentinel 223

The Christian Herald 124

The Literary Digest 124

Tiflis 93, 120, 124, 126, 130,
131, 132, 182, 287

Tiyari 27, 31, 61

Tkhuma 27, 31, 50, 61, 77

Toynbee 155, 188, 228

Trabzon 33

Trumpener, Ulrich 7

Tur Abdin 36, 82

Türkiye VI, XI, XVII, 52, 69,
88, 154, 155, 171, 189,
190, 191, 194, 195, 197,
199, 202, 205, 206, 207,
208, 209, 213, 214, 215,
216, 217, 218, 219, 220,
226, 228, 232, 233, 234,
235, 248, 273, 281

Türkiye Cumhuriyeti XI, 69,
155, 171, 215, 217, 228

U

ulus-devlet 2

Urfa 13, 19, 20, 61, 78, 82,
85, 86, 87, 88, 91, 160,
224, 233

Urumiye 25, 26, 28, 29, 30,
31, 32, 34, 37, 48, 61, 67,
75, 76, 78, 89, 92, 93, 94,
102, 105, 107, 108, 109,
110, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 120,
122, 123, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134,
135, 137, 139, 140, 141,
143, 145, 150, 174, 175,
176, 181, 183, 185, 190,

191, 198, 199, 200, 206,
225, 231, 233, 235, 238,
254, 261, 263, 265, 269,
270, 277
Urumiye Gölü 114, 181

V

Van 27, 28, 31, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 73, 75, 77, 78,
79, 81, 88, 91, 98, 109,
110, 114, 121, 122, 139,
140, 144, 145, 150, 158,
159, 160, 181, 183, 199,
233, 285

Versay Antlaşması 5

W

War Office 9
Werda, Joel E. 183
Wigram 10, 47, 107, 110,
111, 138, 145, 172, 266
Wilson, A. T. 8, 78, 79, 124,
180, 186, 189, 194

Y

Yahudiler 22, 23, 196, 203

Yahudilik 17, 18

Yakub(ler) X, XVII, 20, 25,
56, 67, 68, 69, 74, 75, 80,
81, 84, 89, 152, 172, 173,
219, 223, 225, 233, 237

Yakup III 14, 227, 296

Yezidi 183, 196

Yohannan, Abraham XV, 79

Yonan, Dr. Isaac M. 42, 105,
120, 122, 130, 190, 191,
273, 281

Z

Zorunlu göç uygulaması
160, 161

